

I

UVODNA TEMA I
BORBENI PUT BRIGADE

OSAMNAESTA HRVATSKA BRIGADA I VOJNO-POLITIČKE PRILIKE U VRIJEME NJENOG OSNIVANJA I BORBENOG DJELOVANJA*)

Kapitulacijom njemačko-italijanskih snaga u Tunisu, sredinom maja 1943. godine, stvorena je povoljna situacija za savezničku invaziju na evropsko tle. Suočen sa ovom činjenicom, kao i nepovoljnim ishodom zimskih operacija okupatorskih i kvislinških jedinica protiv Narodnooslobodilačke vojske, Hitler je dao saglasnost za izvođenje nove ofanzive protiv glavnine NOVJ na oslobođenom području Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka. Ova nova, peta po redu, neprijateljska ofanziva završiće se neuspješno kao i prethodne četiri. Opkoljena od sredine maja 1943. godine od 127 000 okupatorskih i kvislinških vojnika glavnina NOVJ vodiče pod Titovom komandom, punih mjesec dana borbe na teško pristupačnom planinskom zemljištu, bez dovoljno hrane i municije. U tim teškim i dramatičnim borbama, u kojima su jedinice NOVJ izgubile više od trećine svoga sastava, obruč je probijen na Sutjesci i tako je onemogućena namjera neprijatelja da uništi glavninu NOV, CK KPJ, Izvršni odbor AVNOJ-a i Vrhovni štab.

Odlaskom 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade preko Romanije u susret snagama NOVJ, koje su prodirale prema Crnoj Gori i Sandžaku, na području istočne Bosne, odnosno na Majevice i Semberiji ostali su Majevički i Sremski NOP odred, a u Birču Birčanski NOP odred i 4. bataljon 6. brigade. Od Sremskog NOP odreda i novih boraca koji su dolazili iz Srema formirane su, aprila 1943. godine, Prva i Druga vojvođanska brigada. Do juna mjeseca ove partizanske jedinice vodile su više borbi sa četničkim, domobranskim i legionarskim jedinicama na području Majevice, Posavine i Birča. Najznačajniji uspjesi ostvareni su u junu 1943. godine. Naime, Majevički NOP odred uspio je 4. juna da razbije jednu četu

*) Prilikom pisanja ovog teksta, pored vlastitih sjećanja, korištena je i određena literatura. Vidi pregled literature na kraju teksta.

6. domobranskog puka u Suhom Polju, a nekoliko dana poslije toga ovaj Odred je sa Prvim bataljonom 2. vojvođanske brigade uspio kod sela Čađavica, na drumu Bijeljina - Brčko, nakon viščasovne borbe, da zarobi skoro cijelu 3. pukovnicu iz Brčkog sa njenim kompletnim naoružanjem. Sličan uspjeh je postignut 16. juna u borbi protiv neprijateljske posade kod Ugljevika, kojom prilikom je zarobljeno oko 330 domobrana i legionara sa naoružanjem. Sve ovo imalo je veoma snažan odjek u narodu, a kao posljedica toga pozicije NOP-a na području Semberije i Majevice još više su bile učvršćene. I na području Birča ostvareni su značajni rezultati. Napadajući neprijatelja na desnoj obali Drinjače vojvođanske brigade su prekinule saobraćaj između Vlasenice i Milića da bi, već 11. juna, nakon uspješne borbe s ustašama oslobodile Srebrenicu. Kada je poslije tri dana izvučen plijen iz Srebrenice, ona je napuštena i u nju su ponovo ušle ustaške jedinice koje su vršile nečuvena zlodjela nad stanovništvom.

Poslije proboja sa Zelengore Operativna grupa divizija NOVJ krenula je, 20. juna 1943. godine, u snažnu protivofanzivu. Prva i Druga proleterska divizija, u sadejstvu sa dvjema vojvođanskim brigadama, oslobodile su u narednih petnaest dana mnoga mjesta: Han-Pijesak, Olovo, Vlasenicu, Bratunac, Srebrenicu, Drinjaču, Kladanj i Zvornik i tako ovladale prostorom između Romanije, Drine i Tuzle. Ako se tome doda da je Majevički NOP odred držao pod svojom kontrolom Majevicu i Semberiju, onda se može konstatovati da je gotovo cijela istočna Bosna, izuzev tuzlanskog bazena, bila oslobođena. Prodorom naših snaga na ovo područje i njegovim oslobađanjem demantovana je neprijateljska propaganda o uništenju partizana na Sutjesci. Ubrzo iza toga došlo je do formiranja novih divizija. Naime, naredbom Vrhovnog štaba, od 2. jula 1943. godine, formirane su 16. vojvođanska i 17. istočnobosanska NOV divizija. U sastav 17. divizije ušle su: Šesta, Prva majevička brigada i Majevički NOP odred.

Iznenadeni protivofanzivom naših snaga u istočnoj Bosni Nijemci su sa kvislinškim i četničkim jedinicama, od 7. do 20. jula 1943. godine, preduzeli ofanzivu protiv Operativne grupe Vrhovnog štaba. Nakon vrlo oštih borbi sa našim jedinicama neprijatelj je uspio da, u vremenu od 8. do 13. jula, zauzme Zvornik, Olovo, Kladanj i Vlasenicu. Nastupajući prema Šekovićima njemačko-ustaške snage ugrozile su nekoliko stotina ranjenika koji su tamo bili smješteni. Ranjenike je trebalo zaštititi ne samo od ovih snaga već i od četnika. U toku ovih borbi Prva vojvođanska brigada uspjela je da se sa 200 ranjenika prebaci na Majevicu, dok se ostalih 300

kretalo sa 6. brigadom na prostoru na kome su se vodile borbe. Svi ranjenici koji nisu mogli da nastave pokret sklonjeni su po šumama i u bazama. I kada je neprijatelj prodro na Birač i u Šekoviće u potrazi za ranjenicima, njemu pomažu četnici - izdajnici, koji pronalaze nekoliko baza u kojima ubijaju oko 100 ranjenika. Zahvaljujući vojsci i narodu najveći broj ranjenik je bio spašen. Borbom i vještim manevrima naših jedinica i ova neprijateljska ofanziva se završila bez rezultata.

Nakon uništenja njemačkih i italijanskih snaga u Tunisu i iskrcavanja savezničkih trupa, 10. jula 1943. godine na Siciliji, Vrhovni štab je, predviđajući skori slom fašističke Italije, preduzeo neophodne mjere za razoružavanje italijanske armije i oslobođenje onih jugoslovenskih oblasti koje je bila okupirala Italija. Poslije borbi koje su vođene u Birču Vrhovni štab je izvršio dekoncentraciju naših snaga tako što je sa 1. proleterskom i 7. banijskom divizijom krenuo u Bosansku krajinu, dok je 2. proletersku diviziju uputio, nakon kraćeg zadržavanja u istočnoj Bosni, u Crnu Goru; a što se 17. istočnobosanske divizije tiče ona je uključena u sastav 1. (kasnije 3) korpusa NOV i POJ, koji je nju orijentisao u pravcu zapadne Majevice, Trebave i Ozrena. U sastavu ovog Korpusa već je bila 16. vojvođanska divizija.

U vrijeme dok je trajala neprijateljska ofanziva na Birču, na prostoru između Spreče, Bosne, Krivaje i Konjuha operisala je 2. proleterska divizija. Njen upad u tuzlanski bazen prisilio je Nijemce da pored tamošnjih legionarskih jedinica odvoje jedan dio svojih snaga za odbranu industrijskih i rudarskih objekata u Bukinju i Lukavcu. Napadajući neprijateljska uporišta u dolini Spreče, jedinice 2. proleterske divizije uspjele su, 17/18. jula, da zauzmu i unište željezničke stanice u Miričini i Bosanskom Petrovom Selu i poruše most preko Spreče kod Miričine. Da bi razbio četnike na Ozrenu Štab 2. proleterske divizije odlučio je da u novom napadu protiv njih angažuje više svojih brigada. Međutim, do odsudne bitke nije došlo, jer su se četnici, bez jačeg otpora, povukli prema Doboju i okolnim uporištima na željezničkoj pruzi. Dok se ovo događalo na ovom prostoru, njemačke jedinice, zabacujući se u pozadinu, nastojale su, uz pomoć domobrana, legionara i četnika da razbiju 2. proletersku diviziju u trouglu između rijeka Spreče, Bosne i Krivaje. Borbe su vođene više dana, ali pokušaji neprijatelja da ostvari tu zamisao su propali. Pošto se glavnina 369. i 7. SS njemačke divizije morala povući sa područja istočne Bosne, na ovom prostoru pored četnika na Ozrenu ostale su u okolnim garnizonima i uporištima kvislinške snage. Poslije ovih borbi jedinice 2. proleterske divizije

raspoređene su na prostoru Banovića, Seone, Svinjašnice i Gornje Brijesnice. One su, do odlaska prema Sandžaku i Crnoj Gori, i dalje bile vrlo aktivne na ovom i susjednom području. Dva puta su, u julu i avgustu, zauzele Puračić, napadale su željezničke stanice na pruži Tuzla - Doboj i mnoga legionarska uporišta po selima. Između 5. i 6. avgusta napadnut je i Maglaj i veći dio grada je bio zauzet, a što nije bio slučaj i sa mostovima na rijeci Bosni.

Početkom jula 1943. godine na Majevicu su se prebacili Štab novoformirane 17. istočnobosanske divizije i 1. majevička brigada. U ovoj Brigadi bilo je svega 200 boraca i ona je po dolasku bila popunjena sa oko 500 naoružanih boraca iz Majevičkog NOP odreda.

Izvršena je i nova popuna Majevičkog NOP odreda tako da je i on imao u svom sastavu oko 500 boraca. Nakon kraćeg odmora Štab 17. istočnobosanske divizije aktivirao je obje ove jedinice. Pošto je 19. jula razbila grupu od oko 400 četnika na istočnom dijelu Majevice 1. majevička brigada, ojačana sa jednim bataljonom Majevičkog NOP odreda, upućena je u Posavinu. Na ovom prostoru Brigada je uspjela, 24. jula, da razbije i razoruža Bukvički četnički bataljon, a narednih dana i još nekoliko četničkih grupa u susjednim selima. Dvadeset i osmog jula oslobođen je Gradačac, izuzev kule u kojoj su bile ustaše. Zarobljena je jedna četa domobrana i jedna četa legionara sa dosta oružja i opreme. Zbog prodora njemačkih jedinica i veće koncentracije četničkih snaga na ovom prostoru odlučeno je da Brigada ne ide na Trebavu već da se vrati na Majevicu.

Šestog avgusta 1943. godine na Majevicu je stigla 6. istočnobosanska brigada. Tri dana kasnije, a po naredbi Štaba 17. istočnobosanske divizije, formiran je u selu Dragaljevcu, na putu Brčko - Bijeljina Muslimanski bataljon, a Brigada je popunjena tako što je u njen sastav ušao 4. bataljon Majevičkog NOP odreda. Šesnaesta muslimanska brigada formirana je, 21. septembra 1943. godine, u selu Bukviku kod Brčkog i tada je imala dva bataljona sa 350 boraca. Poslije prvog oslobođenja Tuzle njeno brojno stanje će se povećati tako da će u svom sastavu imati četiri bataljona sa oko 800 boraca. Razvijajući borbena dještva protiv manjih dijelova 369. divizije, četnika i drugih kvislinških jedinica na području Majevice i Semberije, jedinice 16. vojvođanske divizije uspjele su, 7/8. avgusta, da oslobode Janju. U noći između 9. i 10. avgusta, izvršen je napad na Bijeljini koja je, nakon tri dana borbi, oslobođena. Raspoored naših snaga poslije kratkotrajnog boravka u Bijeljini bio je takav da je glavnina 16. vojvođanske divizije upućena prema Birču, dok su na Majevisi i Semberiji ostali Majevički NOP odred i dijelovi

3. vojvođanske brigade. Na prostoru kojim su se kretale jedinice 16. vojvođanske divizije prema Birču vođene su u više sela borbe sa domobranskim i legionarskim posadama i četnicima. Između 10. i 11. septembra, izvršen je napad na ustaške i druge neprijateljske jedinice u Vlasenici i grad je bio oslobođen. Poslije četiri dana ove jedinice su zauzele Caparde, te legionarska uporišta u Memićima, Kalesiji i drugim selima. Prodorom naših snaga u dolinu Spreče slobodna teritorija je osigurana i proširena tako daje uspostavljena neposredna veza između Birča i Majevice.

U vrijeme dok su vođene borbe na ovom prostoru jedinice 17. divizije izvršile su pokret prema Ozrenu. Naime, ova Divizija dobila je zadatak da razbije četnike na Trebavi i da smijeni 2. proletersku diviziju koja je trebalo da se prebaci u Sandžak i Crnu Goru. U borbama do 16. avgusta 1943. godine, jedinice 17. divizije uspjele su da razbiju četnike na Trebavi i da tom prilikom zarobe 175 četnika. Nakon kraćeg zadržavanja na Trebavi jedinice 17. divizije izbile su na Ozren gdje su preuzele ranjenike 2. divizije i smijenile 4. proletersku brigadu iz sastava te Divizije. Poslije ovoga, a zbog pritiska četnika na Ozrenu, jedinice 17. divizije sa preuzetim ranjenicima i Ozrenskim NOP odredom prebacile su se krajem avgusta na desnu obalu Spreče gdje su, već u noći 30/31. avgusta 1943. godine, oslobodile Gračanicu, zatim porušile na više mjesta željezničku prugu Doboj - Tuzla, te razbile četnike u više sela na ovom području. Pošto su se u međuvremenu četnici na Trebavi ponovo počeli prikupljati i organizovati, 17. divizija ponovo je došla na Trebavu gdje je već 7. septembra razbila jedinice Trebavskog četničkog odreda, a narednog dana bila je oslobođena Modriča. Noću između 12. i 13. septembra, iz centralne u istočnu Bosnu prešao je sa 2. krajiškom brigadom Štab Prvog bosanskog korpusa. Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ, od 5. oktobra 1943. godine, ovaj Korpus preimenovan je u 3. korpus NOVJ. Njegovim dolaskom borbe protiv četničkih, legionarskih i drugih kvislinških jedinica na ovom prostoru bile su intenzivirane. Do 20. septembra 6. brigada oslobodila je Gradačac, Bosanski Šamac i Orašje. Nekoliko dana poslije toga, jedinice 16. vojvođanske divizije i Majevički NOP odred oslobodili su Bijeljinu, 24. septembra, poslije teške borbe.

Na taj način slobodna teritorija se znatno povećala tako da je prostor između Drine, Save, Bosne i Spreče, izuzev Brčkog i Tuzle, zajedno sa oslobođenim Birčom, bio u našim rukama.

Na političko raspoloženje stanovništva istočne Bosne pozitivno su uticale pobjede koje su Saveznici i Narodnooslobodilačka

vojska Jugoslavije ostvarili krajem 1942. i početkom 1943. godine. Kod muslimanskog i hrvatskog stanovništva postepeno je počelo da se stvara uvjerenje o porazu fašističkih sila i njihovih kvislinških tvorevina. Odnos većine naroda prema okupatoru, organima i kvislinškim jedinicama na teritoriji tzv. NDH postaje odbojan i neprijateljski, tako da ljudi izbjegavaju da idu u neprijateljske formacije zbog čega ih vlasti silom tjeraju u njih. Uspjesi koje su postigli partizani u sjeveroistočnoj Bosni sve više kod domobrana utiču na stvaranje malodušnosti koja se ispoljava na razne načine.

Poraz četnika na Maleševcima, krajem novembra 1942. godine, predstavlja presudan momenat u razvoju prilika u sjeveroistočnoj Bosni. Na prostoru Majevice, u ovoj bici, razbijena je i uništena velika četnička grupacija. U vojnom pogledu četnici su izgubili značaj vojnog faktora, utoliko prije što u narednom periodu neće biti u stanju da se samostalno suprotstave partizanskim snagama. Četnički komandanti koji su izbjegli uništenje krili su se, uz pomoć svojih jataka, sa malim brojem ljudi po majevičkim selima i šumama. Iako su poslije odlaska naših snaga u Birač pojedini četnički komandanti ulagali, tokom januara 1943. godine, napore da prikupe i obnove svoje jedinice odziv je bio slab. I kada su krajem januara na područje Majevice i Semberije ponovo stigli Sremski i Majevički NOP odred, gonjenje četnika je nastavljeno, tako da im nije pomogla ni saradnja sa njemačkim i domobranskim vlastima, što su ih tokom tog mjeseca u Loparama obnovili i ponovo uspostavili. Pa i onda kada su se za nekoliko mjeseci donekle sredili, oni će biti u stanju da izvode samo manje akcije protiv partizanskih jedinica. Dok je stanje među četnicima u ovo vrijeme na Majevisi bilo takvo, četnici sa Trebave i Ozrena, po naređenju njemačkih i ustaško-domobranskih komandi, išli su u dva navrata, u februaru i maju, u borbu protiv krajiških partizanskih jedinica. U maju mjesecu, u borbi kod Kulaša, jedinice 4. krajiške brigade uspjele su da ih razbiju i potuku. U zavisnosti od događaja koji su se zbili na Maleševcima, među srpskim stanovništvom i to onim dijelom kojeg su četnici uspjeli privremeno da zavedu, realizuje se proces raspadaanja četničke ideologije. Ljudi sve više uviđaju čemu vodi saradnja sa okupatorom i teror koji četnici vrše nad partizanskim pristalicama, te Muslimanima i Hrvatima. Ti postupci ih izoluju od masa, koje ih sve više napuštaju.

S obzirom na promjene koje su do tada nastale, kao i potrebu učvršćivanja postojećih i stvaranja novih partijskih organizacija, te popunu starih partizanskih jedinica i formiranja novih, zatim potrebu daljeg razvoja organa vlasti, organizacija žena i omladine,

krajem marta 1943. godine formiran je novi Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Novo rukovodstvo razvilo je veoma živu aktivnost. U mnogim selima i naseljima osnivaju se partijske i skojevske organizacije. U tome naročito prednjači Semberija sa svojom veoma razgranatom i brojno jakom partijskom organizacijom. Zahvaljujući aktivnosti partijskih i drugih antifašističkih organizacija, na ovom području se razvija dinamičan i vrlo efikasan propagandni rad, a rješavaju se i mnoga pitanja vezana za dalje jačanje NOP-a i uspješnije vođenje rata. Iako je partijska organizacija u brčanskom srezu djelovala u težim uslovima, i na ovom području u prvoj polovini 1943. godine dolazi do proširenja i učvršćenja partijskih organizacija i formiranja novih u nekim selima. U Bukviku je djelovala grupa članova KPJ u prilično teškim uslovima, pa i pored toga uticaj komunista u selima istočne Posavine bio je sve veći. Na području Majevice djelovao je Jablanički opštinski komitet koji je rukovodio partijskim organizacijama u Jablanici, Mačkovcu i Vukosavcima. Zbog odlaska mladih ljudi u jedinice u šekovačkoj partijskoj organizaciji bili su pretežno sredovječni ljudi, koji su u tom kraju obavljali mnoge poslove za potrebe NOP-a.

Podmlađivanjem i prijemom novih članova i stvaranjem novih partijskih organizacija broj članova se povećao, tako daje u ljeto 1943. godine u šekovačkoj opštini djelovalo devet partijskih organizacija. Kada je krajem septembra 1942. godine na Trebavu stigla 6. istočnobosanska brigada odlukom članova PK KPJ za BiH i Štaba Brigade na ovoj teritoriji je ostao Edhem Čamo sa zadatkom da formira partijsku organizaciju, organizuje politički rad i ojača NOP na širem području ovog kraja. Krajem 1942. i u prvoj polovini 1943. godine formirane su partijske organizacije na Trebavi, u Gradačcu, Modriči i Srebreniku, i zahvaljujući njihovom djelovanju i okupljanju većeg broja aktivista u tamošnjim gradovima i posavskim, trebavskim i vučjačkim selima, uticaj NOP-a počinje sve više da se širi i jača. Pored postojećih nižih partizanskih rukovodstava na području sjeveroistočne Bosne osnovana su i dva okružna komiteta KPJ, za Birač i za Majevicu i Semberiju. Zahvaljujući radu na proširenju postojećih i stvaranju novih partijskih organizacija u avgustu 1943. godine formirano je Okružno partijsko povjereništvo za Trebavu i Posavinu, koje je već u oktobru preraslo u Okružni komitet KPJ za to područje.

U junu 1943. godine u Tuzli, Kreki i okolnim naseljima bilo je 37 članova KPJ i devet kandidata, dok je organizacija SKOJ-a imala oko 100 članova. Partijskom organizacijom u Tuzli rukovodio je Mjesni komitet KPJ. Od novembra 1942. godine do kraja jula

1943. u Tuzli je kao instruktor Pokrajinskog komiteta KPJ radio Vladimir Perić Valter. U toku svog vjšemjesečnog boravka i djelovanja Valter je dao velik doprinos jačanju partijske organizacije i NOP-a u Tuzli i u istočnoj Bosni. S obzirom na važnost tuzlanskog rudarsko-industrijskog bazena partijska organizacija svoj rad sve više usmjerava prema naseljima i selima u kojima formira posebne partijske aktive. Ona takode održava veze i sa organizacijama NOP-a u Lukavcu, Gračanici, Kladnju i drugim mjestima. Propagandni i politički rad sa ljudima u okupiranom gradu i njegovoj okolini i njihovo pridobijanje za NOP bili su zadaci od posebnog značaja, a koje je ova organizacija vrlo uspješno izvršavala. I kada je u proljeće 1943. godine okupator sa domaćim izdajnicima razvio aktivnost za prikupljanje dobrovoljaca među Muslimanima radi formiranja bosansko-hercegovačke SS-divizije, odziv iz okoline Tuzle bio je vrlo slab, a u gradu nikakav. To je bila, prije svega, posljedica snažnog uticaja partijske i skojevske organizacije na građane Tuzle, posebno na omladinu. Kao forma za uključivanje simpatizera u aktivan rad služila je djelatnost na prikupljanju i pružanju pomoći NOP-u pomoću Narodnooslobodilačkog fonda. Ovaj Fond pomagao je velik broj nezbrinutih porodica boraca i žrtava fašističkog terora, a prikupljao je i razni materijal za potrebe naših jedinica i bolnica na slobodnoj teritoriji. Prvomajsko takmičenje tuzlanske omladine, koje je organizovao Mjesni komitet SKOJ-a 1943. godine, snažno je zatalasalo tuzlansku omladinu. U takmičenju je učestvovao velik broj omladinaca i omladinki i u ovoj akciji sakupljeno je dosta municije, oružja, sanitetskog materijala, odjeće i obućе. U proljeće i ljeto 1943. godine sve su češće odlazile grupe omladinaca i građana u partizane i od tada pa dalje to će biti sve redovnija pojava.

Uparedo sa jačanjem partijske organizacije u sjeveroistočnoj Bosni snažno se razvija i organizacija SKOJ-a i USAOJ-a, čiji članovi izražavaju veliku borbenost i aktivnost u političkom i drugom radu. Oni su prvi kako u oružanoj borbi tako i u raznim oblicima ilegalnog i pozadinskog rada. Unoseći u rad mladalačko oduševljenje i polet članovi SKOJ-a okupljaju hiljade omladinaca i omladinki, spremnih da se bore za ideje KPJ i ciljeve NOP-a. Razvoj organizacija SKOJ-a i USAOJ-a na ovom području nije bio ravnomjeran. Na to su uticali razni faktori, a naročito uslovi u kojima se odvijala oružana borba protiv okupatora i domaćih izdajnika. Ove organizacije imale su najbrži razvoj u bijeljinskom srezu i još nekim sredinama koje su bile više zahvaćene ustaničkim akcijama. Do polovine 1943. godine na ovom prostoru postojala su dva sreska

komiteta SKOJ-a, za bijeljinski i brčanski srez, zatim Opštinski komitet SKOJ-a u Šekovićima, te mjesni komiteti u Bijeljini, Brčkom i Tuzli. Oblasni komitet SKOJ-a za istočnu Bosnu osnovan je avgusta 1943. godine uz činjenicu da se tada pa do oktobra formira više okružnih komiteta SKOJ-a.

U oružanoj borbi naroda Jugoslavije učestvovala su u velikom broju i žene naše zemlje. Oslobođilački ciljevi NOP-a pokrenuli su u borbu mnoge jugoslovenske žene, a naročito one u ustaničkim krajevima. Osnivanjem organizacije Antifašističkog fronta žena Jugoslavije, novembra 1942. godine, učešće žena u NOB-u postaje još masovnije. Prvi odbori AFŽ-a u Semberiji i nekim selima Majevice stvaraju se sredinom 1942. godine. Već u proljeće i ljeto 1943. godine ova se organizacija naglo širi i jača, tako da predstavlja organizovanu političku snagu na području sjeveroistočne Bosne. Ona već tada ima u nekim krajevima mrežu seoskih, opštinskih i sreskih odbora AFŽ-a. Osim žena i omladinki koje su stupile u redove NOVJ i POJ mnoge žene na terenu učestvuju u pozadinskom radu, a naročito na onim poslovima koji su bili od vitalnog značaja za našu borbu. One su učestvovala u svakoj akciji, od spremanja hrane za vojsku, pletenja džempera i čarapa za borce, čuvanja straža i kopanja baza, tumačenja ciljeva NOP-a i razbijanja neprijateljske propagande, pa do zbrinjavanja i njege ranjenih i bolesnih boraca. Svoju veličinu i privrženost NOP-u žene Semberije, Majevice i Birča dokazale su naročito poslije pete neprijateljske ofanzive kada je u ove krajeve stiglo oko 1 500 ranjenika, rekonvalescenata i tifusara. Njegujući ranjenike, starajući se o njihovom smještaju i ishrani, žene su neograničenom ljubavlju i požrtvovanjem obavljale ovu humanu djelatnost. Unoseći se svim svojim bićem u ovaj posao one su u ranjenim i bolesnim drugovima vidjele svoje najbliže, te su ih sa posebnom pažnjom darivale svojom brigom i poklonima.

Krajem 1941. godine u tuzlanskoj oblasti počeo je proces osnivanja organa narodne vlasti. Prvi seoski NOO formirani su na području Birča oktobra 1941. godine. Od tada pa do kraja ove godine biće osnovani i u drugim mjestima seoski odbori kao organi vlasti na oslobođenoj teritoriji. Ovo se prije svega odnosi na područje Majevice i Semberije, zatim na neke dijelove Posavine, te više oslobođenih mjesta na Ozrenu. Radi objedinjavanja rada seoskih NOO stvarani su i opštinski NOO ne samo u ovoj već i u narednim godinama. Organi narodne vlasti brže su se razvijali na područjima gdje je NOP bio razvijeniji, a slobodna teritorija veća i prostranija. Do izvjesnog zastoja u razvoju dotadašnjih i nastanku novih narod-

nooslobodilačkih odbora doći će u proljeće i ljeto 1942. godine. Zbog četničkog napada na Štab Majevičkog NOP odreda, februara 1942. godine, i povlačenja partizanskih snaga sa Majevice u Birač, i četničkog puča u Ozrenskom partizanskom odredu aprila 1942. godine, na ovom prostoru nastaje period opšteg previranja i raslojavanja u ustaničkim snagama. To je bio težak period u razvoju NOB-e i novih organa vlasti. Pa i pored toga rad organa nove narodne vlasti nije prestao. Najveći broj ovih odbora, u ovako izmijenjenim uslovima, nastavio je da radi ilegalno. Radeći i izvršavajući zadatke u vrlo složenim uslovima mnogi odbornici su bili mučeni i ubijani.

Poslije pobjede na Maleševcima stvorena je prilično velika slobodna teritorija na kojoj, tada i kasnije, počinju legalno da djeluju narodnooslobodilački odbori. U proljeće 1943. godine postoje mnogi seoski, mjesni i opštinski narodnooslobodilački odbori na području Birča, Semberije i Majevice. Proširenjem slobodne teritorije na dolinu Spreče, u februaru te godine, osnovan je Opštinski NOO u Osmacima. Pošto krajem ljeta i početkom jeseni 1943. godine na području Posavine i Trebave djeluje 17. divizija, čije jedinice oslobađaju prostranu teritoriju, to se i ovdje, u avgustu i septembru, osnivaju mnogi NOO, a oni iz ranijeg perioda oživljavaju svoj rad. U više mjesta u okolini Tuzle došlo je, takođe, sredinom 1943. godine, do formiranja seoskih NOO, pored onih koji su do tada postojali u nekim mjestima. Osim ovih odbora na području tuzlanske oblasti biće formirani sreski i neki okružni NOO koji će odigrati značajnu ulogu u daljem razvitku narodne vlasti.

Ni druga polovina 1943. godine nije donijela Hitleru ostvarenje njegovih planova. Vojno-politička situacija se promijenila u korist antihitlerovske koalicije. Njemačka i njeni saveznici sve više trpe poraze u ljudstvu i materijalu, a osjeća se i nedostatak sirovina za rad industrije. Zaustavljajući julsku ofanzivu njemačke vojske i nanoseći joj velik poraz kod Kurska i Orela, Crvena armija je prešla u kontraofanzivu i već u septembru oslobodila Poltavu i Smolensk, a u novembru njene jedinice su ušle u Kijev. Iskrcavanjem anglo-američkih trupa na Siciliju i njenim zauzimanjem u avgustu 1943. godine rat se približio Italiji, čija je vlada, nakon pada Musolinija, potpisala uslove kapitulacije, 8. septembra 1943. godine.

Polazeći od situacije u Sredozemlju i mogućnosti kapitulacije Italije, Vrhovni štab NOV i POJ preduzeo je određene mjere i usmjerio vođenje operacija u južne, jugozapadne i zapadne dijelove Jugoslavije radi razoružavanja italijanske vojske i daljeg širenja oslobodilačke borbe u tim krajevima. A kada je došlo do kapitula-

cije Italije, ustanički talas zahvatio je Slovenačko primorje, Istru, Hrvatsko primorje i cijelu italijansku okupacionu zonu u Jugoslaviji. Razoružano je 11 italijanskih divizija, a zaplijenjeno naoružanje za oko 80 000 novih boraca.

Na području sjeveroistočne Bosne u ovo vrijeme nalazile su se 17. istočnobosanska i 16. vojvođanska divizija sa nekoliko partizanskih odreda. Do septembra 1943. godine ove jedinice uspjele su da oslobode velik dio teritorije sa gradovima i varošicama: Bijeljinom, Gradačcem, Modričom, Gračanicom, Bosanskim Samcem, Zvornikom, Vlasenicom, Orašjem, Odžakom, Janjom, Korajem, Čelićem, Capardama, Kalesijom i Srebrenikom. Oslobođenjem skoro cijele teritorije sjeveroistočne Bosne, Birča i predjela oko gornjeg toka rijeke Spreče, grad Tuzla i njen industrijski bazen bili su opkoljeni jedinicama NOV i POJ. Štab Prvog bosanskog korpusa (za nekoliko dana preimenovan je u Treći korpus NOV i POJ) donio je, 27. septembra 1943. godine, odluku o napadu i zauzimanju Tuzle i svih okolnih neprijateljskih uporišta. Tuzla je inače bila jedan od najvećih gradova koje su do tada napadale jedinice NOV. Napad na grad počeo je 29. septembra i borbe su trajale sve do 2. oktobra. Zahvaljujući visokom moralu boraca, čvrstoj riješenosti komandnog i boračkog sastava da Tuzlu oslobode, pravilnom i vještom rukovođenju jedinicama, grad je oslobođen i ovom pobjedom zadat je težak udarac okupatoru i domaćim izdajnicima. Pokušaj Nijemaca da ponovo zauzmu Tuzlu završio se neuspjehom. U borbama koje su vođene, od 2. do 7. oktobra 1943. godine, u odbрани Tuzle učestvovali su, zajedno sa borcima naših brigada i odreda, građani, rudari i omladina čvrsto riješeni da odbiju napad i sačuvaju slobodu svoga grada. To im je i uspjelo. U borbama je ubijeno i ranjeno mnogo neprijateljskih vojnika i oficira, a mnogo više ih je zarobljeno. Zaplijenjena je ogromna količina raznog oružja i municije, te druge ratne opreme i namirnica.

Oslobođenje i odbrana Tuzle imali su velik vojni i politički značaj. Tuzla je postala sjedište Pokrajinskog i Oblasnog komiteta KPJ, Štaba 3. korpusa, Pokrajinskog komiteta SKOJ-a, Gradskog NOO i mnogih drugih organa i organizacija. Poslije ove pobjede sav posao na političkoj mobilizaciji u ovom kraju krenuo je još brže i uspješnije. Pod uticajem ove velike pobjede izmijenila se i politička situacija u istočnoj Bosni. Zajedno sa okupatorom težak poraz doživjeli su i domaći izdajnici. Oslobođenjem Tuzle započeo je širi i sveobuhvatniji proces političke diferencijacije. Velika većina muslimanskog i hrvatskog stanovništva opredijelila se na stranu NOP-a dok se, istovremeno, u srpskim selima koja su bila pod čet-

ničkim uticajem sve više odvijao proces diferencijacije u korist NOB-e. Pored ogromne većine omladine i građana Tuzle, koji su oslobođenje svog grada dočekali sa oduševljenjem, bilo je i pritajenih neprijatelja, a i zavedenih i kolebljivih ljudi. Trebalo je pojačati propagandu i boriti se za bratstvo i jedinstvo. Pred partijsko-političkim rukovodstvima stajali su veliki zadaci. U Tuzli je započeo novi život. Sve je bilo na nogama i u pokretu, a u svemu tome omladina je prednjačila. Održavane su brojne konferencije i sastanci, priredbe i igranke. Pokrenuta je i izdavačka djelatnost. Štampan je treći broj »Oslobođenja«, a pokrenuti su »Front slobode«, »Vijesti«, »Naša borba« i u izdanju Oblasnog komiteta KPJ Biblioteka marksizma-lenjinizma, a izdavani su i mnogi drugi agitaciono-propagandni materijali. Privredni život u gradu i okolini bio je u dobroj mjeri normalizovan i većina obnovljenih pogona nastavila je raditi. Organizovan je rad partizanskih radionica, raspisan je narodni zajam, a izvođene su i razne akcije ekonomskog karaktera.

Doprinos Tuzle jačanju naših jedinica bio je velik. Iz Tuzle i bliže okoline stupilo je u naše brigade i odrede oko 5 000 dobrovoljaca. Bili su to pretežno rudari, radnici, seljaci, omladinci i omladinke. Velikim brojem novih boraca popunjene su sljedeće brigade: 6. bosanska, 2. krajiška, 15. majevička i 16. muslimanska. Formirane su i tri nove brigade: 18. hrvatska, 17. majevička i 19. birčanska. Osim ovih brigada i popune postojećih partizanskih odreda formirani su na širem prostoru i neki novi odredi kao: Tuzlanski, Kladanjski i Srebrenički. Desetog oktobra 1943. godine formirana je i 27. divizija, koja će od tada pa do kraja rata dještiovati najviše u tuzlanskom bazenu, Birču, na Romaniji i gornjem Podrinju.

Pokretanjem i razvijanjem oružane borbe Komunistička partija Jugoslavije našla se u Bosni i Hercegovini pred vrlo složenim zadacima, koji su proizilazili iz njene višenacionalne strukture i spremnosti pojedinih nacionalnih sredina da prihvate platformu NOB-e. Bosansko-hercegovačka buržoazija, i srpska, i hrvatska, i muslimanska, izdajući interese naroda, svojim postupcima u toku okupacije pokazala je svu svoju moralnu bijedu. I onda kada je trebalo voditi borbu za sprječavanje bratoubilačkog rata i za bratstvo naroda Bosne i Hercegovine, Komunistička partija nije naišla na podršku ni u jednoj građanskoj političkoj grupaciji.

U Tuzli i tuzlanskoj oblasti živjeli su narodi raznih nacionalnih pripadnosti. Nastankom takozvane Nezavisne Države Hrvatske ustaše su željele da od nje stvore državu jednonacionalnog tipa, a da bi to ostvarili oni zavode teror prema Srbima, Jevrejima i komunistima i njihovim porodicama, bez obzira na njihovo nacional-

no porijeklo. Okupaciju zemlje stanovništvo u Tuzli i tuzlanskoj oblasti dočekalo je različito. Srbi su novonastalo stanje u kome dolazi do osnivanja tzv. NDH primili sa velikim strahom i zabrinutošću. Odnos muslimanskog stanovništva prema okupaciji i promjenama koje su u vezi s njom nastale zavisio je od više faktora. Za veliku većinu ovog stanovništva okupacija je značila goru stvarnost od one u kojoj su živjeli u doba stare Jugoslavije. Saradnju sa okupatorskim vlastima i ustaškom državom iz redova muslimanskog stanovništva ostvarili su oni elementi koji su pomoću te saradnje i učešća u vlasti nastojali da zadovolje svoje klasne, materijalne i karijerističke interese. Raspoloženje hrvatskog stanovništva bilo je takođe različito. Na prostoru Tuzle i njene okoline dio katoličkog klera, zatim dio čaršije i dio malograđanskih i deklasiranih elemenata, sa oduševljenjem su dočekali okupatora i formiranje tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Za hrvatsko stanovništvo na selu karakteristično je da se ponašalo trezvenije i da je živjelo u znaku iščekivanja daljeg razvoja događaja.

Nastojanja okupatora i ustaša u Bosni i Hercegovini imala su za cilj da njene narode što više zavade i pocijepaju. Srbe i Jevreje stavili su van zakona i nad njima otpočeli teror. Da bi očistila teritoriju istočne Bosne ustaška vlast vrlo rano počinje da protjeruje srpsko stanovništvo u Srbiju, a ono koje ostaje u nekim krajevima nasilno prevodi u katoličku vjeru. A kada sve to nije dalo očekivane rezultate prešlo se na fizičku likvidaciju srpskog i jevrejskog stanovništva. Uporedo s tim nastaje i velika potraga za komunistima i njihovim simpatizerima. Za njima se raspisuju potjernice, a kada neke od njih uhvate, prema njima primjenjuju najsurovije mjere odmazde.

I kada su, avgusta 1941. godine, počele prve ustaničke vojne akcije u istočnoj Bosni, na Romaniji, u okolini Sarajeva, u Šekovićima, na Majevici i Ozrenu, one su vrlo brzo pretvorene u širok i masovan ustanički pokret koji je organizovala i njime rukovodila KPJ. Srpsko stanovništvo izloženo ustaškom teroru vrlo brzo je spoznalo da je uslov njegovog opstanka i održanja oružana borba koju je povel Komunistička partija. Iako je u ovo vrijeme položaj muslimanskih i hrvatskih masa bio drukčiji, teror koji ustaše vrše nad Srbima, Jevrejima i ostalim progresivnim ljudima, izazvaće kod velikog dijela ovih masa rezervisan odnos prema tzv. NDH i njenoj politici. Na stvaranje povoljnijeg odnosa Muslimana i Hrvata prema ustanku uticala je i okolnost što su među prvim organizatorima NOB-e, zajedno sa Srbima, bili i Muslimani i Hrvati, članovi i simpatizeri KPJ. Oni su svojim primjerom i političkim ra-

dom doprinosili postepenom uključivanju ovog stanovništva u NOP. Ovaj proces išao bi znatno brže da ga nije usporavala pojava velikosrpskih elemenata u vidu četništva, koje se na ovom prostoru razvijalo po uputstvima četničkog vodstva na čelu sa Dražom Mihailovićem. Od samog početka četnici su zauzeli neprijateljski stav prema Muslimanima i Hrvatima i kao predstavnici velikosrpske ideologije Bosnu i Hercegovinu tretirali su kao isključivo srpsku zemlju. Djelujući sa šovinističkih i nacionalističkih pozicija, a povezujući se i paktirajući sa okupatorom i ustaškom državom, četništvo je postalo oružana formacija kontrarevolucije koju je trebalo, kao i sve ostale kvislinške formacije, u oružanoj borbi do kraja uništiti i razobličiti.

I kada su naše snage 1943. godine oslobodile Tuzlu, nastao je prelomni momenat u procesu diferencijacije kod onih koji nisu bili aktivne pristalice i učesnici NOP-a. Na ovaj proces uticala su naročito dva momenta. Uspješan razvoj NOB-e i sve veće pobjede koje je postizala NOVJ s jedne, i revolucionarna tradicija koja je postojala u Tuzli i njenoj okolini s druge strane, davali su ovoj diferencijaciji svojevrstan pozitivan pečat. Rukovodstvo NOP-a vodilo je u oslobođenoj Tuzli više razgovora sa građanskim prvacima i uglednim ljudima, a među njima i prvacima lijevog krila HSS u Tuzli, kao sa: Aleksandrom Prekom, Jurom Begićem, Antom Kamenjaševićem i Bogomirom Brajkovićem. Oni su tada, a nešto ranije i samostalno na proširenom sastanku mjesne organizacije HSS, izrazili spremnost da se uključe u akciju pridobijanja Hrvata na stranu NOP-a i njihovog uključivanja u jedinice NOVJ. Proglas koji su tom prilikom pristalice lijevog krila HSS uputile Hrvatima da pristupaju NOP-u predstavljao je značajan politički događaj, a koji je zajedno sa njihovim pristupanjem NOP-u uticao na bržu mobilizaciju u hrvatskim selima tuzlanskog kraja. Rukovodstvo NOP-a stvaranju 18. hrvatske i ostalih brigada i odreda, kao i popuni postojećih brigada, poklonilo je poseban značaj. U tom smislu naročito je značajan proglas Oblasnog komiteta KPJ građanima oslobođene Tuzle od 4. oktobra 1943. godine.

*
* *

Osamnaesta hrvatska brigada zvanično je formirana 10. oktobra 1943. godine. Naime, već 9. oktobra formirani su Štab Brigade sa Pratećim vodom i Prvi bataljon, dok je Drugi bataljon osno-

van 13. a Treći 14. oktobra 1943. godine. Svečano proglašenje i smotra Brigade izvršeni su 17. oktobra u Husinu, selu u kome su daleke 1920. godine rudari Kreke i Husina podigli čuvenu husinsku bunu i iz kojeg su avgusta 1941. godine krenuli borci husinske partizanske čete u narodnooslobodilačku borbu. Smotru Brigade izvršio je Vladimir Popović, član CK KPJ i politički komesar 3. korpusa NOVJ, koji je tom prilikom borcima i okupljenom narodu održao prigodan govor. Prije svečanog proglašenja Brigade Štab 3. korpusa postavio je za komandanta Brigade Franju Herljevića, dotadašnjeg zamjenika komandanta 15. majevičke brigade, a za političkog komesara Mirka Filipovića, dotadašnjeg političkog komesara 15. majevičke brigade. U početku Brigada je bila uključena u sastav 27. divizije, a nešto kasnije privremeno je bila stavljena pod neposrednu komandu Štaba 3. korpusa.

Prilikom svečanog proglašenja 18. hrvatska brigada imala je 560 boraca svrstanih u 3 bataljona i odgovarajuće prištapske jedinice. Borački sastav Brigade sastojao se najvećim dijelom od omladine, a bilo je i starijih koji su svoju klasnu i antifašističku opredijeljenost dokazali u revolucionarnoj borbi radničke klase između dva rata, kao što su: Juro Kerošević, Mujko Đulović i drugi. Po socijalnom sastavu u njoj su bili najviše zastupljeni radnici iz Tuzle i Kreke, zatim radnici i seljaci iz sela oko Tuzle, te radnička i đačka omladina. Velik politički značaj imalo je formiranje ove Brigade, utoliko prije što će se proces uključivanja Hrvata u NOP, od tada pa kasnije, ostvarivati sa više uspjeha. Boreći se protiv zajedničkog neprijatelja svi njeni pripadnici u procesu te borbe razvijaće i širiti bratstvo i jedinstvo kao temeljnu vrijednost NOR-a i naše revolucije.

Poslije oslobođenja Tuzle, u jesen 1943. godine, sa tuzlanskog područja Štab 3. korpusa usmjerava svoje jedinice u borbu za oslobođenje ostalih krajeva istočne Bosne. Tako je na područje između rijeka Spreče, Bosne i Krivaje upućena 17. divizija sa zadatkom da na tom prostoru razbije četnike i prekine saobraćaj u dolini Bosne, dok je 16. divizija usmjerena prema Posavini i Semberiji sa zadatkom da oslobodi Brčko i održava vezu sa Sremom. Dvadeset i sedma divizija trebalo je nešto kasnije, kada se završi formiranje njenih brigada, da se prebaci na područje između Sokolca i Rogatice kako bi taj prostor čistila od ustaško-domobranskih, četničkih i drugih kvislinških jedinica i prekinula saobraćaj na željezničkoj pruzi Šarajevo — Višegrad. U Tuzli je kao posadna jedinica zadržana 18. hrvatska brigada.

Nakon kraćeg boravka u Tuzli i njenoj neposrednoj okolini 18. hrvatska brigada izvršila je, 17. oktobra 1943. godine, pokret

u rejon Lukavca, gdje je doživjela svoje prve borbene okršaje. Pošto je poslije oslobođenja Tuzle Štab 3. korpusa uputio većinu svojih jedinica prema krajevima u istočnoj Bosni koji još nisu bili oslobođeni, za zatvaranje pravca Doboje - Tuzla i Zvornik - Tuzla, i kontrolu doline Drine uzvodno od Zvornika, angažovane su 18. hrvatska i 19. birčanska brigada i nekoliko partizanskih odreda. Na pravcu Doboje - Tuzla nalazila se 18. hrvatska brigada, zatim Trebavski, Ozrenski i djelimično Tuzlanski NOP odred. Prema naredbi Štaba 3. korpusa Ozrenski i Trebavski NOP odred stavljeni su 23. oktobra 1943. godine pod komandu Štaba 18. hrvatske brigade, s tim što je Ozrenski NOP odred djelstvovao na lijevoj, a Trebavski NOP odred na desnoj obali rijeke Spreče. Prostor na kojem je djelstvovala 18. hrvatska brigada nalazio se u dolini Spreče, zapadno od Tuzle. Zadatak svih ovih jedinica bio je da na ovom pravcu što više poruše željezničku prugu i drum i tako onemoguće eventualni prodor neprijateljskih jedinica iz pravca Doboja. Uporedo s ovim zadatkom jedinice 18. hrvatske brigade vodile su u rejonu svoga djelstva više borbi sa četnicima Ozrenskog četničkog odreda, a učestvovala su i u razoružavanju legionarskih jedinica u muslimanskim i hrvatskim selima, kojom prilikom su zaplijenile oko 120 pušaka i jedan puškomitraljez. U ovo vrijeme 16. divizija je u noći između 19. i 20. oktobra preduzela napad na neprijateljske snage u Brčkom. U ovom napadu trebalo je da učestvuje i Treći bataljon 18. hrvatske brigade, ali kako je kasno stigao u blizinu Brčkog u napadu nije učestvovao nego se vratio u rejon Lukavca. Pošto napad na Brčko nije uspio, 16. divizija prešla je u odbranu slobodne teritorije na Majevici, u Semberiji i Posavini.

Tuzla je bila značajan ekonomski centar i važan strateški čvor. Kako je početkom oktobra pokušaj Nijemaca da zauzmu Tuzlu propao, oni za njeno ponovno zauzimanje prikupljaju znatno veće snage od onih koje su upotrijebili ranije. Na našoj strani to se i očekivalo i u skladu s tim se i radilo. Napad njemačkih jedinica počeo je 7. novembra. Za ovu akciju njemačka komanda obrazovala je dvije borbene grupe. Prva, glavna, krenula je iz Doboja sa zadatkom da prodre u Tuzlu, a druga, pomoćna, iz pravca Brčkog imala je zadatak da spriječi angažovanje jedinica 16. divizije na pravcu Doboje - Tuzla. Našavši se pred daleko nadmoćnijim neprijateljem jedinice 18. hrvatske brigade, Ozrenskog i dijelovi Tuzlanskog NOP odreda morali su se povući. Tada Brigada dolazi na prostor Živinica, gdje zauzima nove položaje, a Ozrenski NOP odred takođe mijenja svoje položaje i izbija na prostor Omazića i Treštenice, što čini i Tuzlanski NOP odred, koji se povlači na liniju Dubrave - Vu-

kovije - Međaš. Sredinom novembra Brigada je manevrisala na prostoru Bašigovci - Živinice - Suha vodeći manje borbe sa Nijemcima i zelenokadrovcima.

U noći između 10. i 11. novembra 1943. godine sa našim jedinicama povuklo se iz Tuzle oko hiljadu građana različite dobi i zanimanja. Ulaskom njemačkih jedinica u Tuzlu ponovo je uspostavljena ustaška vlast u gradu. Nastojanja da se pokrene onesposobljena privreda i rad u ustanovama davala su slabe rezultate. Narod je bio nepovjerljiv, a mnogi koji su trebali da se jave na posao to nisu činili. Prije napuštanja grada uništeno je sve čime bi se neprijatelj mogao koristiti. Uništeni su rudnici uglja, Električna centrala i Solana u Kreki, Fabrika sode u Lukavcu, vojne zgrade i logori, jednom riječju sve ono što nije bilo uništeno u toku borbe za oslobođenje Tuzle. Uništena je bila i željeznička pruga od Kreke do Puračića, zatim zapaljene su sve željezničke stanice od Tuzle do Miričine, te porušeni mnogi mostovi na putu Doboj - Tuzla i Tuzla - Zvornik. Poslije ulaska u grad neprijatelj nije preduzimao uobičajene represivne mjere. Izostale su masovne i brutalne mjere koje je ustaška vlast preduzimala u prethodnom periodu. Njoj je sada bilo važno da suzbije uticaj NOP-a i odvrati narod od njega. U pogon je bila stavljena snažna propagandna mašina, ali sve to i mnogo toga drugog nije pomoglo okupatorsko-kvislinškom režimu da ostvari zamišljene ciljeve. U drugoj polovini 1943. godine biće osnovana nova kvislinška organizacija »Odredi bosanskih planinaca«, koja će se nešto kasnije nazvati »Zeleni kadar«. U novembru iste godine u zelenom kadru bilo je na prostoru između Zvornika i Tuzle i na Majevici oko 600 vojnika, sastavljenih od bivših legionara, dezertera iz domobranstva i manjeg broja ustaša. Ova kvislinška organizacija nastala je uz punu podršku i pomoć Nijemaca za borbu protiv partizana. Inače, ona je bila produžena ruka muslimanskih reakcionarnih krugova koji su pomoću nje htjeli da spriječe legionare razbijene muslimanske legije da stupe u jedinice NOVJ i POJ.

Proces organizacionog uobličavanja i sređivanja u 18. hrvatskoj brigadi trajao je do kraja oktobra 1943. godine. Bila je to mlada jedinica, formirana najvećim dijelom od novih boraca iz Tuzle i hrvatskih rudarskih sela oko Tuzle. Prilikom njenog formiranja nijedna manja ili veća jedinica nije poslužila kao jezgro za njen nastanak. Otuda je njen borbeni život počeo bez tradicije i borbenog iskustva. Istina, to borbeno iskustvo posjedovali su samo oni kadrovi koji su u ovu jedinicu došli iz drugih brigada i partizanskih odreda. Naročito veliku teškoću predstavljao je nedostatak politič-

kog kadra. Trebalo gaje mnogo više nego što gaje bilo, utoliko prije jer je neprijatelj pomoću svoje propagande i na drugi način nastojao da oslabi Brigadu. U nedostatku ovih kadrova na dužnost komandira i političkih komesara četa postavljani su ljudi bez dovoljno iskustva i znanja. Pa i pored toga, kada su to prilike dozvoljavale, posebna pažnja je poklanjana političkom radu. Održavane su četne i bataljonske konferencije, a nije bio zapostavljen ni individualni rad sa borcima. Pošto su ogromnu većinu boračkog sastava činili mladi i nedovoljnoiskusni borci, Štab Brigade je preko potčinjenih komandi naročito veliku pažnju posvećivao vojnoj obuci boračkog kadra. Na području na kome su se nalazile jedinice Brigade uspostavljan je kontakt sa partijskim i drugim organizacijama radi političkog djelovanja u narodu. U raznim mjestima organizovani su i održavani politički skupovi na kojima je govoreno o ciljevima NOP-a, radu organa vlasti i značaju formiranja AVNOJ-a, te o saradnji kvislinga sa okupatorom i njihovim zločinima.

U jesen 1943. godine jedinice NOV oslobodile su velike teritorije u Makedoniji, južnoj Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Predviđajući iskrcavanje Saveznika na Balkanu, njemačka komanda je planirala da izvede nekoliko operacija u zimu 1943/44. godine na području Sandžaka, Bosne, Hrvatske i dalmatinskih ostrva. Cilj je bio da se razbiju snage NOVJ i POJ na tom prostoru, zatim da se obezbijede osnovne komunikacije koje iz doline Save izvode ka jadranskoj obali, te zaposjedne i utvrdi jadranska obala i onemogući prenošenje težišta dještva NOV u Srbiju. Ova šesta po redu neprijateljska ofanziva planirano je da se izvede u dvije faze. Prva faza dijelila se u dvije etape: »Kugelblic« (Loptasta munja) i »Šnešturm« (Snježni juriš). Plan je predviđao da se prodorima iz rejona Sarajeva, Tuzle i Zvornika zaposjedne zaprečna linija Sarajevo - Sokolac - Srebrenica - Drina kako bi se, zavisno od nastupanja neprijateljskih snaga iz Hercegovine i Sandžaka, glavnina snaga NOV i POJ iz istočne Bosne potisla i nabacila na zaprečnu liniju i tu opkolila i uništila. Pošto u prvoj etapi neprijatelj nije uspio da ostvari svoj plan, on je prešao na izvođenje druge etape. Zaposjevši dolinu Bosne neprijatelj je uputio svoje snage komunikacijama Sarajevo - Vlasenica i Tuzla - Doboj i dolinama Krivaje i Spreče s ciljem da jedinice NOV i POJ opkoli sa sjevera, istoka i juga, zatim da ih nabaci na rijeku Bosnu i tu uništi.

Prva etapa ove operacije nazvana Kugelblic počela je 2. decembra 1943. godine. U to vrijeme 18. hrvatska brigada nalazila se na položajima oko Živinica. Istog dana kada je otpočela ova nepri-

jateljska operacija Brigada je naredbom Štaba 3. korpusa stavljena pod operativnu komandu 17. istočnobosanske divizije. Po naređenju Štaba ove Divizije Brigada je prebačena na položaje oko Kladnja gdje je zatvorila pravac Živinice - Kladanj. Kako 15. majevička brigada i Kladanjski NOP odred nisu uspjeli da zauzmu Kladanj, jedinice 18. hrvatske brigade bile su raspoređene na prostoru Džebar - Gdadojevići - Matijevići. Do odlaska na Ozren one će više puta mijenjati položaje na širem prostoru oko Kladnja i Stupara. Zadatak im je bio da ruše komunikacije na ovom području, te usporavaju prodiranje neprijateljskih snaga i obezbjeđuju divizijsku bolnicu. Sa ovog prostora Brigada je po naređenju Štaba 17. divizije izvršila pokret prema Ozrenu. Iako su Nijemci u toku izvođenja operacije Kugelblic angažovali velike snage oni nisu mogli zahvatiti svu teritoriju istočne Bosne. Čak i na onim prostorima gdje su vođene borbe nije im uspjelo da na svim sektorima zadrže inicijativu u svojim rukama. U vrijeme provođenja ove operacije 17. divizija sa Tuzlanskim i Ozrenskim NOP odredom uspjela je da izbije pred Tuzlu, ovlada Živinicama i zaposjedne prostranu teritoriju u južnom dijelu doline Spreče.

S obzirom da neprijatelj u prvoj etapi ove operacije nije ostvario uspjeh, prešao je na izvođenje druge etape poznate pod nazivom Šnešturm. Dolaskom na Ozren Brigada je uspostavila vezu sa 6. istočnobosanskom brigadom i Ozrenskim NOP odredom. Da bi izbjegli frontalni sudar sa neprijateljem, koji je prodirao iz više pravaca, i zabacili mu se iza leđa i tako osujetili njegov plan da naše snage nabaci na rijeku Bosnu, štabovi 3. korpusa i 17. divizije, u noći između 22. i 23. decembra, odlučili su da Diviziju podijele u dvije operativne grupe radi ponovnog prebacivanja na sektor Birča. U prvoj, Ozrenskoj operativnoj grupi bili su: 6. istočnobosanska, 18. hrvatska (dva bataljona), Prva južnomoravska brigada i Ozrenski NOP odred, a drugu, Krivajsku operativnu grupu činili su: štabovi 3. korpusa i 17. divizije, zatim 15. majevička i 16. muslimanska brigada, te jedan bataljon 18. hrvatske brigade i divizijska bolnica. U borbama protiv 5. 17. i 27. divizije Nijemci su na prostoru između Bosne, Vareša, Olova i Ozrena (kod Doboja) angažovali: 1. brdsku, 7. SS i 369. diviziju 5. SS korpusa. Pokret obiju grupa počeo je 24. decembra. Kada je Ozrenska grupa izbila u podnožje Konjuha, podijeljena je u dvije kolone i 27. decembra stigla je na prostor Birča. Krivajska grupa je imala zadatak da se prebaci preko rijeke Krivaje i da ide dalje u pravcu Zvijezde i Vareša. Iako je ova grupa u dolini Krivaje bila napadnuta od jačih neprijateljskih snaga ona je uspjela da se, nakon višečasovne borbe, prebaci preko

rijeke i nastavi pokret u predviđenom pravcu. Dolaskom na Ravanplaninu Štab 3. korpusa je promijenio pravac kretanja ove grupe tako da je ona kod sela Stijepin-Han ponovo prešla, 28. decembra, rijeku Krivaju odakle je preko Željove stigla u Birač.

U toku ove neprijateljske ofanzive sve naše jedinice bile su stalno u pokretima koje nije bilo lako izvoditi u surovim zimskim uslovima. Prateći i obezbjeđujući divizijsku bolnicu Treći bataljon 18. hrvatske brigade uložio je ogromne napore da svoj zadatak uspješno izvrši. Vodio je i sam često borbe sa manjim neprijateljskim jedinicama i trpio određene gubitke. I ostala dva bataljona Brigade imale su u ovoj ofanzivi gubitaka. Pored poginulih bilo je dosta ranjenih i promrzlih boraca, a i onih iznemoglih koje je neprijatelj uspio zarobiti. Pošto je Brigada iz ovih borbi izašla prilično oslabljena, u narednom periodu njenom popunjavanju biće poklonjena posebna pažnja.

Poslije završetka šeste neprijateljske ofanzive u Šekovićima se, početkom januara 1944. godine, našla gotovo cijela 17. divizija, Prva južnomoravska brigada i dijelovi 27. divizije. Kako u Birču nije bilo mogućnosti da se toliki broj partizana ishrani i smjesti, niti da se oslabljene jedinice popune novim ljudstvom, Štab 3. korpusa donio je odluku o dekoncentraciji jedinica. Na osnovu ove odluke 15. majevička brigada upućena je na Majevicu, gdje se nalazila 16. divizija, 6. istočnobosanska brigada i Srebrenički NOP odred u srebrenički kraj, a ostale brigade 17. divizije na sektor Majevice, odnosno Semberije i oko Živinica. Na sektoru Romanije zadržana je 27. divizija, a u okolini Šekovića i dalje su ostali 19. birčanska brigada, te Birčanski i Kladanjski odred.

Prema ovoj odluci 18. hrvatska brigada krenula je u Semberiju i kad je stigla na ovo područje njene jedinice bile su razmještene u rejonu sela Velika i Mala Obarska. Za desetak dana, koliko će boraviti u Semberiji, borci će se odmoriti, dobro nahraniti i snabdjeti sa nešto obuće i odjeće. U Brigadu je sa ovog područja stupio izvjestan broj novih boraca tako da je sada u svojim redovima imala oko 400 boraca.

Nakon završene ofanzive u istočnoj Bosni Nijemci su nastavili da izvode ofanzivne operacije protiv naših snaga na teritoriji centralne i zapadne Bosne i u Hrvatskom primorju. Prema naređenju Vrhovnog štaba jedinice koje nisu bile zahvaćene ofanzivom prešle su u protivofanzivu. U skladu s ovim naređenjem Štab 3. korpusa donio je odluku da izvrši napad na neprijateljski Garnizon u Tuzli. U napadu na Tuzlu učestvovala su 16. i 17. divizija i dijelovi 27. divizije ili ukupno 11 brigada i 5 partizanskih odreda. Predvi-

đeno je bilo da napad počne 16. januara u 20 časova, a da bi se uspješno odvijao obrazovane su dvije kolone - sjeveroistočna i južna. U sjeveroistočnoj koloni bile su sljedeće jedinice: 18. hrvatska, 15. majevička i 1. vojvođanska brigada i Tuzlanski NOP odred. Zadatak ovih jedinica bio je da prodorom od Moluha preko Kojšina, Slanog bunara i Gradine zauzmu sjeveroistočni dio grada. Međutim, zbog više uzroka napad nije istovremeno počeo na svim pravcima, što je neprijatelju olakšavalo položaj. Osamnaesta hrvatska brigada imala je zadatak da zauzme kotu Piskavica, što je i učinila nakon nekoliko uzastopno izvedenih juriša u noći između 17. i 18. januara. Poslije zauzimanja Piskavice Brigada je u toku zadnja dva dana držala položaje u dolini između Kojšina i Piskavice, nastojeći da uništi neprijateljska utvrđenja koja su se nalazila na samoj ivici grada. Ostale jedinice koje su izvele na svojim pravcima četiri snažna i više manjih napada nisu mogle riješiti ovu bitku, tako da je nakon četiri dana borbe naređeno da se sve jedinice povuku sa zaposjednutih položaja i udalje u predviđenim pravcima dalje od Tuzle. Napad na neprijateljski Garnizon u Tuzli nije uspio iz više razloga. Između ostalog i zbog toga što je neprijatelj ranije otkrio namjere naših jedinica, pa je u Tuzlu prije napada dopremio nova pojačanja, a položaje oko Tuzle dobro je utvrdio i tako onemogućio brzo prodiranje naših jedinica. Ako se tome doda da početni napad naših jedinica nije bio dobro sinhronizovan, onda se može konstatovati da su to neki od faktora koji su uticali na ishod ove operacije. Međutim, ako se ima u vidu činjenica da je ovaj napad izveden neposredno poslije šeste neprijateljske ofanzive, onda je on značajan po tome što je njime demantovana njemačko-ustaška laž o razbijanju naših snaga u istočnoj Bosni u toj ofanzivi.

Od povlačenja sa položaja oko Tuzle pa do 1. februara 1944. godine Brigada je bila na području Posavine. Sa ovog područja njene jedinice izvršile su početkom februara pokret prema Semberiji i kada su došle tamo, bile su razmještene u širem rejonu sela Zabrdja. Na oba područja, posavskom i semberskom, Brigada je imala više manjih okršaja sa četnicima i zelenokadrovcima. Međutim, ona se ni tu nije dugo zadržala. Da bi se što prije popunila novim borcima, polovinom februara, krenula je u pravcu Posavine. Dolaskom u Posavinu njene jedinice zaposjele su prostor između Gradačca, Modriče, Bosanskog Samca i Orašja.

Krajem 1943. i početkom 1944. godine Nijemci su nedostatak operativnih trupa za borbu protiv partizana na području sjeveroistočne Bosne nastojali nadoknaditi angažovanjem kvislinških snaga, prvenstveno četničkih i zelenokadrovskih jedinica. Četnici

na Majevici i susjednim područjima čak su se zanosili mislju da je nastupio njihov trenutak kada mogu, bez veće opasnosti, na područjima preko kojih je protutnjala ofanziva nesmetano da uspostave i konsoliduju svoju vlast. Međutim, kada su njemačke trupe krenule prema srednjoj Bosni, pokazalo se da je to samo želja ali ne i stvarnost. Nastupom jedinica 3. korpusa četnici su morali veći dio zaposjednute teritorije prepustiti našim snagama. Drugi njihov pokušaj da se učvrste na slobodnoj teritoriji uslijedio je u vrijeme napada naših jedinica na neprijateljski Garnizon u Tuzli. Tako na primjer, četnici sa Trebave pokušali su od 17. do 19. januara 1944. godine da zauzmu Gradačac, Modriču i Tarevce, ali u tome nisu uspjeli. Do sredine februara 1944. godine, kada na područje Posavine dolazi 18. hrvatska brigada, borbu protiv ustaša, četnika i zelenog kadra na ovom prostoru vodile su jedinice 16. vojvođanske divizije, 16. muslimanske brigade i Posavsko-trebavski odred, koji je nastao 4. februara objedinjavanjem bataljona Posavskog i Trebavskog odreda.

Dolaskom na područje Posavine pred 18. hrvatsku brigadu postavio se kao jedan od najvažnijih zadataka popuna njenih redova. U to vrijeme u većem broju hrvatskih sela nalazile su se grupe ustaša i ustaške milicije koje su vršile teror nad onima koji su bili protiv ustaške vlasti. Razmještaj i borbena aktivnost jedinica Brigade na ovom prostoru unijeće među ustaše nemir i nesigurnost, tako da će mnogi od njih morati bježati iz svojih sela na sigurnija mjesta. Pokušaji da se u drugoj polovini 1943. godine privuče na našu stranu Mato Mikić, glavni predstavnik Hrvatske seljačke stranke u ovom kraju i bivši narodni poslanik, čovjek od ugleda i uticaja među posavskim Hrvatima, ostali su bez rezultata. Izgovarajući se da se boji ustaša i Nijemaca i da ništa ne smije preduzeti »bez privole svoga predsjednika«, tj. Vlatka Mačeka, on je ostao isti i sada u 1944. godini, iako su politički radnici u Posavini ulagali dosta truda da ga pridobiju na stranu NOP-a. U vezi sa popunjavanjem Brigade u Štabu i među partijsko-političkim radnicima sa terena postojala je dilema kako da se ova popuna vrši, dobrovoljnim pristupanjem boraca ili mobilizacijom. Zauzet je stav da se to realizuje na dobrovoljnoj osnovi, ako bi se prišlo mobilizaciji time bi se mogle samo koristiti ustaše i njihova propaganda. Polazeći od ove orijentacije, a zahvaljujući borbenim djelstvima Brigade i političkom radu na ovoj teritoriji, priliv novih boraca iz svih nacionalnih sredina odvijao se u pozitivnom smjeru i tekao je postepeno.

Polazeći od činjenice da je u ovo vrijeme na području Posavine i Trebave postojala relativno brojna partijska i skojevska or-

ganizacija, političkom radu pridavan je poseban značaj. Tome je u vrijeme svog boravka svojim prisustvom i političkim djelovanjem doprinosila i 18. hrvatska brigada. U svom radu partijska i skojevska organizacija posvećivale su veliku pažnju objašnjavanju odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a. O tim važnim odlukama i istorijskom značaju tih zasjedanja govoreno je na svim četnim konferencijama u Brigadi, zatim na mnogim sastancima antifašističkih organizacija, konferencijama i sjednicama NOO. Sve je to bilo praćeno posebnim objašnjavanjem tekućih međunarodnih i unutrašnjih događaja, kao i lokalnih prilika koje su vladale u ovim krajevima. Na ovim skupovima posebna pažnja poklanjana je raskrinkavanju ustaša, četnika i drugih kvislinških i petokolonaških organizacija. Iako njihova borbena vrijednost nije bila velika njemačka komanda najčešće ih je upotrebljavala za osiguravanje teritorija i ometanje dještva partizanskih jedinica. Oko Gradačca nalazile su se manje grupe zelenog kadra, u Gornjim Zabarima bili su četnici Pavia Gajića, a u hrvatskim selima djelovale su ustaške grupe i pripadnici ustaške milicije.

Vodeći borbe protiv ustaša, četnika i zelenokadrovaca oko Gradačca, Modriče, Bosanskog Samca i Orašja Brigada je za nešto više od dva mjeseca koliko je boravila na ovom prostoru, zaplijenila oružja za preko 200 novih boraca. Početkom marta oslobodila je i Bosanski Samac. U ovim borbama ostvarivana je puna saradnja između štabova Brigade i Posavsko-trebavskog odreda, koji u to vrijeme zajednički planiraju i izvode pojedine akcije. Za četnike u Posavini karakteristično je da su često izbjegavali borbu i povlačili se prema Brčkom gdje su ih Nijemci prihvatili i naoružavali. Vraćajući se u Posavinu oni su i dalje sprovodili istu taktiku, ali su pri tom napadali patrole, kurire i manje partizanske grupe, zatim vršili teror nad stanovništvom, te hvatali i ubijali odbornike i druge aktiviste. Iako je na Trebavi u brojnom pogledu bilo znatno više četnika nego u Posavini svi nisu bili podjednake vrijednosti. Neki su bili četnici samo po spisku i kao takvi su rado izbjegavali borbu nastojeći da sačuvaju glavu.

Zbog planiranog prodora NOV u Srbiju područje istočne Bosne imalo je poseban značaj. Ono je trebalo da omogući prodor naših jedinica iz zapadnih krajeva zemlje prema dolini Drine i dalje prema Srbiji. Otudaje i važnost slobodne teritorije u istočnoj Bosni i jedinica koje su se nalazile u proljeće 1944. godine na toj teritoriji bila vrlo velika. Da bi se što uspješnije ostvarili planirani ciljevi, odobrenjem Vrhovnog štaba, na ovoj teritoriji izvršena je početkom marta reorganizacija naših jedinica. Pošto je 16. vojvođanska

divizija imala šest brigada iz njenog sastava izdvojene su 3, 5. i 6. brigada i od njih je 3. marta osnovana nova - 36. vojvođanska divizija. Od 18. hrvatske, koja je do tada bila u sastavu 17. divizije, i 17. majevičke brigade, koja je izdvojena iz 27. divizije, te Majevičkog, Tuzlanskog i Posavsko-trebavskog NOP odreda formirana je 6. marta 38. istočnobosanska divizija. U isto vrijeme iz sastava 17. divizije izvučena je 16. muslimanska brigada i uključena u sastav 27. divizije, s tim što je Romanijski NOP odred stavljen pod komandu 17. divizije.

Od kraja 1943. godine, ili od završetka šeste neprijateljske ofanzive, u istočnoj Bosni nije bilo značajnijih njemačkih jedinica. Bojeći se da bi Mađarska mogla istupiti iz rata njemačka vlada je u proljeće 1944. godine pripremala okupaciju njene teritorije. Da bi to mogla izvršiti, u Sremu i Slavoniji prikupljene su značajne njemačke snage, a među njima bila je i 13. SS divizija. Pošto je situacija u istočnoj Bosni bila nepovoljna za njemačku komandu, donijeta je odluka da se 13. SS divizija prijevremeno angažuje u borbama u tuzlanskom regionu i to u prvo vrijeme na području Semberije i Posavine.

Prije napada, prethodnice 13. SS divizije pojavile su se 12. marta u Sremskoj Rači, Županji i Slavonskom Brodu. Već 14. marta, rano ujutro, jedinice ove Divizije krenule su u napad na frontu od ušća Drine do Brčkog. Ovim je, u stvari, otpočela sedma neprijateljska ofanziva. Suočen sa nastupanjem 13. SS divizije Štab 3. korpusa je naredio svojim divizijama da zatvore pravce koji vode na slobodnu teritoriju Majevice, Semberije i Posavine. Međutim, kada su jedinice 13. SS divizije prešle Savu, otpočele su na području Semberije, Majevice i dijela Posavine žestoke borbe. Pošto Štab 38. divizije nije bio u mogućnosti da ostvari komandovanje nad svojim jedinicama, donesena je odluka da se 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred stave privremeno pod operativnu komandu Štaba 36. divizije. Izvršavajući naređenja Štaba ove Divizije 18. hrvatska brigada je u sadejstvu sa Posavsko-trebavskim odredom zatvarala pravce od Bosanskog Šamca prema Modriči i Gradačcu i vodila manje borbe sa ustaškim i četničkim jedinicama na ovom terenu.

Početkom aprila Brigada je dobila jedan poseban zadatak. Naime, komandant 18. hrvatske brigade i zamjenik komandanta Posavsko-trebavskog odreda dobili su zadatak da iz Modriče doprate delegate Drugog kongresa USAOJ-a iz istočne Bosne, Srema, istočnobosanskih i vojvođanskih jedinica do krajiških partizanskih jedinica koje bi ih dalje obezbjeđivale na putu prema Drvaru. Na

putu, u Vrhovni štab, sa delegatima je išao i general-lajtnant Savo Orović. Kao obezbjeđenje, zajedno sa delegatima, krenula su 11. aprila dva bataljona, jedan iz 18. hrvatske brigade i drugi iz Posavsko-trebovskog odreda. Nakon prelaza rijeke Bosne i kraćeg predaha nastavili su pokret prema Vučjaku do jedinica 5. kozaračke brigade 11. krajiške divizije.

Zbog brzog prodora neprijateljskih jedinica iz Brčkog i Tuzle Štab 38. divizije naredio je Štabu 18. hrvatske brigade i Štabu Posavsko-trebovskog odreda da svoje jedinice povuku na liniju Zelinja - Međeđa, a odatle na teren Posavine u pozadinu neprijatelja. Predviđeno je bilo, takođe, ako se ne budu mogli održati na tom prostoru, da se u tom slučaju privremeno prebace preko rijeke Bosne na Vučjak. Bataljoni koji su pratili delegate, 16. aprila, u povratku, stigli su na lijevu obalu Bosne. Međutim, tada im je naredeno da zauzmu položaje na lijevoj obali kako bi obezbijedili prebacivanje glavnine Brigade i Odreda. Zajedno sa ovim jedinicama u centralnu Bosnu prebacili su se mnogi partijsko-politički radnici, među kojima Džemal Bijedić, Borika Stančić, Edhem Čamo i drugi, te odbornici i istaknuti saradnici NOP-a iz Posavine i sa Trebeve.

Opšte stanje u centralnoj Bosni bilo je drugačije od onog na Majevici, Semberiji i Posavini. Na području centralne Bosne, u prvoj polovini 1942. godine, djelovao je 4. krajiški odred koji već tada doživljava tešku krizu usljed razornog djelovanja četničkih agenata. Pokušaj rukovodstva NOP-a da stanje na ovom području preokrene i spriječi proces raspadanja ovog Odreda nisu dali očekivane rezultate. Tada mnoge četničke vođe sklapaju sporazume sa Nijemcima i predstavnicima ustaške vlasti. A da bi to opravdali oni razvijaju jaku propagandu, pri čemu ističu da to rade zbog »spasa-
Vanja srpskog naroda od ustaškog terora«, i koristi koju će od toga izvući (dobijanje oružja i municije). Sklapanjem ovih sporazuma sa ustašama i Nijemcima otpočela je njihova direktna saradnja u borbi protiv partizanskih jedinica. Ova politika u datom trenutku odgovarala je jednom dijelu najzaostalijih masa u centralnoj Bosni, ali se ubrzo protiv nje pojavljuje otpor. Iako su u jesen 1942. godine na području centralne Bosne boravile i vodile operacije Prva i Treća proleterska divizija i 1. krajiška brigada četnički uticaj nije suzbijen, prije svega zato što su ove jedinice ostale kratko vrijeme tako da su se četnici ponovo vraćali i preuzimali kontrolu nad prilično velikim dijelom centralne Bosne. Od polovine 1942. pa do maja 1943. godine, kada na ovaj teren dolazi 11. krajiška divizija, za četnike je to bio relativno miran period. Raskrinkati četnike kao izdajnike i odvojiti ispod njihovog uticaja zavedene bilo je moguće

ostvariti borbom i pojačanom političkom djelatnošću. Iako je proces razbijanja četnika i političkog osvajanja ovog terena išao sporo i teško jedinice ove Divizije uspjele su, do svog prelaska u istočnu Bosnu, da razbiju brojne četničke jedinice i dobrim dijelom ih unište, ostavljajući iza sebe veliku slobodnu teritoriju na kojoj su funkcionisali organi narodne vlasti, političke organizacije i mnoge ustanove NOP-a. I oni četnici koji su se održali kao neka vojna formacija, postoje samo blizu ustaških i domobranskih uporišta u koja se sklanjaju kad im zaprijeti opasnost. Inače, kada zalaze u slobodnu teritoriju, oni to čine u manjim grupama, pri čemu napadaju naše kurire i manje grupe boraca.

U sjevernom dijelu centralne Bosne dještovala je 11. krajiška divizija u čijem sastavu su bile tri brigade: 5. kozaračka, 12. krajiška i 14. srednjobosanska brigada. Dolaskom na teritoriju centralne Bosne 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred stavljeni su pod operativnu komandu Štaba 11. krajiške divizije. Kada su Brigada i Odred prešli rijeku Bosnu i željezničku prugu Brod - Doboj, na putu prema Stanarima kod Ljeskovih Voda došlo je do oštore borbe sa četničkim, ustaškim i domobranskim jedinicama koje su natjerane na povlačenje prema Doboju. Dještujući sa položaja Stanari - Kulaši Brigada je početkom maja u više navrata uspješno napadala neprijateljska uporišta duž komunikacije Doboj - Brod i Teslić - Jelah, i vodila borbe na okolnom prostoru sa četnicima. U namjeri da se što prije prebace u istočnu Bosnu štabovi Brigade i Odreda pomjerali su svoje jedinice u blizinu komunikacije Doboj - Derventa. Međutim, do prelaza na drugu stranu nije došlo zbog toga što su Nijemci sa kvislinškim jedinicama izvršili veću koncentraciju svojih snaga na obalama rijeke, te je i situacija u istočnoj Bosni u to vrijeme bila loša. Krajem maja jedinice Brigade i Odreda orijentisale su svoja dještva bliže Derventi napadajući neprijateljska uporišta duž željezničke pruge Doboj - Derventa.

Zbog prodora neprijateljskih snaga od Banja Luke ka Tesliću Brigada i Odred zaposjeli su položaj na liniji Stanari - Osredak. Zadatak im je bio da održavaju vezu sa jedinicama 5. kozaračke brigade i sprječavaju dalje prodiranje neprijateljskih jedinica. Na osnovu odluke Okružnog komiteta KPJ za Posavinu i Trebavu i Štaba 11. divizije na ovom prostoru došlo je, između 3. i 6. juna, do bitnih promjena u organizaciji Brigade i Odreda, koji je i do tada bio pod operativnom komandom Štaba Brigade. Tada je 18. hrvatska brigada popunjena borcima iz Posavsko-trebavskog odreda pa je bila znatno brojnija. Prvih sedam dana u junu protekli su mirno, ali već 8. juna domobranci su počeli da napadaju od Dervente i Tes-

lića, a Nijemci i domobrani još iz pravca Osinja - Pojezna. Borbe su vodene u rejonu Sokoline i Krnjinog Brda, a izvršen je napad i na neprijateljska uporišta u Foči i Johovcu.

U cilju vršenja pritiska na neprijateljske snage duž komunikacije Doboje - Brod Stab 11. divizije naredio je 5. 14. i 18. hrvatskoj brigadi i Posavsko-trebavskom odredu da 27. juna izvrše napad na Derventu i okolna uporišta. U toku napada, izuzev zgrade gimnazije i vojne kasarne, krajiške jedinice uspjele su da zauzmu sve objekte u gradu, ali neprijatelj je u međuvremenu uspio da prikupi 2. bojnu 4. lovačke pukovnije, dvije satnije 6. posadnog zdruga i još neke dijelove iz spoljnih uporišta i izvrši jak protivnapad zbog čega su jedinice obustavile dalji napad na grad. Prije povlačenja iz grada je evakuisan velik ratni plijen na slobodnu teritoriju. Jedinice 18. hrvatske brigade na putu prema Derventi napale su i zauzele ustaško uporište u Plehanu, ali pošto su se zbog neprijateljskih uporišta kretale prema Derventi zaobilaznim putem, te na položaje za napad stigle sa zakašnjenjem, vratile su se i zauzele nove položaje na kojima su imale više manjih okršaja sa četnicima i drugim neprijateljskim jedinicama. Napadale su i neprijateljska uporišta duž komunikacije Teslić - Jelah i Jelah - Tešanj.

Da bi oslabio neprijateljske snage i proširio slobodnu teritoriju Štab 11. divizije, 8. jula, odlučio je da napadne neprijateljski Garnizon u Tesliću. Tom prilikom 18. hrvatska brigada dobila je zadatak da sa tri bataljona zatvori pravce koji iz Žepča i Maglaja vode ka Tešnju i Tesliću, a jedan bataljon da postavi zapadno od Tešnja na putu prema selu Džemilići. Nakon oštih borbi grad je bio 10. jula oslobođen. U borbi za oslobođenje Teslića Brigada je sve zadatke koje je dobila s uspjehom izvršila, a što se odnosi i na razbijanje neprijateljskih jedinica koje su nakon dva dana krenule iz rejona Žepča i Maglaja u namjeri da ponovo zauzmu Teslić. Dok su jedinice 11. krajiške divizije držale Teslić, 18. hrvatska brigada preduzela je napad na Tešanj. Grad je branilo oko 600 neprijateljskih vojnika, a među njima su bili najbrojniji domobrani i legionari, zatim Nijemci i ustaše. Osnovni problem u vezi sa oslobođenjem grada bila je feudalna kula koja je dominirala nad drugim objektima u gradu. Tvrđava u Tešnju bila je opasana jakim zidovima koje je trebalo prethodno zauzeti. U noći između 22. i 23. jula izvršen je napad na tešanjsku tvrđavu i nakon žestoke borbe grad je bio oslobođen. U borbama za Tešanj ubijeno je oko dvadeset Nijemaca i feld-žandarma, a oko tri stotine domobrana bilo je zarobljeno. Zaplijenjene su velike količine oružja, municije i drugog ratnog materijala. Veliku pomoć Brigadi u tim danima ukazala je i partij-

ska organizacija iz Tešnja, koja je pomoću svojih članova dostavila Štabu Brigade dragocjene podatke o brojnoj snazi i rasporedu neprijateljskih jedinica.

Dok je Brigada boravila na području centralne Bosne, ona je, osim borbenih dještava, u svojim jedinicama razvijala sadržajan politički i kulturno-prosvjetni rad. Sastanci članova KPJ i SKOJ-a održavani su često i po pravilu su bili kratki i sadržajni. Na četnim i bataljonskim konferencijama borci su redovno informisani o najvažnijim događajima kod nas i u svijetu, zatim o prilikama na terenu, razmatrana su često i pitanja o disciplini, borbenoj gotovosti jedinica, životu boraca. Pošto Brigada nije stalno bila samo na jednom užem području, nego se kretala zavisno od potrebe na širem prostoru, svugdje gdje je boravila ostvarivala je blisku saradnju sa organima narodne vlasti i stanovništvom sela u kojima se nalazila. Na konferencijama i zborovima koji su tom prilikom održavani govoreno je, pored ostalog, o ulozi KPJ i s tim u vezi objašnjavani su ciljevi narodnooslobodilačke borbe, te istican značaj bratstva i jedinstva. Povremeno su održavani i posebni razgovori sa starijim i uglednijim ljudima. S obzirom na činjenicu daje u Brigadi bio priličan broj nepismenih boraca, njihovom opismenjavanju poklanjana je odgovarajuća pažnja. Opismenjavanje je vršeno u svim prilikama, pa i na položaju, ako nije bilo borbe. Kulturno-prosvjetni rad u četama i bataljonima bio je vrlo dinamičan i raznovrstan. Organizovane su i održavane priredbe na kojima su nastupali horovi i recitatori, a izvođene su i uspjele šale, pjesme i skečevi o borbi partizana protiv četnika, ustaša i drugih pripadnika neprijateljskih formacija. Pored boraca na ovim priredbama učestvovalo je dosta naroda, a naročito omladine, djece i žena.

U vezi sa planiranim prodorom naših snaga u Srbiju 11. divizija izašla je iz sastava 5. korpusa i po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ, od 18. jula 1944. godine, stavljena je pod komandu Štaba 3. korpusa. Pripreme koje su odmah poslije toga provedene za pokret prema istočnoj Bosni vršene su tako što su sve jedinice prikupljene na određenim prostorima sa kojih je trebalo da krenu u određenom pravcu. Zajedno sa jedinicama 11. divizije u marševskom poretku bila je i 18. hrvatska brigada, te Posavsko-trebovski odred sa partijsko-političkim radnicima i delegatima Drugog kongresa USAOJ-a. Marš je trebalo da počne 27. jula u 18 časova, ali kako je naređenje o tome kasno stiglo u Štab 18. hrvatske brigade, čija dva bataljona zbog udaljenosti nisu mogla stići, marš je otpočeo sutradan u isto vrijeme. Bilo je predviđeno da se prelaz izvrši na odsjeku Topčić Polje - Begov Han. Zbog velike koncentracije

neprijateljskih snaga duž željezničke pruge i ceste Zenica - Doboj od planirane akcije moralo se odustati. U borbama koje su poslije toga vođene sa dijelovima 7. SS divizije, na prostoru na koji su se povukle naše jedinice, na obje strane bilo je velikih gubitaka. Tada je Brigada bila prisiljena da često mijenja položaje i da se pomijera prema sjevernom dijelu centralne Bosne. Nastavljajući pokret prema istočnoj Bosni sve jedinice, pa prema tome i 18. hrvatska brigada, su u noći između 7. i 8. avgusta prešle rijeku Bosnu, na odsjeku Kožuhe - Koprivna, i tako se našle na teritoriji istočne Bosne.

Iako su Nijemci u prvoj polovini 1944. godine držali u Jugoslaviji vrlo jake snage oni zajedno sa kvislinškim formacijama nisu više bili u mogućnosti da protiv NOV i POJ preduzimaju operacije većeg operativno-strategijskog značaja. Njihove su operacije ograničene na pojedine regione, a u odnosu na druge krajeve u Jugoslaviji region u istočnoj Bosni imao je poseban značaj za njemačku komandu. Na području ovog regiona, u krajevima između rijeka Drine, Save, Bosne i Spreče, kojije zaposjela 13. SS divizija, vođene su vrlo oštre borbe. Procjenjujući razvoj operacija na evropskom ratištu u ljeto 1944. godine, kada su apglo-američke trupe probile njemački front u Italiji, zauzele Rim i nastavile prodiranje prema sjeveru Italije i izvršile iskrcavanje u Normandiji, kojom prilikom je otvoren »drugi front« u Evropi, a uzimajući u obzir i sve ono što se događalo u vezi sa velikom ofanzivom Crvene armije na istočnom frontu, Vrhovni štab je pristupio planiranju prve faze operacija za konačno oslobođenje naše zemlje. Namjera Vrhovnog štaba je bila da sa divizijama prodre iz južne Srbije, Sandžaka i istočne Bosne u zapadnu Srbiju kao pogodnu osnovu za dalje operacije prema Beogradu. Znajući za te namjere njemačka komanda nastojala je da ih po svaku cijenu spriječi, pa je to jedan od glavnih razloga kojim se može objasniti oštrina i dugotrajnost borbi koje su vođene u 1944. godini na teritoriji istočne Bosne.

Poslije prelaza rijeke Bosne Štab 11. divizije obavijestio je, 8. avgusta, Štab 3. korpusa da su njegove jedinice stigle na Trebavu i da sutradan kreću prema Birču. Prateći pokret 11. divizije Nijemci su iznenada napali jedinice 18. hrvatske brigade u podnožju planine Monja. U vrlo oštroj borbi Brigada je uspjela da odbaci neprijateljske snage i nastavi pokret prema Konjuhu, ali je i sama u ovoj borbi imala značajne gubitke. Nastavljajući pokret sve jedinice su polovinom avgusta stigle na sektor Konjuha. Povlačeći se dublje u šume Konjuha jedinice Brigade imale su više borbi sa esevocima i četnicima. Na ovom bezvodnom, pasivnom i nenaselje-

nom terenu borci su bili izloženi velikoj nestašici hrane, pa je zavlado prava glad. Ništa bolja situacija nije bila ni sa obućom i odjećom. Sve jedinice koje su bile na Konjuhu, uključujući i 18. hrvatsku brigadu, vodile su borbe u vrlo teškim uslovima sa nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Polazeći od situacije koja je vladala na tom i ostalom prostoru Štab 11. divizije usmjerio je svoje jedinice prema rijeci Krivaji. Prelaskom rijeke jedinice su zaobilaznim putem izbile na Milan-planinu odakle su krenule u pravcu Birča.

Dolaskom u Šekoviće 18. hrvatska brigada ponovo je, nakon četiri i po mjeseca, 25. avgusta 1944. godine, uključena u sastav svoje 38. divizije. U toku prethodnih borbi jedinice Brigade znatno su ojačane. Borbeni moral i drugarstvo među borcima bili su na visokom nivou. U njoj su sada bili prekaljeni borci, pa se Brigada mogla svrstati u red vrlo borbenih i pouzdanih jedinica. Zato će ona u narednom periodu dobijati teže i složenije zadatke. Nakon kraćeg odmora bataljoni Brigade su odmah raspoređeni na liniju Papraća-Borogovo sa zadatkom da zatvore pravac od Papraća prema Tuzli. Na prostoru Papraća i susjednih sela bataljoni će u ovo vrijeme voditi više borbi sa manjim četničkim grupama, koje će razbiti i natjerati na bjekstvo.

Opšte stanje na svjetskim ratištima u drugoj polovini 1944. godine bilo je vrlo povoljno za savezničke sile. Na vidiku je bio skori kraj nacističke Njemačke i njenih satelita. Pod snažnim udarima jedinica Crvene armije krajem avgusta 1944. godine kapitulirala je Rumunija, a nova vlada koja je obrazovana objavila je rat Njemačkoj. Početkom septembra Crvena armija je izbila na granice Jugoslavije i Bugarske. Nakon objave rata jedinice Crvene armije upale su 8. septembra u Bugarsku u kojoj je zbačen fašistički režim i obrazovana vlada Otačestvenog fronta, koja je preuzela vlast i objavila rat Njemačkoj. Pošto su se iskrcali, juna 1944. godine u sjevernoj Francuskoj, Zapadni Saveznici su avgusta oslobodili Pariz da bi uporedo s tim nastavili gonjenje njemačkih trupa kroz Francusku. Uskoro je oslobođena Belgija i savezničke trupe su nadirale prema Rajni.

Naše snage koje su bile predviđene za vođenje operacija u Srbiji uspjele su, krajem avgusta i u prvoj polovini septembra, poslije teških borbi u istočnoj Bosni, Sandžaku i Crnoj Gori da izbiju u zapadnu Srbiju i nastave dalje napredovanje. U isto vrijeme na području istočne Bosne od njemačkih jedinica ostala je samo 13. SS divizija, koja je već bila zahvaćena demoralizacijom i dezerterstvom. Isti je slučaj bio i sa pripadnicima kvislinških formacija. I

kada su krajem avgusta jedinice 13. SS divizije napustile Birač i krenule prema sjeveru, Štab 3. korpusa je, po odobrenju Vrhovnog štaba, 30. avgusta odlučio da svoje divizije usmjeri prema Trebavi, Posavini, Majevidi i Semberiji, te dolini Spreče i ka Srebrenici s ciljem da ovlada tim prostorom. Početkom septembra 18. hrvatska brigada krenula je iz rejonu Papraće prema Posavini. U toku pokreta odlučeno je da se napadne neprijateljsko uporište u Srnicama. Napad na ovo uporište izvršila je 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred, ali Srnice nisu bile zauzete zbog jake odbrane i pojačanja koje je iz Brčkog i Gračanice stiglo posadi u Snicama. Nakon kraćeg zadržavanja na prostoru Tolisa - Skugrić Brigada je orijentisana prema Modriči koju je oslobodila 13. septembra 1944. godine. U noći između 14. i 15. septembra, 18. hrvatska brigada napala je neprijateljsko uporište u Garevcu u kome je bilo oko 600 ustaša smještenih u visokim bunkerima. Borba je bila teška, jer je neprijatelj pružao žilav otpor. Borci su u borbama oko Garevca i u njemu samom prilikom njegovog zauzimanja ispoljili velik borbeni elan.

Od dolaska jedinica 38. divizije na prostor Trebave i Posavine stanje u ostalim dijelovima istočne Bosne se u znatnoj mjeri izmijenilo. Na pogoršanje položaja njemačkih i kvislinških jedinica u Tuzli i tuzlanskom bazenu uticala su dejstva jedinica 3. korpusa na Trebavi, u dolini Spreče i na srednjem toku Drine. Tome je doprinosila i sve veća aktivnost srednjobosanskih i slavonskih jedinica na komunikaciji Maglaj - Doboj - Derventa, kao i opšte stanje u kome se neprijatelj našao poslije naših pobjeda u Srbiji i Mađoniji. Suočena sa takvim nepovoljnim položajem njemačka komanda reagovala je tako što je povukla iz rejonu Tuzle dijelove 13. SS divizije na sjever, pa je samim tim dovela u težak položaj dijelove 12. ustaškog djelatnog zdruga i 10. domobranskog posadnog zdruga koji su se nalazili u Tuzli i okolnim uporištima. U međuvremenu jedinice 20. romanjske brigade oslobodile su 13. septembra Zvornik, a Tuzlanski NOP odred 14. septembra 1944. godine Lukavac. Procjenjujući nastalu situaciju u Tuzli i njenoj okolini Štab 3. korpusa donio je odluku o napadu na neprijateljski Garnizon u Tuzli. Za izvršenje ovog zadatka odredio je 38. diviziju kojoj je naredio da usiljenim maršem krene prema Tuzli. Međutim, prije nego što su njene jedinice stigle, napad na neprijateljski Garnizon u Tuzli, čija se glavnina u noći 16. septembra povukla prema Brčkom, izvršile su 16. muslimanska i 19. birčanska brigada i grad je, nakon dva sata borbe, bio po drugi put oslobođen 17. septembra oko 7 časova.

Brigada je sa prostora Modriče krenula prema Tuzli i kada je stigla na Moluhe, Stab Brigade je saznao da su ujutro toga dana Tuzlu oslobodile jedinice 27. divizije. Za tri dana, koliko će Brigada ostati u Tuzli, borci su se odmorili, a u njene redove stupilo je i dosta novih dobrovoljaca. Stanovništvo Tuzle, a naročito omladina, na svakom koraku i na razne načine ispoljavalo je svoje slobodarsko raspoloženje i privrženost NOP-u i njegovim ciljevima. To se manifestovalo na razne načine: od toplog susreta i razgovora sa borcima do zajedničkog učešća u radu i predstojećim borbama. Tuzla je konačnim oslobođenjem postala ponovo centar jedne velike slobodne teritorije na kojoj će se do kraja rata odvijati vrlo značajna vojna, politička i privredna djelatnost. Pored popune postojećih jedinica u slobodnoj Tuzli će biti formirana i nova 21. tuzlanska brigada. Zahvaljujući krupnim pobjedama naše vojske, kao i opštoj vojno-političkoj situaciji u svijetu, proces demoralizacije i osipanja u neprijateljskim jedinicama odvijaće se mnogo brže nego u prethodnom periodu.

Poslije konačnog oslobođenja Tuzle jedinice 38. divizije, uključujući i 18. hrvatsku brigadu, usmjerene su prema Posavini i Trebavi. U ovo vrijeme 13. SS divizija bila je raspoređena na sektoru Bijeljina - Brčko - Gradačac, dok se u Gračanici, Sokolu i okolnim uporištima nalazila 25. bojna 12. ustaškog stajaćeg zdruha i 9. bojna posadnog zdruha (zeleni kadar), a na Trebavi i Posavini bilo je više četničkih brigada. Izvršavajući naređenje Štaba 38. divizije 18. hrvatska brigada je 23. septembra oslobodila Gračanicu. Greškom šifranta 38. divizije Brigada je napustila grad i krenula prema Majevidi, a kada je greška otkrivena Štab 38. divizije naredio je jedinicama da ponovo ovladaju prostorom kojeg su zbog te greške napustile, i Gračanica je 27. septembra ponovo oslobođena. Međutim, već sutradan morale su je napustiti zbog snažnog prodora njkih i ustaško-zelenokadrovskih jedinica. U ovim borbama Bn[^] je imala nešto veće gubitke. U roku od sedam narednih dana bice izvršena još dva napada na Gračanicu, ali grad neće biti zauzet. U oba slučaja borci će se probiti u grad i voditi ulične borbe, ali zbog jake odbrane i nedostatka teškog oružja za uništenje bunkera i tvrdih zgrada jedinice će obustaviti dalje napade. Između ova dva napada sve jedinice na ovom i okolnom prostoru vodiće vrlo oštre borbe sa brojnim neprijateljskim snagama, a naročito na pravcima koji od Gračаницe vode ka Tuzli.

Novim pomjeranjem jedinica 38. divizije 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred, koji je i dalje bio pod njenom operativnom komandom stigli su na prostor Srebrenik - Seona - Ratiš.

Tu će Brigada proslaviti godišnjicu svoga formiranja. Tom prilikom Štab Brigade je uputio prigodnu zapovijest borcima, podoficirima, oficirima i političkim rukovodiocima u kojoj je evociran borbeni put Brigade i istaknut značaj borbi koje je vodila. U ovo vrijeme izvršene su i određene kadrovske promjene u Brigadi. Naime, komandant Brigade Franjo Herljević postavljen je za komandanta 38. divizije, dok je na mjesto komandanta 18. hrvatske brigade postavljen Veljko Janković, dotadašnji zamjenik komandanta Brigade.

Nakon kraćeg zadržavanja oko Miričine i Dobošnice Brigada je izvršila pokret prema Gradačcu i oslobodila ga 17. oktobra 1944. godine. Za desetak dana, koliko su ostali na području Gradačca, Brigada i Posavsko-trebavski odred vodili su česte borbe sa ustaškim, četničkim i zelenokadrovskim jedinicama koje su bile nekoliko puta brojnije od snaga Brigade i Odreda. Osim borbenih djestava Brigada je u saradnji sa partijskom i drugim antifašističkim organizacijama razvila na ovom terenu vrlo živu političku i kulturnu aktivnost. Održano je više konferencija i zborova u Gradačcu i okolnim selima, te organizovano i izvedeno više priredbi. Tada je u jedinice Brigade stupilo više desetina omladinaca, a prikupljeno je, osim oružja zaplijenjenog od neprijatelja, dosta municije, pušaka i drugog materijala.

Trinaesta njemačka SS »Handžar« divizija bila je u ovo vrijeme u teškoj krizi. Osim poraza koje je doživljavala u borbama sa jedinicama NOVJ u njoj je krajem ljeta 1944. godine otpočeo proces osipanja i dezertiranja ljudstva. Da bi to spriječila njemačka komanda je jedan dio njenih snaga prebacila, u drugoj polovini oktobra, u rejon Zagreba, dok je drugi polovinom novembra, preko Brčkog uputila prema Batini u borbu protiv naših i sovjetskih jedinica. Kada su jedinice 13. SS divizije napustile Bijeljinu, u nju su 22. oktobra ušli četnici, ali su je zbog dolaska dijelova 1. brdske njemačke divizije morali odmah napustiti. Ova divizija zaposjela je obalu Drine od Zvornika do ušća Drine u Savu i imala je zadatak da na tom prostoru obezbjeđuje komunikaciju za povlačenje dijela snaga Grupe armija »E« na sjever. S obzirom na ovu situaciju Štab 3. korpusa naredio je Štabu 38. divizije da 17. majevičku brigadu usmjeri na zatvaranje pravca Zvornik - Tuzla, dok je 21. tuzlansku brigadu ostavio kao posadnu jedinicu u Tuzli i njenoj okolini. Prema ovom naređenju 18. hrvatska brigada je napustila Gradačac 27. oktobra i uputila se na Majevicu. Zadatak joj je bio da zatvori pravac Brčko - Tuzla. Prije dolaska na cilj u pokretu je likvidirala ustaško uporište u Dubravama, a zatim produžila u pravcu Maoče i

Rahića. Kod sela Maoče njenim jedinicama predalo se oko 700 esesovaca - pripadnika 13. SS divizije sa kompletnim naoružanjem i motorizacijom. Nastavljajući pokret napala je i likvidirala neprijateljska uporišta u Brki, Rahiću, Pukišu i Ratkoviću, a napadala je početkom novembra i uporišta u Čeliću i na Oglavku. Poslije napada na Čelić jedinice Brigade djelstvovala su na liniji Jablanica - Mačkovac - Lopare i u to vrijeme uspješno su vodile borbe sa Nijemcima, četnicima i zelenokadrovcima.

Zbog povlačenja njemačke vojske dolinom Drine prema sremskom frontu Štab 38. divizije orijentisao je 18. hrvatsku brigadu prema donjem toku Drine. Nastupajući prema Teočaku Brigada je imala više manjih i većih okršaja sa četnicima. Najžešći je bio onaj kod Tobuta. Poslije ove borbe Brigada je stigla u Teočak da bi već sutradan, 22. novembra izvršila novi pokret prema Šepaku i Ročeviću. Napadajući neprijateljska uporišta u ovim mjestima Brigada je uspjela zauzeti Ročević, ali ne i Šepak. Pomjerajući svoje jedinice nešto sjevernije prema drumu Branjevo-Bijeljina Brigada je obezbjeđivala prebacivanje jedinica 28. divizije, koje su iz rejona Koviljača - Loznica prelazile na drugu stranu Drine. Zadnjih dana novembra 18. brigada je bila u stalnom pokretu. U sadyejstvu sa 21. slavonskom brigadom uspjela je 28. novembra da oslobodi Janju. Poslije oslobođenja Janje Brigada je izvršila manevar prema Zvorniku u namjeri da ga uz pomoć 21. tuzlanske brigade oslobodi. Međutim, u međuvremenu, u Zvornik su stigle jače neprijateljske snage koje su ga zadržale pod svojom kontrolom.

U decembru, u narednih dvadeset dana, Brigada je djelstvovala u blizini Zvornika i zadatak joj je bio da zatvori pravce koji vode ka Tuzli i Loparama. Manevrišući na ovom prostoru ona je bila u stalnom borbenom kontaktu sa neprijateljskim jedinicama koje je često napadala u njihovim uporištima. Pored drugih manjih mjesta oslobodila je Čelopek, Trišića-Han, Karakaj, Suljin-Han i Pašino Brdo. U ovo vrijeme 21. tuzlanska brigada uspjela je da se probije u Zvornik i da ga oslobodi. U jednomjesečnim borbama koje su vođene u dolini Drine 18. hrvatska brigada bila je stalno među našim jedinicama koje su imale najisturenije položaje prema njemačkim jedinicama koje su se povlačile tim pravcem prema sjeveru. Ometajući i usporavajući njihovo kretanje ona im je nanosila znatne gubitke u živoj sili i tehnici.

Pod pritiskom jedinica NOVJ četničke jedinice na čelu sa Dražom Mihailovićem povukle su se, u drugoj polovini novembra i početkom decembra 1944. godine, iz južnog dijela zapadne Srbije u jugoistočnu Bosnu, odakle su 8. decembra krenule na sjever. Čet-

nička grupacija, jačine preko 10 000 četnika, probijala se u dvije grupe. Prva - južna grupa, preko Kalinovika i Trnova nastupala je prema Sarajevu, dok se druga - sjeverna, kretala uporedo sa njemačkim jedinicama Grupe armija »E« na sjever, u namjeri da se sa njima poveže i uz njihovu pomoć ovlada Tuzlom i tuzlanskim bazenom. Pošto su se na pravcu kretanja sjeverne grupe nalazile manje partizanske snage ovoj grupi je uspjelo da zauzme Vlasenicu i već 19. decembra prodre na prostor Cikote - Šekovići - Paprača, čime je bio ozbiljno ugrožen bok snaga NOVJ, koje su se tada borile protiv Nijemaca u dolini Drine. Polazeći od nastale situacije Štab Južne operativne grupe naredio je Štabu 3. korpusa da glavninu svojih snaga usmjeri u susret ovoj četničkoj grupaciji. Izvršavajući dobijeno naređenje 18. i 21. brigada 38. divizije upućene su iz rejonu Zvornika na sektor Paprača - Šekovići. Kada je dobijeno naređenje da se pode u susret četnicima, 20. decembra krenula je 21. brigada sa komandantom 38. divizije i čim je izbila na kosu Borogovo - Bišina, razvila je u borbeni položaj jedan bataljon kojim je komandovao Boško Popović Popac. Istovremeno prema Borogovu upućena je jedna četa kao bočno obezbjeđenje. Sutradan, ujutro, kada se pojavila četnička kolona, sa bliskog odstojanja otvorena je vatra na nju. Došlo je do žestokog okršaja i kota na kojoj je vođena borba prelazila je nekoliko puta iz ruku u ruke. Pošto su četnici sve više pristizali, Popac je dobio naređenje da ih zadržava dok se naše jedinice ne prebace u dolinu Spreče. Nakon izvršenog pokreta 18. hrvatska brigada stigla je na prostor Caparda, odakle je ujutro 21. decembra došla u rejon Šekovića, na liniju Vidakovići - Petrovići. Poslije vrlo oštirih borbi koje su tog dana vođene nadmoćnije četničke snage uspjele su da obje Brigade potisnu na desnu obalu Spreče, u rejon Vukovina - Vis, gdje su četnici nakon oštire borbe zaustavljeni i odbačeni na polazne položaje. Shodno ranije izdatom naređenju komandanta 38. divizije brigade ove Divizije postavile su se na liniju Požarnica - Vis - Vukovije.

Nastupajući prema određenom cilju četnička komanda podijelila je svoje jedinice u dvije napadne kolone koje su trebale Tuzlu da napadnu sa istoka i zapada. Nalazeći se u stalnom borbenom kontaktu sa neprijateljskim jedinicama Brigada je, u toku 24. i 25. decembra, na području Međaša i Pješevice imala više težih borbi sa četnicima, kojom prilikom im je nanijela prilično velike gubitke. Riješena da po svaku cijenu zauzme Tuzlu četnička komanda ubacivala je u borbu nove snage, i tako, pojačavajući pritisak, njene jedinice izbile su na desetak kilometara od grada. Odlučujuća bitka za odbranu Tuzle odigrala se 26. i 27. decembra 1944. godine. Pred-

uzete su vanredne mjere i u blizini Tuzle našle su se na položajima sve jedinice 38. i dijelovi 16. muslimanske brigade i Tuzlanski NOP odred. Prvog dana glavnina 18. hrvatske brigade uspjela je da razbije nekoliko četničkih jedinica oko Vukovija i Tojšića, a zatim da ih odbaci u pravcu Požarnice i Kikača. To su na svojim pravcima učinile i 21. tuzlanska i 17. majevička brigada, kao i ostale jedinice koje su se nalazile na ovom prostoru. U noći između 26. i 27. decembra izvršen je opšti protivnapad svih naših jedinica na desnu četničku kolonu koja je tom prilikom bila potpuno potučena i odbačena od Tuzle. Četnici su se u neredu povukli prema Majevici i Živinicama. U sedmodnevnim borbama sa 18. hrvatskom brigadom četnici su imali 520 ubijenih, ranjenih i zarobljenih vojnika i oficira. U borbama za odbranu Tuzle sve jedinice pokazale su visok borbeni moral, vještinu i veliku smjelost u borbi. S obzirom na borbene zadatke koje je sa velikim uspjehom rješavala, ovo se u punoj mjeri odnosi i na 18. hrvatsku brigadu. Svim jedinicama koje su učestvovala u odbrani Tuzle Štab 3. korpusa, svojom zapoviješću od 29. decembra, odao je puno priznanje i zahvalnost.

Do promjena u rukovodećem sastavu 18. hrvatske brigade došlo je krajem decembra 1944. godine. Umjesto Veljka Jankovića za komandanta Brigade postavljen je Slobodan Kezunović, dotadašnji zamjenik komandanta 20. romanjske brigade. Na dužnost političkog komesara Brigade imenovan je Joso Radić, dok je za načelnika Štaba Brigade postavljen Franjo Maltarić. Inače, Brigada je poslije razbijanja četnika bila nekoliko dana na odmoru u Tuzli, gdje su se njene jedinice odmarale i sređivale, a i pripremale za prijem novih boraca koji su trebali stići iz Srbije.

Krajem 1944. i početkom 1945. godine položaj Njemačke bio je vrlo težak. Iako su njemačke oružane snage u odnosu na snage antihitlerovske koalicije bile slabe i iscrpljene, one su i dalje svuda pružale žestok otpor, prelazeći povremeno u protivudare. Poslije oslobođenja teritorije SSSR-a Crvena armija prenijela je vođenje rata na teritoriju Poljske, Njemačke, Čehoslovačke i Mađarske. Početkom februara 1945. godine savezničke snage otpočele su ofanzivu zapadno od Rajne, a nakon borbi na tom prostoru one su prešle rijeku Rajnu i usmjerile svoje prodore prema Ruru i ostalim njemačkim oblastima. U ovo vrijeme veći dio jugoslovenske teritorije bio je oslobođen. Na velikom dijelu fronta Narodnooslobodilačka vojska prešla je na frontalni način ratovanja, a u krajevima koji nisu bili oslobođeni zadržan je dotadašnji način izvođenja borbenih akcija. U NOVJ stupio je velik broj novih boraca. Borbena moć naših jedinica znatno je ojačana i one su sada bolje naoružane zahva-

ljujući ratnom plijenu, pomoći Saveznika i proizvodnji organizovanoj na slobodnoj teritoriji. Odlukom Vrhovnog Štaba, 1. januara 1945. godine, formirane su tri armije, dok će četvrta biti formirana 1. marta kada će biti promijenjen i naziv Narodnooslobodilačke vojske u Jugoslovensku armiju. Prije formiranja armija na području istočne Bosne djelovala je Južna operativna grupa divizija NOVJ i njenim preimenovanjem nastala je 2. armija kojom je komandovao Koča Popović. Sjedište joj je tada bilo u Tuzli i pod njenu operativnu komandu stavljen je 3. korpus sa svojim 27. i 38. divizijom.

Štab 2. armije izdao je, 5. januara 1945. godine, zapovijest kojom je odredio zone dještva i zadatke potčinjenih jedinica. Prema ovoj zapovijesti 38. divizija je određena u opštu rezervu Armije i raspoređena u širi rejon Tuzle. Tada je 18. hrvatska brigada dobila zadatak da svoje jedinice rasporedi u rejonu: Simin Han - Požarnica - Gornja Tuzla. Sa ovog prostora jedinice Brigade izvršavale su razne zadatke kao: obezbjeđivale su drum Tuzla-Požarnica, prihvatale ljudstvo koje je iz pravca Zvornika dolazilo radi popune jedinica, vodile borbu protiv manjih ili većih četničkih jedinica na tom području. S obzirom na važnost komunikacije Tuzla - Zvornik za dolazak ljudstva i dotur materijala iz Srbije, novom zapoviješću Štaba 38. divizije, 18. hrvatska brigada zaposjela je prostor na liniji Međaš - Miljanovci - Kalesija. Zadatak joj je bio da obezbijedi nesmetano obavljanje cestovnog i telefonskog saobraćaja. I na novom prostoru njene jedinice izvodile su manje akcije protiv četničkih i zelenokadrovskih grupa. Pošto je u Brigadu do tada primljeno oko 500 novih boraca iz Srbije, njihovom vojničkom i političkom uzdizanju poklanjana je velika pažnja.

Zbog potrebe čišćenja terena na Ozrenu od četnika Ozrenskog i Zeničkog četničkog korpusa Štab 38. divizije naredio je svojim jedinicama da se prebace na određeni prostor i zauzmu odgovarajuće položaje. Prema dobijenom naređenju 18. hrvatska brigada izvršila je pokret 18. januara i istog dana rasporedila svoje jedinice na liniju Turija - Milino Selo - Devetak. Sa ovog prostora jedinice Brigade u naredna dva dana vodile su borbu sa četnicima kojima su nanosili prilično velike gubitke. A kada su iz raznih pravaca jedinice 38. divizije i 14. brigade 23. NOU divizije izvršile opšti napad na četnike na Ozrenu, njihovi gubici su povećani a oni naterani na povlačenje u dolinu rijeke Bosne.

Da bi onemogućili dještva glavnih snaga 2. armije u dolini rijeke Bosne i sebi obezbijedili nesmetano povlačenje tim pravcem, Nijemci su nastojali da jedinice 2. armije vežu u dolini rijeke Drine.

U tom cilju u Vlasenicu je 1. januara 1945. godine stigla njemačka 963. tvrđavska brigada. Na pojavu ove Brigade Štab 2. armije je reagovao tako što je u tom pravcu orijentisao više svojih jedinica sa zadatkom da zaustave prodor neprijatelja prema Zvorniku i da ga odbace na jug. Vezujući naše snage za sebe ova njemačka Brigada uspješno je odolijevala desetak dana napadima naših jedinica na njene položaje. Pošto su joj mogućnosti daljeg otpora bile znatno umanjene, sredinom januara 1945. godine, Štab Grupe armija »E« riješio je da od Sokolca ka Vlasenici uvede u borbu ojačanu 22. pješadijsku diviziju. Probijajući se prema sjeveru ova Divizija stigla je u Vlasenicu 19. januara i deblokirala 963. njemačku tvrđavsku brigadu. Nastupajući dalje ona je 23. januara stigla u Miliće, a sutradan do Nove Kasabe. Polazeći od opasnosti koja je nastala, kao i namjere neprijatelja da krene u pravcu Zvornika, Štab 2. armije odlučio je da aktivira 38. diviziju iz svoje rezerve u rejonu Drinjače i na pravcu Vlasenica - Šekovići. Provodeći dobijeno naređenje Štab 38. divizije uputio je 17. majevičku i 21. tuzlansku brigadu prema Drinjači, dok je 18. hrvatsku brigadu usmjerio u rejon Šekovića. Prema dobijenom zadatku 18. hrvatska brigada izbila je 24. januara na liniju Maleševina - Beroš. Sve do kraja mjeseca Brigada je sa ovog i susjednog prostora izvodila česte napade na neprijateljske jedinice. I pored snažnog otpora uspjela je da likvidira neprijateljska uporišta: Kuljančice, Jarovlje, Šahmanoviće, Neziroviće, Tumače i Umac.

Probijajući se uz stalne borbe sa našim snagama jedinice 22. njemačke divizije, 3. februara, ušle su u Zvornik i ovladale okolnim položajima. Namjera im je bila da se tu koncentrišu i pripreme za dalji prodor na sjever. Da bi ih u tome spriječio Štab 2. armije izradio je plan djejtva naših jedinica. Bilo je predviđeno da se u rejonu između Drinjače i Zvornika presijeku i odbace njemačke snage prema jugu, a zatim da se frontalno napadnu i unište u rejonu Zvornika. Postupajući po dobijenom naređenju Štab 38. divizije rasporedio je svoje jedinice na odgovarajuće položaje. Kao opšta rezerva Divizije 18. hrvatska brigada je preko Papraće izvršila pokret i izbila na položaj Caparde - Hajvazi - Kulina. Na ovom prostoru njene jedinice čistile su teren od ostataka četničkih grupa, a vrijeme je korišteno i za sređivanje jedinica i odmor boraca.

Namjera Nijemaca u ovim danima bila je da na frontu kod Zvornika osvoje dominantne položaje sa kojih bi mogli osigurati kretanje svojih jedinica na drumu Drinjača - Zvornik - Kozluk. U tom cilju oni su izvršili napad na položaje naših jedinica na Vrato-lomcu, Zmajevcu, Stanu i Lišini. Da bi se Nijemci zbacili sa polo-

žaja na Lišini u tom pravcu je upućena 18. hrvatska brigada. U sadržajstvu sa jednim bataljonom 21. brigade 7. februara izvršen je napad na njemačke položaje na Lišini. Borbe su trajale nekoliko dana i one spadaju u red najžešćih borbi koje su vodene na ovom sektoru. Poslije toga, a po naređenju Štaba 38. divizije, Brigada je pomjerena u rejon Skočića, odakle je vršila bočne napade na neprijateljske snage na ovom prostoru. Napuštajući između 17. i 18. februara Zvornik jedinice 22. njemačke divizije povukle su se u rejon Kozluk - Šepak. U ovo vrijeme iz pravca Bijeljine jedan puk 104. njemačke divizije uspio je probiti položaje 28. divizije i prodrijeti u rejon Branjevo - Šepak. Na ovom prostoru on se spojio sa prethodnicom 22. njemačke divizije kojoj je doturio municiju, hranu i pogonsko gorivo. Nakon povlačenja neprijateljskih jedinica naše jedinice su 24. februara oslobodile Kozluk, a dva dana kasnije Branjevo i Glavičice. Jedinice 22. njemačke divizije tada su se nalazile u Janji, Bijeljini i Međašu, odakle će krenuti prema Brčkom i Gradačcu, gdje će u martu biti uvedene u borbu na tom prostoru.

Borbe protiv 22. njemačke divizije trajale su 50 dana, a vodene su pod vrlo teškim klimatskim uslovima. Veliki snijeg koji je napadao otežavao je nastupanje i pokrete naših jedinica. Nijemci su smatrali da će se njihovo kretanje od Vlasenice dalje na sjever odvijati relativno brzo, ali su ubrzo uvidjeli da to neće biti tako. Njihovo kretanje bilo je onemogućavano od strane više naših divizija koje su se vrlo hrabro i uporno borile na zvorničkom frontu. U vremenu od 24. januara pa do pred kraj februara 1945. godine, 18. hrvatska brigada izbacila je iz stroja oko 700 njemačkih vojnika, dok je sama u istom periodu imala 120 poginulih i 336 ranjenih boraca.

Poslije završetka borbi u dolini Drine jedinice 3. korpusa krenule su u dolinu gornjeg toka rijeke Spreče. Prema naređenju Štaba 38. divizije 18. hrvatska brigada izvršila je 23. februara pokret na novi prostor tako da su se njeni bataljoni smjestili u sela: Lipovice, Brda, Zolje i Jajiće. Vrijeme do 1. marta 1945. godine iskorišteno je za rad u raznim pravcima. Izvođena je vojna i politička nastava, a velika pažnja posvećena je i ličnoj higijeni boraca i rasluživanju njihove odjeće. Pošto su jedinice u prethodnom periodu imale određene gubitke u starješinskom kadru, na mjesta poginulih drugova postavljeni su novi rukovodioci koji su se dokazali u borbi i dotadašnjem radu. Bilo je i drugih kadrovskih promjena do kojih je došlo zbog odlaska izvjesnog broja drugova na nove dužnosti. Krajem februara i početkom marta, na sastancima partijskih i skojevskih organizacija primljen je veći broj boraca u Partiju i SKOJ.

Komunikacije Zvornik - Vlasenica i Caparde - Vlasenica do-
bile su u pripremama za oslobođenje Sarajeva poseban značaj. Važ-
ne su bile zbog evakuacije i dotura ratnog materijala i hrane. Pošto
se u rejonu Papraće početkom 1945. godine nalazila veća grupa čet-
nika zaključeno je da se pristupi njenom uništavanju. Prema odlu-
ci Štaba 3. korpusa u ovoj akciji angažovane su početkom marta po
dvije brigade 27. i 38. divizije, među njima bila je i 18. hrvatska bri-
gada. Nakon uspješno izvedenih akcija na ovom prostoru jedinice
Brigade raspoređene su u Zvorniku i njegovoj bližoj okolini i zada-
tak im je bio da na tom području prihvataju ljudstvo iz Srbije i da
ga upućuju na obuku u Dopunski centar u Bratuncu, te da prikup-
ljaju hranu, prevozna sredstva i drugu opremu i da to sve šalju je-
dinicama 3. korpusa na Romaniji. Za vrijeme boravka na ovom pro-
storu pojedini bataljoni ili njihove čete upućivane su na čišćenje te-
rena od četnika u okolini Zvornika, te ustaških i zelenokadrovskih
grupa na području Bratunca i Srebrenice.

Od većih operacija, koje će biti izvedene prije proboja srem-
skog fronta, poseban značaj ima sarajevska operacija. Za izvođenje
ove operacije predviđeno je bilo da u njoj učestvuje 2, 3. i 5. korpus
JA. Ove snage, već u martu 1945. godine, raspolagale su sa oko
54 000 vojnika. Njemačke snage, zajedno sa tri ustaško-domobran-
ske divizije i tri oslabljena četnička korpusa, imale su za odbranu
šireg regiona Sarajeva na raspolaganju oko 38 000 vojnika. Svi
naši korpusi angažovani u ovoj operaciji svoja borbena dještva za-
počće iz pravaca na kojima su se zatekli krajem februara i počet-
kom marta 1945. godine. Treći korpus napadaće preko Romanije,
Drugi dolinama rijeke Prače i Jablanice i od Konjica preko Ivan-
sedla, a Peti u dolini rijeke Bosne. Izvršavajući naređenje Štaba 3.
korpusa jedinice 38. i 27. divizije došle su na Romaniju u određeno
vrijeme. Desetog i 11. marta one već vode borbe kod Sokolca i Po-
hovca. Napad svih jedinica 3. korpusa na neprijateljska uporišta iz-
među Sokolca i Crvenih Stijena izvršen je 14. marta i u žestokim
borbama koje su vođene jedinice su uspjele da ovladaju dijelom ko-
munikacije između Podromanije i Crvenih Stijena, ali ne i da po-
tisnu neprijatelja sa glavnih položaja na Pohovcu, Baltićima, Pod-
romaniji i Crvenim Stijenama. Od 18. do 22. marta jedinice 3. kor-
pusa napadale su na bokove neprijatelja duž komunikacije Soko-
lac-Podromanija-Crvene Stijene-Mokro u namjeri da tom komu-
nikacijom ovladaju. U drugoj fazi operacije jedinice 38. divizije
imale su zadatak da napadaju pravcem Crepoljsko - Sedrenik -
Bjelave - centar grada.

Postupajući prema dobijenom naređenju 18. hrvatska brigada je 17. marta sa tri bataljona izvršila pokret, i kada je stigla na Romaniju, ponovo je ušla u sastav 38. divizije. Pripremajući novi napad za 28. mart Štab 3. korpusa je nastojao da odvoji neprijateljske snage u Crvenim Stijenama i okolnim uporištima od onih u Sarajevu. A da bi to postigao trebalo je likvidirati ili bar prisiliti neprijatelja da napusti uporišta na Sokolcu, Pohovcu i u Podromaniji. Pripreme za ovaj napad bile su izvršene u određenom roku i kada je napad počeo, svaka brigada ostvarivala je svoj zadatak. Osamnaesta hrvatska brigada imala je zadatak da sa položaja na kojima je bila kontroliše bočni pravac koji ide od Srednjeg preko Visovice i da sa tog prostora vodi borbu sa četničkim jedinicama. Uspješnim djejtvom ostalih brigada bila je presječena komunikacija Crvene Stijene - Mokro. Sada neprijatelj nastoji da djejtvom iz pravca Crvenih Stijena i Čavčevog Polja izvuče svoje snage bliže Sarajevu.

Zaposjedajući nove položaje na komunikaciji Sokolac - Crvene Stijene - Mokro 18. hrvatska brigada odmah je počela da izvodi borbena djejtva. Tako je 29. marta Prvi bataljon izveo uspješan napad na Kočice. Istog dana je u sastav Brigade iz rejona Srebernice stigao i njen 2. bataljon. Dva dana kasnije ovaj bataljon vodio je vrlo oštre borbe sa njemačkim jedinicama na Lisini i kako su one potrajale i narednog dana njega će na položajima smijeniti 3. bataljon. Polazeći od situacije koja je nastala nastupanjem 14. SS puka u pravcu Medojevići - Imamovići - Šahbegovići, čime su neposredno bili ugroženi pozadinski dijelovi 38. divizije. Štab 38. divizije naredio je svojim jedinicama da krenu u susret neprijatelju kako bi ga zaustavili i odbacili. Od četiri bataljona 18. hrvatske brigade tri su upućena prema neprijatelju preko Šahbegovića i Bijelih Voda, dok je Četvrti i dalje ostao na Crnom vrhu. Sve tri bataljona koja su pošla u susret 14. SS puku vodila su vrlo žestoke borbe sa njegovim jedinicama na prostoru Bijelih Voda i Šahbetskog grada. U ovim borbama neprijatelj je imao velike gubitke u poginulim i ranjenim vojnicima. I kada su neprijateljske snage upućene iz Sarajeva uspjele da deblokiraju jedan puk njemačke vojske na Podromaniji, sa ovim njemačkim snagama, sve do njihovog povlačenja u Sarajevo, jedinice 27. divizije i 18. hrvatska brigada vodice vrlo žestoke borbe. Izloženi sa svih strana udarima 18. hrvatske brigade i ostalih naših jedinica Nijemci su bili razbijeni i u panici su bježali prema cesti kod Mokrog gdje su se nalazili dijelovi njihovih jedinica. Na položajima oko Mokrog vođene su teške borbe u kojima će, pored 18. hrvatske brigade, učestvovati i ostale jedinice 3. korpusa,

ali će i pored toga Nijemcima i ustašama, koji su se povlačili iz Sokolca i dijelovima 14. SS puka, koji su ih prihvatili, uspjeti da se 5. aprila probiju prema Sarajevu. Sa ranije zauzetih položaja Brigada se toga dana prebacila na liniju Vučja Luka - Crepoljsko, gdje su se nalazile i ostale jedinice 38. divizije. Petog aprila 1945. godine 18. hrvatska brigada krenula je u 17 časova u napad na neprijateljske snage u Sarajevu. Napadala je pravcem Crepoljsko - Pašino Brdo i već oko 20 časova njeni su borci ulazili u prve ulice Sarajeva. Na lijevoj obali Miljacke zaposjednuti su položaji kod fudbalskog igrališta na Skenderiji, a na desnoj sve važnije zgrade od Pozorišta do Električne centrale i Cirkus-placa. Već oko ponoći na desnoj obali rijeke započele su borbe sa jednim njemačkom kolonom u kojoj je bilo i nekoliko tenkova. Jedinice koje su bile raspoređene na ovom prostoru otvorile su vatru iz svih oružja, ali su se i Nijemci ogorčeno branili nastojeći da se izvuku iz grada. Međutim, to im nije uspjelo. Bili su razbijeni i samo je nekolicina uspjelo da se bjekstvom spasi. I sve ostale naše jedinice na svojim pravcima nastupanja uspješno su obavile svoje zadatke, tako da je u 8 časova, 6. aprila 1945. godine, bilo oslobođeno Sarajevo. Oslobođenje Sarajeva imalo je velik vojni i politički značaj. To je bio rezultat zajedničkih borbi crnogorskih, hercegovačkih, sandžačkih, krajiških, istočnobosanskih divizija i udarnih grupa u gradu. Učestvujući u oslobođenju glavnog grada Bosne i Hercegovine, iz kojeg je potekla inicijativa KPJ za organizovanje oružanog ustanka, a koji je i sam imao centralno mjesto u borbi naroda Bosne i Hercegovine za slobodu, 18. hrvatska brigada ušla je u borbu za njegovo oslobođenje sa oduševljenjem i izrazitom borbenom spremnošću.

Odmah poslije oslobođenja Sarajeva Štab Operativne grupe korpusa izdao je, 7. aprila 1945. godine, naređenje štabovima potčinjenih jedinica za dalja djeljstva. Treći korpus je dobio naređenje da sa svojim jedinicama krene na sektor Žepče - Maglaj radi presijecanja odstupnice njemačkim snagama koje su se dolinom Bosne povlačile prema sjeveru. Izvršavajući ovo naređenje Štab 3. korpusa izdao je svoju zapovijest kojom je 27. diviziju uputio na sektor Žepče - Maglaj, dok je dvije brigade 38. divizije uputio u Sokolac radi prijema sovjetskog naoružanja. Za 18. hrvatsku brigadu odlučeno je da ostane u Sarajevu kao posadna jedinica. Prema naređenju Štaba 38. divizije 18. hrvatska brigada je 9. aprila izvršila pokret iz Sarajeva preko Breze i Vareša ka Zavidovićima sa zadatkom da učestvuje sa jedinicama 27. divizije u uništenju njemačkih jedinica koje su se povlačile dolinom rijeke Bosne. Međutim, novim naređenjem Štaba divizije Brigada je zadržana na prostoru Vareš

- Kakanj - Visoko - Zenica. Na ovom prostoru ona će ostati oko mjesec dana i za to vrijeme njene jedinice vodiče uspješne borbe protiv zaostalih četničkih i ustaških grupa, te obezbjeđivati željeznička postrojenja u Podlugovima, rudnik u Brezi i željezare u Zenici i Varešu.

Nakon poraza kod Tuzle glavnina četničkih snaga pod komandom Draže Mihailovića prikupila se na području Posavine i Trebave odakle je pod pritiskom naših jedinica prešla u rejon Vučjaka, na lijevoj obali rijeke Bosne. Polovinom aprila 1945. godine, četnici su sa prostora Vučjaka krenuli u tri kolone. U nastojanju da se probiju na Ozren trebavski i ozrenski četnici odvojili su se od ovih kolona, a kada su pokušali da se između Maglaja i Zavidovića prebace preko rijeke Bosne, bili su razbijeni i najvećim dijelom uništeni od jedinica 27. i 53. divizije. Crnogorski i hercegovački četnici krenuli su pod komandom Pavia Đurišića na zapad, ali su u Lijevče polju bili razbijeni i gotovo sasvim uništeni od ustaša. U ovo vrijeme na prostoru Bosne nalazio se 3. korpus u čijem sastavu su bile 27, 38. i 53. divizija. Pored ovih jedinica na teritoriji Bosne i Hercegovine nalazila se i Divizija narodne odbrane i više manjih odreda narodne milicije.

Sve tri kolone četničke grupacije sa Dražom Mihailovićem kretale su se prema Vrbasu i kada su izbile na rijeku krenule su ulijevo dolinom Vrbanje prema Vlašiću. Nade četnika da idu na zapad propale su, jer su naše jedinice vodile završne borbe sa njemačkim jedinicama koje su nastojale da se što prije povuku iz Jugoslavije. Zbog situacije u kojoj su četnici bili otpala su i razmišljanja nekih četničkih komandanata o djelimičnom prebacivanju četničkih jedinica preko planinskih vijenaca u Grčku. Draža je već tada bio donio odluku da se vrati u Srbiju u nadi da će po dolasku moći da dignu ustanak na njenoj teritoriji. Svoja očekivanja temeljio je na radio-depešama koje je dobijao iz Srbije, a u kojima mu je saopštavano da je u Srbiji povoljna politička situacija za četnike i da uslovi za dizanje ustanka postoje. U stvari radilo se o tome da je Odjeljenje za zaštitu naroda za Srbiju ubacilo svoje ljude u ostatke četničke komande u Srbiji, tako da su oni svojim djelovanjem uticali da se Draži saopštavaju povoljne vijesti o njegovom povratku u Srbiju.

Kada su krajem aprila četničke kolone krenule prema Vlašiću, 18. hrvatska brigada je po naređenju Štaba 38. divizije jednim dijelom premještena na prostor Turbe - Travnik - Vitez sa zadatkom da na tom prostoru zaustavi kretanje četničkih kolona, dok je njen drugi dio zadržan na prostoru Zenica - Nemila. U noći između 30. aprila i 1. maja četnička grupacija od oko 12 000 četnika, sa-

stavljena od četničkih jedinica iz raznih krajeva, prešla je rijeku Lašvu. Kako jedinice Brigade nisu uspjele da zaustave njihovo kretanje, one su se prebacile na nove položaje duž komunikacije Vitez - Busovača - Fojnica. Sa ovog prostora Brigada je u sadejstvu sa ostalim jedinicama 38. divizije vodila borbe sa četničkim snagama koje su se tuda kretale. U borbama koje su vodene na Vranići, Bitovnji i Ivan-sedlu približno je utvrđena jačina četničkih jedinica, pa kako se radilo o brojno jakom neprijatelju, zaključeno je da se udari jačim snagama kako bi se on što prije uništio. Prema usvojenom planu 38. divizija trebala je da se sa područja kojeg je obezbjeđivala prebaci preko Trnova i Treskavice i postavi na pravac kretanja četničkih kolona. Pošto je u međuvremenu četnička grupacija uspjela da prede preko komunikacije Sarajevo - Konjic i nastavi pokret prema Bjelašnici i Zelengori, sve jedinice 38. divizije prikupljene su na Ilidži gdje su dobile konkretne zadatke i pravce nastupanja. Odlučeno je takođe da jedna brigada 37. sandžačke divizije ostane na desnoj obali Drine, a ostale dvije da predu rijeku kako bi zatvorile pravce kretanja četničkih jedinica prema Srbiji. Pravac od Bjelimića i Uloga zatvarale su dvije brigade Divizije narodne odbrane. U ovoj operaciji učestovala je i jedna eskadrila od 13 aviona, koja je na borbene zadatke polazila sa aerodroma u Rajlovcu.

Kada su sve naše jedinice zaposjele položaje plan uništenja četničke grupacije brzo je izveden. Na visoravni između sela Bjelimića i Obija bočnim udarima jedinica 38. divizije i Divizije narodne odbrane četničke kolone bile su na ovom prostoru ukliještene, a pravci njihovog daljeg kretanja zatvoreni. U borbama na rijeci Jezzerici kod Obija četnici su 10. maja doživjeli veliki poraz i njihova prethodnica bila je natjerana u kanjon rijeke Ljute i Neretve. Dijelovi četničkih snaga koji su uspjeli 11. maja da se prebace preko puta Kalinovik - Ulog i podu preko Lelije na masive Zelengore napadnuti su sa svih strana i tu uništavani i zarobljavani. Iz Ilidže jedinice 18. hrvatske brigade izvršile su pokret u pravcu sela Jablanice i kada su 11. maja 1945. godine stigle u rejon Kalinovika nastavile su pokret u pravcu Vrbniče i Zamrštena. Na ovom prostoru one će, 12. i 13. maja, voditi završne borbe protiv četničkih jedinica koje su bile opkoljene i uništavane od ostalih naših jedinica na prostoru između rijeka Sutjeske, Bistrice i Drine i planine Zelengore.

Velik broj četnika i njihovih oficira bio je ubijen i zarobljen, a zaplijenjena je i čitava četnička arhiva i mnogo oružja i ostalog ratnog materijala. Sa manjom grupom četnika Draža Mihailović je uspio da se izvuče između Foče i Miljevine prema Romaniji. U ovim

posljednjim borbama 18. hrvatska brigada i sve ostale jedinice koje su u njima učestvovala ispoljile su veliku hrabrost i borbenu spremnost da se ova izdajnička i kontrarevolucionarna oružana formacija uništi.

Poslije ovih borbi jedinice su bile angažovane na hvatanju i likvidiranju razbijenih četničkih i ustaških grupa koje su se skrivale u šumama. Pretraživanje terena i potjere za ovim grupama vršene su svakodnevno i u borbama do kojih je dolazilo mnogi četnici su bili ubijeni i zarobljeni. Jedinice Brigade to će raditi i onda kada preko Ilidže budu prebačene na prostor Vareš - Visoko - Kakanj - Zenica. Osim čišćenja terena od zaostalih četničkih i ustaških grupa, Brigada je dobila zadatak da na ovom prostoru obezbjeđuje industrijska i druga postrojenja.

Svoj ratni put 18. hrvatska brigada završila je 23. maja 1945. godine. Od dana kada je osnovana prošlo je 19 mjeseci i 14 dana i za to vrijeme iza Brigade ostao je njen borbeni put dug oko 4 000 kilometara. Vodeći borbe protiv njemačkih i mnogih kvislinških formacija na Ozrenu, Konjuhu, Majevecu, Zvijezdi, Milan-planimi, Birču, Romaniji, te u Semberiji, Posavini, na Trebavi, srednjoj Bosni i mnogim drugim krajevima njeni su borci dali značajan doprinos borbi naših naroda za slobodu i pobjedu naše revolucije. Učestvovala je i u napadu na neprijateljski Garnizon u Tuzli, te oslobodila Tešanj, Gračanicu, Bosanski Samac, Modriču, Gradačac i mnoga druga manja mjesta. Veoma je značajno njeno učešće u borbama protiv 22. njemačke pješadijske divizije u dolini Drine i oko oslobođene Tuzle protiv četnika koji su htjeli da je zauzmu, zatim u sarajevskoj operaciji i konačnom razbijanju i uništavanju četničke grupacije pod rukovodstvom Draže Mihailovića na prostoru Zelenogore i Sutjeske. U svim ovim borbama 18. hrvatska brigada nanijela je neprijateljskim jedinicama sa kojima se borila velike gubitke u ljudstvu i ratnom materijalu.

U redovima 18. hrvatske brigade borili su se borci iz Tuzle, Birča, Semberije, Trebave i Posavine, centralne Bosne, Sarajeva, Romanije, Dalmacije, Srbije. Kosova i drugih krajeva naše zemlje. Za zasluge u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji Brigada je odlikovana Ordenom narodnog oslobođenja, Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem i Ordenom zasluga za narod sa zlatnim vijencem.

U njenim redovima borila su se i četiri narodna heroja: Mirko Filipović, Veljko Janković, Mijo Kerošević Guja i Franjo Herljević.

LITERATURA:

- Bego Omerčević, Borbeni put 18. hrvatske brigade, rukopis pripremljen za knjigu o 18. hrvatskoj brigadi
- Povijest Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1985.
- Dr Zdravko Antonić, Okupacija i početak okupatorsko-ustaškog terora u tuzlanskoj oblasti, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 1, Tuzla, 1979.
- Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knjiga 1. i 2, Zagreb, 1961.
- Rodoljub Čolaković, Značaj prvog oslobođenja Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 2, Tuzla, 1984.
- Cvijetin Mijatović Majo, Četrdeset dana u oslobođenoj Tuzli, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla, 1987.
- Ahmet Đonlagić, Dvadeset sedma istočnobosanska divizija, Beograd, 1983.
- Ahmet Đonlagić, Borbe u istočnoj Bosni između dva oslobođenja Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla, 1987.
- Esad Tihić, Posavsko-trebavski NOP odred, Beograd, 1983.
- Esad Tihić, NOP u tuzlanskoj oblasti u zimu i proljeće 1943. godine, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 2, Tuzla 1984.
- Miloš Zekić i Esad Tihić, Oslobođenje i odbrana Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 2, Tuzla, 1984.
- Gligo Mandić, 17. istočnobosanska udarna divizija, Beograd, 1976.
- Rudi Petovar i Savo Trikić, Šesta proleterska istočnobosanska brigada, Beograd, 1982.
- Lj. Borojević, D. Samardžija, R. Bašić, 5. kozaračka brigada, Beograd, 1972.
- Dušan Mandić i Stevan Petrović, Crveno je šuma prolistala, Beograd, 1973.
- Dr Drago Borovčanin, Organi narodne vlasti u Tuzli i okolini, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla, 1987.
- Blažo Đuričić, Uništenje ostataka četničke vojske u Bosni, Istočna Bosna u NOB-u, knjiga 2, Beograd, 1971.

BORBENI PUT 18. HRVATSKE BRIGADE

FORMIRANJE BRIGADE

Oslobođenje Tuzle, 2. oktobra 1943. godine, predstavljalo je jednu od najvećih vojničkih i političkih pobjeda narodnooslobodilačkog pokreta u istočnoj Bosni. Taj čin je bio od presudnog značaja za dalji uspješan razvoj vojnih i političkih prilika na širem prostoru istočne Bosne. Osim što je bila važan strateški, ekonomski i administrativni centar Tuzla je istovremeno predstavljala vrlo značajnu bazu za popunu postojećih i formiranje novih odreda, brigada i divizija NOVJ. Oslobođenjem i odbranom tek oslobođenog grada udvostručena je snaga naših jedinica koje su učestvovalе u ovoj operaciji. Ujedno formirane su nove jedinice, a među njima i 18. hrvatska narodnooslobodilačka udarna brigada. Naredbom Štaba 3. korpusa, od 10. oktobra 1943, imenovan je Štab Hrvatske brigade u sastavu:

- komandant: Franjo Herljević, dotadašnji zamjenik komandanta 15. majevičke brigade
- politički komesar: Mirko Filipović, dotadašnji politički komesar 15. majevičke brigade
- zamjenik komandanta: Veljko Janković, postavljen je nešto kasnije
- zamjenik političkog komesara: Franjo Kursag
- načelnik Štaba: Dušan Lazić
- ljekar u Brigadi: Milan Goldner
- intendant: Slavko Pudić
- zamjenik intendanta: Jakica Kamenjašević

Istovremeno, pri Štabu Brigade formirani su: Prateći vod sa komandirskom Pejom Cvjetićem i njegovim zamjenikom Markom Pavljaševićem, oba rodom sa Husina, dok su borački sastav Voda

27. Oktobrija

Š T A B
III. Korpuse NOV i POJ
Br. 51.
10. oktobra 1943 g.
Pološaj

MMO. 3. 11. 43
4-1
1114

Štabu III. divizije

Pošto je formirana III. divizija III. Korpuse NOV i POJ to po potrebi službe

IMENUJEMO:

1./ Za komandanta III. divizije druga Peru Kosorića dosadanjeg zamjenika komandanta XVII. Bosanske NOU divizije.
Za političkog komesara druga Hasana Brkića /Acu/,
Za obavještajnog oficira druga Zvonku Grakalića dosadanjeg obavještajnog oficira II. Krajiške brigade.

Na službu u Štabu III. divizije dodeljuje se bivši potpukovnik Anton Vidaković.

2./ Pošto je od Majevičkog PO formirana II. Majevička brigada, to je istom naredbom određen:

Za komandanta drug Veljko Lukić /Kurjak/ dosadanji komandant Majevičkog PO,
Za političkog komesara drug Milutin Pejanović do sada na službi u Štabu III. Bosanske Muslimanske brigade,
Za zamjenika političkog komesara drug Antun Mijoč dosadanji zamjenik političkog komesara Majevičkog PO.

3./ Pošto je formirana nova NOU Hrvatska brigada to su određeni:
Za komandanta ove brigade drug Franjo Erijević dosadanji zamjenik komandanta I Majevičke brigade,
Za političkog komesara drug Mirko Filipović dosadanji politički komesar Majevičkog PO,
Za zamjenika političkog komesara drug Franjo Kuraš.

Ostale članove za pojedine Štabove naknadno će se odrediti.
4./ U sastav III. NOU divizije ovog Korpuse ulaze sledeće jedinice:
II. Krajiška brigada, II. Majevička brigada formirana od Majevičkog Odreda, Hrvatska brigada, Bircanski i Romanijski PO.
Prednje se dostavlja jedinicama radi znanja.

Šart fašizmu-Sloboda narodu!

Politkomesari:

[Signature]

Komandant-General major:

[Signature]

Politkomesari:

Po primitku na zvanje U AKTA

Komandant:

činili borci iz Tuzle, Husina, Ljubača, Morančana i drugih sela, kao i Tehnički vod. U sastavu Tehničkog voda bile su minerska i telefonska desetina. U minerskoj desetini bili su uglavnom stariji i iskusniji rudari, koji su znali rukovati eksplozivom. Među minerima bili su: Rudolf Škalceri, Božo Andrić, Vinko Kovačević, Šimo Matuzović, Ivo Marić i drugi. Pri Štabu Brigade bila je i grupa kurira koja je održavala veze između jedinica unutar Brigade, a i sa drugim jedinicama.

Uporedo sa imenovanjem Štaba Brigade formiran je Prvi bataljon u koji su postavljeni: za komandanta Ivan Mravinjac, a nakon njegove pogibije Blagoje Pejanović Pop, koji je iz 6. brigade stigao u januaru 1944. godine; za političkog komesara Ante Mioč i za pomoćnika političkog komesara Vicko Katić, koji su u istočnu Bosnu stigli poslije pete ofanzive. Borački sastav ovog bataljona su u najvećem broju činili rudari i solari iz Kreke, pa je po tome i dobio naziv Krečanski.¹⁾

Kuća Bone Petrovića na Husinu u kojoj je bio smješten Štab Brigade, oktobra 1943.

Desetog oktobra, Štab Brigade i Prvi bataljon krenuli su iz Tuzle, preko Kreke, na Husino, mjesto gdje će se nekoliko dana kasnije svečano obaviti proglašenje 18. hrvatske brigade. Po dolas-

¹⁾ Božo Kerošević, sjećanje, Arhivska zbirka Stručne službe edicije »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, Tuzla, br. reg. 236, rukopis

ku na Husino štabovi su se smjestili u kući Bone Petrovića u zaseoku Grabik i odatle vodili značajnu aktivnost koja je bila usmjerena na dalju mobilizaciju ljudstva, prikupljanje odjeće, obuće, naoružanja i ostalog ratnog materijala. Posebna pažnja je bila posvećena vojno-političkoj i sanitetskoj obuci boračkog kadra. Za relativno kratko vrijeme većina boraca je uspjela savladati osnovne elemente vojne obuke i time je postala spremna za izvršavanje postavljenih zadataka.

Drugi bataljon je formiran 13. oktobra. U njegovom Štabu bili su: Franjo Suzak, komandant i Vinko Konta, politički komesar, prvoborac iz Livna. Njega su, uglavnom, sačinjavali borci iz Tuzle, zbog čega je i dobio ime Tuzlanski.

Narednog dana formiran je Treći - Husinski bataljon, koji je bio pretežno sastavljen od boraca sa Husina i iz okolnih sela. U Štabu 3. bataljona postavljeni su: za komandanta Mijo Kerošević Guja, Husinjanin i jedini preživjeli borac Husinske partizanske čete iz 1941. godine, a za političkog komesara Kazimir Franković, prvoborac, dotada na dužnosti u 6. istočnobosanskoj brigadi.²⁾

Time je završeno formiranje 18. hrvatske brigade, koja je do zvaničnog proglašenja i smotre boraca živjela vojničkim životom i pripremala se, kako vojnički tako i politički, za predstojeće borbeno zadatke. Bataljoni su raspoređeni na prostoru Husino - Živinice sa zadatkom kontrolisanja i zatvaranja komunikacije Živinice - Tuzla.

Sedamnaestog oktobra 1943. godine, na legendarnom Husinu, mjestu odakle su krenuli borci Husinske partizanske čete u narodnooslobodilačku borbu, izvršeno je svečano proglašenje 18. hrvatske narodnooslobodilačke udarne brigade. Toj svečanosti prisustvovali su stanovnici Tuzle, Kreke, Husina, Ljubača, Morančana, Pasaca, Poljane, Par Sela, Orašja, Lipnice, Breza, Ševara, Bistarca, Dobrnje, Simin Hana i drugih okolnih mjesta. Smotru rukovodećeg i boračkog sastava Brigade izvršio je Vladimir Popović, politički komesar 3. korpusa i član CK KP Jugoslavije, koji je prisutnom narodu i borcima održao prigodan govor, u kome je, pored ostalog, istakao politički i vojni značaj formiranja hrvatske brigade. Poslije njega, kraće govore održali su Franjo Herljević, komandant Brigade i Mirko Filipović, politički komesar Brigade.³⁾

²⁾ Arhiv Vojno-istorijskog instituta, Beograd, fond narodnooslobodilačkog rata, kutija 1259, broj registra 1/4-1 (u daljem tekstu: Arhiv VII, fond NOR-a, k. 1259, br. reg. 1/4-1), Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine 4 XI 1943.

³⁾ Isto

Na dan proglašenja 18. hrvatska brigada imala je 560 boraca, a od toga 510 muškaraca i 50 žena. Borci su bili raspoređeni u tri bataljona i prištapske jedinice. Svaki bataljon imao je između 150-160 boraca koji su bili svrstani po četama, odnosno vodovima i desetinama.⁴⁾ Borački sastav činili su uglavnom mladići od 18 do 25 godina starosti. Međutim, bilo je i onih iskusnijih i prekaljenih boraca, koji su činili okosnicu Brigade. Brigada je bila mlada jedinica, sa malo iskusnog rukovodećeg i boračkog kadra, a osim toga, nije imala dovoljno oružja, odjeće i obuće. Zbog toga su prve njene akcije bile usmjerene na prikupljanje naoružanja i municije.

Odmah nakon formiranja 18. hrvatska brigada je stavljena pod komandu Štaba 27. narodnooslobodilačke divizije, zajedno sa 2. krajiškom, 17. majevičkom i 19. birčanskom brigadom i Tuzlanskim NOP odredom.⁵⁾

U vrijeme formiranja u Brigadi su bili najbrojniji radnici i seljaci, zatim radnička, zanatlijska i đačka omladina i to pretežno hrvatske nacionalnosti. Kasnije će, kroz borbu i boravak u drugim krajevima, 18. hrvatska brigada mijenjati svoju nacionalnu fizionomiju. U njenim četama skoro u jednakom broju bili su zastupljeni i Hrvati i Srbi i Muslimani. Ona će vremenom postati prava brigada bratstva i jedinstva i nacionalne jednakosti i ravnopravnosti svih naših naroda i narodnosti.⁶⁾

Formiranje 18. hrvatske brigade imalo je velik značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe na području istočne Bosne. Brigada je nastala kao izraz političkog raspoloženja i opredjeljenja hrvatskog stanovništva koje je masovno stupalo u narodnooslobodilački pokret.

Pri Štabu Brigade i štabovima bataljona formirane su partijske ćelije i skojevski aktivisti. Svakodnevni zadatak partijskih i skojevskih organizacija bio je idejno-političko djelovanje, kao i stalna briga o borcima u Brigadi. Dosljedno staranje o ljudstvu stvaralo je kod boraca i starješina veliko povjerenje, samopouzda-

⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Istorijat 18. hrvatske brigade (u daljem tekstu: Istorijat), k. 1259, br. reg. 17/6. Istorijat 18. hrvatske brigade ima 10 stranica gusto kucanog teksta i obuhvata period od formiranja Brigade - 10. oktobra 1943. pa do septembra 1945. godine. Nisam mogao tačno utvrditi kada je napisan, niti ko ga je napisao. Pretpostavljam da je nastao krajem 1945. godine. Upoređujući podatke iz dokumenata sa podacima u Istorijatu može se zaključiti da je pisan i prema dokumentima i prema sjećanju koje je bilo svježije i dosta pouzdano. Želim napomenuti da mi je Istorijat u dobroj mjeri olakšao rad na rekonstrukciji i opisu pojedinih događaja

⁵⁾ Ahmet Đonlagić, Dvadeset sedma divizija, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1983, str. 17-18

⁶⁾ Istorijat, str. 1

nje, sigurnost i elan, a sve to u mnogome je doprinijelo moralno-političkoj snazi pojedinaca, jedinica i cijele Brigade.⁷⁾

Istovremeno, Brigada je bila velika škola za razvijanje borbenog morala i svijesti boraca. I najmanji predasi između borbi korišteni su za politički rad i opismenjavanje boraca, zatim za kulturne priredbe na kojim su borci bili glumci, pjevači i recitatori, kao i za mnoge druge aktivnosti.

BORBE U JESEN 1943. GODINE

Poslije svečanog proglašenja 18. hrvatska brigada je krenula sa Husina, preko Bukinja, u rejon Lukavca sa zadatkom da: zatvori i osigura pravac Doboj - Tuzla, da nastavi rušenje i onesposobljavanje objekata duž željezničke pruge i drumu, da uspostavi vezu sa susjednim jedinicama radi zajedničke akcije na čišćenju terena od četnika, ustaša i legionara, da vrši izviđanje prema neprijateljskim garnizonima, te da prikuplja oružje, municiju, hranu, vojničku odjeću, obuću i ostali ratni materijal.⁸⁾

U toku 17. oktobra sve tri bataljona su izvršila pokret u pravcu Lukavca. Prvi (Krečanski) bataljon je krenuo preko Bukinja i istog dana stigao u Lukavac. Istovremeno, pošao je i Drugi (Tuzlanski) bataljon koji je preko Bukinja, Plankuše i Visokog brda izbio u selo Breške. Nešto kasnije krenuli su Štab Brigade i Treći (Husinski) bataljon. Oni su preko Bukinja, Plankuše i Visokog brda stigli u Crno Blato. Tu su se razmjestile jedinice 3. bataljona, dok se Štab Brigade sa prištapskim jedinicama smjestio u selu Gajići.

Dolaskom na prostor Breške - Crno Blato, u stroju 18. brigade bio je jedan borac manje. Naime, Stjepan Presječen, borac Drugog bataljona, umro je od srčanog udara. Svi pokušaji ukazivanja stručne medicinske pomoći bili su uzaludni.

U rejonu Lukavca i Brešaka, u vremenu od 18. do 22. oktobra, Brigada je vodila manje borbe protiv četničkih, ustaških i legionarskih jedinica i njihovih dijelova, a koje su uporno nastojale da se održe na tom prostoru. Njene patrole su pored izviđanja terena i prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama nastojale da uspostave vezu sa jedinicama 16. vojvođanske divizije koje su se nalazile kod Pukiša, nedaleko od Brčkog.⁹⁾

⁷⁾ U izvorima nema tačnih podataka o broju članova KPJ i SKOJ-a prilikom formiranja Brigade.

⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine, 4. XI 1943, k. 1259, br. reg. 1/4-1

⁹⁾ Isto

Četnici Ozrenskog odreda, njih oko 700-800 koji su bili raspoređeni na liniji Tumare - Brijesnica - Krtova, prema položajima 18. hrvatske brigade često su vršili ispade,¹⁰⁾ pa je Štab 18. hrvatske brigade odlučio da ih protjera. U tom cilju su, 20. oktobra, dijelovi Prvog bataljona u blizini Turije iznenada napali i nakon kraće borbe razbili nekoliko manjih četničkih grupa, koje su se u neredu povukle na područje sela Tumare i Brijesnica. Poslije obavljenog zadatka dijelovi Bataljona su se ponovo vratili u Lukavac i zaposjeli ranije položaje. Međutim, istoga dana, iz pravca Puračića prema Lukavcu krenula je u napad veća grupa četnika. Ali, odlučnom odbranom i jednovremenim protivnapadom četa Prvog bataljona četnici su prvo zaustavljeni, a zatim natjerani na povlačenje prema Ozrenu.¹¹⁾

U isto vrijeme borci Drugog i Trećeg bataljona vodili su manje borbe sa ustašama i legionarima, zatim prikupljali oružje, municiju, hranu, odjeću, obuću i ostali ratni materijal. To je bilo potrebno radi naoružavanja i opremanja onog dijela boraca, koji još nisu imali oružje i potrebnu ratnu opremu.

Treći bataljon je, 22. oktobra, u ranim jutarnjim satima, izvršio pokret iz Crnog Blata pravcem Breške - Drijenča - Šibošnica za selo Brod kod Brčkog, sa zadatkom da sa jedinicama 16. vojvođanske divizije učestvuje u napadu na neprijateljski Garnizon u Brčkom. Međutim, pošto je kasno stigao, Bataljon se nakon kraćeg zadržavanja u rejonu Brčkog vratio na ranije položaje. Drugi bataljon se u međuvremenu pomjerio na položaje oko Crnog Blata.¹²⁾

Još u vrijeme formiranja Štab 18. brigade je dobio zadatak da uspostavi čvrstu vezu i saradnju sa drugim susjednim partizanskim jedinicama, a prvenstveno sa Trebavskim i Ozrenskim partizanskim odredom, koji su se nalazili u blizini jedinica 18. brigade. Štab 3. korpusa je 23. oktobra izdao naredbu po kojoj su oba ova Odreda stavljena pod operativnu komandu Štaba 18. hrvatske brigade. U to vrijeme Ozrenski odred je djelstvovao na lijevoj obali rijeke Spreče na prostoru Brezici - Omerova voda - Turija,¹³⁾ dok je

¹⁰⁾ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda i narodnosti Jugoslavije, tom IV, knjiga 18, dokumenat broj 139, strana 341 (u daljem tekstu: Zbornik IV/18, dok. 139, str. 341), Izvještaj Štaba 18. NOU brigade Štabu 3. korpusa o rasporedu jedinica i moralno-političkom stanju u Brigadi, 25. X 1943. godine

¹¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine, 4. XI 1943, k. 1259, br. reg. 1/4-1

¹²⁾ Isto

¹³⁾ Zbornik IV/18, Naredenje Štaba 3. korpusa Štabu 18. hrvatske brigade za zavarivanje pravca Doboj-Tuzla, 23. X 1943. godine, dok. 128, str. 318. Dvadeset trećeg oktobra Ozrenski NOP odred se nalazio u selu Turiji, koju je istog dana zbog jakog napada četnika napustio.

Trebavski odred držao položaje oko Gradačca i sprječavao neprijateljske ispade na slobodnu teritoriju Trebave i Posavine.¹⁴⁾

U noći, između 24. i 25. oktobra, izvršen je novi razmještaj jedinica. Štab Brigade i 3. bataljon krenuli su iz Crnog Blata i preko Bukinja stigli u Husino, odakle su, u pravcu Kiseljaka, redovno upućivali izviđačke patrole sa zadatkom da ispituju teren i prisutnost neprijateljskih snaga. Sutradan, kolona je iz Husina izvršila pokret pravcem Ševari - Kiseljak i došla u Bokaviće gdje se zadržala naredna tri dana. Iz tog rejona dijelovi Bataljona su sa jedinicama Ozrenskog partizanskog odreda polazili u napade na četnike Cvijetina Todića, koji su se nalazili na liniji Mosorovac - Caparde - Devetak. U isto vrijeme Drugi bataljon se sa intendanturom premjestio u selo Morančane, sa zadatkom da sa tog prostora obezbjeđuje komunikaciju Husino - Živinice, te da svakodnevno izviđa teren i prati kretanje neprijateljskih jedinica. Boravak na tom prostoru protekao je mirno, nije primijećen ni jedan pokret neprijateljskih jedinica niti neka njihova aktivnost. Prvi bataljon je ostao na ranijim položajima, sa istim zadacima.

Minerska desetina je takođe stigla u rejon Lukavca sa zadatkom da, na relaciji Lukavac - Doboju, ruši prugu i mostove. Do kraja mjeseca desetina je porušila dva armirana betonska mosta (od 6 metara) na cesti kod Dobošnice, jedan gvozdeni most (od 5 metara) na cesti kod Muslimanskog Lukavca i jedan gvozdeni most (od 4 metra) na željezničkoj pruzi kod Lukavca.¹⁵⁾

Tri dana kasnije izvršen je novi razmještaj jedinica 18. hrvatske brigade. Prvi bataljon je upućen preko Kreke u Tuzlu sa zadatkom da sa Tuzlanskim partizanskim odredom napadne četnike koji su se nalazili u rejonu Požarnice i zelenokadrovce u Međašu, dok je 2. (bez jedne čete) izvršio pokret iz Morančana preko Kiseljaka i smjestio se u selu Bokavići. Štab Brigade sa prištapskim jedinicama se premjestio iz Bokavića u Lukavac, a 3. bataljon se postavio na liniju Muslimanski Lukavac - Puračić - Devetak. Intendantura Brigade se, u pratnji jedne čete 2. bataljona, premjestila iz Morančana u Kiseljak.

Kada je stupio u vezu sa Trebavskim NOP odredom, Štab 18. hrvatske brigade mu je naredio da se postavi na liniju: Srnice - Gradačac - Skugrić i da pod svoju komandu stavi novoformirane

¹⁴⁾ Esad Tihić, Posavsko-trebavski NOP odred, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1983, str. 127-128

¹⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine, 4. XI 1943, k. 1259, br. reg. 1/4-1

partizanske čete iz Modriče, Tarevaca i Vučkovaca, zatim da učvrsti narodnu vlast na pomenutom terenu i da sa Brigadom održava vezu preko Srnica.¹⁶⁾

* *

Krajem oktobra 1943. godine 18. hrvatska brigada je imala oko 600 boraca a od naoružanja: 450 pušaka, teški mitraljez, 2 laka mitraljeza i 3 puškomitraljeza. Međutim, još uvijek nekolicina boraca nije bila naoružana, niti je imala potrebnu ratnu opremu.¹⁷⁾

Prethodne borbe, iako kratke po trajanju i dosta lake, s obzirom na stanje kod okolnih neprijateljskih jedinica, imale su velikog značaja za mlade i nedovoljno iskusne borce, koji su se iz borbe u borbu sve više kalili i vojnički osposobljavali za izvršavanje težih borbenih zadataka. U jedinicama se nastojalo da se borački kadar osposobi za izvršavanje još složenijih zadataka.

Pošto znatan broj boraca nije znao da rukuje sa oružjem, niti je poznao osobenosti partizanskog načina ratovanja, Štab Brigade je pomoću štabova bataljona posvećivao posebnu pažnju vojnoj obuci boračkog kadra. Štabovi bataljona i komande četa su pomoću konferencija svojom neposrednom djelatnošću nastojali da ojačaju disciplinu, odgovornost na izvršavanju zadataka i da uspostave čvršću vezu i sadržajstvo između jedinica u borbi.

Provedenim vremenom u rejonu Lukavca Brigada se koristila za realizovanje mobilizacije, popune i sređivanja svojih jedinica, a osim toga razvila je intenzivan politički rad na terenu i time uspostavila značajne veze s narodom. Stanovništvo Lukavca i njegove bliže okoline je u većini bilo prijateljski raspoloženo prema narodnooslobodilačkom pokretu. Zahvaljujući takvom stanju došlo je do većeg pristupanja ljudstva u redove partizanskih jedinica, a posebno u bataljone 18. hrvatske brigade.

Partijsko-politički rukovodioci iz Brigade i bataljona pomagali su partijske organizacije na terenu radi njihovog organizacionog sređivanja, učvršćivanja i razvijanja široke političke aktivnosti u narodu. Organizovano je nekoliko političkih skupova, zborova i priredbi na kojima su vojni i politički rukovodioci govorili o ciljevima narodnooslobodilačke borbe i značaju formiranja AVNOJ-a, zatim o zadacima narodnooslobodilačkih odbora, o ulozi KPJ na izgradnji bratstva i jedinstva, o saradnji četnika i legionara sa okupatorsko-kvislinškim snagama i vlastima.

¹⁶⁾ Isto

¹⁷⁾ Zbornik IX/18, Izvještaj Štaba 18. NOU brigade Štabu 3. korpusa o rasporedu jedinica i moralno-političkom stanju u Brigadi, 25. X 1943. godine, dok. 139, str. 342

Obavještajna i izviđačka služba u Brigadi još nije bila dovoljno razvijena, te zato nije mogla uspješno obavljati postavljene joj zadatke. Njena nerazvijenost je naročito dolazila do izražaja u vezi sa otkrivanjem neprijateljskih namjera na terenu. Zbog toga je Štab Brigade o njoj vodio posebnu brigu i nastojao je da je što prije kadrovski osposobi, jer je znao da obavještajna služba predstavlja važan faktor u izvođenju borbenih akcija svih, pa i najmanjih jedinica.

Prosvjetno-kulturni i zabavni rad u 18. hrvatskoj brigadi bio je otežan zbog čestih pokreta i akcija jedinica, ali je ipak intenzivno provođen. U svakom bataljonu formiran je Odbor za kulturno-prosvjetni rad koji je organizovao opismenjavanje jednog dijela boraca, pripremanje priredbi, logorskih vatri, izdavanje džepnih novina i drugih djelatnosti. Neposredni nosioci te aktivnosti u jedinicama su bili članovi KPJ i SKOJ-a.

*

*

*

Početkom novembra 1943. godine, glavnina 18. hrvatske brigade (2. i 3. bataljon) i dalje se nalazila u rejonu Lukavca sa zadatkom izviđanja i kontrole pravca Doboj - Tuzla i čišćenja terena od četničkih i legionarskih grupa. Štab Brigade je bio smješten u selu Bokavići.

U tom vremenu raspored četničkih jedinica bio je sljedeći: u Sižju i Krtovi se nalazio 5. bataljon, oko Milinog Sela i Trepala bio je smješten 6. bataljon, a položaje oko Omerovih voda i Podsijelova zaposleo je 7. bataljon Ozrenskog četničkog odreda. Svaki bataljon je brojao između 100-150 dobro naoružanih ljudi. U isto vrijeme primijećeno je okupljanje manjih četničkih grupa u rejonu Devetaka i Turije, a koje su povremeno vršile prepade i noćna uznemiravanja glavnine Brigade. Borbe sa četnicima sa Ozrena bile su kratkotrajne i bez ljudskih gubitaka. U toku tih borbi zaplijenjeno je nešto oružja, municije i ostale opreme. Slobodno vrijeme borci su uglavnom koristili za odmor, a Štab Brigade za sređivanje jedinica.¹⁸⁾

U rejonu Živinica i Međaša pojavile su se grupe zelenog kadra, nove neprijateljske formacije (koja je uglavnom okupljala bivše pripadnike DOMDO pukovnije), koje su nastojale da u svoje redove privuku što veći broj muslimanskog stanovništva iz okolnih sela.

¹⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine, 4. XI 1943, k. 1259, br. reg. 1/4-1

Zbog toga je Prvi bataljon upućen iz Tuzle na područje Međaša sa zadatkom da osujeti namjere zelenokadrovaca i da ih u sadjejestvu sa Tuzlanskim odredom protjera sa pomenutog prostora. Na tom putu Bataljon je kod Požarnice rastjerao jednu manju grupu četnika, a zatim se preko Visa prebacio do Međaša gdje je vodio borbe sa zelenokadrovskim grupama. Te borbe nisu dugo trajale, a poslije izvršenog zadatka Bataljon se vratio u Tuzlu.

Nakon kraćeg predaha Prvi bataljon je izvršio pokret na prostor Majevice radi čišćenja terena od četničkih grupa u rejonu Površnice - Busija. Bataljon je krenuo iz Tuzle preko Grabovice i Konjikovića do Površnica, a zatim se uputio prema Busiji gdje su već dještovovalе jedinice Majevičkog NOP odreda. Zajedničkom akcijom Majevičkog NOP odreda i Prvog bataljona 18. hrvatske brigade četnici su razbijeni i natjerani na povlačenje prema Priboju. U pomenu'im borbama Bataljon nije imao gubitaka, većina boraca je stekla izvjesno samopouzdanje, značajno za dalje izvršavanje borbenih zadataka.¹⁹⁾ Poslije ove akcije 1. bataljon se preko Grabovice vratio u Tuzlu, odakle je 4. novembra prešao u Kreku i tu proveo nekoliko dana. Taj predah korišten je za vojnu i političku obuku boraca, kao i za kulturno-umjetničku djelatnost u Kreki i njenoj bližoj okolini.

Minerska desetina je, takođe, nastavila aktivnost na realizaciji postavljenih joj zadataka. Naime, mineri su, u vremenu od 1. do 4. novembra, uništili 4 gvozdena mosta (dužine po 4 metra) na željezničkoj pruzi Lukavac - Bistarac i porušili nekoliko metara pruge.

Za to vrijeme Trebavski NOP odred, koji se nalazio na liniji Srnice - Gradačac - Modriča, formirao je i svoj Treći bataljon u kojeg su ušle partizanske čete iz Modriče i Tarevaca. Odred je radio na osnivanju NOO na području Srnica, Gradačca i Modriče i na povezivanju sa Posavskim NOP odredom koji je djelovao u istočnoj Posavini i oko Brčkog. Ozrenski NOP odred sa svoja dva bataljona (1. i 2.) nalazio se na liniji Turija - Semići - Grič, odakle je pratio kretanje četnika na Ozrenu i o svemu izvještavao Štab 18. hrvatske brigade koji se nalazio u Bokavićima. Štab Odreda se nalazio u Muslimanskim Babicama, nedaleko od Turije.²⁰⁾

¹⁹⁾ Isto

²⁰⁾ Regionalni istorijski arhiv Tuzla, fond NOR-a, dokumenat broj 4258 (u daljem tekstu RIAT, fond NOR-a, dok. br. 4258), Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa od 13. XI 1943. godine

Prvog novembra u Brigadi je otpočeo bolničarski kurs kojeg je pohađalo 20 polaznika, uglavnom, boraca iz 2. i 3. bataljona. Kurs je trajao petnaestak dana.²¹⁾

Od 4. do 7. novembra, na položajima 18. hrvatske brigade, zatim Trebavskog i Ozrenskog NOP odreda, vladalo je privremeno zatišje. Nije bilo nikakvih borbi niti su vršeni pokreti jedinica. Zahvaljujući takvom stanju unutar Brigade i Odreda provođena je vojna obuka i politička nastava.

Oslobođenje i duže držanje Tuzle predstavljalo je velik udarac i za okupatore i za kvislinge. Zbog toga je bilo sasvim realno očekivati nove okupatorsko-kvislinške poduhvate radi ponovnog zauzimanja grada i okoline. Glavnina snaga 3. korpusa je neposredno nakon oslobođenja Tuzle, a i tokom novembra, bila angažovana u borbama na sektoru Sarajevo - Goražde, dok su se jedinice 16. divizije nalazile oko Brčkog i dijelom u Sremu. Na velikoj oslobođenoj teritoriji od Save do Romanije i od Drine do Bosne ostale su 18. hrvatska i 19. birčanska brigada, zatim Ozrenski, Trebavski, Posavski, Srebrenički, Birčanski i Majevički NOP odred. Sve ove jedinice, izuzev Majevičkog i Birčanskog odreda, bile su mlade i nedovoljno iskusne za veće borbene okršaje. Formirane su u septembru i oktobru 1943. godine. U početku su, iako nejake, uspješno kontrolisale slobodnu teritoriju te tako obezbjeđivale normalan rad organa narodne vlasti i drugih antifašističkih organizacija. Međutim, vremenom njihove mogućnosti su osjetno smanjene, jer je neprijatelj svoje snage smještene u garnizonima u Doboju, Brčkom i Zvorniku znatno pojačao i takvo stanje iskoristio kao pogodan momenat za operaciju u pravcu Tuzle.

Sedmog novembra 1943. godine, otpočeo je neprijateljski napad i to iz dva pravca. Od Doboja prema Tuzli krenula je glavna neprijateljska kolona koja je imala zadatak da okupira grad. U isto vrijeme angažovana je i pomoćna borbena grupa sa zadatkom da na širem prostoru Brčkog vezuje jedinice 16. vojvođanske divizije i da tako spriječi njihovu intervenciju ka komunikaciji Doboj - Tuzla. Na putu glavne borbene grupe nalazila se 18. hrvatska brigada sa Ozrenskim odredom i dijelovima Tuzlanskog partizanskog odreda.²²⁾

Pod snažnim pritiskom jakih njemačkih jedinica 18. hrvatska brigada (bez jednog bataljona) napustila je položaje oko Lukav-

²¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za oktobar 1943. godine, 4. XI 1943, k. 1259, br. reg. 1/4-1

²²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 27. NOU divizije od 4. XI 1943. godine, k. 1111, br. reg. 15-1/2

ca i uputila se prema Šerićima. Istovremeno, u Šeriće je pristigao i 1. bataljon. Nakon kraćeg predaha, sve tri bataljona su se prebacila na prostor Živinica i zauzeli su položaje oko Muslimanskih i Katoličkih Živinica odakle su zatvarali i kontrolisali pravac Kladanj - Živinice - Ljubače. Štab Brigade se smjestio u zaseoku Grabik, na koti 254.

Sa prostora Turija - Semići - Grič povukao se i Ozrenski partizanski odred, koji je preko Svatovca izbio na područje Omazića i Treštenice, gdje je imao zadatak da prati kretanje neprijatelja i da prikuplja podatke o njegovim jedinicama. Tuzlanski NOP odred je napustio grad i zaposjeo položaje na liniji Dubrave - Vukovije - Međaš, odakle je izvodio akcije protiv zelenokadrovaca.²³⁾

Pošto su Nijemci ponovo zauzeli Tuzlu (11. novembra), Štab 3. korpusa će pokušati da novim razmještajem jedinica održi pozicije u neposrednoj blizini grada, nadajući se da će u skoroj budućnosti uspjeti da ga ponovo oslobodi. Međutim, vojno-politička situacija u Tuzli a i šire osjetno je pogoršana. Naime, usljed prodora jakih njemačkih motorizovanih i pješadijskih snaga u Tuzlu, zatim aktiviranjem četničkih snaga na Majeveci i Ozrenu, zelenog kadra u dolini rijeke Spreče znatno je otežano snabdijevanje jedinica 3. korpusa sa terena Semberije, Posavine i Majevice. U Tuzli je neprijatelj ponovo uspostavio vlast, a zatim propagandom pokušao da jedan dio stanovništva privuče na svoju stranu i da ga uključi u sastav svojih vojnih formacija, te tako oslabi snage i pozicije NOP-a. Nijemci su zalazili po kućama da pljačkaju, hapse sumnjiva lica i da muče stanovništvo. Međutim, narod Tuzle je dočekao povratak okupatora sa velikim nepovjerenjem i potpuno rezervisano, pa mu ta aktivnost nije donijela očekivane rezultate.²⁴⁾

Sredinom novembra 18. hrvatska brigada je manevrisala na prostoru Bašigovci - Živinice - Suha. Prvi bataljon je zaposjeo položaje na rijeci Spreči i odatle obezbjeđivao komunikaciju Živinice - Ljubače. Isti zadatak imao je i Drugi bataljon koji se nalazio na položajima oko sela Suha. Treći bataljon je kraće vrijeme proveo u Živinicama, a odatle se po naređenju Štaba Brigade premjestio na položaje 1. i 2. bataljona.²⁵⁾ Štab Brigade je bio smješten u Bašigovcima. Desno od 18. hrvatske brigade, na prostoru Svojat - Gračanica nalazio se Tuzlanski NOP odred, a lijevo Ozrenski NOP odred,

²³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa od 13. XI 1943. godine, k. 1259, br. reg. 3/4-1

²⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa i Štabu 27. divizije od 16. XI 1943. godine, k. 1111, br. reg. 14/2-9

²⁵⁾ Božo Kerošević, n. sjećanje

koji je dobio zadatak da se iz Muslimanske Višće (zaselak Beširovići) prebaci u rejon Omazića i da sa tog prostora kontroliše pravce prema Priluku i Poljicama.²⁶⁾

*S lijeva na desno:**

I u borbi ravnopravne s drugovima borcima: Agneza Glavočević - Nastić Beba, bolničarka; Jovanka Dakić Stojnić, referent saniteta; Angelina Lazić - Perić Gina, referent saniteta i Ljubica Simić Seka, bolničarka (čuči)

Istovremeno, Štabu Brigade je naređeno da uspostavi vezu sa 19. birčanskom brigadom, koja je manevrisala na prostoru Snagovo - Caparde - Osmaci - Rakino brdo, radi sadještva i uzajamnog potpomaganja u slučaju neprijateljskog pokušaja da dublje prodre na slobodnu teritoriju.²⁷⁾

²⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa i Štabu 27. divizije od 16. XI 1943. godine, k. 1111, br. reg. 14/2

* I naredne fotografije u knjizi prate se s lijeva na desno.

²⁷⁾ Zbornik IV/19, Izvještaj Štaba 19. birčanske brigade Štabu 3. korpusa NOVJ o stanju jedinica i o situaciji na prostoriji Osmaci - Živinice - Kladanj, 17. XI 1943. godine

U rejonu Živinica jedinice 18. hrvatske brigade su u početku vodile manje borbe sa Nijemcima i zelenokadrovcima, koji su uporno nastojali da zauzmu mjesto i u njemu značajnije industrijske objekte. Prvoje jedna manja njemačka kolona, uz pomoć tenkova, pokušala da se probije do Živinica. Međutim, odlučnim protivnapadom sve tri bataljona 18. hrvatske brigade neprijateljska jedinica je zaustavljena i odbačena prema Tuzli. U borbi koja je kratko trajala Nijemci su imali 5-6 mrtvih i više ranjenih dok je iz redova Brigade poginuo jedan borac.²⁸⁾

Ne odustajući od svoje namjere da prodru u Živiniće neprijateljske jedinice su i narednih dana stalno napadale na položaje 18. hrvatske brigade. Ali, njeni bataljoni su i pored ograničene količine municije uspješno odolijevali svim tim naletima neprijatelja i tako se održali na svojim položajima. Zbog takve situacije neprijatelj je bio primoran da šalje jače snage u tom pravcu.

Uskoro je Štab 18. hrvatske brigade primio naređenje od Štaba 3. korpusa da se zadrži na istom prostoru i da odatle prati kretanje neprijatelja i otkriva njegove namjere, zatim da organizuje akcije radi uništenja fabričkih postrojenja i Električne centrale u Živinicama i da temeljito poruši put Živiniće - Kladanj.²⁹⁾

Prilazeći izvršavanju tog naređenja Štab Brigade je odmah dao zadatak minerskoj desetini da poruši sve mostove na pruzi i cesti Živiniće - Đurđevik i dalje prema Kladnju, te da u Živinicama uništi fabričke uređaje i Električnu centralu. Minereri su predano prišli postavljenom zadatku i u kratkom vremenskom roku porušili nekoliko mostova, zatim uništili 4 lokomotive, 3 generatora, dva transformatora, dva kotla i mnoge druge fabričke uređaje.³⁰⁾

Za to vrijeme su izviđačke patrole budno pratile pokrete neprijateljskih jedinica i o svemu izvještavale Štab Brigade. Grupe boraca ili ojačane desetine su preko Husina i Dubrava upućivane prema Tuzli, radi prikupljanja podataka o neprijatelju. Zahvaljujući dobroj obaviještenosti 18. hrvatska brigada je u toku prethodnih borbi pružila značajan otpor okupatorskim i kvislinškim snagama.

Međutim, poslije nekoliko dana, 17. novembra, znatno nadmoćnije neprijateljske snage su uspjele da potisnu jedinice 18. hrvatske brigade, i da prodru u Živiniće. Ali, pošto je u Živinicama

²⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa i Štabu 27. divizije od 16. XI 1943. godine

²⁹⁾ Zbornik IV/19, Izvještaj Štaba 19. birčanske brigade Štabu 3. korpusa NOVJ o stanju jedinica i o situaciji na prostoru Osmaci - Živiniće - Kladanj, 17. XI 1943. godine

³⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa i Štabu 27. divizije od 16. XI 1943. godine, k. 1111, br. reg. 14/2

naišao na porušene industrijske instalacije koje je minerska deseterina skoro potpuno uništila, neprijatelj nije imao razloga da se duže zadržava u mjestu, pa se odmah vratio u Tuzlu. Poslije toga, dijelovi 18. hrvatske brigade su ponovo zaposjeli položaje u neposrednoj blizini Živinica. U borbama za Živinice poginula su 3, a ranjena dva borca. To su bili prvi ozbiljniji gubici 18. hrvatske brigade, ali i borbeni okršaji sa jačim neprijateljem.³¹⁾ Još uvijek je jedan broj boraca bio bez oružja i neophodne ratne opreme.

Na položajima oko Živinica Brigada je djelovala sve do kraja novembra. Bataljoni su povremeno vodili manje borbe protiv okupatorsko-kvislinških snaga, koje su nastojale da ovladaju svim komunikacijama na širem prostoru Tuzle. U toku tih borbi jedinice 18. brigade su uspjele da zaplijene nekoliko pušaka, manje količine municije, puškomitraljez i nešto ostale opreme.

Privremeno zatišje korišteno je za popunu i sređivanje jedinica 18. hrvatske brigade. Stalno obilazeći bataljone i čete Stab Brigade je redovno pratio izvođenje vojne obuke i političke nastave. Njegovi članovi su često prisustvovali i učestvovali u radu četinih i bataljonskih konferencija, na sastancima u štabovima bataljona i komandama četa. Politička aktivnost u Brigadi imala je velik značaj za čvršće povezivanje njenih jedinica i njihovu borbenu spremnost.

Međutim, stanje u Brigadi nije bilo sasvim zadovoljavajuće, jer je jedan broj boraca bio bez oružja i neophodne ratne opreme, a pored toga komunisti i skojevci kojih je bilo malo u odnosu na ukupan broj boraca nisu uspijevali da efikasno politički djeluju na svijest i ponašanje nekih boraca. Posebnu teškoću predstavljao je nedostatak iskusnog i prekaljenog boračkog kadra, a naročito rukovodećeg koji bi mogao da primjerom utiče na mlade i neiskusne borce.

Poznavajući situaciju i ljude iz tog kraja neprijatelj je razvio jaku propagandnu aktivnost. Raznim porukama koje je slao preko porodica pojedinih boraca pokušavao je da utiče na njihovo opredjeljenje, i da ih privuče na svoju stranu. Tražio je da napuste partizanske redove, a za uzvrat im je obećavao da zbog stupanja u redove NOV i POJ neće snositi nikakvu odgovornost ni pred ustaškom, a niti pred okupatorskim vlastima. Obaviješten o takvoj aktivnosti neprijatelja Štab Brigade, na čelu sa komandantom Franjom Herljevićem i političkim komesarom Mirkom Filipovićem, morao je ulagati velike napore da parališe utjecaj i propagandne

³¹⁾ Isto, br. reg. 16/2

poteze neprijatelja, da prevaziđe te teškoće i da sačuva borce od tog pogubnog utjecaja. Zahvaljujući tome, u Brigadi tada nije došlo do ozbiljnijeg osipanja boraca.³²⁾

Koncem novembra paralelno sa pojačanom neprijateljskom aktivnošću, osjetno su porasle i borbene aktivnosti 18. hrvatske brigade. Njen Stab je svakodnevno upućivao manje dijelove (od desetine do čete) u izviđanja terena ili prepade na njemačke, ustaško-domobranske, četničke i zelenokadrovske jedinice, a koje su se nalazile u neposrednoj blizini Živinica. Cilj tih aktivnosti bio je da se izviđanjem i prepadima blagovremeno otkriju namjere neprijatelja, da se njegove snage vežu za taj prostor i preduprijedi mogućnost iznenađenja, te da se otkriju šire namjere neprijatelja.

Pošto je prikupio svoje snage, zatim izvršio neophodne izviđačke i operativne pripreme, neprijatelj je, 27. novembra, iznenađeno napao položaje 18. hrvatske brigade. Okupatorsko-kvislinške jedinice su krenule iz Tuzle u dva pravca. Prva kolona je uspjela da preko Par Sela i Dubrava prodre u rejon Živinica, a druga u kojoj su se nalazile glavne neprijateljske snage krenula je komunikacijom Tuzla - Husino - Ljubače i dalje prema Živinicama. Neprijateljske snage jačine od 400 do 500 vojnika sa 3 minobacača i dva topa uspjele su da poslije dvočasovne ali žestoke borbe potisnu Brigadu i zauzmu Živinicu. Prvi i Treći bataljon su se povukli prema Đurđeviku, dok je Drugi bataljon zaposjeo položaje oko sela Bašigovci.

U poredo sa napadom na položaje 18. hrvatske brigade neprijatelj je napao i na Ozrenski NOP odred koji se nalazio u rejonu Šerića. Zbog sve snažnijeg pritiska neprijateljskih snaga Odred je morao da se povuče na položaje oko sela Priluka. U posljednjim borbama, Brigada i Odred su imali po jednog poginulog borca, dok su gubici neprijatelja bili nepoznati. Poslije ove akcije neprijatelj se vratio prema selu Suha. Prilikom povlačenja ubijao je civilno stanovništvo i palio kuće.³³⁾

U toku posljednjih borbi u Brigadi je došlo do značajnih previranja i osipanja jednog dijela boračkog kadra. Naime, nekoliko bivših domobranskih vojnika i oficira iskoristilo je nastale teškoće za napuštanje redova Brigade i prelazak na stranu neprijatelja.

³²⁾ Prema Izvještaju Štaba 3. korpusa od 20. novembra 18. hrvatska brigada je imala 564 borca, odnosno 510 muškaraca i 54 drugarice, a od naoružanja: 1 teški mitraljez, 2 laka mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 3 automata, 485 pušaka, 26 pištolja, 86 ručnih bombi, zatim 15 jahačih i 60 tovarnih konja. (Zbornik, IV/19, dok, 85, str. 294)

³³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 3. korpusa i Štabu 27. divizije od 29. XI 1943. godine, k. 1111, br. reg. 17/2

Među njima je istaknutu ulogu imao bivši domobranski poručnik Orepić koji se nalazio na dužnosti zamjenika komandanta 1. bataljona, a koji je prebjegao Nijemcima. Kasnije je istragom utvrđeno da je poručnik Orepić pripremao nekoliko bivših žandarma i domobrana da dezertiraju. Njegovi bliski saradnici bili su Đuro Rakaz, bivši žandarmerijski narednik i Jozo Šitun, bivši žandarmerijski podnarednik, obojica iz 1. bataljona, zatim Salko Katanić, vodnik iz 3. bataljona. Sve trojica su izvedena pred vojni sud Brigade.³⁴⁾

BRIGADA U ŠESTOJ NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI

Ofanzivnim djelstvima jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni, koja su otpočela još u ljeto 1943. i trajala do kraja novembra iste godine, ostvareni su krupni vojno-politički uspjesi. Stvorena je prostrana slobodna teritorija, koja je bila značajna strateška baza za nove oslobodilačke poduhvate jedinica NOVJ, posebno prema Srbiji.

Zbog takve situacije, neprijatelj je bio prinuđen da teritoriji istočne Bosne pokloni znatno veću pažnju, kako bi osujetio snage NOVJ da se sa tog prostora prebace u zapadnu Srbiju. U vezi s tim, on je planirao izvođenje ofanzive širih razmjera da bi razbio snage 3. korpusa i zaposjeo teritoriju istočne Bosne. Opšta zamisao neprijatelja bila je da brzim prodorima iz rejona Sarajeva, Zvornika i Tuzle zaposjedne zaprečnu liniju duž drumova Sarajevo - Sokolac - Han-Pijesak - Vlasenica - Srebrenica i dalje rijekom Drinom do Višegrada, a zatim da nastupajući sa 7. SS divizijom iz Hercegovine i 1. brdskom divizijom iz Sandžaka, potisne i nabaci glavninu snaga NOV i POJ na zaprečnu liniju duž drumova Sokolac - Rogatica - Sje-meć i tu ih opkoli, razbije i uništi.³⁵⁾

Neprijateljska operacija pod nazivom Kugelblic (Loptasta munja) počela je prema predviđenom planu, 2. decembra 1943. godine. Međutim, zahvaljujući uspješnim djelstvima jedinica 17. divizije, na komunikacijama Šekovići - Vlasenica i Živinice - Kladanj - Olovo, neprijatelj nije blagovremeno zauzeo taj prostor zbog toga je njegov plan propao.

Vrhovni štab je prozreo namjere neprijatelja, pa je naredio da se krupne vojne formacije razmjestе na širem prostoru, te da se <

³⁴⁾ Isto

³⁵⁾ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941/45, knj. 2, Vojno-istorijski institut JNA, Beograd, 1958, str. 14-16

ne upuštaju u frontalne borbe sa neprijateljem, nego da brzim, kratkim i energičnim udarcima napadaju na njegova uporišta i sve važnije komunikacije.³⁶⁾

Početkom decembra 18. hrvatska brigada je još uvijek bila na položajima oko Zivinica odakle je s vremena na vrijeme vršila ispade i uznemiravanje neprijatelja. Pored toga, ona je imala zadatak da budno prati kretanje neprijateljskih jedinica i da kontroliše komunikaciju Tuzla - Živinice - Kiadanj. S druge strane neprijatelj je povremeno aktivirao svoju artiljeriju, pokušavajući da na taj način potisne jedinice 18. hrvatske brigade i da ovlada tim prostorom.

Prema naredbama Štaba III korpusa, XVIII Hrvatska brigada dana 1. decembra je se sastavila od XVIII divizije i četa sastavljene od XVIII divizije. Na ovu vijest ova brigada nakratko se raspoređuje na prostoriji: Bašigovci - Živinice - Saka. -
3. XII. 1943 god.

Prema raspisivanju Štaba III korpusa, neprijatelj pokušava prodor prema Širovcima i Hladnju iz Tuzle. II-oj hrvatskoj brigadi naređuje se najhitnije preći, pravcem: Kostreša - Olovo - Kiadanj - Živini - sa zadatkom da razbije neprijatelja i onemogući mu dalje napredovanje prema Hladnji i Širovcima. Ova brigada ima zadatak da što prije uhvati veći dio XVIII Hrvatske brigade i cijelu zajedničku artiljeriju i sadejstva prema neprijatelju.

Međutim neprijatelj pokušava probiti se prema Hladnji cestom, u tom slučaju propustiti njegov motorizovanu kolonu, nadojete ju i prečaditi, pa posebno napasti i uništiti motorizovane, a posebno pješadiju neprijateljske snage.

Faksimil dijela Operativnog dnevnika 17. NOU divizije

Kada nisu učestvovala u izvršavanju borbenih zadataka jedinice Brigade su izvodile vojnu i političku obuku. Komandanti bataljona su svakodnevno obilazili svoje jedinice i tako pratili provođenje obuke boraca. Često su lično demonstrirali pojedine borbene radnje ili su pak praktično pokazivali kako se rukuje naoružanjem. Sve je to imalo značajan efekat u pogledu jačanja i borbene spremnosti Brigade.

³⁶⁾ Esad Tihić, navedeno djelo, str. 140

Naredbom Štaba 3. korpusa od 2. decembra 18. hrvatska brigada je stavljena pod operativnu komandu 17. istočnobosanske divizije, koja je u međuvremenu orijentisana prema Birču i dolini rijeke Spreče radi ponovnog oslobođenja Tuzle. Sutradan, 3. decembra, Štab Divizije je naredio Brigadi da se što prije pomjeri prema Kladnju, i zatvori pravac Živinice - Kladanj. Tada su se u Kladnju, nalazile jedinice kladanjske ustaške legije, na čelu sa Avdagom Hasićem.³⁷⁾

U isto vrijeme izvršeno je pomjeranje 19. birčanske brigade, koja se sa Birčanskim i Tuzlanskim odredom premjestila na položaje duž komunikacije Caparde - Zvornik, sa zadatkom da zatvara taj pravac i da uspostavi vezu sa jedinicama 18. hrvatske brigade.³⁸⁾

Petog decembra, u ranim jutarnjim satima, na neprijatelja u Kladnju napala je 15. majevička brigada, koja je, u sadjeistvu sa Kladanjskim odredom uspjela da izvrši blokadu grada. Međutim, znatno nadmoćnije neprijateljske snage koje su prethodne noći stigle iz pravca Živinica u Kladanj upješno su odolijevale svim tim napadima, pa je poslije borbe koja je trajala cijeli dan napad obustavljen. Narednog dana, Brigada je izvršila pokret prema Betnju gdje je 6. decembra stigla 6. istočnobosanska brigada i na položajima Bunarić - Betanj - Bačkovac zaustavila njemačku borbenu grupu »Šulcer«, koja je dolinom rijeke Drinjače nastupala prema Vlasenici. Brigada je, zajedno sa dijelovima 15. majevičke brigade, zadržala Nijemce puna tri dana, sve dok im nije prispjela pomoć od njihovih snaga koje su se u Vlasenicu probile iz pravca Zvornika.³⁹⁾

Osjetivši pokrete jedinica 3. korpusa, a posebno 17. divizije, neprijatelj je sve više pojačavao borbenu i izviđačku aktivnost. Kada je počelo nastupanje njegovih snaga prema Kladnju i Šekovićima, jedinice 18. hrvatske brigade su se nalazile na prostoru Džebbar - Gladojevići - Matijevići i odatle dještovale u pravcu Šekovića i Stupara. Štab Brigade je bio smješten u Gladojevićima.⁴⁰⁾

Usljed pojačane neprijateljske aktivnosti 18. hrvatska brigada je bila prinuđena da često vrši pokrete i u skladu s tim mijenja položaje. Tako su se u toku 6. decembra, po naređenju načelnika Štaba 17. divizije, njene jedinice usiljenim maršem prebacile na

³⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 17. NOU divizije, 15. XII 1943. godine, k. 981, br. reg. 11/2

³⁸⁾ Gligo Mandić, 17. istočnobosanska udarna divizija, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1976, str. 85

³⁹⁾ Gligo Mandić, n. djelo, str. 86-88

Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 17. NOU divizije, 15. XII 1943. godine, k. 981, br. reg. 11/2

novi prostor. Prvi bataljon je zaposjeo položaje na liniji Krš - Jošje - Lipovac, dok se Drugi smjestio u selu Majdanu, a Treći je sa Štabom Brigade i prištapskim jedinicama zauzeo položaje oko sela Javora. Nakon kraćeg predaha bataljoni su nastavili pokret prema Javorniku. Usput su razbili jednu domobransku satniju. Dolaskom na novi prostor Prvi bataljon se postavio na liniju Donji Dopasci - Rovine, sa zadatkom da obezbjeđuje pravac od Kladnja i da štiti divizijsku bolnicu koja je bila smještena u selu Vučinovićima, a desno od njega položaje Gornji Dopasci - Pištalište zaposjeo je Drugi bataljon, kome je naređeno da vrši osmatranje duž komunikacije Stupari - Kladanj, dok se Treći bataljon razmjestio na liniji Bogaz - Javornik sa zadatkom da vrši izviđanja u pravcu Bijelog Polja, Naseoka i Živinica.⁴¹⁾

Poslije završetka borbi u dolini Dvinjače, Štab 3. korpusa je uputio 17. diviziju prema cesti Tuzla - Kladanj i u dolinu Spreče prema Tuzli. U posljednja tri dana, do 9. decembra, Brigada je uglavnom vodila manje borbe protiv neprijateljskih jedinica koje su nastupale iz pravca Tuzle. Pri tome je uspješno izvršavala svoje borbene zadatke. Pored toga što je branila posjednute položaje ona je čestim napadima, prepadima, zatim izviđačkim i drugim akcijama prisiljavala neprijatelja na odbranu, iako je on bio daleko nadmoćniji kako u pogledu broja ljudstva tako i u pogledu naoružanja.

Prema zapovijesti Štaba 17. divizije od 9. decembra, 18. hrvatska brigada je upućena na prostor Zukići - Kršići - Katani kao rezerva Divizije sa zadatkom da obezbjeđuje divizijsku bolnicu, a koja je bila smještena u selima Gladojevići i Naseoci i da potpuno poruši komunikaciju Živinice - Kladanj na dijelu od Zukića do Stupara. U toku pokreta jedinice nisu naišle ni na kakve neprijateljske snage, pa su zahvaljujući tome u predvečerje istog dana stigle na pomenuti prostor. Prvi bataljon je zaposjeo položaje oko sela Gladojevića i Naseoka, a Drugi i Treći bataljon su se razmjestili duž komunikacije Zukići - Stupari. Naredna tri dana raspored Brigade je ostao isti, s tim što su se Štab Brigade, izviđačka četa i prištapske jedinice premjestile iz Gladojevića u selo Zukiće.⁴²⁾ Boravak na ovom prostoru iskorištenje za sređivanje jedinica i izvođenje kraće vojne obuke, kao i za prikupljanje podataka o neprijatelju koji je s vremena na vrijeme postajao sve aktivniji. Povremeno je dolazilo do manjih kontakata sa neprijateljskim jedinicama. Te borbe su uglavnom bile kratkotrajne i bez ljudskih žrtava.

⁴¹⁾ Isto

⁴²⁾ Isto

Da bi prekinuo vezu između njemačkih snaga u Tuzli i njihovih jedinica koje su se nalazile u rejonu Olova i Han-Pijeska, Štab 17. divizije je odlučio da uputi 16. muslimansku brigadu, koja je manevrisala na prostoru Kram - Han-Pijesak, u napad na neprijateljsku posadu u Kladnju. Ujutro, 9. decembra, njene jedinice su u tri kolone napale na grad i poslije sat i po borbe uspjele ga osloboditi. Razbijene neprijateljske snage su se povukle prema Olovu, a jednim dijelom i u obližnje šume, odakle su narednih dana pripucavale na manje dijelove Brigade. Oslobođenje Kladnja predstavljalo je značajan uspjeh 16. muslimanske brigade, koja je narednih dana djelovala na širem prostoru Kladnja sa zadatkom čvrstog zatvaranja pravaca Olovo - Kladanj i Vlasenica - Kladanj.⁴³⁾

Bolničarke Brigade

U isto vrijeme, 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada su svojim uspješnim akcijama, na pravcima Vlasenica - Šekovići i Živinice - Kladanj, spriječile neprijatelja da blagovremeno uspostavi zaprečnu liniju i time omogućile jedinicama 5. i 27. divizije da se probiju preko ceste Sokolac - Vlasenica i upute prema Varešu i Brezi. Poslije boravka na prostoru Tupkovići - Lukavica 6. istočnobosanska brigada je izvršila pokret prema Ozrenu radi čišćenja te-

«) Isto

rena od četničkih ostataka i likvidiranja neprijateljskih posada duž komunikacije Doboj - Tuzla. U isto vrijeme 15. majevička brigada je 11. decembra likvidirala zelenokadrovsko uporište u Živinicama i zatvorila pravac od Tuzle, odakle su Nijemci češće napadali.

Trinaestog decembra 18. hrvatska brigada je dobila zadatak da se usiljenim maršem prebaci na prostor Priluk - Poljice i da odatle uspostavi vezu sa ostalim jedinicama 17. divizije, te da u sadržajstvu sa njima nastavi ofanzivne akcije protiv Nijemaca, ustaša i četnika, koji su bili posebno aktivni na sektoru Ozrena. Istoga dana, bataljoni su krenuli sa prostora Zukići - Kršići - Katani, prešli komunikaciju Živnice - Kladanj, a zatim se uputili prema selu Priluku. U toku pokreta, na drumu Kiseljak - Svatovac, 1. bataljon se sukobio sa oko 150 konjanika (Čerkeza) i nešto pješadije, koji su uporno pokušavali da zaustave njegovo dalje prodiranje. Nakon kraće borbe Bataljon je bez gubitaka uspio da se povuče i postavi na položaje sjeverno od sela Poljica.⁴⁴⁾ Za to vrijeme 2. i 3. bataljon su sa Štabom Brigade i prištapskim jedinicama, ne nailazeći ni na kakve prepreke, stigli na položaje u rejon sela Priluka. Na ovom prostoru Brigada je provela nekoliko narednih dana. Povremeno je vodila kraće borbe protiv manjih neprijateljskih grupa koje su nastojale da ovladaju njenim položajima. Međutim, bataljoni 18. hrvatske brigade su uspješno odolijevali svim tim napadima.⁴⁵⁾

Relativno zatišje u periodu od 13. do 18. decembra iskorišteno je za sređivanje jedinica i za popularizaciju istorijskih odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Prvog zasjedanja ZAVNOBIH-a, a govorilo se i o značaju formiranja Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao prve vlade nove države. Redovno su održavane četne i bataljonske konferencije na kojima je raspravljano o uspjesima i nedostacima u toku posljednjih borbi, te o raznim pitanjima iz života i rada ove Brigade. Tada je 18. brigada pojačana sa nekoliko rukovodilaca iz 6. istočnobosanske i 15. majevičke brigade.⁴⁶⁾

Pošto je operacija Kugelblic u istočnoj Bosni doživjela neuspjeh, neprijatelj je nakon kraćeg predaha i novog rasporeda jedinica, 18. decembra, otpočeo drugi dio operacije pod nazivom Snešturm. Komanda 5. SS njemačkog korpusa odlučila je da koncentričnim napadima sa prostora Sarajevo - Sokolac - Vlasenica -

⁴⁴⁾ Gligo Mandić, n. djelo, str. 92-93

⁴⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 17. NOU divizije, 15. XII 1943. godine, k. 981, br. reg. 11/2

⁴⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj političkog komesara 17. NOU divizije o političkoj situaciji na terenu, stanju i političko-kulturnom radu u diviziji, 10. II 1944. godine, k. 408. A, br. reg. 53-1/7

Zvornik - Tuzla i dolinama rijeka Spreče i Krivaje, izvrši opkoljavanje jedinica 3. korpusa, te da ih nabaci na rijeku Bosnu i tu definitivno uništi. Svakoj borbenoj grupi dat je konkretan zadatak, a u vezi s tim i način na koji će ga izvršiti. U ovoj operaciji angažovane su sljedeće njemačke snage: 1. brdska divizija, 7. SS divizija ojačana kozačkom brigadom i 369. divizija sa ustašama i domobranima. Svim njemačkim kolonama pridodati su četnici, koji su im služili kao vodiči, izviđači i dobri poznavaoči terena, kao i radi veze sa lokalnim četničkim jedinicama.⁴⁷⁾

Kada je počela nova faza neprijateljske ofanzive, 18. hrvatska brigada je izvršila pokret pravcem Poljice - Caparde - Devetak - Sižje - Krtova i stigla zajedno sa 6. istočnobosanskom i 1. južnomoravskom brigadom na prostor Ozrena. Prvi i Drugi bataljon zaposjeli su liniju Manastir na Ozrenu - Stupari i odatle obezbjeđivali pravce od Puračića i Bosanskog Petrovog Sela, a Treći bataljon je u selu Tumare obezbjeđivao divizijsku bolnicu. Na ovoj liniji Brigada je uspostavila vezu sa 6. istočnobosanskom brigadom i sa Ozrenskim NOP odredom.⁴⁸⁾

Frontalnim nastupanjem neprijatelj je, 22. decembra, ovladao komunikacijom Tuzla - Živinice - Kladanj - Olovo i nastavio prodiranje dolinama Spreče i Krivaje. Zbog takve situacije Štab 3. korpusa i Štab 17. divizije su, u noći 22/23. decembra, odlučili da se 17. divizija pod čijom operativnom komandom se našlo pet brigada ijedan partizanski odred, podijeli u dvije manevarske grupe, koje su prema trenutnoj lokaciji i predviđenom manevru nazvane Ozrenska i Krivajska, te da se povuče sa područja Ozrena i time izbjegne nabacivanje na rijeku Bosnu.⁴⁹⁾

Ozrenska operativna grupa koju su sačinjavale 6. istočnobosanska, 18. hrvatska (1. i 2. bataljon) i 1. južnomoravska brigada i Ozrenski NOP odred pod komandom pukovnika Glige Mandića, komandanta 17. divizije, dobila je zadatak da se prebaci na prostor Birča. Dvadeset i četvrtog decembra ona je izvršila pokret pravcem: Tumare - Brijesnica - Orahovica - Turiya i izbila u podnožje Konjuha. Nakon kraćeg predaha marš je nastavljen u dvije kolone: lijeva kolona (6. istočnobosanska brigada i bolnica) krenula je preko Tulovića, Čitluka i Repnika do Gornje Višće, odakle je prešla preko komunikacije Živinice - Kladanj i u zoru, 27. decembra, stigla između selā Gladojevića i Naseoka, a desna kolona (18. hrvatska

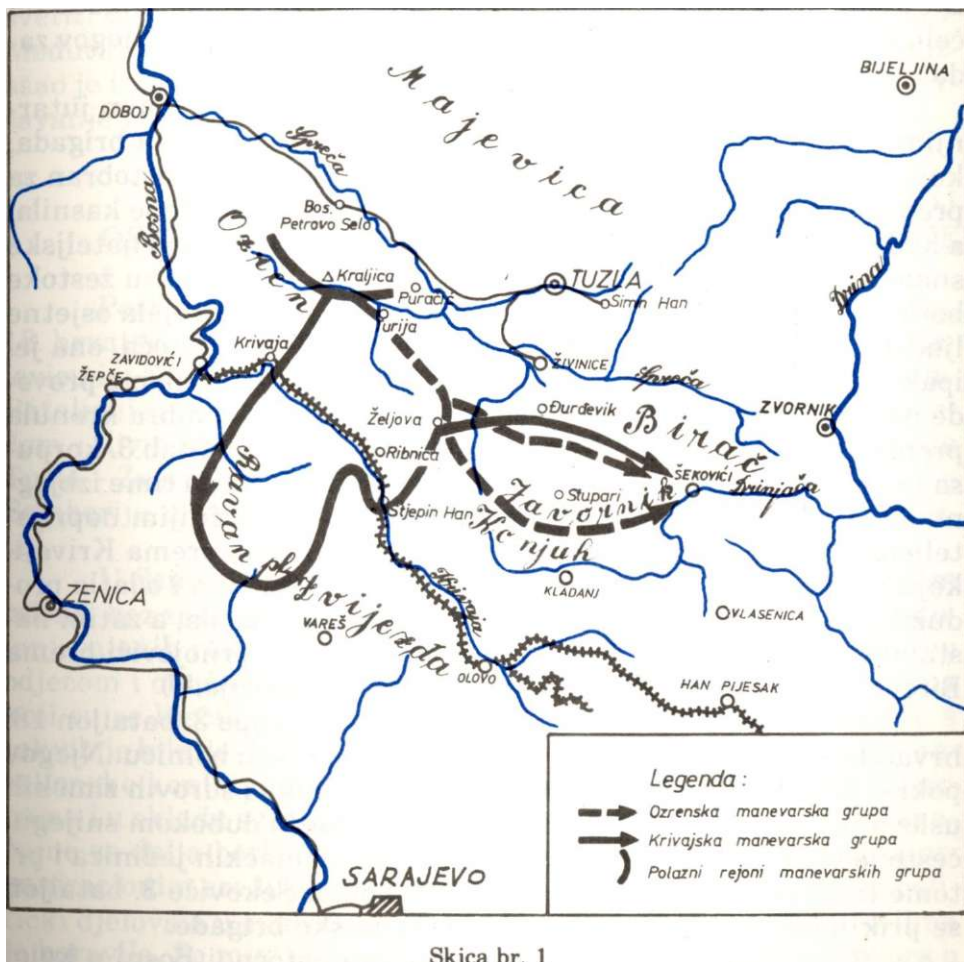
⁴⁷⁾ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941/45, knj. 2, str. 14-16

⁴⁸⁾ Arhiv VII. fond NOR-a. Zapovijest Štaba 17. divizije od 19. XII 1943. godine, k. 981, br. reg. 13-1/1

⁴⁹⁾ Gligo Mandić, n. djelo, str. 76

i 1. južnomoravska brigada i glavnina divizijske komore) je pravcem Brezja - Banovići - Željova došla do Tareva, tu prenoćila i sutradan, 27. decembra, oko 11 sati, dospjela na prostor Bijelo Polje - Javor. Tako je Ozrenska manevarska grupa uz manje gubitke uspjela da se probije do Birča i time ispuni svoj borbeni zadatak.⁵⁰⁾

OD OZRENA DO BIRČA (KROZ VI OFANZIVU)

Skica br. 1

Usljed stalnih neprijateljskih napada i napornih marševa 1. i 3. bataljon 18. hrvatske brigade su pretrpjeli osjetne gubitke. Bilo je oko 30 ranjenih i promrzlih, te veći broj iznemoglih zaostalih bo-

⁵⁰⁾ Zbornik IV/21, Izvještaj Štaba 3. korpusa NOVJ Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama u istočnoj Bosni u decembru 1943. godine, 7. I 1944. godine, dok. 35, str. 107

raca koji su pali u ruke neprijatelja. U borbi kod sela Treštenice ranjen je Mirko Filipović, politički komesar Brigade.⁵¹⁾

Krivajska manevarska grupa (15. majevička i 16. muslimanska brigada, Štab 3. korpusa i Štab 17. divizije sa prištapskim dijelovima i divizijska bolnica) imala je zadatak da se sa prostora Repnik - Jaruške - Seona prebaci preko rijeke Krivaje i odatle orijentiše u pravcu Zvijezde i Vareša. gdje su se nalazile jedinice 5. i 27. divizije. Sa njom je pošao i 3. bataljon 18. hrvatske brigade na čelu sa zamjenikom komandanta Veljkom Jankovićem. Njegov zadatak je bio da obezbjeđuje divizijsku bolnicu.⁵²⁾

Pokret je izvršen 24. decembra 1943. godine u ranim jutarnjim satima. Na čelu kolone kretala se 16. muslimanska brigada, koja je bez borbe prešla Krivaju i odmah uspostavila mostobran za prebacivanje ostalih jedinica. Međutim, glavnina grupe je kasnila, a kada je izbila na rijeku, iznenada su je napale jake neprijateljske snage. U toku cijelog dana, na uskom prostoru, vođene su žestoke borbe u kojima je Krivajska manevarska grupa pretrpjela osjetne ljudske i materijalne gubitke. Ali i pored svih tih teškoća, ona je, ipak, uspjela da se prebaci preko rijeke, te da kraće vrijeme provede na prostoru selâ Potoka i Brda, odakle je 26. decembra krenula prema planini Zvijezdi. Dolaskom na Ravan-planinu Štab 3. korpusa je odlučio da se promijeni pravac kretanja jedinica i time izbjegne mogućnost frontalnog sukoba sa znatno nadmoćnijim neprijateljem. Tako je manevarska grupa ponovo vraćena prema Krivaji, koju je prešla 28. decembra kod mjesta Stijepin Han i odatle produžila preko Predražića u selo Željovu. Tu se odmorila, a zatim nastavila pokret pravcem Repnik - Gornja Višća - Vrnojevići prema Birču, gdje su se nalazile ostale jedinice 17. divizije.⁵³⁾

U toku pokreta Krivajske manevarske grupe 3. bataljon 18. hrvatske brigade je cijelo vrijeme pratio divizijsku bolnicu. Njegov pokret je bio otežan zbog velikog broja ranjenika i surovih zimskih uslova. Krećući se po bespuću, velikoj hladnoći i dubokom snijegu, često je vodio borbe sa manjim dijelovima njemačkih jedinica i pri tome izgubio znatan broj boraca. Dolaskom u Šekoviće 3. bataljon se priključio ostalim jedinicama 18. hrvatske brigade.

Time je okončana zimska ofanziva u istočnoj Bosni u kojoj neprijatelj, iako trostruko nadmoćniji, nije postigao očekivane rezultate. Partizanske jedinice u istočnoj Bosni su brzim manevrima

⁵¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 17. NOU divizije, k. 982, br. reg. 3/7

⁵²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj političkog komesara 17. NOU divizije o političkoj situaciji na terenu, stanju i političko-kulturnom radu u diviziji, 10. II 1944. godine

⁵³⁾ Zbornik IV/21, Izvještaj Štaba 3. korpusa NOVJ Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama u istočnoj Bosni u decembru 1943. godine, 7. I 1944.

uspjele da donekle izbjegnu udar neprijateljskih glavnih snaga, te da opet budu sposobne da u pogodnim momentima neprijatelju nanesu nove ljudske i materijalne gubitke. Na kraju neprijateljske ofanzive sve jedinice 3. korpusa našle su se u pozadini glavnih neprijateljskih snaga. Iz ofanzive je 18. hrvatska brigada, kao i ostale nedavno formirane brigade, izašla prilično oslabljena u ljudstvu, i u naoružanju i zato je u narednom periodu Štab Brigade morao posvetiti posebnu pažnju daljoj popuni i sređivanju svojih jedinica. Međutim, sastav koji je prebrodio ovu neprijateljsku operaciju izašao je iz nje čvršći, borbeno iskusniji i spremniji za uspješno izvršavanje narednih borbenih zadataka.

BORBENA DJEJSTVA BRIGADE U TUZLANSKOJ OPERACIJI I NA PROSTORU SEMBERIJE I POSAVINE

Poslije 6. ofanzive i kraćeg predaha na prostoru Šekovića, 18. hrvatska brigada je po naređenju Štaba 3. korpusa pošla na Majevicu i u Semberiju da se odmori, sredi i popuni novim ljudstvom. Bataljoni su krenuli iz Šekovića zajedno sa 15. majevičkom brigadom i divizijskom bolnicom, prešli rijeku Spreču i komunikaciju Tuzla - Zvornik, a zatim su nastavili pokret preko Jelice i stigli u Semberiju u rejon selâ Velika i Mala Obarska gdje su se razmjestili.

U Semberiji je Brigada provela desetak dana i to uglavnom mirno, bez značajnih borbi. Prva dva-tri dana protekla su u nastojanju njenih rukovodstava da se borci nahrane, odmore i snabdiju odjećom i obućom. Posebna briga bila je posvećena onim borcima koji su se liječili od upale pluća, ozeblina i fizičke iscrpljenosti, a takvih je bilo dosta. S vremena na vrijeme održavane su četne i bataljonske konferencije. Na njima je raspravljano o proteklim borbama i u skladu s tim izvučene su određene pouke, koje će biti značajne za dalja borbena dejstva njenih jedinica.⁵⁴⁾ Uporedo sa organizacionim sređivanjem i popunom 18. hrvatska brigada je politički djelovala u svim onim selima kroz koja je prolazila i u kojima je boravila. Sa mještanima je održano više sastanaka i razgovora o aktuelnim pitanjima iz NOB-a, a istovremeno dato je i nekoliko manjih priredbi. Zahvaljujući tome iz tih sela je mobilizacijom i dobrovoljnim stupanjem uključen izvjestan broj novih boraca u jedinice 18. hrvatske brigade. Tada je Brigada imala oko 400 boraca koji su bili raspoređeni u dva bataljona.

⁵⁴⁾ Istorijat, str. 2

Polovinom januara 1944. godine 18. hrvatska brigada je dobila zadatak da se prebaci u neposrednu blizinu Tuzle, te da uspostavi vezu s ostalim jedinicama 3. korpusa i da se priprema za predstojeći napad na Tuzlu.⁵⁵⁾

Š T A B
XVI MOU DIVIZIJE
.C. br. 76/44
1 februar 1944 g.

Prema zapovijesti štaba Korpusa napad je trebalo otpočeti tačno u 20 časova, s tim što bi naša divizijska artiljerija /haubička baterija/ izvršila artiljerijsku pripremu, otvarajući vatru tačno u 19 časova. Međutim, kao što je već ranije rečeno, izvlačenje haubica na položaj usporavano je usljed toga što je postao onesposobljen, kao i usljed borbe sa neprijateljskom kolonom na Majevici. Tako je prva granata ispaljena tek u 21 čas. I posle postavljanja baterije na položaje dještovo naše artiljerije u toku te noći nije bilo efikasno. Naime, satvarači na haubicama su bili zamrznuti usljed toga što su se nalazili prilično dugo vremena sklonjeni u zemlji, a kako je nedostajalo mazivo za topove, bilo je nužno vaditi satvarač posle svake opaljene granate i sagrijavati ga na vatri. Usljed toga obe haubice su ispalile u toku noći svega oko 20 granata.

55) Isto

Neprijatelj je dobio u vremenu. U toku dana on je uspio da izvrši rasporod jedinica, da posedne šitav odbrambeni pojas i da se pripremi za sledeći naš napad, koji je obnovljen u toku noći 17/18 januara. Ni sledeći napad nije izveden jednovremeno od strane svih jedinica. Pa ipak borba u toku te noći bila je, ma da nepovezana, vrlo oštra i jaka. I brigada je te noći napadala isto položaje i izvršila niz usartopnih juriša. Ona je uspjela da oslada nizom neprijateljskih utvrđenja na Kojšinu, da zauzme Slani Bunar i da likvidira dva bunkera na Gradini. Međutim, ti rezultati nisu bili dovoljni da bi se od njih mogle proširiti operacije, jedva radi toga što odlučujući položaji nisu bili zauzeti na Kojšinu i Gradini tako da se Slani Bunar u toku narednog dana nije mogao održati između dve vatre sa Kojšina i Gradine i drugo, radi toga što je I brigada u toku te borbe pretrpjela vrlo velike gubitke, kada je imala oko 200 izbačenih iz stroja, tako da više nije predstavljala takovu snagu koja bi bila sposobna da izvrši postavljene zadatke. U toku te noći Hrvatska brigada je uspjela da zauzme Piskavicu, dok je Tuzlanski odred zauzeo dva bunkera koji su branili prilaz Moluhama, dok XVI Majevička brigada ni u toku te noći nije bila dovoljno aktivna tako da je u potpunosti izostalo njeno sadjejestvo sa levokrčnim jedinicama I brigade u napadu na Gradinu.

Smrt fašizmu sloboda narodu!

Politkom,

[Signature]

Komandant,

pukovnik

[Signature]

Faksimil dijela Izvještaja Štaba 16. vojvodanske NOU divizije

va zamisao je bila da se koncentričnim udarom sa sjevera i juga, sa dvije napadne kolone, zauzmu sva važnija uporišta na spoljnom pojasu a zatim prodre u grad. Za ovu operaciju angažovao je kompletne 16. i 17. diviziju i dijelove 27. divizije: ukupno 11 brigada i 5 partizanskih odreda. Formirane su dvije napadne kolone, sjeveroistočna i južna.⁵⁶⁾ Međutim, ta procjena nije bila realna, jer je neprijatelj u gradu i njegovoj bližoj okolini raspolagao sa oko 5 000 vojnika, a i fortifikacijska organizacija spoljnog pojasa odbrane grada znatno je poboljšana.⁵⁷⁾

Osamnaesta hrvatska brigada je bila u sastavu sjeveroistočne kolone, zajedno sa 1. vojvodanskom i 15. majevičkom brigadom i Tuzlanskim NOP odredom, a pod operativnom komandom Štaba 16. vojvodanske divizije. Imala je zadatak da zauzme neprijateljske položaje na istaknutoj koti Piskavici. Njene jedinice su 16. januara oko 12 sati stigle u selo Breške, na polazne položaje. Tu su predahnule i izvršile neophodne pripreme za napad. Održani su vojni i politički sastanci na kojima su detaljno objašnjeni zadaci jedinica. Oružje je pregledano i pripremljeno, municija raspoređena, a izvr-

⁵⁶⁾ Zbornik IV/21, Zapovijest Štaba 3. korpusa štabovima 16. i 17. NOU divizije za napad na Tuzlu od 12. I 1944. godine, dok. 64, str. 200-201

⁵⁷⁾ Ahmet Đonlagić, Druga tuzlanska operacija, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knjiga 3, Tuzla 1987, str. 490

sene su potrebne pripreme za sanitetsko i intendantsko obezbjeđenje napada.⁵⁸⁾

Operaciju za oslobođenje Tuzle oduševljeno su prihvatili svi borci, a posebno oni koji su rođeni u Tuzli ili su pak živjeli u tom gradu i njegovoj bližoj okolini. Među borcima, a i u samom rukovodstvu Brigade bilo je prisutno ubjeđenje da će svoj zadatak uspješno izvršiti.

Planirano je da napad počne 16. januara u 20 sati. Ali, zbog udaljenosti nekih jedinica, hladnoće, raskvašenog terena i jačeg otpora ustaša i zelenog kadra na pravcima pokreta jedinica, napad je otpočeo tek oko 23 sata. U toku napada 18. hrvatska brigada je stalno održavala vezu sa 1. vojvođanskom brigadom, koja je napadala na lijevom krilu na pravcu glavnog udara i Tuzlanskim NOP odredom na desnom krilu, kome je postavljen zadatak da zauzme neprijateljsko uporište u Moluhama. Te noći, napadi su izvođeni nepovezano, jer su skoro sve jedinice očekivale početak borbe na nekom drugom sektoru. Ni neprijatelj, sa svoje strane, nije jače reagovao pošto nije imao središnji raspored jedinica u svom odbrambenom sistemu. Time je propuštena povoljna prilika da se zauzmu glavna neprijateljska uporišta i stvore uslovi za direktan napad na grad.⁵⁹⁾

Narednog dana bataljoni 18. hrvatske brigade su se pomjerali na liniju Breške - Dokanj, odakle su i dalje održavali borbeni kontakt sa manjim neprijateljskim grupama. I ostale jedinice iz sastava sjeverne kolone povukle su se na polazne položaje da bi se sredile i pripremile za nastavak operacije.⁶⁰⁾

U toku 17. januara neprijatelj je izvršio novi raspored svojih snaga sa kojima je zaposjeo čitav odbrambeni pojas. Njegove posade u gradu i na položajima oko njega užurbano su se pripremale da dočekaju i odbiju predstojeće napade partizanskih jedinica. Istovremeno, tokom dana, neprijatelj je u više navrata artiljerijom tukao rejone rasporeda jedinica 3. korpusa.

Početkom noći, 17/18. januara, izveden je drugi napad na spoljnu odbranu grada, ali sa izvjesnim zakašnjenjem nekih jedinica. Međutim, bataljoni 18. hrvatske brigade su na vrijeme krenuli sa svojih polaznih položaja, te nakon nekoliko uzastopnih juriša uspjeli da probiju neprijateljsku odbranu i da zauzmu kotu Pis-

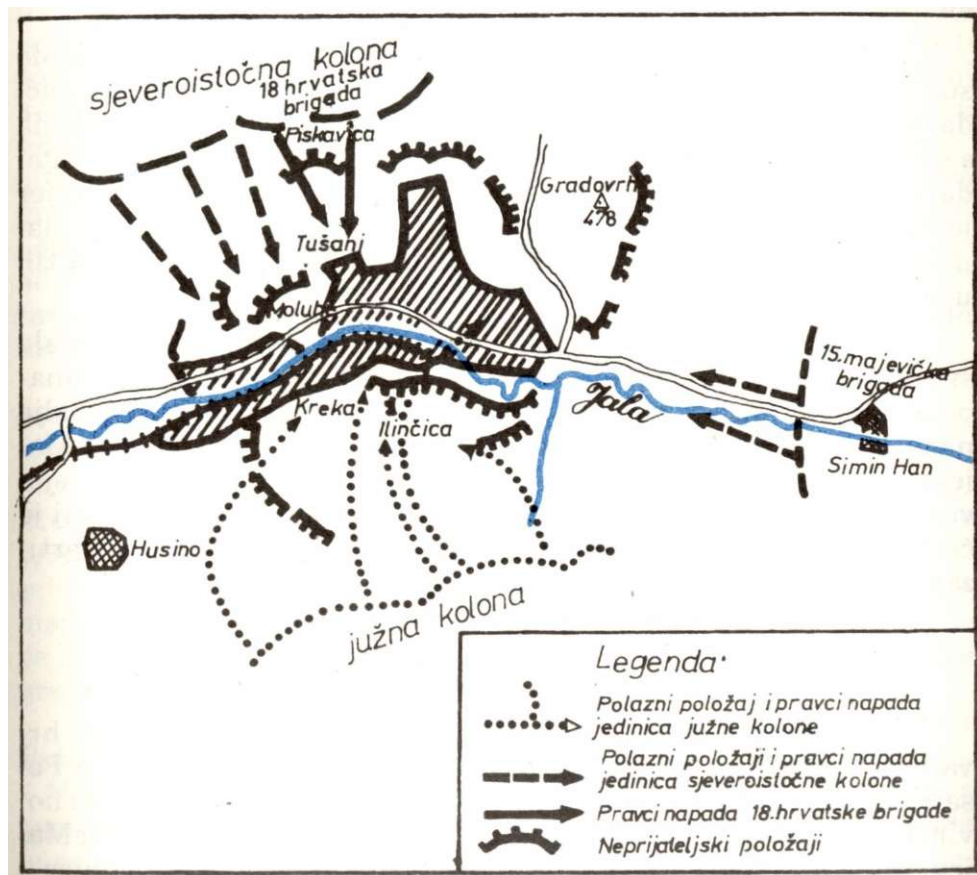
⁵⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Analiza operacija 16. NOU divizije u januaru 1944. godine, k. 212, br. reg. 20-2/3

⁵⁹⁾ Isto

⁶⁰⁾ Isto, br. reg. 20-2/4

kavicu.⁶¹⁾ U tom napadu poginuo je Marjan Marjanović, zamjenik komandira prve čete 3. bataljona, a od eksplozije mine ranjen je Božo Kerošević, borac 3. bataljona.⁶²⁾

NAPAD NA TUZLU (18. do 20.1.1944.)

Skica br. 2

U isto vrijeme, tokom noći, 1. vojvođanska brigada je ovladala dijelom neprijateljskih utvrđenja na Kojšinu, zatim zauzela Slani Bunar i likvidirala dva bunkera na Gradini, a Tuzlanski NOP odred uništio je dio bunkera koji su štili prilaz Moluhama, dok je 15. majevička brigada napadala na utvrđenog neprijatelja na Gradini.⁶³⁾

⁶¹⁾ Gligo Mandić, n. djelo, atr. 120

⁶²⁾ Božo Kerošević, n. sjećanje

⁶³⁾ Arhiv VII, fond NOR a. Analiza operacija 16. NOU divizije u januaru 1944. godine, k. 212, br. reg. 20-2/4

Ali, pošto je većina jedinica nejednovremeno i nepovezano izvršila napad, neprijatelj je uspio da koncentriše vatru prema položajima koji su bili najugroženiji i da odlučnim protivnapadima zaustavi napredovanje partizanskih jedinica, a druge je potisnuo sa osvojenih položaja te tako u daljem toku operacije potpuno preuzme inicijativu u svoje ruke.

Tokom trećeg i četvrtog dana bataljoni IH. hrvatske brigade su držali položaje u dolini između Kojšina i Piskavice, pokušavajući da odatle likvidiraju neprijateljska utvrđenja koja su se nalazila na samoj ivici grada. Tim pravcem prodirala je i 5. vojvođanska brigada, koja je u međuvremenu smijenila 1. vojvođansku brigadu, jer je ova pretrpjela velike gubitke. Njen zadatak je bio da izvodi napade na Gradinu, Slani Bunar i Kojšino, a poslije zauzimanja tih uporišta da se probije u grad.⁶⁴⁾

Međutim, neprijateljske snage su se uspješno odupirale svim tim napadima, a povremeno su i same prelazile u kontrana-pade. Zato je Štab 3. korpusa, ujutro, 20. januara, obustavio dalje napade i naredio da se preduzme izvlačenje jedinica ka Birču i Maje-vici. Osamnaesta hrvatska brigada je s ostalim jedinicama sje-verne kolone upućena prema Majevidici. U toku dana, neprijatelj je čestim ispadima manjih grupa pokušavao da omete pokrete parti-zanskih jedinica ali u tome nije uspio.⁶⁵⁾

*
* *
*

Poslije neuspješne operacije za oslobođenje Tuzle 18. hr-vatska brigada je, odlukom Štaba 3. korpusa, upućena prema Po-savini sa zadatkom da se na tom prostoru odmori, sredi i popuni no-vim ljudstvom. Bataljoni su krenuli iz rejona Brešaka u pravcu Ma-jevice da bi naveče istoga dana zauzeli položaje na liniji Špionica - Hrgovi - Bijela - Bukvik.⁶⁶⁾ Tu su se zadržali do kraja januara iz-vodeći manje borbene akcije protiv četničkih, ustaških i zeleno-kadrovskih grupa, a koje su u toku 6. neprijateljske ofanzive znat-no ojačale. Prvih nekoliko dana iskorišteno je za rješavanje proble-ma koji su bili prisutni u vrijeme 6. ofanzive ili su se pojavili u toku napada na Tuzlu. U Brigadi su izvršene i izvjesne kadrovske pro-mjene. Za zamjenika komandanta Brigade postavljen je Veljko

⁶⁴⁾ Isto

⁶⁵⁾ Zbornik IV/21, izvod iz Knjige depeša Štaba 3. korpusa za januar 1944. godine, dok. 173, str. 570-571

⁶⁶⁾ Gligo Mandić, n. djelo, str. 123

Janković, a za političkog komesara Teufik Selimović Budoni, dok je Moni Finci imenovan za zamjenika političkog komesara.⁶⁷⁾

Uveče, 1. februara 1944. godine, Brigada je izvršila pokret u pravcu Semberije, na prostor sela Zabrdje, radi dalje popune i političkog djelovanja kao i radi razbijanja četničkih jedinica u tom kraju. Taj put je prešla bez uznemiravanja, a poslije dolaska bataljoni su se razmjestili u širem rejonu sela Zabrdje i odatle kontrolisali komunikaciju Čelić - Koraj - Bijeljina. Na ovom prostoru Brigada je provela nekoliko dana. Povremeno je dolazila u borbeni kontakt sa manjim grupama zelenog kadra i četnika. Te borbe su bile kratkotrajne i bez ljudskih žrtava. Međutim, popuna njenih jedinica nije dala očekivane rezultate. Zato je Brigada orijentisana prema Posavini, računajući da će se na tom prostoru brže popuniti i organizaciono srediti. U toku pokreta, njene jedinice su s vremena na vrijeme vodile kraće borbe protiv četničkih, ustaško-domobranskih i zelenokadrovskih grupa, koje su uporno pokušavale da ih zaustave.⁶⁸⁾

Njemačko komandovanje je pored svojih jedinica, smještenih u garnizonima u Bosanskom Šamcu, Orašju i Gradačcu imalo na raspolaganju i brojne četničke, ustaške i zelenokadrovске jedinice koje su djelovale po selima Posavine. Njihova borbena aktivnost bila je prilično slaba. One su uglavnom služile za osiguravanje teritorije i ometanje borbenih djestava partizanskih jedinica. U selu Gornji Žabari nalazili su se posavski četnici (oko 450) pod komandom Pavia Gajića, a oko Gradačca bile su prisutne manje grupe zelenog kadra. Na području hrvatskih sela djelovale su ustaške grupe i pripadnici ustaške milicije.⁶⁹⁾

Polovinom februara 18. hrvatska brigada je stigla na sektor Posavine. Bataljoni su se razmjestili na prostoru Čardak - Garevac - Modriča i odatle zatvarali pravce koji vode iz Bosanskog Šamca prema Modriči i Gradačcu.⁷⁰⁾ Na širem prostoru Posavine, Brigada je provela više od dva mjeseca. Njene jedinice su često izvodile napade na četničke, ustaške i zelenokadrovске grupe s ciljem da ih likvidiraju kako bi se što uspješnije provodila mobilizacija. Pored toga intenzivirana je politička aktivnost koja je bila usmjerena na organizovanje, učvršćivanje i dalju izgradnju narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji. Zahvaljujući tome došlo je do značajnog previ-

⁶⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj političkog komesara 17. NOU divizije o političkoj situaciji na terenu, stanju i političko-kulturnom radu u diviziji, 10. II 1944. godine

⁶⁸⁾ Gligo Mandić, n. djelo, str. 123-124

⁶⁹⁾ Zbornik IV/22, Analiza operacija 16. NOU divizije izvedenih na Trebavi, Majevici i Posavini u februaru 1944. godine, dok. 154, str. 557-558

⁷⁰⁾ Istorijat, str. 6

ranja među hrvatskim življem, koje se postepeno, i u sve većem broju opredjeljivalo za narodnooslobodilački pokret, a jednim dijelom stupalo je i u redove 18. hrvatske brigade.

U februaru 1944. godine na tlu Posavine i Trebave su pored 18. hrvatske brigade djelstvovala 1, 2. i 3. vojvođanska brigada, 16. muslimanska brigada i Posavsko-trebavski NOP odred. Dolaskom 18. hrvatske i ostalih partizanskih jedinica na prostor Posavine i Trebave nastupila je nepovoljna situacija za ustaške, četničke i zelenokadrovske jedinice, koje su morale bježati iz svojih sela i skrivati se u drugim mjestima, pa čak i u Slavoniji.

Prvih dana marta 1944. godine Brigada je izvela nekoliko vrlo uspješnih akcija protiv združenih okupatorsko-kvislinških snaga. Jedna od njih je posebno značajna, a u vezi je sa oslobođenjem Bosanskog Šamca. Naime, sagledavši trenutnu situaciju. Štab Brigade je odlučio da likvidira neprijateljsku posadu u Šamcu. Trećeg marta, nakon kraće pripreme, bataljoni su krenuli u predviđenom pravcu i poslije nepun sat usiljenog marša stigli su na domak grada, gdje su im ustaše pružile slab otpor, a potom odstupile. Napadajući iz više pravaca jedinice 18. hrvatske brigade su uspjele da uđu u sam grad i da likvidiraju tamošnje ustaške posade. To je bio još jedan značajan uspjeh 18. brigade, a istovremeno i veliki podstrek za dalje djelovanje na sektoru Posavine i Trebave.

Poslije toga Štab 18. hrvatske brigade i Štab Posavsko-trebavskog odreda odlučili su da obuhvatnim manevrom opkole i unište ustaške i četničke grupe koje su se nalazile na prostoru istočne Posavine. Jedinice Brigade krenule su iz okoline Bosanskog Šamca prema Orašju, a jedinice Odreda od Gradačca prema Obudovcu. Prvi i Treći bataljon 18. hrvatske brigade uspjeli su da na svom pravcu nastupanja razbiju nekoliko manjih ustaških i četničkih grupa, te su na taj način ispunili postavljeni zadatak.⁷¹⁾

Vojno-politička situacija u istočnoj Bosni u toku februara i prve polovine marta bila je povoljna za jedinice 3. korpusa i kao takva pružala je mogućnost za dalje razvijanje vojne organizacije i jačanje NOP-a. Slobodna teritorija obuhvatala je područje Semberije i Posavine i pobrđa Majevice i Trebave. Na periferiji ove povezane slobodne teritorije nalazili su se jaki neprijateljski garnizoni u Doboju, Brčkom, Tuzli i Zvorniku.⁷²⁾

S obzirom na predstojeći odlazak 16. i 17. divizije u zapadnu Srbiju, Štab 3. korpusa je, po odobrenju Vrhovnog Štaba, formirao

⁷¹⁾Esad Tihić, n. djelo, str. 156
Isto, str. 158

dvije nove divizije: 36. vojvođansku⁷³⁾ i 38. istočnobosansku diviziju. U sastav 38. divizije ušle su 17. majevička brigada iz 27. divizije, 18. hrvatska brigada iz 17. divizije, zatim Tuzlanski, Majevički, Posavsko-trebavski i Podrinjski odred. Za komandanta Divizije postavljen je major Miloš Zekić, dotadašnji komandant 6. istočnobosanske brigade, za političkog komesara Vladimir Rolović, dotadašnji rukovodilac Politodjela 15. majevičke brigade, za zamjenika komandanta major Ratko Perić, za načelnika Štaba, major Husein Krupić, za referenta saniteta dr Đorđe Dragić, dotadašnji referent saniteta 19. birčanske brigade, a za obavještajnog oficira major Akif Bešlić. Nakon formiranja, Štab 38. divizije se duže vremena zadržao na širem prostoru Majevice i Semberije, pokušavajući da uspostavi vezu sa svim potčinjenim jedinicama i da formira još jednu brigadu.⁷⁴⁾

Polovinom marta 1944. godine naglo se pogoršala vojno-politička situacija u istočnoj Bosni, a posebno u tuzlanskom regionu. Njemačko komandovanje je odlučilo da na širem prostoru Majevice, Semberije i Posavine angažuje 13. SS »Handžar« diviziju,⁷⁵⁾ i to ne samo iz vojnih, nego i iz političkih razloga. Neprijatelj je imao za cilj da postepeno zauzima slobodnu teritoriju i da u svakom selu ostavi svoje manje ili veće posade, koje bi imale zadatak da potpuno iskorijene uticaj NOP-a na osvojenom prostoru, služeći se pri tome i najžešćim represivnim metodama. Neposredno pred početak napada obavještajna služba ove neprijateljske Divizije uspjela je da se poveže sa zelenokadrovskim i četničkim grupama na Majevisi i u drugim mjestima i da ih još više aktivira u borbi protiv jedinica NOV i POJ.

U takvoj situaciji Štab 3. korpusa je naredio 16, 36. i 38. diviziji da zatvore pravce koji od Save vode na slobodnu teritoriju

⁷³⁾ Zbornik IV/23, Izvod iz Operativnog dnevnika 16. NOU divizije za mart 1944. godine, dok. 166, str. 592

⁷⁴⁾ Zbornik IV/23, obavještenje Štaba 3. korpusa NOVJ Štabu 16. NOU divizije o formiranju 38. NOU divizije, 6. III 1944. godine, dok. 34, str. 131

⁷⁵⁾ Trinaesta SS »Handžar« divizija formirana je maja 1943. godine na osnovu sporazuma između Hitlerove Njemačke i Pavelićeve NDH. U njenom sastavu su se nalazili: 27. i 28. brdski lovački i 13. artiljerijski puk, pet samostalnih bataljona i nekoliko četa, ukupno 19 000 ljudi. Divizija je u svom sastavu osim Nijemaca, koji su činili njen komandni kadar, imala Muslimane pretežno sa teritorije Bosne i Hercegovine i jedan broj Albana. Kada su se u Zagrebu prikupili regruti, novoformirana 13. SS divizija je prebačena u Njemačku, a zatim u Francusku gdje je obavljena obuka i prevaspitavanje ljudstva. Da bi se razlikovali od ostalih fašističkih vojnika, pripadnici ove Divizije su nosili fesove. Dobro naoružani i nahuškani oni su polovinom februara 1944. godine upućeni u Jugoslaviju. Divizija je prebačena iz Šlezije u rejon Vinkovaca i Srema, odakle je preduzela napad na istočnu Bosnu. Njen zadatak je bio da uništi partizanske snage ili pak da ih što dalje potisne od rijeke Save, i da vrši mobilizaciju muslimanskog življa. Za sobom je svuda ostavljala popaljene kuće i leševe zaklanih ljudi, žena i djece. (Zbornik IV/23, dok. 29, str. 115)

Majevice, Semberije i Posavine. Odlučeno je da se ne brani Bijeljina, već da se aktivnom odbranom na sjevernom pobrdju Majevice pruži otpor neprijatelju i tako osujete njegovi planovi o odbacivanju snaga NOV i POJ sa tog prostora.⁷⁶⁾

Izjutra, 14. marta, poslije snažne artiljerijske pripreme krenula je u napad 13. SS divizija. Sa lakoćom je prešla rijeku Savu i kod Bosanske Rače uspostavila mostobran, a zatim preduzela napade u zahvatu drumova koji vode prema Bijeljini. Istovremeno, ostale njene snage otpočele su nastupanje od Brčkog u pravcu Čelića i Brezovog Polja. Tokom 18. marta vođene su žestoke borbe oko Zabrđa i Koraja, zatim u rejonu Vražića i Ratkovića. Brigade 16. i 36. divizije uporno su pokušavale da zaustave snage 13. SS divizije. Smjenjivali su se juriš za jurišem, a položaji su po nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Ali, i pored teških gubitaka neprijatelj je uspio da se održi na zauzetim položajima.⁷⁷⁾

Usljed prodora esesovaca Štab 38. divizije nije bio u mogućnosti da objedini komandovanje nad svim jedinicama koje su mu bile potčinjene. Zbog toga su 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebovski odred privremeno stavljeni pod operativnu komandu Štaba 36. divizije, koja je zatvarala pravac Tuzla - Brčko u zahvatu obje komunikacije, nove i stare ceste. Kada su otpočeli napadi 13. SS divizije, bataljoni Brigade su se premjestili na prostor Srnice - Biberovo Polje sa zadatkom da odatle kontrolišu i zatvaraju pravac od Gračanice prema Gradačcu.⁷⁸⁾ Izvršavajući manje borbene zadatke Brigada je na ovom prostoru boravila do kraja marta.

U međuvremenu, Štab 36. divizije je odlučio da se, zbog pojačane koncentracije neprijateljskih snaga na širem prostoru Majevice, jedan bataljon 18. hrvatske brigade premjesti u rejon Bukvika. Istovremeno, Štab 18. hrvatske brigade je tražio da se jedna kompletna jedinica iz sastava 36. divizije prebaci na sektor Posavine radi daljeg čišćenja terena od ustaških, četničkih i zelenokadrovskih grupa, koje su početkom neprijateljske ofanzive postale znatno aktivnije.⁷⁹⁾ Međutim, Štab 36. divizije nije udovoljio ovom

⁷⁶⁾ Zbornik IV/23, zapovijest Štaba 16. NOU divizije Štabovima 36. i 38. divizije, potčinjenim brigadama i partizanskim odredima za odbranu slobodne teritorije u sjevernom dijelu istočne Bosne, 14. III 1944. godine, dok. 63, str. 269

⁷⁷⁾ Zbornik IV/23, Izvod iz Operativnog dnevnika 16. NOU divizije za mart 1944. godine, dok. 166, str. 598

⁷⁸⁾ Zbornik IV/23, zapovijest Štaba 16. NOU divizije štabovima 36. i 38. divizije, potčinjenim brigadama i partizanskim odredima za odbranu slobodne teritorije u sjevernom dijelu istočne Bosne, 14. III 1944. godine, dok. 63, str. 269

⁷⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, obavještenje Štaba 36. NOU divizije političkom komesaru 18. hrvatske brigade o privremenom stavljanju pod komandu Štaba ove Divizije i o zadacima Brigade u Posavini, 23. III 1944. godine, k. 1240, br. reg. 58/1

zahtjevu, smatrajući da je primarni zadatak odbrana slobodne teritorije na zapadnom dijelu Majevice.

Ohrabreni dolaskom 13. SS divizije ustaše iz Pruda su iznenada upale u Bosanski Samac i zapalile nekoliko kuća, a zatim napali na sela Novi Grad i Dubicu, gdje su izvršili pokolj oko 60 ljudi i djece, a među njima i četiri člana KPJ.⁸⁰⁾ Njihovu akciju budno su pratile prikrivene ustaše koje su na slobodnoj teritoriji podsticali otpor mobilizaciji hrvatske omladine u 18. hrvatsku brigadu.⁸¹⁾ Pa ipak, i pored svih tih teškoća, NOP je uspio da intenzivnom političkom borbom oslabi uticaj neprijatelja i da se na tom prostoru organizaciono učvrsti i ojača.

Koncem marta jedinice 18. hrvatske brigade su se pomjerile u rejon Modriče i ponovo zaposjele položaje na liniji Čardak - Garovac - Modriča. Sa tog prostora povremeno su dolazile u sukob sa manjim grupama četnika sa Trebave i Posavine, koji su uporno pokušavali da onemoguće rad NOO i vojno-pozadinskih organa NOP-a. Pod stalnim pritiskom jedinica 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda četnici se povlače u pravcu Brčkog. Tu su ih Nijemci prihvatili i naoružavali, a zatim upućivali u sela Posavine, gdje su oni provodili stravičan teror i vršili prisilnu mobilizaciju ljudstva.⁸²⁾

Ujutro, 31. marta, u selu Crkvini četnici su pod komandom Obrada Burića iznenada napali komoru i grupu boraca 2. bataljona Posavsko-trebavskog odreda. U borbi koja nije dugo trajala zarobili su oko 30 boraca, a među njima i tri drugarice. Kada je saznao za taj napad, Štab 18. hrvatske brigade je odmah reagovao i uputio svoj Treći bataljon prema Gornjoj Slatini gdje su u međuvremenu stigle četničke jedinice. Zahvaljujući brzom intervenciji ovog Bataljona četnici su, nakon kraće ali vrlo žestoke borbe, bili potpuno razbijeni, a potom i natjerani na povlačenje preko Obudovca, u pravcu Žabara. U toku borbe oslobođeni su svi zarobljeni partizani i zaplijenjeno je nešto oružja i municije. Treći bataljon 18. hrvatske brigade imao je jednog poginulog i dvojicu ranjenih boraca, a četnici 10 mrtvih i veći broj ranjenih.⁸³⁾

⁸⁰⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 164

⁸¹⁾ Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine, fond Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, signatura broj 2771, (u daljem tekstu Arhiv CK SK BiH, fond Obi. k. ist. Bosne, sig. br. 2771), Izvještaj o vojno-političkom stanju

⁸²⁾ Zbornik IV/24, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 36. NOU divizije o borbama sa četnicima u Crkvini i Slatini i vojno-političkoj situaciji na sektoru Šamac - Modriča - Gradačac, 1. IV 1944. godine, dok, 8. str. 41

⁸³⁾ Isto

Tokom prve polovine aprila osjetno je pogoršana vojno-politička situacija na terenu istočne Bosne. Snage 13. SS divizije su na frontu od ušća rijeke Tinje u Savu do ušća rijeke Janje u Drinu vršile strahovit pritisak na jedinice NOV i POJ. Dvanaestog aprila, u ranim jutarnjim satima, otpočeo je opšti napad na brigade 16, 36. i 38. divizije. U takvoj situaciji Štab 3. korpusa donosi odluku da se 16. i 36. divizija prebace preko Spreče u Birač, a 38. divizija da ostane na sektoru Majevica i Posavine radi okupljanja svojih jedinica i zaštite ranjenika.⁸⁴⁾

U isto vrijeme na Trebavi je pop Savo Božić, komandant četničkog Trebavskog odreda, održao nekoliko sastanaka i dogovora sa uglednim domaćinima hrvatskih i muslimanskih sela, pokušavajući da na svoju stranu privuče što veći broj pripadnika razbijenih i razoružanih zelenokadrovskih jedinica. Tada je na području Trebave bilo prisutno oko 1 200 četnika iz tog kraja i 300 četnika sa Ozrena.⁸⁵⁾

Da bi spriječio prodiranje neprijateljskih jedinica pravcem Bukvik - Srnice i dalje prema Gradačcu, Štab 36. divizije je 5. aprila zatražio od Štaba 18. hrvatske brigade da jedan svoj bataljon postavi u rejonu sela Dubrave,⁸⁶⁾ a drugi da uputi na prostor Srnice - Hrgovi - Gradačac - Modriča, sa zadatkom da odatle vrši izviđanja i prati kretanje neprijateljskih jedinica.⁸⁷⁾

U duhu ranije primljenog zadatka Treći bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog partizanskog odreda su, 11. aprila, krenuli iz Modriče u srednju Bosnu sa zadatkom da otprate omladinske delegate⁸⁸⁾ do jedinica 11. krajiške divizije. Istovremeno, u susret delegatima pošao je 3. bataljon 5. kozaračke brigade koji je istog dana, u predvečerje, preko Foče i Komarice, stigao u Majevac, mjesto gdje ih je trebao preuzeti. Pošto je neprijatelj pravovremeno obaviješten o ovom pokretu, on je u tom pravcu usmjerio jedan dio svojih snaga, s namjerom da presiječe put partizanskim jedinicama i time onemogućiti dalje probijanje omladinskih delegata. Tako je sasvim iznenada došlo do žestoke

⁸⁴⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 166

⁸⁵⁾ Zbornik IV/24, Izvještaj Štaba Posavsko-trebavskog NOP odreda Štabu 36. NOU divizije od 2. IV 1944. godine, dok. 13, str. 59

⁸⁶⁾ Zbornik IV/24, Obavještenje Štaba 36. NOU divizije Komandi područja za Trebavu i Posavinu o situaciji na sektoru Boče - Palanka - Brka, 5. IV 1944. godine, dok. 26, str. 108

⁸⁷⁾ Zbornik IV/24, zapovijest Štaba 38. divizije od 13. IV 1944. godine, dok. 64, str. 208

⁸⁸⁾ Riječ je o omladincima-delegatima za Drugi kongres USAOJ-a iz istočne Bosne, Srema i iz jedinica 3. korpusa, te 16. i 36. vojvođanske divizije. Kongres je održan u Drvaru od 2. do 4. maja 1944. godine.

borbe u kojoj su se istakli i omladinci - delegati koji su bili svrstani u jednu četu, na čelu sa komandirrom Dragom Stefanovićem Šicom, tada članom Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu i komesarom Mićom Rakićem, sekretarom Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu. Kada su neprijateljske snage odbačene, bataljoni su nastavili pokret i dopratili su delegate do sela Kulaša, gdje su ih prihvatile jedinice 3. bataljona 5. kozaračke brigade i sa njima produžile u pravcu Drvara.⁸⁹⁾

Štab 3. bataljona

Nakon uspješno obavljenog zadatka 3. bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su krenuli prema Modriči da se što prije vrate na ranije položaje. Šesnaestog aprila dospjeli su na lijevu obalu rijeke Bosne, tu uspostavili mostobran i vršili pripreme za prihvatanje glavnina Brigade i Odreda koje su u međuvremenu pristigle u Modriču.

BRIGADA U CENTRALNOJ BOSNI

Uporedo sa ofanzivnim poduhvatom na prostoru Majevice i Semberije snage 13. SS divizije su napale i na slobodnu teritoriju u Posavini. Nastupajući iz pravca Brčkog esesovci su 15. aprila

⁸⁹⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 167

stigli u Srnice, a odatle i iz pravca Bosanskog Samca, sutradan, produžili su ka Gradačcu i dalje prema Modriči, odakle su se jedinice 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebovskog NOP odreda prebacile na lijevu obalu rijeke Bosne. Poslije njihovog odlaska i dolaska jedinica 13. SS divizije ponovo je uspostavljana neprijateljska vlast na cijelom prostoru Posavine, a i šire. U okupiranim krajevima zaveden je teror koji je u odnosu na raniji bio znatno žešći. Punu podršku u provođenju tog terora jedinicama 13. SS divizije pružale su brojne zelenokadrovske, ustaške i četničke jedinice. Njihov obračun sa narodom bio je nemilosrdan i brutalan. U pokoljima i ubistvima nisu pošteđena ni tek rođena i maloljetna djeca, kao ni žene i starci. Mnoge seljake saradnike NOP-a esesovci su svirepo kažnjavali. Vješali su ih za noge, tukli do smrti i ostavljali da u mukama umiru. Popaljene su mnoge kuće, štale i drugi objekti. Usljed pojačane aktivnosti 13. SS divizije, a pod njenim uticajem i snaga domaćih izdajnika, situacija na sektoru Posavine postala je krajnje nepovoljna.⁹⁰⁾

U vrijeme dolaska jedinica 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebovskog odreda na širem prostoru srednje Bosne nalazile su se snage 11. krajiške divizije, koje su imale zadatak da onemoguće neprijatelja da ovlada slobodnom teritorijom. Dvanaesta krajiška brigada nalazila se na prostoru Kotor-Varoši sa zadatkom da zatvori pravce koji vode od Skender-Vakufa i Šipraga, a 14. srednjobosanska brigada u rejonu Prnjavora obezbjeđujući slobodnu teritoriju oko grada, dok je 5. kozaračka brigada bila orijentisana u pravcu Doboja i Teslića. Na periferiji slobodne teritorije centralne Bosne djelovali su partizanski NOP odredi među kojima su se svojom borbenom aktivnošću posebno isticali Banjalučki, Vlačićki, Motajički i Tešanjско-teslički odred. Na ovom sektoru dještovala je i 12. slavonska brigada, koja se polovinom maja prebacila preko rijeke Save i vratila u Slavoniju u sastav matične 12. divizije.⁹¹⁾

Osamnaesta hrvatska brigada i Posavsko-trebovski odred su odmah, dolaskom u srednju Bosnu, stavljeni pod operativnu komandu Štaba 11. krajiške divizije. Nakon kraćeg predaha na lijevoj obali rijeke Bosne, štabovi Brigade i Odreda su odlučili da se sa svojim jedinicama pomjere dublje u unutrašnjost slobodne teritorije centralne Bosne. Tako je, 17. aprila, naveče, izvršen pokret pravcem Jakeš - Dugo Polje na prostor Vučjaka, a odatle preko Komarice i Ljeskovih Voda do Stanara. Tokom pokreta, na bataljone

⁹⁰⁾ Arhiv CK SK BiH, fond Obi. k. ist. Bosne, Izvještaj o vojno-političkom stanju, sig. br. 2999

⁹¹⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 168

su iz svojih uporišta često otvarali vatru dijelovi njemačkih, četničkih i ustaško-domobranskih jedinica. Do žestokog sudara sa prilično jakim okupatorsko-kvislinškim snagama došlo je u rejonu Ljeskovih Voda, gdje su jedinice 18. hrvatske brigade, poslije nekoliko uzastopnih napada, uspjele da razbiju i potisnu neprijatelja prema Doboju i da kasnije zauzmu položaje na liniji Stanari - Ljub - Osredak. Sa tog prostora Brigada je svakodnevno vršila izviđanja terena i budno pratila kretanje neprijateljskih jedinica. Osim toga, imala je zadatak da zatvara pravac prema Tešnju i Doboju kao i prema neprijateljskim uporištima duž željezničke pruge Doboj - Derventa. Desno od nje bila je postavljena 5. kozaračka, a lijevo 14. srednjobosanska brigada. U sadržajstvu s ovim i ostalim jedinicama 11. krajiške divizije 18. brigada je uspješno obavljala sve borbene zadatke.⁹²⁾

Operativni štab
XVIII. Hrv. brig. 1. Pos.-Treb. odreda
Položaj, 22. aprila 1944.

ŠTABU XI. N.o.u. DIVIZIJE

POLOŽAJ.

Na našem sektoru do ovoga časa nema ništa novoga. Vezu sa jedinicama V. brigade na našem desnom krilu održava III. bataljon. Obavješteni smo od strane toga bataljona V. Krajiške brigade s kojim održavamo vezu, da je neprijatelj nakon kraće borbe juče otišao prema Tesliću.

Na pruži Doboj-Derventa neprijatelj krstari s jačim patrolama oko Foče. Inače kako u Doboju, tako i na pruži nema nekih naročitih neprijateljskih snaga. Dobili smo neke podatke, da nema većih neprijateljskih snaga ni u Tešnju, ni Tesliću. Točnih podataka o Jelahu nemamo.

SMRT FAŠIZMU-SLOBODA NARODU !

Komandant Pos.-Treb. odreda:
Kapetan:
Korlađ. Jurić

Komandant XVIII. Hrv. brigade:
Major:
Proj. H. H. H.

Faksimil Izvještaja Operativnog štaba 18. hrvatske brigade i Posavsko-treavskog NOP odreda

Prvih nekoliko dana provedenih na prostoru Stanari - Ljub - Osredak ispunjeno je borbama sa manjim neprijateljskim grupama koje su često napadale iz svojih utvrđenih uporišta. Međutim, odlučnim protivnapadima jedinica 11. krajiške divizije, a među njima i 18. hrvatske brigade i Posavsko-treavskog odreda, njihove

⁹²⁾ Istorijat, str. 6

namjere su osujećene. Poslije tih borbi nastupilo je izvjesno zatišje koje je korišteno za odmor, sređivanje i popunu jedinica. Štab Brigade se smjestio u selu Osredak i tu je za relativno kratko vrijeme ostvario veoma dobru saradnju s narodom.

Manevrišući sa položaja Stanari - Kulaši bataljoni 18. hrvatske brigade su, na početku maja 1944. godine, izvodili manje napade na neprijateljska uporišta duž komunikacija Doboj - Brod i Teslić - Jelah. Do žestokog sudara s većom grupom četnika došlo je na liniji Glogovac - Pojezna - Osinja - Donja Ostružnja. Borba je trajala nekoliko sati. Četnici su savladani i protjerani prema Tešnju.⁹³⁾

Tokom posljednjih borbi štabovi Brigade i Odreda su se premjestili u neposrednu blizinu komunikacije Doboj - Derventa, s ciljem da se odatle, u pogodnom trenutku, prebace na teren Posavine, a što je bilo u skladu s ranijom direktivom Štaba 38. divizije. Izviđačke patrole 18. hrvatske brigade su često odlazile na teren Posavine i Trebave radi izviđanja i prikupljanja podataka o jačini neprijateljskih snaga i njihovim aktivnostima, a potom se vraćale i o svemu obavještavale Štab Brigade. U noći između 11. i 12. maja stigla je vijest daje neprijatelj sa glavninom svojih snaga napustio Posavinu, Semberiju i Majevicu i uputio se ka Sekovićima, Vlasenici i Zvorniku. Pored toga, u istoj vijesti se navodi da je 17. majevička brigada, sa Štabom 38. divizije, prešla na teren Majevice i Posavine (što nije bilo tačno) i da su time stvoreni povoljni uslovi za povratak jedinica 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda.⁹⁴⁾

S obzirom na takvo stanje vršene su intenzivne pripreme za prelazak na desnu stranu rijeke Bosne. U vezi s tim, Štab 18. hrvatske brigade se 12. maja obratio Štabu 11. krajiške divizije sa zahtjevom u kome je tražio da se odredi novi raspored jedinica i predložio da se bataljoni Posavsko-trebavskog odreda postave tako da jedan ojačan bataljon zatvori pravac od Dervente, drugi da bude u Ljeskovim vodama sa zadatkom kontrolisanja pravca od pruge i ceste i održavanja veze sa Vučjakom, odakle je trebalo da se izvrši prebacivanje preko rijeke, a treći sa Štabom odreda da bude u selu Glogovac.⁹⁵⁾ Odobravajući pomenuti plan i raspored jedinica Štab 11. krajiške divizije je naredio Štabu 12. brigade da jedan svoj ba-

⁹³⁾ Zbornik IV/25, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 5. korpusa, od 19. V 1944. godine, dok. 87. str. 298

⁹⁴⁾ Esad Tihić, n. djelo; str. 207, Štab 38. divizije i 17. majevička brigada su tek 15. maja stigli na sektor Majevice i Semberije.

⁹⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. NOU divizije od 12. V 1944. godine, k. 866, br. reg. 26/3

taljon uputi prema Glogovcu, kako bi odlaskom Odreda preuzeo te položaje. Bataljoni 18. hrvatske brigade su raspoređeni na liniji Osredak - Stanari - Crnca sa zadatkom da zatvore pravce prema neprijateljskim uporištima duž željezničke pruge Doboj - Derвента.⁹⁶⁾

Na pomenutom prostoru jedinice Brigade i Odreda su uglavnom samostalno djelovale. S vremena na vrijeme dolazile su u sukob s manjim grupama četnika. Međutim, pošto je prozreo njihove namjere, neprijatelj je odlučio da pojača snage koje su štitile utvrđenja na pruži i drumu Doboj - Brod. Dolaskom novih neprijateljskih jedinica osjetno je pogoršana vojno-politička situacija i to ne samo na sektoru djelovanja 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda, nego i šire. I sa terena istočne Bosne stizale su loše vijesti, posebno o stanju na širem području desne obale rijeke Bosne, gdje je vršena velika koncentracija neprijateljskih snaga. Zbog toga su štabovi Brigade i Odreda morali odustati od planiranog odlaska i povući bataljone na ranije položaje. Tako je 18. hrvatska brigada sa Posavsko-trebavskim odredom i dalje ostala na prostoru centralne Bosne.

Dok je boravila u rejonu Stanara, u jedinicama Brigade se odvijao intenzivan politički i kulturno-prosvjetni rad. Redovno su održavane četne i bataljonske konferencije i razni drugi sastanci na kojima je analizirano postojeće stanje, te utvrđivane mjere za jačanje borbene gotovosti. Pored toga, uspostavljena je bliska saradnja sa stanovništvom iz okolnih sela i u vezi s tim održano je nekoliko konferencija i razgovora sa narodom, na kojima su objašnjavani ciljevi narodnooslobodilačke borbe, uloga KPJ i SKOJ-a i značaj bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije, a posebno u Bosni i Hercegovini. Početkom maja u selu Kulaši održanje veliki narodni zbor na kome je govorio komandant Brigade Franjo Herljević. Prisutni mještani su ga s posebnom pažnjom slušali i prihvatili njegovo izlaganje. Nakon zbora obavljen je poseban razgovor s manjom grupom starijih i uglednijih ljudi iz sela. U kontaktima sa stanovništvom došlo se do zaključka da nije dovoljno samo propagirati ideje NOP-a, nego da treba svakodnevnim djelovanjem uticati na uspjeh propagande. Zato su u narednom periodu ulagani znatni naponi kako bi se veza s narodom ojačala. U Stanarima, Ljebu, Osredcima, Dragalovcima i drugim selima održano je nekoliko zborova i priredbi na kojima je pored odraslih muškaraca prisustvovalo i dosta žena, zatim omladine i djece.⁹⁷⁾

⁹⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 5. korpusa, od 3. VI 1944. godine, k. 866, br. reg. 32/4

⁹⁷⁾ Bogomir Brajković, sjećanje, Arhivska zbirka Stručne službe edicije »Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji«, Tuzla, br. reg. 293, rukopis

Istovremeno, sve je više dolazila do izražaja aktivnost kulturno-prosvjetnih odbora po četama koji su organizovali opismenjavanje jednog dijela boraca, stvarali i uvježbavali horove, pripremali priredbe i logorske vatre. Nosioći kulturno-prosvjetnog rada bili su omladinci članovi KPJ i SKOJ-a. Među njima posebno su se isticali Slavko Vujisić, komesar čete, Hasan Ceribašić borac iz 2. bataljona, Mira Bilbija, skojevski sekretar u 4. bataljonu i drugi. Od dijela pozadinskih terenskih radnika koji su se povukli u centralnu Bosnu formirana je kulturno-umjetnička ekipa čiji je privremeni komandir bio Salih Žilić, a politički komesar Teufik Imačević.

Zahvaljujući takvom radu učvršćivalo se političko jedinstvo Brigade, izgrađivao lik borca i osposobljavale jedinice za izvršavanje i najsloženijih borbenih zadataka.

U vrijeme desanta na Drvar Vrhovni štab NOV i POJ izdao je naređenje svim jedinicama da krenu u napad na neprijatelja, a posebno na željezničke i putne komunikacije, da poruše objekte i instalacije i time onemoguće saobraćaj i prebacivanje neprijateljskih jedinica iz jednog kraja u drugi. S tim u vezi, a po naređenju Štaba 11. krajiške divizije, jedinice 18. hrvatske brigade su krajem maja, orijentisane prema Derventi sa zadatkom da u sadjeistvu sa bataljonima 5. kozaračke brigade i Posavsko-trebavskog odreda izvođe napade na neprijateljska uporišta duž željezničke pruge Doboj - Derventa, na dijelu Kladari - Johovac. Noću između 29. i 30. maja, 5. kozaračka brigada je napala na neprijateljska uporišta Foču i Johovac. Brzo je zauzela selo Foču, ali napad na Johovac nije uspio. U ovim borbama ubijeno je 8 legionara i 5 Nijemaca, zatim je uništena lokomotiva sa nekoliko vagona, rezervoar za vodu, zgrada željezničke stanice, desetak obližnjih kuća u kojima su stanovali neprijateljski vojnici, te zaplijenjeno oko 150 kg soli i raznog drugog ratnog materijala.⁹⁸⁾

U isto vrijeme, 1. bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda su pod komandom kapetana Veljka Jankovića izvršili napad na neprijateljsku posadu u Kladarima. Pošto je bio obaviješten o napadu, neprijatelj je pravovremeno reagovao i iz svojih bunkera, tvrdih zgrada i sa tornja crkve uspješno odolijevao naletima partizanskih jedinica, a potom prešao u protivnapad pravcem Omanjska - Jabučić - Ostružnja glava. Borba je počela oko jedan sat poslije pola noći i trajala je do tri sata ujutro kada su se oba bataljona povukla na polazne položaje. U toku po-

⁹⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Obavještenje Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. divizije od 30. V 1944. godine, k. 866, br. reg. 34/3

vlačenja neprijatelj ih je s okolnih visova gađao artiljerijsko-minobacačkom vatrom.⁹⁹⁾ Pretrpljeni su osjetni ljudski gubici: 2 borca su poginula, a 15 ih je ranjeno. Među ranjenim borcima bio je i zamjenik komandanta 18. hrvatske brigade Veljko Janković.¹⁰⁰⁾

Kada je otpočeo pokret jačih neprijateljskih snaga od Banja Luke prema Teslicu, Štab 11. krajiške divizije je, 30. maja, uputio obavještenje Operativnom štabu 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda,¹⁰¹⁾ kojim ga upoznaje sa namjerama neprijatelja i na osnovu toga naređuje mu da se sa svojim jedinicama postavi na liniji Stanari - Osredak, kako bi odatle održavao stalnu vezu sa bataljonima 5. kozaračke brigade, koji su bili razmješteni na liniji Klupe - Pribinić - Čečava i sprječavao dalje prodiranje neprijateljskih jedinica. Predviđeno je da se bataljoni, u slučaju napuštanja pomenutih položaja, orijentišu prema istočnoj Bosni, a ukoliko im to ne uspije da krenu ka zapadu pravcem Čavka - Čečava.¹⁰²⁾

Odlukom Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu i Štaba 11. krajiške divizije, na početku juna 1944. godine, izvršena je preformacija 18. hrvatske brigade. Naime, dio ljudstva - boraca iz sastava Posavsko-trebavskog odreda preraspoređen je u Brigadu, pa je u vezi s tim formiran, Drugi a zatim i Četvrti bataljon. Time je 18. hrvatska brigada brojno ojačana i kao takva ona je postala sposobna za izvršavanje mnogo težih i složenijih borbenih zadataka. Ali, unutar Brigade još uvijek su bila prisutna tri ozbiljna problema: relativno slabo naoružanje, nedostatak municije i malo borbeno iskustvo većine boračkog kadra kao i jednog dijela starješinskog kadra, uglavnom desetara i vodnika.

Uporedo sa organizacionim učvršćivanjem Brigada je pojačana i u komandnom kadru. Dotadašnji komandant Odreda, kapetan Nikola Simić postavljen je za načelnika Štaba 18. hrvatske brigade, a njegov zamjenik Mato Belić za komandanta 2. bataljona, dok je Pavo Bašić naimenovan za komandanta 4. bataljona. Za zamjenika referenta saniteta imenovan je Bešlaga Korajkić, a dota-

") Zbornik IV/25, izvod iz opšte bojne relacije 2. zbornog područja o borbama protiv jedinica NOV i POJ u sjevernom dijelu srednje Bosne za maj 1944. godine, dok. 219, str. 807

.99) Arhiv VII, fond NOR-a, Obavještenje Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. divizije, od 30. V 1944. godine, k. 866 br. reg. 34/3

101) Prelaskom u srednju Bosnu formiran je Operativni štab grupe bataljona, koga su sačinjavali predstavnici 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda. Pod tim imenom Štab je djelovao sve do početka juna 1944. godine, kada je došlo do spajanja jedinica 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda (Zbornik IV/24, dok. 99, str. 323 napomena 2)

.102) Esad Tihić, n. djelo, str. 208

dašnji načelnik Štaba Odreda Ibro Dogladović postavljen je za oba-
vještajnog oficira. Politički komesar Odreda Panto Nikolić prešao
je na rad u Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu.

Posavsko-trebavski odred ostao je sa 70-80 boraca svrstanih
u dvije čete sa po 30-35 boraca. Za novog komandanta Odreda po-
stavljen je Pero Bosić, a za političkog komesara Mehmedalija Tu-
fekčić. Selena Stojčević postavljena je za referenta saniteta, dok je
Alija Repčić postao intendant. Zamjenici komandanta i političkog
komesara nisu imenovani.¹⁰³⁾

U periodu od 1. do 7. juna vladalo je relativno zatišje. Glavni
zadaci rukovodstava u Brigadi bili su da se borci odmire, a jedinice
srede za predstojeće zadatke. Sasvim rijetko dolazilo je do čarki i
to uglavnom sa slabijim dijelovima neprijateljskih jedinica. Pored
toga, Brigada je intenzivno politički djelovala u okolnim selima.

Nastojeći da ovlada slobodnom teritorijom sjevernog dijela
srednje Bosne na kojoj se nalazila 18. hrvatska i ostale jedinice iz
sastava 11. krajiške divizije, neprijatelj je 8. juna u ranim jutar-
njim satima otpočeo sa napadima iz više pravaca. Iz Dervente su
nastupala tri bataljona 4. lovačke pukovnije, a iz Teslića dijelovi 6.
lovačke pukovnije. Istovremeno, pravcem Osinja - Pojezna prodi-
rali su 1. bataljon 4. posadnog zdruga i Nijemci. Da bi spriječio nji-
hove namjere Štab 11. krajiške divizije preduzima razne mjere i
aktivnosti. Između ostalog, naredio je Štabu 18. hrvatske da sa svo-
jim jedinicama izvrši napad na neprijateljske položaje na liniji So-
kolina - Krnjino brdo, a Štabu 5. kozaračke brigade da sa jednim
bataljonom napadne neprijateljsku posadu u Ukrinici.

Napad nije izveden u isto vrijeme, jer o njegovom početku
nisu pravovremeno obaviještene sve jedinice. Samo je 2. bataljon
18. hrvatske brigade otpočeo sa napadom kako je bilo planirano, u
jedan sat, dok su svi ostali bataljoni krenuli u napad dva sata kas-
nije. Četvrti bataljon nastupao je sa položaja Donja Radnja - Vit-
kovci prema Sokolini, a 1. bataljon prema neprijateljskim uporiš-
tima u Vitkovcima i Križu. Razvila se žestoka borba koja je potra-
jala nepun sat. Neprijateljske jedinice nisu uspjele izdržati sve na-
lete partizanskih bataljona, pa su zato morale da napuste položaje
na Sokolini i Krnjinu brdu i da se povuku prema Tesliću i Jelahu.
Tako su 1. i 4. bataljon, i pored zakašnjenja, zajedno sa 2. bataljo-
nom uspješno obavili postavljeni zadatak. U ovoj borbi oni su imali
5 ranjenih boraca, od kojih dvojicu teže, dok su gubici na strani
neprijatelja bili znatno veći. Pored znatnog broja mrtvih i ranjenih

¹⁰³⁾ Isto, str. 209

(u dokumentima nema preciznih podataka) jedan broj neprijateljskih vojnika je zarobljen. Zaplijenjeno je više pušaka s manjom količinom municije, zatim teški bacač i mitraljez.¹⁰⁴⁾

Poslije ove uspješno izvedene akcije bataljoni 18. hrvatske brigade su, 9. juna, zaposjeli položaje na liniji Stanari - Vitkovci¹⁰⁵⁾ i tu se narednih dana pripremali za nove borbene zadatke.

Oko polovine juna do jedinica 11. krajiške divizije počele su stizati prve količine naoružanja, municije i ostale opreme. Skoro svaku noć dopreman je razni materijal kojeg su saveznički avioni najčešće spuštali iznad Kulaša i Stanara. Zahvaljujući tome jedinice su snabdijevane dovoljnim količinama oružja, municije, odjeće i obuće, zatim sanitetskog i drugog potrebnog materijala. Tada je 18. brigada dobila nekoliko engleskih puškomitraljeza.

U noći, između 17. i 18. juna, 18. brigada je krenula u napad na neprijateljska uporišta u Foči i Johovcu. Akcija je otpočela u 23,45 sati. Pošto se u Foči, osim seoske domobranske milicije, nisu nalazile nikakve druge neprijateljske jedinice, ovo uporište je brzo zauzeto, a potom bataljoni su krenuli prema Johovcu gdje su bile smještene tri čete domobrana i nešto milicije. Kada su stigli u neposrednu blizinu Johovca, Štab 18. hrvatske je izdao naređenje da 1. i 3. bataljon izvrše frontalni napad, a da 4. bataljon bude pozadi njih, u rezervi. Napad je počeo oko jedan sat poslije pola noći, 18. juna 1944. godine. Vodila se žestoka borba, jer je uporište u Johovcu imalo jaku posadu koja je dobro organizovala položaje i čitav vatreni sistem. Pružajući snažan otpor, posebno iz tvrdih zgrada i bunkera, neprijatelj se uspješno branio. Bataljoni su uporno pokušavali da dezorganizuju njegovu odbranu, ali im to nije pošlo za rukom. Poslije dvoipolačasovne iscrpljujuće borbe Štab Brigade je obustavio dalje napade, pa su se jedinice povukle na polazne položaje. U ovoj borbi poginulo je 6 boraca, a 22 su ranjena, od kojih 3 teže.¹⁰⁶⁾

Narednih nekoliko dana 18. hrvatska brigada je provela bez značajnijih borbi i pokreta. To vrijeme maksimalno je koristila za sređivanje i čvršće povezivanje svojih jedinica. Pored toga, posvetila je posebnu pažnju uspostavljanju čvršće veze i saradnje sa ostalim brigadama i drugim jedinicama iz sastava 11. krajiške divizije.

¹⁰⁴⁾ Zbornik IV/26, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. NOU divizije od 9. VI 1944. godine, dok 40, str. 173

¹⁰⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Obavještenje Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. divizije, od 9. VI 1944. godine, k. 866, br. reg. 40/3

¹⁰⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. brigade Štabu 11. divizije od 19. VI 1944. godine, k. 866, br. reg. 45/3

Kada je dobio zapovijest Štaba 5. korpusa da pojača pritisak na neprijateljske snage locirane duž komunikacije Doboj - Brod, Štab 11. krajiške divizije je riješio da 5. 14. i 18. brigada i Posavskotrebavski NOP odred izvrše napad na neprijatelja u Derventi i nekim neprijateljskim uporištima u njenoj bližoj okolini. Zamisao Štaba 11. divizije bila je da se jakim snagama prvo prodre u grad i zauzmu važniji objekti te time dezorganizuje neprijateljska odbrana i onemogućiti neprijateljskoj komandi rukovođenje borbom na vanjskim i unutrašnjim uporištima. Poslije savlađivanja neprijateljskog otpora u gradu trebalo je prići hitnoj evakuaciji plijena i zarobljenika. Istovremeno trebalo je razbiti, uništiti ili protjerati neprijateljske posade koje su činile spoljnu odbranu grada. U samom gradu nalazilo se 150 Nijemaca, 50 ustaša i 1300 domobranskih vojnika, a koji su raspolagali sa 10 topova raznog kalibra. Na pojedinim mjestima grad je bio opasan bodljikavom žicom, rovovima i bunkerima.¹⁰⁷⁾

Jedinice 5. kozaračke i 14. srednjobosanske brigade dobile su zadatak da napadnu na grad sa sjeverne i sjeverozapadne strane, između komunikacija Derventa - Brod, Derventa - Prnjavor i Srđevići, a jedinice 18. hrvatske brigade (tri bataljona) sa jugoistočne strane.¹⁰⁸⁾

Dvadeset i sedmog juna, jedan sat prije pola noći, otpočeo je napad na neprijateljski Garnizon u Derventi. Dva bataljona 5. kozaračke i dva bataljona 14. srednjobosanske brigade jednovremeno su upala u grad i nakon kraće borbe zauzela sve važnije objekte, osim zgrade Gimnazije koju je neprijatelj posjeo i dobro utvrdio za odbranu. Za to vrijeme druga dva bataljona 14. i jedan bataljon 5. kozaračke brigade uspjela su najuriš da likvidiraju uporište Agići, Kuljenovci, Gradač, Bijelo Brdo, Šemsibegovi, Mulabegovići, Hep-ting, Jakubovac i Osojci.¹⁰⁹⁾

U okviru napada na neprijateljski Garnizon u Derventi, 18. hrvatska brigada je imala težak zadatak. Naime, njene jedinice su, 27. juna, u ranim jutarnjim časovima, pošle iz rejona Stanara pravcem Ljeskove Vode - Crnča - Kojići - Dažnica prema Derventi. Krećući se preko terena na kome se nalazilo nekoliko jačih neprijateljskih uporišta jedinice su maršovalе uz sve mjere opreza kako bi

¹⁰⁷⁾ Zbornik, IV/26, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 5. korpusa od 29. VI 1944. godine, dok 102, str. 377

¹⁰⁸⁾ Zbornik IV/26, naređenje Štaba 11. divizije potčinjenim jedinicama za napad na Derventu od 26. VI 1944. godine, dok. 94, str. 348-349

¹⁰⁹⁾ Zbornik IV/26, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 5. korpusa od 29. VI 1944. godine i Izvještaj Štaba 5. kozarske brigade od 30. VI 1944. godine, dok. 102 i 114, str. 377-378 i 419

neometano stigle do polaznih položaja za napad. Ali, i pored sve opreznosti na njih je u rejonu Plehana iznenada napala jaka grupa ustaša. Međutim, odlučnim protivnapadom jednog kompletnog bataljona ustaše su zaustavljene, a potom i odbačene sa pravca nastupanja 18. brigade. Tokom daljeg pokreta Brigada je često bila prinuđena da se koristi zaobilaznim putevima, što joj je oduzimalo mnogo vremena, a kod boraca se sve više povećavao umor i iscrpljenost. U neposrednu blizinu Dervente, odnosno na položaje odakle su trebali krenuti u napad, bataljoni su stigli sa zakašnjenjem od dva sata (u 01,00 sati, 28. juna). Zbog toga kao i zbog radio-veze, koja se nije mogla uspostaviti sa Štabom Divizije odustalo se od napada na grad sa jugoistočne strane. Naime, Štab 18. brigade je dolaskom na domak grada odlučio da se njegove jedinice povuku sa položaja oko sela Arabića, a zatim vrate na ranije položaje. Istog dana, kasno naveče bataljoni 18. brigade su stigli na liniju Ljeskove Vode - Stanari - Rastuša - Čečava. Odatle su štitili pravce koji su vodili prema Doboju, Tesliću i Jelahu.¹¹⁰⁾

Posavsko-trebavski odred je u sklopu ove akcije dobio zadatak da likvidira neprijateljsku posadu u selu Lupljanici i da odatle onemogućí prodor onog dijela neprijateljskih snaga koje su nastupale ka Derventi iz pravca Doboja. U samom selu nalazilo se oko 120 ustaša. Neposredno pred početak napada ustaše su napustile uporište. Tako je Odred s lakoćom zauzeo Lupljanicu, a potom se uputio prema Derventi.¹¹¹⁾

Rano ujutro, 28. juna, u Derventu je prodrla jedna bojna 4. lovačke pukovnije. Bataljoni 5. kozaračke i 14. srednjobosanske brigade bili su potpuno iznenađeni. Međutim, i pored toga, brzo su konsolidovali svoje redove, zaustavili prve nalete neprijateljskih jedinica i povukli se iz grada bez većih gubitaka. Sa sobom su evakuisali velike količine zaplijenjenog naoružanja, municije i ostalog ratnog materijala.¹¹²⁾

Povratkom na raniji prostor Štab Brigade je izvršio novi razmještaj jedinica. Prvi bataljon je raspoređen u Stanarima, 2. u selu Čečavi, a 3. i 4. na liniji Cvrtkovci - Jelenska. Štab Brigade se nalazio u selu Ljebu. Prva dva bataljona su dobila zadatak da čiste teren od neprijateljskih grupa koje su u međuvremenu postale prilično aktivne. Ujutro, 1. jula, jedna četa 1. bataljona napala je manju grupu četnika koji su bili smješteni u Donjoj Ostružnji. U ovoj

¹¹⁰⁾ Isto

¹¹¹⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 212

¹¹²⁾ Zbornik IV/26, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 5. korpusa od 19. VI 1944. godine, dok. 102, str. 378

akciji četa je imala jednog poginulog, dok je na strani neprijatelja bilo nekoliko ranjenih. Za to vrijeme, 2. bataljon je vršio pretres okolnih sela pri čemu je zarobio 6 četnika i pronašao njihov magacin s nešto hrane i odjeće. Jedna njegova četa pratila je partizanski karavan za Maslovare. Treći i 4. bataljon su dobili zadatak da prikupljaju hranu, odjeću, obuću i ostali ratni materijal. Često su odlazili u naselja pored željezničke pruge Doboj - Derventa gdje su se zadržavali po nekoliko sati, a potom se vraćali sa izvjesnim količinama hrane i stoke.¹¹³⁾

Štab 4. bataljona s komandama četa i vodova

Drugog jula, 1. bataljon je pomjeren u Vitkovce gdje je vodio manju borbu protiv četnika, Treći na položaje oko Ljeba, a Četvrti u selo Rastušu. Drugi bataljon je i dalje zadržan na području Čečave. Sa pomenutih položaja bataljoni su često vršili napade na neprijateljska uporišta duž komunikacije Teslić - Jelah i Jelah - Tešanj. Tako su u noći, između 3. i 4. jula, porušili 6-7 kilometara pruge (na relaciji Doboj - Teslić), dok napad na Tešanj nije uspio. Poginula su 3, a teže ranjena 2 borca. Neprijateljski gubici nisu utvrđeni.

Da bi proširio slobodnu teritoriju u srednjoj Bosni i što više oslabio neprijateljske snage, zatim došao do novog ratnog plijena,

^{m)} RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944, dok. br. 4262

Štab 11. krajiške divizije je, 8. jula, odlučio da 5, 12. i 14. brigada napadnu i likvidiraju neprijateljski Garnizon u Teslicu, u kojem su se nalazile dvije bojne 6. lovačke pukovnije, zatim dvije satnije 6. posadnog zdruga, 50 Nijemaca i oko 60 pripadnika milicije. U ovoj akciji 18. hrvatska brigada je imala zadatak da sa svoja tri bataljona obezbjeđuje pravce koji vode iz Maglaja i Žepča ka Tesliču i Tešnju, a da jedan bataljon rasporedi zapadno od Tešnja, na putu za Džemilić.¹¹⁴⁾

U toku noći 7/8. jula, Brigada je izvršila pomijeranje prema novim položajima. Dolaskom na domak grada bataljoni su zaposjeli položaje na liniji Crni vrh - Raduša - Kumina kosa - Humci. Prvi bataljon se postavio na Crnom vrhu, Drugi u selu Raduši, zajedno sa Štabom Brigade i prištapskim jedinicama, Treći na prostoru Kumina kosa - Debelo brdo, a Četvrti na Humcu i u Jablanici.¹¹⁵⁾

Opšti napad na Teslić počeo je narednog dana u 21 sat. Poslije kraće borbe savladana je spoljna odbrana grada. Međutim, u samom gradu došlo je do žestokog okršaja, koji je sa povremenim prekidima trajao nekoliko časova. Tek u zoru, 10. jula, neprijateljske jedinice su počele da napuštaju svoja uporišta i da se povlače iz Teslića.¹¹⁶⁾ Za vrijeme ovog napada 18. hrvatska brigada je uspješno izvršavala sve zadatke dobijene od Štaba 11. divizije. Pravovremenim intervencijama njenih jedinica neprijatelj koji je namjeravao da se probije do Teslića i Tešnja bio je potpuno onemogućen. Uspješno izveden napad na ovo jako neprijateljsko uporište bio je od velikog značaja za dalja dještva jedinica NOV i POJ u srednjoj Bosni i za još veći razmah NOB-e na ovom prostoru.

Poslije oslobođenja Teslića jedinice Brigade su i dalje zadržane na prostoru koji su ranije zaposjele. Tu su se uglavnom odmarale i sređivale, a povremeno i organizovale i izvodile napade na okolna neprijateljska uporišta.

Nastojeći da ponovo osvoji Teslić neprijatelj je krenuo prema tom gradu iz Žepča, Maglaja, Doboja i Dervente. Prvo je morao potisnuti bataljone 18. hrvatske brigade sa položaja Crni vrh - Raduša - Kumina kosa - Humci kako bi sebi otvorio put za Teslić. U tom cilju neprijatelj je, 12. jula, u ranim jutarnjim satima, iz rejonu Žepča i Maglaja krenuo u pravcu Tešnja i Teslića. O njegovim namjerama i samom pokretu Stab Brigade je unaprijed obavijestio

¹¹⁴⁾ Zbornik IV/27, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 8. VII 1944. godine, dok. 26, str. 131 (napomena 6)

¹¹⁵⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944, dok. br. 4262

¹¹⁶⁾ Zbornik IV/27, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 8. VII 1944, dok. 26, str. 131-133

svoje jedinice, pa su zahvaljujući tome blagovremeno izvršene sve potrebne pripreme za sprječavanje ovog poduhvata. Neposredno pred početak neprijateljskog napada 3. bataljon je pomjeren prema Crnom vrhu, na položaje gdje su se još ranije smjestile čete 1. bataljona. Zajedno s njim premjestio se i Štab Brigade radi koordiniranja dještava. Kada je počelo nastupanje neprijateljskih snaga bataljoni su izašli na borbene položaje, gdje su nakon kraće borbe zaustavili neprijatelja, a potom izveli protivnapad i u punom jurišu razbili ga i odbacili njegove jedinice na polazne položaje. Povlačenje svojih jedinica neprijatelj je štitio vrlo snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom koncentrisanom na brisanom prostoru. Međutim, i pored toga on je pretrpio osjetne gubitke. Prema procjeni Štaba Brigade imao je 13 mrtvih, dok je broj ranjenih neutvrđen. Istovremeno poginuo je jedan borac iz 1. bataljona. Tako je ova odbrana uspješno izvedena, a bataljoni Brigade su i dalje zadržani na istoj liniji.¹¹⁷⁾

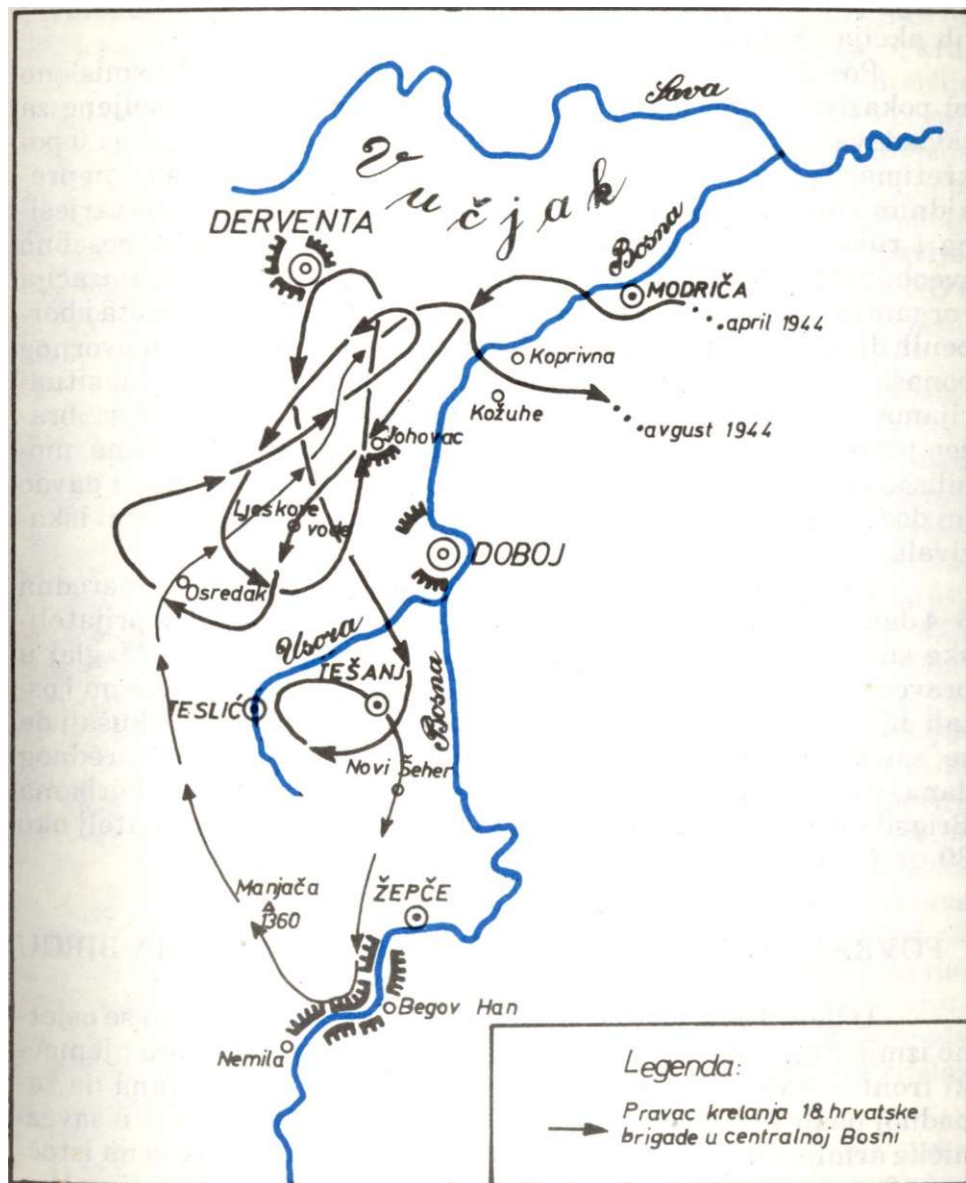
Boraveći na prostoru Crni vrh - Raduša - Kumina kosa - Humci Brigada je svakodnevno pretresala teren, hvatala četnike, ustaše i milicionere i plijenila oružje i municiju kao i ostali razni ratni materijal. Takođe, provođene su intenzivne pripreme za povratak Brigade u istočnu Bosnu, a u vezi s tim sređivane su intendantura, brigadna ambulanta, zatim brigadna i bataljonska komora.¹¹⁸⁾

Dok su ostale jedinice 11. krajiške divizije uspješno odbijale napade neprijatelja i držale Teslić pod svojom kontrolom, 18. hrvatska brigada se pripremala za napad na neprijateljsko uporište u Tešnju. Cilj je bio da se grad oslobodi. U to vrijeme posada Tešnja je bila prilično brojna, a odbrana grada dobro organizovana. U samom gradu, nalazilo se oko 600 neprijateljskih vojnika, a među njima su bili najbrojniji domobrani, Nijemci, zatim ustaše i drugi pripadnici kvislinških formacija.

Ovom akcijom neposredno je rukovodio komandant Brigade Franjo Herljević. Ojačani 2. bataljon, predvođen komandantom Matom Belićem je, u noći, između 22. i 23. jula, iznenada napao na tešanjsku tvrđavu, najznačajniji i najutvrđeniji dio neprijateljske odbrane grada. Posluživši se varkom, a uz pomoć simpatizera i saradnika NOP-a kojih je u gradu bilo dosta, obmanut je neprijatelj te je sa lakoćom zauzeta tvrđava i oslobođen grad Tešanj. Borba nije dugo trajala. Okončana je u jedan sat poslije pola noći. U toku

¹¹⁷⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944, dok. br. 4262

¹¹⁸⁾ Isto

Skica br. 3

borbe iz neprijateljskog stroja izbačeno je oko 320 vojnika, a od toga ubijeno je oko 20 Nijemaca feldžandarma, dok su svi ostali, uglavnom domobrani, bili zarobljeni. Zaplijenjeno je 5 mitraljeza, teški i laki bacač, 10 puškomitraljeza, 5 automata, oko 250 pušaka,

patini 250 odijela i oko 100 000 komada metaka.¹¹⁹⁾ Oslobođenje Tešnja predstavljalo je jednu od dotad najznačajnijih i najuspješnijih akcija 18. hrvatske brigade.

Postignuti rezultati u toku prethodnih borbi nedvosmisleno su pokazivali da su jedinice 18. hrvatske brigade osposobljene za savladavanje brojnih napora i teškoća kako u borbama tako i u pokretima. Takva borbena vrijednost mogla se izgraditi samo neprekidnim i upornim naporima kao i odgovornim zalaganjem starješina i rukovodilaca na svim stepenima komandovanja, a posebno sveobuhvatnim i neprekidnim zalaganjem partijskih organizacija i organizacija SKOJ-a na svakodnevним problemima iz života i borbenih dještava jedinica. Njihovi članovi bili su primjer odgovornog ponašanja u svim uslovima, a posebno u složenim borbenim situacijama. Tako širok i u svim prilikama uporan i brižan rad saobražen potrebama borbenih dještava jedinica i drugim zadacima, mobilisao je borce, ulivao im povjerenje, budio ljudske vrline i davao im dodatnu energiju, koju su borci često na začuđujući način iskazivali.

Nakon oslobođenja Tešnja jedinice 18. brigade su naredna 3-4 dana provele u gradu i njegovoj bližoj okolini. Jake neprijateljske snage krenule su 26. jula sa komunikacije Doboj - Maglaj u pravcu Tešnja. Njima se prvo suprotstavio 4. bataljon, a zatim i ostali dijelovi Brigade. Borba je trajala nekoliko sati. Svi pokušaji da se zaustave neprijateljske jedinice bili su uzaludni. Narednog dana, rano ujutro, neprijatelj je prodro u Tešanj. U ovim borbama Brigada je imala 2 poginula i 12 ranjenih boraca, a neprijatelj oko 30 ubijenih i ranjenih.¹²⁰⁾

POVRATAK U ISTOČNU BOSNU I PRODOR PREMA BIRČU

U ljeto 1944. godine situacija na evropskom ratištu se osjetno izmijenila. Anglo-američke snage uspjele su da probiju njemački front u Italiji, i da 4. juna zauzmu Rim, zatim je 6. juna na zapadnoj obali Francuske došlo do iskrcavanja višemilionske savezničke armije i u vezi s tim otvaranja drugog fronta, dok je na istočnom frontu započeta velika ofanziva Crvene armije, u kojoj su njemačkim jedinicama naneseni teški gubici.

¹¹⁹⁾ Zbornik IV/27, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 8. VII 1944. godine, Izvještaj Štaba 18. hrvatske Štabu 38. NOU divizije o dještvu u srednjoj Bosni u julu 1944. godine, 30. VII 1944, dok. 27 i 147, str. 131-133 i 591-595

¹²⁰⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944, dok. br. 4262

Uparedo s tim, na jugoslovenskom ratištu, snage NOP-a takode su bilježile značajne uspjehe. Prema Srbiji, na teritoriji Crne Gore nastupala je Operativna grupa divizija (2. proleterska, 5. krajiška i 17. istočnobosanska), a prema Sandžaku su krenule divizije 1. proleterskog korpusa (1. proleterska i 6. lička divizija) i 12. vojvođanskog korpusa (16. i 36. divizija). U južnoj Srbiji je pet divizija pod komandom Glavnog štaba Srbije odmah poslije razbijanja neprijateljske ofanzive krenulo u nove ofanzivne akcije. U Dalmaciji su počele borbe za oslobođenje pojedinih ostrva važnih za razvijanje daljih akcija. I u ostalim dijelovima Jugoslavije jedinice NOV i POJ su se pripremale za odlučujuće borbe u cilju oslobođenja zemlje.

U okviru priprema za oslobođenje istočnih dijelova Jugoslavije Vrhovni štab je planirao i učešće 11. divizije, koja je prvo trebala da pređe u istočnu Bosnu, a zatim da u pogodnom momentu pređe Drinu i sadjejuje s jedinicama 12. korpusa u oslobođenju sjevernog dijela zapadne Srbije. U tom cilju ona je najprije stavljena pod komandu Štaba 3. korpusa od koga je, krajem jula, dobila zadatak da se prebaci na sektor istočne Bosne. Nastojeći da postavljeni zadatak što prije realizuje, Štab 11. krajiške divizije je odmah pristupio provođenju potrebnih priprema. Već 27. jula izdao je naređenje štabovima 5, 12. i 18. brigade i Posavsko-trebavskog odreda u kojem im je precizno formulisan zadatak za predstojeći pokret. Njegova zamisao bila je da se pomenute jedinice u toku dana pomjere na područje sa kojeg je trebalo izvršiti pokret u istočnu Bosnu. U vezi s tim, 5. kozaračka brigada je orijentisana na prostor Jelah - Mrković - Piljužići, 12. krajiška prema Tesliću i Jelahu, a 18. hrvatska sa Posavsko-trebavskim odredom na liniji Dubrave - Novi Šeher.¹²¹⁾ Planirano je da se prijelaz preko rijeke izvrši na odsjeku Begov-Han - Topčić Polje pošto je na tom terenu bila najslabija koncentracija neprijateljskih snaga, a osim toga na suprotnoj strani rijeke nalazila se 16. vojvođanska divizija koja je imala zadatak da prihvati jedinice 6. ličke i 11. krajiške divizije. Prijelaz je trebalo izvršiti 28. jula u 22 sata.¹²²⁾

Prema naređenju Štaba 11. divizije, od 27. jula, 18. hrvatska brigada je dobila zadatak da se usiljenim maršem, u toku istog dana prebaci na lijevu obalu rijeke Usore, u rejon sela Žarkovina, a odatle na polazne položaje za predstojeći marš.

¹²¹⁾ Zbornik IV/27, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 22. VII 1944. godine, dok. 97, str. 394-396

¹²²⁾ Zbornik IV/27, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 27. VII 1944. godine, dok. 121, str. 491-492

Drugi i 4. bataljon su pravovremeno primili zapovijest za pokret pa su i na vrijeme stigli u rejon prikupljanja te tako izvršili postavljene zadatke. Međutim, druga dva bataljona (1. i 3.) su zbog udaljenosti znatno kasnije primili ovu zapovijest i zato su tek sutradan u 5 sati stigli u rejon sela Žarkovine, gdje su se priključili glavnini Brigade. Usljed ovog zakašnjenja pokret je odgođen za 24 časa.¹²³⁾

Uveče, 28. jula, sve jedinice 11. divizije su krenule prema ranije određenim mjestima sa kojih je trebalo da se prebace preko rijeke Bosne. Na čelu marševske kolone bila je 5. kozaračka brigada, u sredini 18. hrvatska i Posavsko-trebavski odred, sa političkim radnicima sa Trebave i Posavine i delegatima II kongresa USAOJ-a, a na začelju, kao zaštitnica kolone nastupala je 12. krajiška brigada.¹²⁴⁾

Jedinice 18. brigade izvršile su pokret iz rejona sela Žarkovina do sela Ranković, gdje su predahnule a zatim produžile prema Novom Šeheru. U toku pokreta nisu naišle na otpor neprijatelja pa su blagovremeno stigle na predviđeni prostor. Dolaskom na liniju Novi Seher - Dubrave uspostavile su direktnu vezu sa Štabom Divizije i Štabom 12. krajiške brigade.¹²⁵⁾

Sutradan, rano ujutro, nastavljen je pokret. Kolona koju su činili Štab 11. divizije, 12. i 18. brigada i Posavsko-trebavski odred krenula je pravcem Blatnica - Toletinac - Vidovići - Bukovi doli - Kozila - Belačić - Željezno Polje - Zobova ravan ka Topčić Polju i Begovu-Hanu. Na tom prostoru trebalo je preći rijeku Bosnu i uhvatiti vezu sa brigadama 16. divizije. Planirano je da se prijelaz izvrši u 22 sata.¹²⁶⁾

Izbivši na predviđeni prostor jedinice 11. divizije su, u noći, 29/30. jula, pokušale da se prebace na desnu obalu rijeke. Ali, pošto su u međuvremenu jake neprijateljske snage iz sastava 7. SS »Princ Eugen« divizije zaposjele sve važnije objekte i položaje duž željezničke pruge i ceste i uspostavile potpunu kontrolu na lijevoj i na desnoj obali Bosne, to im nije uspjelo. Ni sljedeći pokušaj, učinjen naredne noći (30/31) nije uspio. Svi napor i jedinica da se probiju do rijeke bili su uzaludni.¹²⁷⁾ Tada je Štab Divizije odlučio da se odustane od prelaska rijeke na ovom mjestu. Oko 2 sata poslije pola noći počelo je izvlačenje prema planini Manjači. Namjera

¹²³⁾ Isto

¹²⁴⁾ Zbornik IV/27, dok. 97 i 121, str. 394-395 i 491-492

¹²⁵⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944, dok. br. 4262

¹²⁶⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 213

¹²⁷⁾ Istorijat, str. 6

Štaba Divizije bila je da jedinice predahnu, a zatim izvrše pokret na neko drugo pogodnije mjesto za prebacivanje na teren istočne Bosne.¹²⁸⁾

Međutim, neprijatelj je budno pratio kretanje 11. divizije. Njegova prislušna služba je, prateći radio-saobraćaj između Štaba 3. korpusa i Štaba 11. divizije na vrijeme otkrila sadržaj njihovih poruka. Zbog toga je aktivnost neprijateljskih snaga osjetno pojačana, a s druge strane položaj 11. divizije bivao je sve teži. Nastojajući da onemogući njeno izvlačenje prema Manjači, neprijatelj je odlučio da prvo opkoli njene jedinice i sabije ih na uski prostor, zatim da ih nabaci na rijeku Bosnu te u rejonu Žepča uništi. U tom cilju je, rano ujutro, 31. jula, upućena jedna kolona ka visu Jelike (k. 1332) sa zadatkom da napadne na divizijsku pozadinu dok je glavnina neprijateljskih snaga, sastavljena od dvije obuhvatne kolone, krenula iz rejona Starina - Bistrica. Time su se jedinice 11. divizije našle u veoma kritičnoj i sasvim neizvjesnoj situaciji. Da bi pravovremeno osujetio neprijateljske planove Štab Divizije je morao brzo reagovati. Odmah je izdao naređenje da se sve jedinice povuku zapadnije od kote Jelike. Bataljoni 5. i 18. brigade su se postavili na kosama oko Palašnice, dok je 2. bataljonu 12. brigade naređeno da zauzme vis Jelike i obezbijedi prolaz ostalim jedinicama. Napad neprijatelja je počeo u 8 časova. Njegove jedinice su nastupale iz više pravaca i u nekoliko napadnih kolona. One su nastojale da brigade 11. divizije prisile na borbu, računajući da će na taj način ostvariti postavljene ciljeve. Tako se na uskom prostoru, oko Palašnice i kote Jelike, razvila žestoka borba koja je sa kraćim prekidima trajala sve do 13 sati. U ovoj borbi neprijatelj je imao preko 200 mrtvih i veći broj ranjenih vojnika. Istovremeno, jedinice 11. divizije takođe su pretrpjele velike gubitke. Samo u 5. kozaračkoj brigadi izbačeno je iz stroja više od 150 boraca,¹²⁹⁾ dok je 18. hrvatska brigada imala jednog poginulog borca.¹³⁰⁾

Poslije izvlačenja iz borbe jedinice 11. divizije su se rasporedile na prostoru Bijelo Bučje - Jezera - Panići sa zadatkom osmatranja i zatvaranja pravca od Nemile. Bataljoni 18. hrvatske brigade su zaposjeli položaje oko sela Jezera, gdje su se uglavnom odmarali i sređivali.

¹²⁸⁾ Zbornik IV/28, Izvještaj Štaba 12. krajiške brigade Štabu 11. NOU divizije od 2. avgusta 1944. godine, dok. 8, str. 45

¹²⁹⁾ Zbornik IV/28, Izvještaj Štaba 5. kozaračke brigade Štabu 11. NOU divizije od 5. VIII 1944. godine, dok. 25, str. 145

¹³⁰⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za juli 1944. godine, 30. VII 1944. dok. br. 4262

Kako prebacivanje preko rijeke Bosne u rejonu Begov-Han - Topčić Polje nije bilo izvodljivo, Štab 11. divizije je odlučio da svoje snage usmjeri na drugo mjesto i u vezi s tim, 5. avgusta, naredio 5, 12. i 18. brigadi i Posavsko-trebavskom odredu da se upute prema sjevernom dijelu centralne Bosne. Pošto je, u međuvremenu, prekinut radio-saobraćaj sa Štabom 3. korpusa, neprijatelj nije više bio u mogućnosti da otkriva namjere 11. divizije i da interveniše.

Iako mladi bili su pouzdani borci

Iz Buletića bataljoni 18. hrvatske su krenuli pravcem Miljkovac - Rovovi - Oštra glavica - Brđani ka selu Osredak. Tu su predahnuli, a zatim, sutradan, u svanuće, nastavili pokret prema Vučjaku i stigli na položaje oko sela Crnče, odakle je 3. bataljon vršio izviđanje terena i ispitivao mogućnost prebacivanja na Trebavu. Istovremeno, nastupale su i ostale jedinice iz sastava 11. divi-

zije. Noću, 7/8. avgusta, na odsjeku Kožuhe - Koprivna, izvršen je prelaz preko rijeke Bosne. Time je napokon 18. hrvatska brigada uspjela da se vrati na sektor istočne Bosne. S njom su se vratili i pozadinski kadrovi.¹³¹⁾

*
* *

Dolaskom na Trebavu Štab 11. divizije je odmah stupio u radio-vezu sa Štabom 3. korpusa i obavijestio ga o pravcu dalje marš-rute koja je išla preko komunikacije Gračanica - Gradačac na prostor Ratiša i nastavljala se preko Spreče, podnožja Ozrena i Konjuhaka Birču. Sa Trebave jedinice 11. divizije su pošle u jednoj koloni. Peta i Dvanaesta brigada bile su u prethodnici odnosno u sastavu glavnine, a 18. hrvatska brigada sa Posavsko-trebavskim odredom u zaštitnici kolone.

Shodno naređenju Štaba Divizije 18. hrvatska je poslije dvodnevnog odmora na sektoru Trebave krenula preko komunikacije Gračanica - Srnice prema selu Seona. Krećući se preko otvorenog terena na nju su, u podnožju visa Monj, iznenada napali Nijemci, nastojeći da je okruže i unište ili bar razbiju. Da bi izbjegao opkoljavanje jedinica, komandant Brigade Franjo Herljević je u pravcu nastupanja neprijatelja uputio jednu četu 4. bataljona i kompletnu udarnu grupu 2. bataljona koja je brojala 38 boraca i rukovodilaca. Od rukovodilaca bili su: zamjenik komandanta bataljona, dvojica komesara četa, dvojica pomoćnika i rukovodioci SKOJ-a u bataljonu. Svi su bili članovi Partije i SKOJ-a. Udarina grupa je bila naoružana sa 7 puškomitraljeza, 8 automata, puškama i bombama. Razvila se žestoka i neravnompravna borba u kojoj je udarna grupa pretrpjela veće gubitke, dok je četa 4. bataljona, ipak, uspjela da se vrati u sastav Brigade. Ostali dijelovi Brigade su prešli preko komunikacije Srnice - Gračanica, a zatim produžili ka selu Seona. Predveče, 10. avgusta, stigli su na prostor Cage - Smoluća.¹³²⁾

Nakon kratkotrajnog predaha 18. hrvatska brigada je, u noći, između 10. i 11. avgusta, nastavila pokret. Prešla je komunikaciju Dobošnica - Puračić i rijeku Spreču te izbila u rejon sela Ca-

¹³¹⁾ Zbornik IV/28, naređenje Štaba 11. NOU divizije od 5. i 6. VIII 1944. godine, dok. 22 i 29, str. 119 i 160

¹³²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. NOU divizije od 13. VIII 1944. godine, k. 866, br. reg. 56/3; Esad Tihić, n. djelo. str. 217

parde. Tokom pokreta bataljoni su nailazili na manje grupe četnika i zelenokadrovaca, koji su bez većeg otpora napuštali svoje položaje.¹³³⁾

Naredne noći, oko 24 časa, Brigada je zajedno sa Posavskotrebauskim odredom krenula u pravcu Banovića s namjerom da odatle, preko komunikacije Živinice - Kladanj, prede na sektor Birča i da se tu priključi matičnoj 38. diviziji. Pokret je izvršen pravcem Prokosovići - Murgići - Mekići do sela Repnika, gdje je došlo do žestokog sudara sa prilično brojnim neprijateljskim snagama.¹³⁴⁾ Neprijatelj je svakodnevno pratio nastupanje jedinica 11. divizije i uporno pokušavao da im onemogući prodor prema Birču. Zbog toga je aktivirao skoro sve svoje snage koje su bile raspoređene na širem prostoru Tuzle. Njegova zamisao bila je da koncentričnim napadima ka zapadnim obroncima Konjuha opkoli i razbije 11. diviziju. Opšti napad počeo je 13. avgusta sa komunikacije Živinice - Kladanj. U trenutku kada je počelo nastupanje neprijateljskih jedinica, 18. hrvatska brigada se nalazila na prostoru Repnik - Omazići. Prvi bataljon je bio raspoređen na Kozličaku, 2. na liniji Tanka kosa - Zelembaj, 3. na Mujića kosi, a 4. na kosama iznad Bečića i Sinanovića. Tog dana 4. bataljon je prihvatio borbu sa esesovcima i četnicima, koji su napadali iz pravca Mušići - Vidova glava - Litva. Poslije žestokog okršaja neprijatelj je uspio da jednim dijelom izađe na Breznatu glavu, dok se 4. bataljon odstupajući pomjerio na kose iznad Repnika, u zaselak Nasubašiće. U ovoj borbi teško je ranjen zamjenik komandanta 4. bataljona, a bilo je i nekoliko lakše ranjenih boraca. Ostali bataljoni zadržali su se na istim položajima.¹³⁵⁾

Sutradan, 14. avgusta, uslijedili su novi napadi neprijateljskih snaga, koje su uz stalnu podršku artiljerijske vatre nastojale da što prije izvrše okruženje jedinica 11. divizije. U takvoj situaciji Brigada je morala da se povuče dublje u šume Konjuha. Djelujući na tom prostoru njeni bataljoni su vodili blisku i upornu borbu sa znatno nadmoćnijim neprijateljem. Osim toga, Štab Brigade i Štabovi bataljona su nailazili na velike probleme oko obezbjeđenja hrane, odjeće, obuće i ostalog potrebnog materijala. Borci su samo jedanput u toku dana dobijali porciju vruće vode sa nekoliko ma-

¹³³⁾ Zbornik IV/28, zapovijest Štaba 11. divizije od 9. VIII 1944. godine, dok. 39, str. 200

¹³⁴⁾ Zbornik IV/28, naređenje Štaba 11. divizije od 11. VIII 1944. godine, dok. 46, str. 236

¹³⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 11. NOU divizije od 13. VII 1944. godine

njih grudvica brašna. Zbog oskudijevanja u hrani često su bili prinuđeni da kolju konje iz komore. Jedući to meso izvjestan broj boraca je obolio od dizenterije, a neki su i umrli.¹³⁶⁾

Borbe na sektoru Konjuha nastavljene su i sljedećeg dana. Dještujući sa položaja koje su ranije zaposjeli, bataljoni 18. hrvatske brigade su pokušavali da iznenadnim napadima odbace ili pak zaustave dalje prodiranje esesovaca i četnika. Međutim, u tome nisu uspijevali, jer je neprijatelj konstantno pojačavao svoje snage, a ujedno i pritisak i to ne samo na 18. hrvatsku brigadu, nego i na sve ostale jedinice koje su se nalazile u širem rejonu planine Konjuh. I pored toga što je situacija osjetno pogoršana, još uvijek je među borcima i rukovodiocima Brigade vladalo čvrsto uvjerenje da će se u najskorije vrijeme uspjeti prebaciti na teren Birča. Njihovo htijenje bivalo je sve jače, jer su od Štaba 3. korpusa obaviješteni daje za njih i borce Posavsko-trebavskog odreda u Šekovićima pripremljena izvjesna količina namirnica, odjeće i obuće.¹³⁷⁾

U toku 16, 17. i 18. avgusta 1944. godine znatno nadmoćnije neprijateljske snage su istovremeno izvodile napade na jedinice 11. krajiške divizije na Konjuhu i jedinice 27. i 38. divizije na Birču sa ciljem da onemoguće njihovo spajanje. Nastupajući sa komunikacije Živinice - Kladanj prema Konjuhu neprijatelj je nastojao da sa nekoliko obuhvatnih kolona izvrši opkoljavanje jedinica 11. divizije. Žestoke borbe vođene su na prostoru između Repnika i Podgorja, zatim Banovića i sela Ribnice, i u dolini rijeke Krivaje. U noći, između 16. i 17. avgusta, 18. hrvatska brigada je samoinicijativno pokušala da u rejonu Vrnojevići - Podgajevi pređe preko komunikacije koja vodi od Živinica ka Kladnju, ali je tom prilikom udarila na jake i dobro postavljene snage neprijatelja, koje su je nakon kraće borbe prisilile na odstupanje.¹³⁸⁾

Sagledavajući cjelokupnu situaciju na svom operativnom području Stab 11. divizije je riješio da svoje jedinice orijentiše prema rijeci Krivaji, postavivši im zadatak da se što prije prebace na njenu lijevu obalu, te da obilaznim manevrom preko Zvijezde i Milan-planine izvrše prodor ka Birču. Poslije podne, 20. avgusta, u rejonu Dištica - Jelaške izvršen je prijelaz preko Krivaje i pruge Zavidovići - Olovo, a potom je pokret nastavljen pravcem Vijaka - Očevlje - Dragoradi - Medojevići do sela Drapnića. Kretanje kroz

« Q. . ¹³⁶⁾ Zbornik IV/29, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 3. korpusa od 15. IX 1944. godine, dok. 73, str. 319-321

¹³⁷⁾ Esad Tihić, n. djelo, str. 218-219

¹³⁸⁾ Istorijat, str. 7

šumske predjele odvijalo se pod vrlo teškim uslovima. Često su ih zaustavljala izvaljena i ispreturana stabla zbog čega su se konji za-
glavljivali. Sa ranjenicima kojima je neposredno pružana pomoć i
komorom morala su se zaobilaziti mnoga stabla i urvine. Zbog sve-
ga toga borci su bivali sve više iscrpljeni, a gubilo se i dosta vreme-
na. Međutim, i pored navedenih teškoća pokret se odvijao u izuz-
etnoj tišini i potpuno disciplinovano. Poseban problem za sve jedi-
nice još uvijek je predstavljala glad i oskudica hrane. Vrijeme pro-
vedeno na položajima oko Drapnića korišteno je za odmor i sredi-
vanje jedinica. Iz tog rejonu, u zoru, 24. avgusta, kolona je krenula
u pravcu Milan-planine. U toku marša nije naišla ni na kakve nep-
rijateljske snage, pa je brzo stigla na liniju Žeravice - Ponijerka
odakle je, nakon predaha od samo nekoliko časova, produžila u
pravcu Birča. Narednog dana 18. hrvatska brigada je zajedno sa os-
talim jedinicama 11. krajiške divizije i Posavsko-trebavskim odre-
dom došla u rejon Šekovića, te time izvršila zadatak koji joj je po-
stavio Štab korpusa. Odmah, dolaskom u Šekoviće, 18. hrvatska
brigada i Posavsko-trebavski odred priključili su se matičnoj 38.
diviziji.¹³⁹⁾

Istoga dana, bataljoni 18. brigade su, prema divizijskoj za-
povijesti, raspoređeni na prostoru Borogovo - Paprača sa zadatkom
zatvaranja pravca od Capardi prema Šekovićima i čišćenja terena
od četničkih grupa koje su se skrivale po šumama. U tim borbama
neprijatelju su naneseni osjetni gubici. Dva dana kasnije Brigada
se premjestila na položaje na liniji Velika njiva - Božići - Aščeri-
ći¹⁴⁰⁾ i odatle sa jednim bataljonom svakodnevno vršila izviđanja u
pravcu Nove Kasabe, dok su se ostali bataljoni odmarali i sređivali.
Međutim, za odmor nije bilo dosta vremena jer je Štab 38. divizije
naredio 18. hrvatskoj i 17. majevičkoj brigadi da napadnu neprija-
teljske snage koje su pokušavale da osvoje liniju Vis - Kakanj - Os-
maci - Šarci duž komunikacije Tuzla - Zvornik. Konkretni zada-
tak jedinica 18. hrvatske brigade bio je da rastjeraju četnike, ov-
ladaju Papračom i zatvore pravac od Zvornika. Napad je izvršen 30.
avgusta u 20 časova. Nastupajući preko Matkovića, Rudnika i Ko-
sovače 18. hrvatska brigada je na prostoru Malo Borogovo - Velika
njiva - Kominjača udarila na manje grupe četnika, koje je nakon
kraće borbe razbila i rastjerala u više pravaca. Istovremeno, 17.
majevička brigada je dještvujući sa linije Rakino brdo - Sajtovići

¹³⁹⁾ Zbornik IV/29, Izvještaj Štaba 11. NOU divizije Štabu 3. korpusa od 15. IX
1944. godine, dok. 73, str. 321-322

¹⁴⁰⁾ Zbornik IV/28, Izvještaj Štaba 38. NOU divizije Štabu 3. korpusa od 28. VIII
1944. godine, dok. 104, str. 427-428

- Pantelići uspjela da protjera četnike preko rijeke Spreče i da završi pravac od Tuzle.¹⁴¹⁾ Narednog dana nastavljene su borbe protiv četničkih grupa, koje su pored osjetnih gubitaka pretrpljenih u zadnjim borbama i dalje uporno pokušavale da se zadrže uz komunikaciju Tuzla - Zvornik.

OFANZIVNA DJEJSTVA NA TREBAVI I U POSAVINI

Krajem avgusta neprijateljska ofanzivna aktivnost u istočnoj Bosni počela je naglo da splašnja. To je dobro došlo jedinicama 11, 27. i 38. divizije da predahnu i srede svoje redove kako bi što spremnije ušle u nove borbene okršaje. Takav razvoj vojno-političke situacije na prostoru istočne Bosne, a i šire u cijeloj Jugoslaviji pojačavao je proces previranja u neprijateljevim redovima, a posebno u sastavu kvislinških vojnih formacija. On je zahvatio ne samo njihovu boračku masu, nego i starješinski kadar, koji je pored izvjesnog kolebanja, nastavio sarađivati sa njemačkim okupatorom. Da bi se pospješio proces odvajanja dijela masa, posebno onog dijela koji je još uvijek bio vezan za okupatora i kvislinge, maršal Tito je, 30. avgusta, uputio posljednji poziv domobranima, ustašama, četnicima, kao i svim drugim pripadnicima kvislinških vojnih formacija da najkasnije do 15. septembra pređu na stranu NOP-a, odnosno da se priključe jedinicama NOV i POJ.¹⁴²⁾ Taj poziv imao je snažan odjek među mnogim pripadnicima kvislinških formacija. Tako je u svim krajevima Jugoslavije, a i u istočnoj Bosni, došlo do znatnog priliva novih boraca.¹⁴³⁾

Mada su ukupne neprijateljske snage bile nekoliko puta nadmoćnije od jedinica 3. korpusa one se ipak nisu mogle skupiti u dovoljnom broju, a niti organizovati za nove ofanzivne poduhvate. Prostor na kome je djelovala 13. SS divizija bio je nesrazmjerno velik u odnosu na njene raspoložive snage. Upravo zbog toga, njene jedinice nisu bile u mogućnosti da ostvare potpunu kontrolu u **IS-**

¹⁴¹⁾ Zbornik IV/28, Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa od 30. VIII 1944. godine, dok. 113, str. 448-449

¹⁴²⁾ Zbornik 11/13, dok. 477, str. 825

¹⁴³⁾ U jednom njemačkom izvještaju o prelasku domobrana u jedinice NOV i POJ se kaže: »Tim pozivom Tito je postavio ultimatum oružanim snagama Hrvatske da najkasnije do 15. 9. 1944. godine mogu preći na stranu NOP-a. To je dovelo do pojave rasula unutar hrvatskih oružanih snaga, koje su, napuštajući svoje položaje po bataljonima i pukovima prelazile komunistima. Računa se da je u prvoj dekadi septembra dezertiralo od 4 000 do 4 500 ljudi i to ne kao pojedinci, već kao formacijske jedinice. Osipanje postoji i u muslimanskoj SS-diviziji »Handžar« koja još drži tuzlanski bazen. Iz nje je samo od 1. do 18. 9. 1944. godine dezertiralo preko 2 000 podoficira i vojnika«. (Zbornik VII/4, dok. 134, str. 599-600)

točnoj Bosni, a posebno na području Birča, Romanije i u srebreničkom kraju. Zbog nepovoljnog razvoja situacije u Srbiji njemačko komandovanje je donijelo odluku da 13. SS diviziju prikupi na liniji Bijeljina - Brčko - Gračanica, kako bi služila kao bočno obezbjeđenje njihovim snagama u sjevernom dijelu zapadne Srbije i Srema.

Ocijenivši da su se stekli svi potrebni uslovi za preuzimanje inicijative Štab 3. korpusa je, 30. avgusta, po odobrenju Vrhovnog štaba, odlučio da glavninu svojih snaga uputi u Posavinu i Trebavu sa zadatkom da na tom prostoru izvode ofanzivne operacije. Prvog septembra na pomenuto područje su orijentisane 38. i 11. divizija. Jedinice 38. divizije su izvršile pokret pravcem: Džebar - Naseoci - Vrnojevići - Bekrići - Odorovići - Litva - Tulovići - Muslimanska Treštenica - Obojkovina - Mramor - Muslimanske Babice - Muslimansko Milino Selo - Krtova - Porječina - Orahovica - Vranovići - Biberovo Polje. Na čelu kolone bila je 17. majevička brigada, a u sredini Posavsko-trebavski odred sa divizijskom bolnicom, dok je kao zaštitnica nastupala 18. hrvatska brigada. Kada je primijetio pokret partizanskih jedinica, neprijatelj je odmah reagovao i za njima poslao svoje jače snage.¹⁴⁴⁾

Osamnaesta hrvatska brigada je krenula iz rejona Papraće, prešla cestu Živinice - Kladanj i u predvečerje prvog dana marša izbila na prostor Grivice - Tulovići. Tu se odmorila, a potom, sutradan, oko 10 sati pošla prema Turiji, gdje je stigla istoga dana u popodnevnom časa. Na položajima oko Turije Brigada je prenoćila i provela naredni dan, a odatle, u noći, između 3. i 4. septembra, nastavila pokret u predviđenom pravcu. Kretanje jedinica odvijalo se pod veoma otežanim uslovima. Cijelo vrijeme padala je jaka kiša, a pored toga stalno je grmjelo i sijevalo. Puteljci i staze su bili raskvašeni pa su borci teško koračali. Komandanti i politički komesarari su u svakom trenutku brinuli o marševskom poretku nastojeći da se niko ne izgubi. U svitanje, 4. septembra, bataljonske kolone su se prebacile preko rijeke Spreče i komunikacije Tuzla - Doboj i stigle do sela Moranjci. Tu su predahnule, a zatim produžile i sutradan, 5. septembra, stigle na prostor Bandra - Monj - Srnice.¹⁴⁵⁾ Tako je 18. hrvatska brigada ponovo dospjela na teren Posavine i Trebave. U toku manevra bataljoni su s vremena na vrijeme vodili borbe protiv četnika i zelenokadrovaca koji su im samo mjestimično pružali otpor i to sasvim slab, a vrlo često napuštali su

¹⁴⁴⁾ Zbornik IV/29, zapovijest Štaba 38. divizije od 1. IX 1944. godine, dok. 6, str. 29

¹⁴⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1; Esad Tihić, n. djelo, str. 222

svoje položaje i bez borbe. Gotovo istovremeno na teren Posavine i Trebave došle su i sve ostale jedinice iz sastava 38. i 11. divizije.

Pošto je još u toku pokreta preko komunikacije Gračanica - Srnice, prikupio podatke o jačini i rasporedu neprijateljskih snaga, Štab 38. divizije je odlučio da najprije napadne na neprijateljska uporišta na raskrsnicama puteva, dakle u Srnicama i Kerepu. Napad je izvršen 5. septembra uveče i to iz više pravaca. U njemu su pored tri bataljona 18. hrvatske brigade (1, 3. i 4) bila angažovana i dva bataljona 17. majevičke brigade (1. i 4).¹⁴⁶⁾ Međutim, neprijateljske posade u Srnicama su ogorčeno branile svoje položaje, a kada im je, u toku borbe, pristiglo pojačanje iz Brčkog i Gračanice, izvele su odlučan protivnapad i prisilile jedinice 17. i 18. brigade da se povuku na polazne položaje. Sljedeće noći izvršen je novi napad na neprijatelja u Srnicama, ali opet bezuspješno. U toku ovih borbi borci 18. hrvatske brigade su prvi put osjetili djeinstvo protivavionskih mitraljeza - flakova. Neprijateljski gubici su bili 15-16 mrtvih i oko 30 ranjenih, dok je iz redova 18. hrvatske brigade poginulo 8, a ranjeno 11 boraca. Zarobljen je jedan njemački oficir i zaplijenjeno nešto lakog naoružanja.

Borbe u rejonu Srnica su nastavljene i narednog dana sa kraćim predasima. Neprijatelj je u nekoliko navrata pokušavao da ispadima svojih jedinica potisne 18. hrvatsku brigadu i da ovlada njenim položajima. Međutim, bataljoni 18. hrvatske brigade su pravovremenim protivnapadima uspješno odolijevali svim tim nalletima, te tako onemogućili neprijatelja da ostvari svoju zamisao. U toku 7. septembra, prema procjeni Štaba Brigade, iz neprijateljskog stroja je izbačeno preko 10 vojnika, a Brigada je imala 3 poginula i 5 ranjenih boraca.¹⁴⁷⁾

U borbama za Srnice 18. hrvatska brigada je pretrpjela najteže gubitke u posljednjih pet mjeseci. Oni su bili rezultat žestokih borbi koje su sa izvjesnim prekidima trajale oko 50 časova. Neprijateljske jedinice su, uz snažnu artiljerijsku i minobacačku podršku, odsudno branile utvrđene položaje na ovoj za njih veoma važnoj raskrsnici puteva između Gračanice, Gradačca i Brčkog. S druge strane 18. hrvatska brigada je pomoću bombaških grupa nastojala da neutrališe pojedine vatrene tačke i da time omogućiti juriše četa i bataljona. Pri tome je trpjela znatne gubitke posebno od jake artiljerijske i minobacačke vatre, kao i od vatre iz tenkova koje je neprijatelj uputio u pomoć svojoj posadi.

¹⁴⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa, 1. X 1944. godine, k. 1258, br. reg. 18/1-3

¹⁴⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

Poslije podne, 7. septembra, u Štab Brigade je stigla zapovijest Štaba 38. divizije na osnovu koje su obustavljeni dalji napadi na Srnice. Istom zapoviješću predviđeno je da se jedinice Divizije pomjere prema sjeveru na prostor Tolisa - Skugrić radi čišćenja terena od ostataka četničkih, ustaških i zelenokadrovskih grupa i osposobljavanja improvizovanog aerodroma kod samostana Sveta Filomena.¹⁴⁸⁾ Sutradan, 8. septembra, sve jedinice 38. divizije izvršile su pokrt u predviđenim pravcima. Nakon nekoliko časova usiljenog marša 18. hrvatska brigada je izbila u selo Krečane gdje su se razmjestili 1. i 3. bataljon, dok je 4. bataljon zaposjeo položaje na Pavlovcu a Štab Brigade sa 2. bataljonom iznad Tolise u selu Orašju.

Šifrantsko odjeljenje štaba 38. NOU divizije

Prva dva dana Brigada je provela mirno bez značajnih borbi. Ali, već sljedeće noći udružene neprijateljske snage su nastupajući od Gradačca iznenada napale na dijelove 1, 3. i 4. bataljona. Razvila se žestoka borba u kojoj je 18. hrvatska pretrpjela nove gubitke. Tri borca su nestala, a 4 su ranjena, dok su neprijateljski gubici bili nepoznati.¹⁴⁹⁾

¹⁴⁸⁾ Zbornik IV/29, zapovijest Štaba 38. NOU divizije od 7. IX 1944. godine, dok. 44, str. 204-206

¹⁴⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

Usljed snažnog pritiska neprijateljskih jedinica sve tri bataljona su napustila ranije položaje i krenula prema Skugriću gdje su stigli u zoru, 10. septembra. Tu im se pridružio Štab Brigade i 2. bataljon. Naredna dva dana Brigada se odmarala i sređivala. Po bataljonima i četama održane su konferencije, a na njima analizirane prethodne borbe. Zaključeno je da nije bilo dovoljno angažovanje štabova kako u pripremama tako i u samom izvođenju napada i kontranapada, zbog čega je dolazilo do zakašnjenja, te da je neprijatelj i potcjenjivan.¹⁵⁰⁾

Po naređenju Štaba 38. divizije od 13. septembra 18. hrvatska je orijentisana u pravcu Modriče, sa zadatkom da ovo mjesto oslobodi i u njegovoj bližoj okolini izvrši čišćenje terena od preostalih dijelova četničkih, ustaških i zelenokadrovskih jedinica. Kolona sastavljena od 2. i 3. bataljona krenula je iz Dugih njiva, usput je likvidirala ustaške posade na Kulini i Zorića brdu, a zatim napala neprijatelja u Modriči.¹⁵¹⁾ Iako obaviješten o ovom napadu neprijatelj nije bio u mogućnosti da ga spriječi, te su njegove jedinice brzo protjerane iz Modriče. Istoga dana, Štab Brigade sa 1. i 4. bataljonom izvršio je pomjeranje na prostor Zorića brdo - Dobrinja.

Istovremeno, 17. majevička brigada je upućena u rejon Skugrića. U toku pokreta sudarila se sa nekoliko jačih neprijateljskih grupa, uglavnom četnika i esesovaca, i sa njima vodila žestoke borbe sve dok ih nije razbila i odbacila u pravcu Gradačca. Uveče, 13. septembra, stigla je na prostor Vis - Orahova šuma - Visiba-ba.¹⁵²⁾ Štab Divizije i Posavsko-trebavski odred sa divizijskom bolnicom i intendanturom izvršili su pokret pravcem Koprivska - Trebava - Simići do sela Cerova.¹⁵³⁾

Na domak Modriče, u selu Garevcu, nalazilo se oko 600 ustaša koji su bili dobro naoružani i utvrđeni. Noću, između 14. i 15. septembra, na njih su napale jedinice 18. brigade. Prema operativnom izvještaju Štaba 18. brigade o ovom napadu između ostalog piše: »Drugi i Treći bataljon kreću na čišćenje Garevca od ustaških bandi. Nakon kraće, ali žestoke borbe, 2. bataljon je razbio neprijatelja na Pustari, a zatim u sadejstvu sa 3. bataljonom napada na posade koje su bile raspoređene u rejonu Garevac - Miloševac.« Iz izvještaja se dalje vidi da se tu vodila višečasovna borba u kojoj su

¹⁵⁰⁾ Tada se u Modriči nalazilo oko 100 ustaša i isto toliko zelenokadrovaca (RIAT, fond NOR-a, dok. br. 4267)

¹⁵¹⁾ Arhiv VII, f. NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

¹⁵²⁾ Zbornik IV/29, Izvještaj Štaba 17. majevičke brigade Štabu 38. NOU divizije, 15. IX 1944. godine, dok. 78, str. 345

¹⁵³⁾ Esad Tihić, n. djelo, 225

se ustaše uspješno odupirale svim udarima jedinica 18. brigade. Na ruku im je išao brisani teren ispred brojnih bunkera, rovova i zgrada. Kada se razdanilo, ustaše su napustile bunkere i ostale utvrđene položaje i krenule u juriš. Vidjevši to komandant Brigade Franjo Herljević je odmah reagovao i naredio da se krene u protivnapad. Jurišajući, borci su upotrebljavali ručne bombe kako bi što prije prokrčili prolaze u dubinu neprijateljeve odbrane. Tek oko podne svi ti naponi urodili su plodom. Garevac je bio zauzet. U ovom okršaju 2 borca su poginula, a 7 ih je ranjeno. Istovremeno, ubijeno je oko 27 i isto toliko ranjeno neprijateljevih vojnika.¹⁵⁴⁾

Prisustvo 38. divizije na Trebavi i Posavini imalo je osim vojničkog i veliki politički značaj. Došlo je do daljeg narastanja snaga NOP-a. Dakle, osipanje kvislinških formacija, posebno 13. SS divizije i zelenog kadra, bivalo je sve izraženije.

I jedinice 27. divizije su, u međuvremenu, za svega 15 dana uspjele da oslobode mnoga mjesta: Vlasenicu, Zvornik, Kladanj i Živinice, i dà ozbiljno ugroze okupatorsko-kvislinške snage u Tuzli i njenoj bližoj okolini.¹⁵⁵⁾

OSLOBOĐENJE TUZLE, BORBE U REJONU GRAČANICE I NA PODRUČJU POSAVINE

Od sredine 1944. godine, vojno-politička situacija na svjetskim ratištima postajala je sve povoljnijom za savezničke snage. Odlučni i sasvim uspješni ofanzivni poduhvati Crvene armije na istočnom i anglo-američki na zapadnom frontu nagovještavali su skori krah fašističke Njemačke i njenih satelita. Jedinice Crvene armije slomile su južno krilo njemačkog fronta na istoku i prisilile na kapitulaciju prvo Rumuniju (23. avgusta) a onda i Bugarsku (9. septembra). Istovremeno, anglo-američke snage su oslobodile Pariz, Marsej i Tulon u Francuskoj, a zatim Belgiju i Holandiju.¹⁵⁶⁾ Uporedo s tim na jugoslovenskom ratištu sve više se razvijala ofanziva Narodnooslobodilačke vojske. Naime, sredinom avgusta i početkom septembra, na teritoriju Srbije su prodrle tri korpusne formacije NOVJ koje su preko Kopaonika, Zlatibora i Tare dalje nad-

¹⁵⁴⁾ Arhiv VII, f. NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

¹⁵⁵⁾ Zbornik IV/29, Izvještaj Štaba 17. majevičke brigade Štabu 38. NOU divizije, 15. IX 1944. godine, dok. 78, str. 345

¹⁵⁶⁾ Drugi svjetski rat, knjiga 4, Vojno-istorijski institut, Beograd, 1967, str. 387-396 i 493-505

irale prema Šumadiji i sjevernom dijelu zapadne Srbije. Istovremeno, snage pod komandom Glavnog štaba Srbije razvile su svoja dještva prema istočnoj Srbiji. U Makedoniji je oslobođena velika teritorija i formirane su nove jedinice NOV i POJ.¹⁵⁷⁾

Na području istočne Bosne, a posebno u Tuzli i njenoj bližoj okolini, vojno-politička situacija se takođe povoljno razvijala. Jedinice 3. korpusa nalazile su se u ofanzivnom nastupanju. Vještima manevrima, odlučnim i smjelim napadima, uspjele su da oslobode mnoga mjesta i na taj način prošire slobodnu teritoriju. Procjenjujući situaciju kod neprijatelja Štab 3. korpusa je zaključio da sa postojećim snagama može osloboditi Tuzlu i tuzlanski bazen,¹⁵⁸⁾ pa je u vezi s tim izdao naređenje 27. i 38. diviziji da se odmah upute u pravcu Tuzle radi napada na neprijateljski Garnizon. Postupajući po toj zapovijesti Štab 38. divizije je obustavio dalje napade u rejonu Garevca i orijentisao jedinice na prostor Seona - Cage, odakle su trebale da krenu u napad za oslobođenje Tuzle, i na obezbjeđenje od eventualne intervencije neprijatelja iz pravca Doboja.¹⁵⁹⁾

Primivši naređenje 18. hrvatska je napustila položaje oko Modriče i u toku 16. septembra stigla u Međedu, tu prenoćila a zatim produžila preko Doborovaca do Seone. Prilikom prelaska komunikacije Srnice - Gračanica 3. i 4. bataljoni su se sudarili sa neprijateljem koji je u međuvremenu izbio na Vranjevac, kota 450. U ovoj borbi poginula su 4, a ranjena 3 borca. Neprijateljski gubici nisu bili poznati.¹⁶⁰⁾

Rano ujutro, 17. septembra, nastavljen je pokret ka Tuzli. Prema divizijskoj zapovijesti bilo je predviđeno da bataljoni 18. hrvatske brigade direktno učestvuju u napadu na neprijateljski Garnizon, a da 17. majevička brigada zatvori pravac Doboj - Tuzla. Istoga dana, oko 10 časova, 18. hrvatska brigada je stigla u Moluhe, odakle je trebalo da izvrši napad na neprijatelja.¹⁶¹⁾ Međutim, Tuzla je bila već oslobođena. Naime, u međuvremenu, jedinice 27. divizije (16. muslimanska i 19. birčanska brigada) prisilile su nepri-

¹⁵⁷⁾ Esad Tihić, Oslobođenje i odbrana Tuzle, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 3, Tuzla 1987, str. 376-377

¹⁵⁸⁾ u Tuzli su se tada nalazile jedinice 12. ustaškog i 10. domobranskog posadnog zdruza, (Zbornik IV/29, dok. 39, str. 178, napomena 2)

¹⁵⁹⁾ Zbornik IV/29, naređenje Štaba 3. korpusa od 16. IX 1944. godine dok. 79, str. 348

¹⁶⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

¹⁶¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 38. divizije od 16. IX 1944. godine, k. 1258, br. reg. 18/3

jatelja na povlačenje i ušle u grad. Tom prilikom zarobljeno je oko 100 neprijateljskih vojnika i oficira i zaplijenjeno dosta hrane, municije i ostale vojne opreme.¹⁶²⁾

Uspješno izveden napad na Tuzlu bio je od ogromnog vojno-političkog značaja za cijelu istočnu Bosnu pa i šire. Okupator i njegove sluge time su izgubile jedno od najvažnijih svojih uporišta, a ujedno i bogat izvor sirovina (uglja, soli, sode, špirita) neophodnih za dalje vođenje rata. Jedinicama 3. korpusa NOVJ pružene su široke mogućnosti za mobilizaciju novih boraca, a narodnooslobodilačkom pokretu za širenje političkog uticaja na najšire mase, posebno u stvaranju i jačanju organa narodne vlasti, zatim organizacija KPJ, SKOJ-a, USAOJ-a i AFŽ-a kao i vojno-pozadinskih organa vlasti. Narod Tuzle srdačnije i s velikim oduševljenjem dočekao svoje oslobodioce. Mnogi mladići i djevojke odmah su se priključili nekoj od jedinica 27. ili 38. divizije. Tada je, prema odluci Štaba 3. korpusa, formirana nova brigada - 21. istočnobosanska¹⁶³⁾ u koju su ušli 1. bataljon 18. hrvatske, 2. bataljon 17. brigade i 3. bataljon Tuzlanskog NOP odreda.¹⁶⁴⁾

Polaznici radio-telegrafskog kursa za vrijeme ručka, Tuzla 1944.

¹⁶²⁾ Ahmet Donlagić, Dvadeset sedma istočnobosanska divizija, Vojno-izdavački zavod, Beograd, 1983, str. 263

¹⁶³⁾ U Štabu novoformirane 21. istočnobosanske brigade naimenovani su: Stojan Milinović, za komandanta, Vojo Iković za političkog komesara, Blagoje Pejanović, za zamjenika komandanta i Pero Jovičić za pomoćnika političkog komesara (Zbornik IV/29, dok. 133, str. 517-548)

¹⁶⁴⁾ Zbornik IV/29, izvod iz Knjige depeša Štaba 3. korpusa za septembar 1944. godine, dok. 133, str. 547, (napomena 56)

Na položajima oko Tuzle 18. hrvatska brigada je ostala naredna tri dana. Provedeno vrijeme iskorišteno je za odmor i sređivanje jedinica. Održane su bataljonske i četne konferencije na kojima su borci upoznati sa najvažnijim ratnim i političkim događajima u našoj zemlji i u svijetu. Posvećena je pažnja i temama iz opšteg obrazovanja, zatim zdravstvenog i kulturnog prosvjećivanja. U štabovima bataljona i četa izvođena je nastava o komandovanju i rukovođenju jedinicama u toku borbe i kritički govoreno o uočenim nedostacima. Redovno je izvođena borbena obuka sa nastavom gađanja, pri čemu su borci detaljno upoznavani sa osobinama oružja kojim raspolažu, pogotovu novodobijenim od Saveznika ili zaplijenjenim od neprijatelja. Značajna pažnja posvećena je daljoj popuni jedinica i u vezi s tim vojnoj i političkoj obuci boraca, posebno novih, sa kojima je skoro svaki trenutak korišten za izučavanje taktičkih radnji, ratne vojne službe i stražarske službe, zatim opisa naoružanja i nastave gađanja. Odmorna i brojno ojačana, dobro naoružana i snabdjevena sa dovoljno municije, 18. hrvatska brigada je u to vrijeme spadala u red snažnih i borbeno kvalitetnih jedinica NOVJ-e. Kao takva bila je spremna za izvršavanje i najsloženijih borbenih zadataka.

*

*

*

Odmah nakon oslobođenja Tuzle Štab 3. korpusa je, u skladu sa direktivom Vrhovnog štaba, izdao naređenje Štabu 38. divizije da sve svoje jedinice orijentiše prema Posavini i Trebavi radi razbijanja dijelova 13. SS divizije i uništenja četničkih, ustaško-domobranskih i ostalih kvislinških jedinica, dok je 27. diviziju i dalje zadržao u tuzlanskom bazenu sa zadatkom da obezbjeđuje to područje, da protjera neprijatelja iz Požarnice i Gornje Tuzle i da likvidira zelenokadrovske grupe na prostoru selâ Dubrave, Vukovije i Međaš.¹⁶⁵⁾

Shodno naređenju Štaba Korpusa Štab 38. divizije je, 20. septembra, izdao zapovijest svojim jedinicama. U okviru postavljenog zadatka sutradan su bataljoni 18. hrvatske brigade krenuli iz Moluha pravcem Delići - Kozare - Dobrinja - Tinja - Alagina krčevina i u predvečerje istoga dana došli na prostor Seona - Cage. Treći i Četvrti bataljon sa brigadnom bolnicom zaposjeli su položaje u rejonu sela Seona, a Štab Brigade i 2. bataljon u selu Cage. Sa tog prostora Brigada je zatvarala pravce od Gračanice i Sokola.

¹⁶⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 3. korpusa od 19. IX 1944. godine, k. 408, br. reg. 14/2

Ujedno je mnogo radila na mobilizaciji i pridobijanju mještana da dobrovoljno stupe u redove Narodnooslobodilačke vojske. Odziv nije bio dovoljan, pa je Štab Brigade i dalje zahtijevao od štabova bataljona da se svakodnevno vrši agitacija, u cilju popune jedinica novim borcima.¹⁶⁶⁾

Gotovo istovremeno pokret su izvršile i ostale jedinice 38. divizije. Sedamnaesta majevička brigada pošla je iz Dobošnice preko Caga i stigla na područje Srebrenika gdje joj se pridružio Posavsko-trebavski odred. Mještani okolnih sela su srdačno dočekali svoje borce. Odatle su Brigada i Odred obezbjeđivali pravac prema Srnicama.¹⁶⁷⁾ Novoformirana 21. istočnobosanska brigada napustila je položaje na liniji Tušanj - Piskavica i prebacila se u rejon selâ Mijatovići, Brusnica, Gornje i Donje Breške, odakle je nakon kraćeg zadržavanja nastavila marš pravcem Breške - Kamenjaši - Avdibašići - Dubrava - Arnauti ka Tinji gdje je zauzela položaje. Ona je imala zadatak da obezbjeđuje divizijsku bolnicu, koja je bila smještena u selu Iličima, i da zatvara pravce od Srebrenika, Brešaka i Muslimanske Obodnice.¹⁶⁸⁾

Tada su na terenu Posavine, Trebave i zapadnog dijela Majevice djelovale brojne neprijateljeve snage. Jedinice 13. SS divizije bile su raspoređene na sektoru Bijeljina - Brčko - Gradačac. U Brčkom je bio smješten Štab 13. artiljerijskog puka, a pojedine njegove baterije u Bijeloj, Srnicama, Dubravama, Koraju i Celiću. Dvadeset i peta bojna 12. ustaškog stajaćeg djelatnog zadruga, čiji je komandant bio Ibrahim Pjanić, nalazila se na prostoru Sokol - Gračanica zajedno sa 9. bojn timerenog kadra tzv. »bosanskih planinaca«. Jugoistočno od njih, u rejonu Puračića, bila je 3. bojna, a u rejonu Mirićine 5. bojna zelenog kadra. Na pomenutom prostoru Trebave nalazile su se 4 četničke brigade, u Posavini 3, a na Majevici nekoliko brigada iz sastava Majevičkog četničkog korpusa.¹⁶⁹⁾

Dok su boravile na sektoru Srebrenik - Tinja - Seona - Cage, jedinice 38. divizije su se intenzivno pripremale za predstojeće borbene zadatke. Razrađujući plan daljih djejtava Štab 38. divizije je, 22. septembra, odlučio da se izvede napad na Gračanicu i Sokol, a za izvršenje tog zadatka odredio je 18. hrvatsku i 21. istoč-

¹⁶⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 18. hrvatske brigade od 20. IX 1944. godine, k. 1259, br. reg. 1/5-1

¹⁶⁷⁾ Sedamnaesta majevička brigada, Univerzal, Tuzla, 1980, str. 78

¹⁶⁸⁾ Zbornik IV/29, Izvod iz operativnog dnevnika Štaba 21. istočnobosanske brigade od 29. IX 1944. godine, dok. 132, str. 534-535

¹⁶⁹⁾ Zbornik IV/29, dok. 3, 5, 93, 99, 101, str. 15, (napomena 6), 28-29 (napomena 7, 8. i 9), 405 (napomena 2), 424-431, (napomena 2)

nobosansku brigadu. One su, 23. septembra, u prijedopodnevnim časovima, krenule u pravcu Gračanice. Na tom putu bataljoni 18. hrvatske brigade su razbili grupu ustaša na Bukvi, ušli u Sokol, a potom izbili na polazne položaje za napad.¹⁷⁰⁾ U isto vrijeme pokret je izvršila i 17. majevička brigada, koja je prema divizijskoj zapovijesti bila orijentisana na prostor Sladna - Monj - Vranjevac sa zadatkom da odatle štiti i kontroliše pravac od Srnica, te da time obezbjeđuje planiranu operaciju. Posavsko-trebavski odred je zadržan u Srebreniku odakle je zatvarao pravac Srnice - Tuzla.¹⁷¹⁾

Napad na Gračanicu izvršen je istog dana u kasnim večernjim satima. Neprijateljske snage nisu mogle izdržati napade 18. hrvatske brigade i dva bataljona (2. i 3.) 21. brigade. Ustaše Ibrahima Pjanića i pripadnici zelenog kadra bili su prinuđeni da napuste grad, pa je Gračanica brzo i lako zauzeta. Poslije oslobođenja grada jedinice 18. hrvatske brigade su raspoređene u rejonu Gračanica - Gornja Lohinja, Štab Brigade sa 2. i 4. bataljonom u Gračanici, a 3. bataljon u Gornjoj Lohinji. Njihov zadatak je bio da zatvaraju i kontrolišu komunikaciju Doboj - Tuzla i obezbjeđuju brigadnu bolnicu koja je bila smještena u Gornjoj Lohinji. Tu je Brigada provela samo nekoliko časova. Njene patrole su uspjele i za tako kratko vrijeme da pretresu grad, zatim prikupe nešto oružja, hrane, odjeće i ostalog ratnog materijala.¹⁷²⁾

U međuvremenu dok su jedinice držale položaje prema neprijatelju, Štab 38. divizije je, na osnovu pogrešno primljene radiozapovijesti Štaba 3. korpusa, uputio svoje jedinice u pravcu Majevice. Pokret je izvršen 25. septembra. Sve brigade 38. divizije su u toku prvog dana marša nastupale ka istoku, na prostor Srebrenik - Šahmeri - Behrami - Ljenobud. Međutim, za vrijeme pokreta otkriveno je daje šifrant pri Štabu 38. divizije pogrešno dešifrovao naređenje Štaba 3. korpusa. Naime, ta naredba odnosila se na 28. slavonsku diviziju koja je, u međuvremenu, prešla na područje istočne Bosne, a šifrant to nije znao. Kada je 28. divizija stigla u istočnu Bosnu, Vrhovni štab je odobrio Štabu 3. korpusa da je može upotrijebiti za čišćenje Majevice i Semberije od okupatorskih i kvislinških snaga.

Pošto je greška otkrivena Štab 38. divizije je naredio potčinjenim jedinicama da se vrate i zauzmu ranije položaje. Tako je 18. hrvatska brigada odmah krenula u pravcu Gračanice koju je pono-

¹⁷⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 38. divizije za kraj avgusta i septembar 1944. godine, 30. IX 1944, k. 1258, br. reg. 18/3

¹⁷¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

¹⁷²⁾ Isto

MJESEČNI OPERATIVNI IZVJEŠTAJ:

XVIII. N.O.U. brigade za mjesec SEPTEMBAR 1944.

1. septembra 1944. Brigada vrši pokret sa prostorijske Birča preko komunikacije Kladanj-Tuzla na prostorijsku Grivica i Loviči. Ostale jedinice naše Divizije nalaze se Treštenica. Vojska se odmarala i priprema za novi pokret.
2. septembra 1944. Do 10 časova brigada se nalazi na istome mjestu. U 10 časova pokret do Turije.
3. septembra 1944. Pokret brigade preko komunikacije Doboj-Tuzla na prostorijsku Moranjci. Sa nama se kreće Štab Divizije i Divizijska bolnica. Prilikom prelaza pruge ista je porušena na više mjesta. Desno od nas prelazi XI. Divizija, lijevo XVII. brigada.
4. septembra 1944. Brigada je sajestena Gor. Moranjci-palešici. Št brigada i štab Divizije Gornji Moranjci. Događaji bezbjedjenja od Gračanice, Pruge i Srnica. Jedinice se odmaraju i pripremaju za ofanzivne akcije. Desno od nas oko Rapašnice XI. Divizija vodi borbu. III. bataljon kreće u tom pravcu, ali je invencija nepotrebna.
5. septembra 1944. Pokret iz Moranjaka na prostorijsku Bandra-Monjnice. Brigada je u napadu na neprijateljsko uporište Srnice. I. III. i IV. bataljon napadaju neprijatelja u Sرنica. II. bataljon nalazi se na dri. Ustaške bande vrše napad na II. bataljon, ih razbija. III. IV. i I. bataljon u žestokoj borbi ovladali su kosama iznad Sرنica, ali se neprijatelj brani iz bunkera. Artiljerijska vatra je vrlo žestoka. Napad nije uspio. Naši gubitci: 5 mrtvih i ranjenih. Neprijateljski gubitci: 8-9 mrtvih i 20 ranjenih.
6. septembra 1944. U toku noći i dana uporno napadamo Sرنica sa I. III. i IV. bataljonima. Vodi se vrlo žestoka borba. Neprijatelj u novo jutro tuče sa artiljerijom. II. bataljon nalazi se Bandra sa zadatkom obezbjeđenja od Gračanice. Štab brigade na Kapetanovu Bini. Toga dana naši gubitci: 3 mrtva i 5 ranjenih. Neprijateljski gubitci toga dana: 7 mrtvih i 10 ranjenih. Zatopljen jedan njemački ofir oborila zatopljen jedan automobil. Zatopljeno je nešto kožoručja.
14. septembra 1944. I. i III. bataljon kreću na čišćenje Garevca od ustaških bandi. II. bataljon nakon žestoke borbe razbija neprijatelja na Pustari i produžuje u dejstvu sa III. bataljonom napad na Garevac. Neprijatelj se brani iz zidanih bunkera. U dana bataljoni se postavljaju na Pustari sa zadatkom obezbjeđenja aerodroma. Naši gubitci: 1 mrtvi, 3 ranjena. Neprijateljski gubitci: 3-4 mrtva i 1 ranjenih.
15. septembra 1944. Ustaške bande u jakini od 600 ljudi vrše napad na I. i III. bataljon, ali odlučnim kontranapadom i III. bataljona neprijatelj je razbijen. Likvidirano je 12 čvrstih bunkera i zatopljeno. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke. Oko 23-24 mrtva i 1. ki broj ranjenih. Naši gubitci: 1 mrtvi i 4 ranjenih.
16. septembra 1944. Pokret brigade sa prostorijske Modriča na prostorijsku Medjedja-Sarnice gdje se brigada smjestila. Obezbjeđenje od pravca Sرنica i Gračanice. Vojska se odmarala. Neprijatelj od Sرنica povremeno tuče artiljerijom.

17. septembra 1944: Pokret za Seenu preko Doborovaca. Kod prelaska komunikacije Srnice-Gračanica III. i IV. bataljon vode borbu s neprijateljem koji je izbio na vrh vrac kota 450. III. i IV. bataljon zadržavaju neprijatelja dok glavna kolona, koje sačinjava St. divizije, Divizijska bolnica, II. i II. bataljon, prelaze komunikaciju i izbijaju u Seenu. U ovoj borbi IV. i III. bataljon imali su 4 mrtva i 3 ranjena. Neprijateljski gubici nepoznati.

18. septembra 1944: U 3 časa u jutro brigada vrši okret za Tuzlu cilju narada na istu u sadejstvu sa jedinicama XXVII. Divizije. Istoga dana stiže na Moluhe je Tuzla do toga vremena zauzeta od strane jedinica XXVII. Divizije. Stab brigade u Moluhama

23. septembra 1944: Prilazna zapovijest za pokret prema Gračanici. U cilju narada na istu, Brigada prede s jedne koloni. III. bataljon razbija ustašku bandu na Bukvi, pretresa Soko, a potom cijela brigada produkuje za Gračanicu. Nakon slabog otpora u sadejstvu sa jedinicama XXI. brigade i II. bataljon ulaze u Gračanicu. Potom se b. d. smješta na prostoriju Gračanica-Donja L. Stab brigade Gračanica-IV. i II. bataljon na položajima oko Gračanice, a III. bataljon u Loinji za obezbjeđenje bolnice. Patrole pretrjuvaju te je pronađen izvještaj broj oružja

24. septembra 1944: Bataljoni na istim položajima. Stab brigade u Gračanici. Ustaše ponovo vrše ispad, ali su ubijeni. Zarobljeno je 6 ustaša, ubijeno 7-8 veći broj ranjeno, zarobljeno je 10 pušaka. Mi smo imali gubitaka. Istog dana pokret na prostoru Orahovica. Po dolasku u Orahovicu odigran od Miri line, Srnica i Gračanice.

26. septembra 1944: Pokret za Gračanicu i posjedanje iste. Tada se predalo se je 40 zeleno-kadrovaca sa 1 pr mitraljezom. Brigada ostaje na prostorijs Gračanica-Donja Loinja. Obezbjeđenje od Doboja Trebave.

27. septembra 1944: Bataljoni na istim položajima. U toku dana ustaše i S.s-ovci vrše napad od Srnica, Sokola i bida. U toku vrlo žestoke borbe brigada se vraća na prostorijs Orahovica. Naši gubici: 1 mrtvih i 2 mrtva. Od novomobilisanih 7 dezertir

28. septembra 1944.

SMRT FAŠIZMU-SLOBODA NARODU !

Politkom-Major:

Komandant-Major:

STABU XXXVIII. N.O.U. DIVIZIJE

POLOŽAJ.

Dostavljamo Vam mjesečni operativni izvještaj. Isti je radjen na brzinu, pošto nismo redovno vodili pribilješke o akcijama naše brigade. Svi podatci izneseni u ovom izvještaju prikupljeni su na brzinu za prošlih 48 časova, tako da nije isključeno da su se podkrule manje greške. U buduće ovi operativni izvještaji biće redovni i tačni, kao i popraćeni našim opažanjima.

Smrt fašizmu-Sloboda narodu !

Politkom-Major:

Komandant-Major:

vo zauzela, 27. septembra, i pri tome zarobila oko 40 ustaša i zaplijenila puškomitraljez. Ostale jedinice su zadržane na istim položajima.¹⁷³⁾

Sutradan, 28. septembra, usljed snažnog pritiska pojačanih neprijateljskih jedinica, koje su napadale od Srnica, Sokola i Babića, bataljoni 18. hrvatske brigade su bili prinuđeni da napuste Gračanicu i da se povuku u rejon Orahovice.¹⁷⁴⁾ Tada je došlo do žestokog okršaja u kome su pretrpljeni osjetni gubici. Poginuli su Pavo Bašić, komandant 4. bataljona i Marko Dubravac Belić, komandir čete, a 11 boraca je ranjeno.¹⁷⁵⁾

S namjerom da ojača pozicije 18. hrvatske brigade Štab 38. divizije je istoga dana uputio 17. brigadu prema Sokolu, a 21. na područje Sladne. Sa tog prostora one su napadale neprijateljske jedinice koje su nastupale sa linije Srnice - Gračanica. Jedan bataljon 21. brigade uspio je da im nakon žestoke borbe presiječe put, a zatim i da odbaci pobočnicu glavne neprijateljske kolone, koja je brojala oko 300 esesovaca i ustaša.¹⁷⁶⁾

Noću, između 28. i 29. septembra 1944. godine, Štab 38. divizije je izdao naređenje za ponovni napad na Gračanicu i Sokol. Osamnaesta hrvatska brigada, ojačana jednim bataljonom 17. majevičke brigade, dobila je zadatak da likvidira neprijateljsku posadu u Gračanici. Napad je izvršen u jedan sat poslije pola noći. Nakon kraće borbe zauzeti su svi važniji neprijateljski položaji u rejonu spoljne odbrane Gračanice. Treći bataljon je ušao u grad, vodio uličnu borbu i pri tome zaplijenio 10 pušaka i oko 300 metaka. Međutim, esesovci, ustaše i zelenokadrovci, koji su se utvrdili u nekoliko čvrstih (zidanih) zgrada i bunkera, nisu mogli biti likvidirani bez upotrebe teškog oružja. Svi naponi da se Gračanica potpuno oslobodi bili su uzaludni.¹⁷⁷⁾ Istovremeno, dva bataljona 17. majevičke brigade vršili su napad na Sokol. Brzo, bez teškoća, zaposjeli su sve položaje oko Sokola, a neprijateljske vojnike koji su se bra-

¹⁷³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 38. divizije za kraj avgusta i septembar 1944. godine, 30. IX 1944, k. 1258, br. ree. 18/3

¹⁷⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za septembar 1944. godine, 29. IX 1944, k. 1259, br. reg. 10/5-1

¹⁷⁵⁾ p_{avo} Bašić spada u red prvih boraca iz istočne Posavine. Spadao je među najhrabrije borce iz tog kraja. Kada je formirana Bukvička partizanska četa 1943. godine, postao je njen komandir. Uskoro je u Posavsko-trebavskom odredu postao komandant bataljona sa kojim je prešao u 18. hrvatsku brigadu

¹⁷⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 38. divizije za kraj avgusta i septembar 1944. godine, 30. IX 1944, k. 1258, br. reg. 18/3

¹⁷⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 29. IX 1944. godine, k. 1259, br. reg. 9/5-1

nili iz srednjovjekovne tvrđave nisu mogli savladati. Zbog svega ovoga Štab Divizije je donio odluku da se obustave dalji napadi i da se sve jedinice povuku na polazne položaje.¹⁷⁸⁾

Poslije neuspjelog napada na Gračanicu jedinice 18. hrvatske brigade su se povukle na prostor Gornja Orahovica - Barjak. Drugi bataljon se smjestio na liniji Huskići - Gornja Orahovica, 3. u Barjaku, a 4. u Gornjoj Orahovici zajedno sa Štabom Brigade, bolnicom i intendanturom. Pored odmora i sređivanja Brigada je imala zadatak da obezbjeđuje i kontroliše komunikaciju Doboj - Tuzla.¹⁷⁹⁾

Krajem septembra i početkom oktobra 1944. godine, na širem prostoru Gračanice, aktivirale su se prilično jake i još uvijek brojne neprijateljske snage, protiv kojih su jedinice 38. istočnobosanske divizije, a među njima i 18. hrvatska brigada vodile žestoke borbe. Pošto je došao do zaključka da ne može ponovo zauzeti Gračanicu i Sokol, Štab 38. divizije je 30. septembra izvršio novi raspored svojih brigada. Na prostoru Rašljevo - Omerbašići postavljene su 18. hrvatska brigada, koja je dobila zadatak da zatvara pravac Gračanica - Tuzla; u rejonu Srebrenika 17. brigada sa zadatkom ofanzivnog djelovanja prema Srnicama; a na liniji Gornji Moranjci - Falešići - Seona 21. brigada sa zadatkom zatvaranja i kontroliisanja komunikacije Gračanica - Srnice i obezbjeđenja divizijske bolnice koja je bila smještena u selu Seona. Sa novoposjednutih položaja Brigade su često vršile ispade, prepade i izviđačke akcije prema neprijateljskim uporištima duž komunikacija Brčko - Gračanica i Brčko - Srebrenik - Tuzla.¹⁸⁰⁾ Osim toga, sve ove jedinice bavile su se i prikupljanjem oružja i ostalog ratnog materijala. Samo u toku jednog dana 18. brigada je sakupila oko 20 pušaka i puškomitraljez, dok je 21. brigada prikupila čak 45 pušaka.¹⁸¹⁾

Raspoređena na prostoru Rašljevo - Omerbašići 18. hrvatska brigada je prvih nekoliko dana oktobra najveću pažnju poklonila sređivanju svojih redova i političkom djelovanju među narodom na terenu. Tada je brojala 503 borca i rukovodioca koji su pored pušaka bili naoružani i sa 35 puškomitraljeza, 29 automata, 3 bacača, 63 pištolja i jednim protivtenkovskim topom.¹⁸²⁾

¹⁷⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj štaba 38. divizije za kraj avgusta i septembar 1944. godine, 30. IX 1944, k. 1258, br. reg. 18/3

¹⁷⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 18. hrvatske brigade od 29. IX 1944. godine, k. 1259, br. reg. 2/5-1

¹⁸⁰⁾ Zbornik IV/29, naređenje Štaba 38. NOU divizije od 30. IX 1944. godine, dok. 138, str. 586

¹⁸¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 38. divizije za kraj avgusta i septembar 1944. godine, 30. IX 1944, k. 1258, br. reg. 18/3

¹⁸²⁾ Zbornik IV/30, naređenje Štaba 3. korpusa Štabu 38. NOU divizije od 2. X 1944. godine, dok. 6, str. 48 (napomena 3)

Česti pokreti i borbe sa okupatorsko-kvislinškim snagama uslovljavali su i promjene položaja. Već 3. oktobra, po naređenju Štaba Divizije, glavnina 18. hrvatske brigade (2. i 3. bataljon) je usiljenim maršem krenula na novi prostor. Treći bataljon je zaposjeo položaje u rejonu sela Mehića, a 2. bataljon u Seonoj. Njihov zadatak je bio da zatvaraju pravce koji iz Gračanice i Srnica vode ka Tuzli. Četvrti bataljon je ostao u Rašljevu zajedno sa bolnicom i intendanturom. Istoga dana, oko 9 časova, došlo je do žestokog sudara sa ustašama, jačine dvije bojne, koji su pokušali da se iz pravca sela Moranjci i Orahovice, preko Falešića i Čekanića izvuku prema Tuzli. Snažnim protivnapadom jedinica 21. brigade i 3. bataljona 18. hrvatske brigade ustaše su razbijene i protjerane u pravcu Gračanice. U ovoj borbi neprijatelj je imao 25 mrtvih, 17 ranjenih i jednog zarobljenog vojnika. Pored toga, zaplijenjen je minobacač sa 7 mina, zatim 2 puške, 500 metaka i nešto sanitetskog materijala.¹⁸³⁾

U noći, između 3. i 4. oktobra, čete 3. bataljona su izvršile napad na desnu neprijateljevu kolonu, koja je u međuvremenu zaposjela položaje na Kotilju, kota 518. Brzom i odlučnom intervencijom uspjele su da protjeraju neprijatelja, a potom i da zauzmu tu istaknutu kotu sa koje će kontrolisati i zatvarati pravac od Orahovice. Narednog dana u mahali Kulići patrola 3. bataljona je iznenada napala na manju grupu zelenokadrovaca. Nju je brzo rastjerala i pri tome zaplijenila 3 puške i manju količinu municije.¹⁸⁴⁾

Četvrtog oktobra, Štab 38. divizije je izdao zapovijest po kojoj su 18. hrvatska i 21. istočnobosanska brigada orijentisane prema Gračanici i Sokolu, sa zadatkom da likvidiraju pomenuta uporišta i unište tamošnje neprijateljske snage, dok je 17. majevička brigada upućena ka Sronicama radi razbijanja i gonjenja neprijatelja. Napad je trebalo izvesti sutradan u 5 časova. Prema naređenju Štaba Divizije bilo je planirano da svi bataljoni 18. brigade napadaju sa istočne strane pravcem Rašljevo - Donja Orahovica - Donja Lohinja, a 1. i 3. bataljon 21. brigade sa sjeverne strane.¹⁸⁵⁾

Naveče, 4. oktobra, 18. hrvatska brigada je nakon kraćih priprema krenula u pravcu Gračanice. Napad na spoljnu odbranu grada izvršen je kako je bilo i predviđeno. Obje Brigade su nakon

¹⁸³⁾ RIAT, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade, 16. X 1944. godine, dok. br. 4270; Zbornik IV/30, izvod iz Operativnog dnevnika 38. divizije za prvu polovinu oktobra 1944. godine, dok. 52, str. 264-265

¹⁸⁴⁾ RIAT, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade, 16. X 1944. godine, dok. br. 4270

¹⁸⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 18. hrvatske brigade od 4. X 1944. godine, k. 1259, br. reg. 3/5-1; Zbornik IV/30, zapovijest Štaba 38. NOU divizije od 4. X 1944. godine dok. 17, str. 80-81

dvočasovne borbe uspjele da likvidiraju okolna uporišta i da se probiju u periferne dijelove Gračanice. Međutim, u samom gradu razvila se žestoka ulična borba, u kojoj je neprijatelj braneći se iz tvrdih zgrada i bunkera odolijevao svim tim jurišima. Pošto je u toku borbe nestalo mina za teške bacače, a ocijenivši da se neprijateljske posadne jedinice ne mogu istjerati bez upotrebe teškog naoružanja, odlučeno je da se obustave dalji napadi i Brigade povuku na liniju Barjak - Borik - Čekanići - Vranovići, sa zadatkom da odatle zatvaraju pravac ka Gračanici i kontrolišu komunikaciju Doboj - Tuzla.¹⁸⁶⁾

Štab 18. hrvatske brigade, bolnica, intendantura i 2. bataljon smjestili su se u Orahovici, 4. bataljon na Boriku, a 3. u rejonu Barjaka. Na tom prostoru Brigada je provela nekoliko dana.¹⁸⁷⁾

Prema direktivi Vrhovnog štaba NOV i POJ od 5. oktobra, 28. divizija, koja je više dana provela na čišćenju terena od četničkih grupa na Majeveci, prebacila se preko rijeke Drine u Srbiju. Zbog toga Štab 38. divizije dobija zadatak da glavninu svojih snaga (17. i 21. brigadu) uputi na prostor južno od linije Čelić - Koraj - Bijeljina radi likvidacije četničkih i zelenokadrovskih uporišta, mobilizacije i radi daljeg prodiranja ka Semberiji, a da 18. hrvatsku brigadu sa Posavsko-trebovskim odredom, koji je nakon odlaska 17. brigade stavljen pod njenu operativnu komandu, orijentiše na liniju Srebrenik - Seona - Ratiš sa zadatkom da zatvore pravce koji vode od Gračanice i Srnica prema Tuzli, i da svakodnevno vrše mobilizaciju.¹⁸⁸⁾ U duhu divizijske zapovijesti izdate 6. oktobra, jedinice 18. hrvatske brigade su, sutradan, rano ujutro, krenule na odredište. Marševalo se u bataljonskim kolonama. Dolaskom na predviđeni prostor izvršen je sljedeći raspored jedinica: 3. bataljon se postavio u selu Mehićima, 2. na liniji Nukići - Ratiš, a 4. bataljon sa Štabom Brigade i intendanturom u Seoni. Brigadna bolnica se smjestila u Smolućoj. Na ovom prostoru Brigada je proslavila godišnjicu svog formiranja.¹⁸⁹⁾

Neposredno pred godišnjicu Brigade izvršene su izvjesne ersonalne promjene na komandnim i političkim dužnostima u tabu 3. korpusa, 27. i 38. diviziji. Pošto je general-lajtnant Košta

¹⁸⁶⁾ Zbornik IV/30, Izvod iz Operativnog dnevnika 38. divizije za prvu polovinu oktobra 1944. godine, dok. 52, str. 266-268

¹⁸⁷⁾ RIAT, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade, 16. X 1944. godine, dok. br. 4270

¹⁸⁸⁾ Zbornik IV/30, naređenje Štaba 3. korpusa Štabu 38. NOU divizije od 2. X 1944. godine, dok. 6, str. 48, (napomena 7)

¹⁸⁹⁾ RIAT, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade, 16. X 1944. godine, dok. br. 4270

Nađ postavljen za komandanta Glavnog štaba Vojvodine, na dužnost komandanta 3. korpusa naimenovan je general-major Vlado Popović, dotadašnji politički komesar 3. korpusa, a na upražnjeno mjesto političkog komesara 3. korpusa Dane Olbina, dotadašnji član Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Umjesto general-majora Jove Vukotića, koji je naimenovan za komandanta Korpusa narodne odbrane, za načelnika Štaba 3. korpusa postavljen je pukovnik Pero Kosorić, dotadašnji komandant 27. divizije. Za novog komandanta 27. divizije imenovanje potpukovnik Miloš Zekić, dotadašnji komandant 38. divizije, dok je potpukovnik Franjo Herljević, dotadašnji komandant 18. hrvatske brigade, postavljen za komandanta 38. divizije.¹⁹⁰⁾

Istovremeno došlo je i do nekih kadrovskih promjena u Štabu 18. hrvatske brigade. Za novog komandanta Brigade postavljen je Veljko Janković, dotadašnji zamjenik komandanta, a za političkog komesara postavljen je major Moni Finci, dotadašnji pomoćnik komesara, dok je Selim Numić naimenovan za zamjenika političkog komesara Brigade.

Krajem oktobra Moni Finci je premješten za političkog komesara 21. brigade, a novi politički komesar 18. brigade postao je Josip Radić, koji se ranije nalazio na dužnosti političkog komesara bataljona u 17. majevičkoj brigadi.

*

*

*

Desetog oktobra 1944. godine navršila se godina od formiranja 18. hrvatske brigade. Tim povodom Štab Brigade je uputio prigodnu zapovijest borcima, podoficirima, oficirima i političkim rukovodiocima, u kojoj se osvrnuo na dane kada je ona formirana, njene borbe u toku 6. neprijateljske ofanzive, dještvo u Posavini, na Majevidi i Trebavi, zatim na boravak i borbe u centralnoj Bosni, na povratak u istočnu Bosnu, i na kraju na njenu borbenu i političku aktivnost do početka oktobra.

U toj zapovijesti između ostalog kaže se: »Nastala je poslije oslobođenja velikih dijelova istočne Bosne. Kao mlada i nedovoljno iskusna odmah je pošla u borbu protiv okupatorsko-kvislinških snaga. Od prvog časa svog postanka bila je trn u oku neprijatelja, koji je težio daje uništi. Međutim, njeni borci, svjesni ispravnosti puta, kojim su pošli, prkosili su podmuklom neprijatelju, nevoljama i prijetnjama, gladovanju i hladnoći. Oni su kroz studen i mraz

¹⁹⁰⁾ Zbornik 11/14, dok. 170, 174 i 175, str. 158, 162 i 163,

preko hladne Krivaje, zatim pustih i zaleđenih goleti Betnja, Romanovca i Konjuha, u punom borbenom zanosu i sa velikom upornošću, izvršavali zadatke koji su im postavljani. Poslije 6. ofanzive Brigada je u svojim redovima okupila borce svih narodnosti iz istočne Bosne i u sebi iskovala i prekalila kroz dobro i zlo njihovo bratstvo i jedinstvo. Nošena velikom idejom slobode, bratstva i jedinstva, imajući uvijek pred očima krupnu figuru junačkog vode maršala Tita, ona je u sebi ujedinila sve težnje i želje, sve struje i narode. Prošla je kroz centralnu Bosnu, riješena da se ojača i učvrsti, a potom vrati u sastav matične 38. divizije. Uspješne borbe oko Teslića i Tešnja predstavljale su značajne podvige njenih jedinica. Od povratka iz centralne u istočnu Bosnu pa sve do početka oktobra 1944. godine, 18. hrvatska je bila u permanentnom procesu vojno-političkog i organizacionog učvršćenja i jačanja. To vrijeme ispunjeno je čestim pokretima i borbama, u kojima je iskazala svoju punu borbenu gotovost, čvrstinu i prekaljenost boraca.«¹⁹¹⁾

Uzdizanju kadrova i jedinstvu pogleda dosta su doprinosili sastanci Štaba Brigade sa štabovima bataljona i štabova bataljona sa komandama četa. Sastanci su se održavali prema ukazanim potrebama, dosta redovno, a na njima se najčešće kao predmetu rada raspravljalo o: prethodnim većim borbama, o pripremama za značajnija borbena dještva, zatim o pojedinim vojno-političkim problemima u jedinicama, kao i o važnijim pitanjima iz razvoja narodnooslobodilačkog rata i revolucije.¹⁹²⁾

Pošto je njen 1. bataljon, odmah nakon oslobođenja Tuzle, ušao u sastav novoformirane 21. istočnobosanske brigade, Brigada je ostala sa tri bataljona. Odmah se prišlo mobilizaciji i popuni jedinica novim borcima. Na sektoru Gračanica - Gradačac, gdje je Brigada boravila oko mjesec dana, u njene redove stupile su desetine novih boraca. Zahvaljujući dovoljnom prilivu ljudstva omogućeno je formiranje novog 1. bataljona. Formiranje tog bataljona, zatim prekomanda nekih rukovodilaca u druge jedinice i vojno-pozadinske vlasti, te osjetni gubici u kadrovima u toku zadnjih borbi, doveli su do krupnih promjena u svim štabovima bataljona i komandama četa. Prišlo se smjelijem uzdizanju i postavljanju mladih boraca na odgovorne dužnosti, a koji su svojom hrabrošću, odlučnošću i pouzdanošću opravdali ukazano im povjerenje i pokazali se sposobnim za izvršenje postavljenih zadataka. Borbenost, uz druge

¹⁹¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 18. hrvatske brigade povodom godišnjice njenog formiranja, 11. X 1944. godine

¹⁹²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, izvještaj pomoćnika političkog komesara za oktobar 1944. godine, 6. XI 1944, mikrofilm, IRPJ, rolna 1/649-652

potrebne uslove, predstavljala je osnovno mjerilo kojim se Štab Brigade služio prilikom naimenovanja mladih rukovodilaca. Svi vojno-politički rukovodioci, počevši od desetara pa do komandanta i političkog komesara, bili su dobri borci.

Predah u vrijeme boravka Brigade u Posavini, jesen 1944.

Kulturno-prosvjetni rad unutar Brigade bio je dobro organizovan. Dosta se učinilo na iskorjenjivanju nepismenosti, ali se ona ponovo pojavljivala kao problem dolaskom svake grupe novih boraca. Štab Brigade, posebno njen politički komesar, stalno je insistirao na daljem kulturnom uzdizanju i prosvjećivanju boraca.¹⁹³⁾

Prvi ljekar Brigade dr Milan Goldner je po oslobođenju Tuzle postavljen za načelnika Sanitetskog odjeljenja vojne oblasti 3. korpusa. Umjesto njega za novog referenta saniteta tada je postavljen Bešlaga Korajkić, a za pomoćnika Ešref Čizmić. Ostalo sanitetsko osoblje bilo je sasvim mlado. Pri Štabu Brigade održavani su sanitetski kursevi za referente saniteta u bataljonima i za četne bolničarke. Ti kursevi i oni koje su organizovale više komande bili su od velikog značaja za dalji razvoj i unapređenje ove službe.

Intendantura je bila takođe dobro organizovana. Nije se oskudijevalo u hrani, niti u odjeći, mada je većina boraca imala ljetno

¹⁹³⁾ Isto

odijelo od vrlo slabog materijala. Jedini problem predstavljala je oskudica u obući.

Da bi borcima i rukovodiocima dao više elana, Štab Brigade je još u centralnoj Bosni uveo praksu da dodijeli naziv »udarni« onom bataljonu koji u vremenskom periodu od 15 dana ostvari najbolje rezultate u izvršavanju borbenih zadataka. U vezi s tim određena je komisija sastavljena od komandanta, komesara i pomoćnika komesara Brigade, komesara i pomoćnika komesara bataljona, koja je svakih 15 dana pregledala bilans uspjeha po bataljonima i donosila odluku o dodjeljivanju naziva »udarni«. ¹⁹⁴⁾

Na godišnjicu formiranja, partijska organizacija Brigade imala je 21 ćeliju sa 109 članova i 37 kandidata, dok je organizacija SKOJ-a brojala 17 aktiva sa 81 članom. Brojno stanje po jedinicama izgledalo je ovako:

JEDINICA	Partijskih jedinica	Članova KPJ	Kandid. KPJ	Skojev. aktiva	Članova SKOJ-a
1. bataljon	4	18	7	3	15
2. bataljon	4	19	6	4	18
3. bataljon	4	23	10	4	22
4. bataljon	5	22	7	4	22
Stab brigade	1	7	-	-	-
Djelovi oko Štaba					
Brigade	2	14	5	-	-
Bolnica	1	6	2	2	4
Svega	21	109	37	17	81

Socijalni sastav partijske organizacije bio je sljedeći: 54% radnika, 36% seljaka i 10% đaka i intelektualaca. Članovi KPJ bili su nosioci borbenog duha i inicijatori svih aktivnosti koje su bile vezane za djelovanje Brigade. Međutim, još uvijek neke partijske ćelije nisu se mogle snaći u svakoj situaciji. To je dolazilo zbog toga što je organizacija bila mlada, sa malim brojem iskusnih i prekaljenih članova KPJ, koji nisu imali dovoljno teoretskog znanja. ¹⁹⁵⁾

*

*

*

Drugog dana, nakon skromno proslavljene godišnjice, glavnina 18. hrvatske brigade je po naređenju Štaba 3. korpusa upuće-

¹⁹⁴⁾ Isto

¹⁹⁵⁾ Isto

na u pravcu Miričine i Dobošnice, sa zadatkom da u sadjeystvu sa Tuzlanskim NOP odredom izvrši pretres tih sela i da na tom prostoru, na pruži i putu, poruši sve objekte. Iznenadnim i jednovremenim napadom njenih bataljona i bataljona Odreda pripadnici 5. bojne zelenog kadra brzo su savladani i protjerani. Prilikom pretresa Miričine pronađeno je 5 pušaka i oko 1500 metaka. Osim toga porušeno je nekoliko mostova i na više mjesta dignuta je pruga. Za to vrijeme 3. bataljon je zatvarao pravce od Gračanice i Doborovaca dok je Štab Brigade bio smješten u zaseoku Bekrići. Sljedećih nekoliko dana sve jedinice Brigade su ostale na istom prostoru sa istim zadacima.¹⁹⁶⁾

Prema naređenju Štaba 3. korpusa od 15. oktobra, 18. hrvatska brigada je trebala da se prebaci u Tuzlu i preuzme ulogu posadne jedinice od 19. birčanske brigade. Međutim, Štab Brigade je 16. oktobra uputio Štabu 3. korpusa prijedlog da sa svojim jedinicama i dalje ostane na dotadašnjem prostoru, jer je u međuvremenu dobio obavještenje da će esesovci uskoro napustiti sektor Srnice - Gradačac. Istoga dana Štab 3. korpusa je promijenio prvobitnu odluku i dozvolio 18. hrvatskoj brigadi da ostane na istom prostoru, dok je ulogu posadne jedinice Garnizona u Tuzli nešto kasnije preuzela 21. istočnobosanska brigada.¹⁹⁷⁾ Tu veoma povoljnu vojno-političku situaciju 18. hrvatska brigada je vrlo umješno iskoristila. Sutradan je sa Posavsko-trebovskim odredom ušla u Srnice i rastjerala oko 120 četnika Jovana Peleša, a potom se uputila ka Gradačcu u kome je bilo oko 300 slabo naoružanih i potpuno demoralisanih zelenokadrovaca. Štab Brigade je neposredno pred napad poslao pismo zelenokadrovskoj posadi u Gradačcu, u kojem joj je kratko objasnio najvažnija zbivanja u svijetu i na jugoslovenskom ratištu i u vezi s tim od nje zahtijevao da ne pruža nikakav otpor. Pošto je odgovor bio pozitivan, jedinice Brigade i Odreda su sa lakoćom oslobodile Gradačac. Izašavši na ulice narod je srdačno dočekao svoje oslobodioce, jer je bio ubijeđen da se radi o konačnom oslobođenju grada pa i čitavog regiona.¹⁹⁸⁾

Znajući raspoloženje naroda u Gradačcu i njegovoj okolini, odmah su preduzete političke mjere da se što veći broj novih boraca uključi u redove partizanskih jedinica. Održano je nekoliko sasta-

¹⁹⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade 3. korpusu od 12. X 1944. godine, k. 1259, br. reg. 7/5

¹⁹⁷⁾ Zbornik IV/30, Izvod iz Operativnog dnevnika 38, NOU divizije za drugu polovinu oktobra 1944. godine, 14. XI 1944. godine, dok. 86, str. 522 (napomena 7)

¹⁹⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvadak iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za period od 9. X do 15. X i od 29. IX do 16. X 1944. godine, k. 1259, br. reg. 8. i 11/5

naka i konferencija u gradu i okolnim selima, na kojima se opširno govorilo o: uspjesima NOVJ, posebno u Srbiji gdje su se u to vrijeme vodile borbe za oslobođenje Beograda, o stvaranju velikih oslobođenih teritorija u Bosni i Hercegovini, o najznačajnijim događajima u istočnoj Bosni i o uspjesima jedinica 3. korpusa.

U narednih desetak dana 18. hrvatska brigada je na sektoru Gradačca razvila značajnu i plodnu političku aktivnost. Njen Štab je organizovao 5 uspješnih zborova, dvije šire konferencije i nekoliko kulturno-umjetničkih priredbi. Najuspjeliji zbor održan je u Gradačcu. Na njemu je prisustvovalo između 500 i 550 osoba. Bataljoni Brigade su po okolnim selima, takođe, organizovali niz zborova i konferencija.¹⁹⁹⁾ Pored toga, Štab Brigade je uputio letak narodu Gradačca i okoline, pozivajući ga »... u redove slavom ovenčane narodnooslobodilačke vojske. Stupajte u 18. N. O. udarnu brigadu i pri samom koncu pomozite ovu divovsku borbu, jer boriti se za oslobođenje zemlje dužnost je i čast svakog čovjeka. Ne dozvolite da vas dani slobode zateknu skrštenih ruku«. ²⁰⁰⁾ U redove Brigade stupilo je 38 omladinaca i omladinki iz Gradačca. Osim toga, prikupljeno je oko 50 pušaka, 2 automata, 6 pištolja i 2500-3000 metaka.²⁰¹⁾

Uporedo s političkim radom 18. hrvatska brigada je skoro svaki dan vodila borbe protiv združenih neprijateljskih snaga, koje su još uvijek uporno pokušavale da povrate izgubljene pozicije. U toku 18. oktobra njeni bataljoni su uspjeli da zaustave grupu ustaša, koja je namjeravala da ovlada Srnicama, a zatim su u selu Avramovini napali i rastjerali četnike 6. posavske brigade Trebavskog četničkog korpusa. U toj borbi ubijena su 3, a ranjeno je više četnika. Sutradan, 19. oktobra, veća četnička grupa pokušala je da zauzme Srnice, ali su je odlučnim i iznenadnim protivnapadom spriječile jedinice 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda. Istoga dana izvršeno je čišćenje sela Lukavca od četničkih ostataka.²⁰²⁾

Borbe oko Gradačca nastavljene su i narednih dana i to sa nesmanjenim intenzitetom. Naime, 20. oktobra, kod sela Žabara došlo je do sukoba sa dijelovima 5. i 6. četničke posavske brigade, koji su nakon kraće borbe savladani i protjerani u više pravaca. Sli-

¹⁹⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj pomoćnika političkog komesara za oktobar 1944. godine, 6. XI 1944, mikrofilm, IRPJ, rolna 1/649-652

²⁰⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Proglas građanima Gradačca od 18. X 1944. godine, k. 1259, br. reg. 22/5-1

²⁰¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj pomoćnika političkog komesara za oktobar 1944. godine, 6. XI 1944, mikrofilm, IRPJ, rolna 1/649-652

²⁰²⁾ Zbornik IV/30, Izvod iz Operativnog dnevnika 38. NOU divizije za drugu polovinu oktobra 1944. godine, dok. 86, str. 523-525

GRADJANI GRADAČA I OKOLINE

Poslije tri i po godine krvave okupacije i robovanja, poslije tri i po godine zuluma, pijačke i bratoubilačkog klanja za interese tudjina, ovo događja se očekivano čudo pred Vašim očima. Krvava 13 SS divizija zajedno sa svojim gazdama -- "švabama" bježi iz naše zemlje, rušeci sa sobom mostove, telefonske bandere i sve objekte na cestama. Hitlerove bande za uvijek napuštaju našu zemlju.

Pod snažnim i odlučnim udarcima herojske CRVENE ARMije, i naših saveznika ENGLEŠKE i AMERIKE nekadašnji hitlerovi saveznici RUMUNIJA, BUGARSKA i FINSKA kapitulirali su i svoje oružje okrenuli protiv samog Hitlera. TURSKA je već davno prekinula sve odnose sa Njemačkom. Oslobođena je FRANCUSKA, BELGIJA, BUGARSKA, RUMUNIJA skoro cijela POLJSKA, ITALIJA i GRČKA i dobar dio JUGOSLAVIJE. Hitler je ostao sada sam i rat se sada vodi na tlu same Njemačke, koja je, eto tako dovedena u čorsokak.

Bratska CRVENA ARMija spojila se sa slavnim NARODNO-OSLOBODILAČKOM VOJSKOM i skupa sa njom prešla Moravu, Dunav i Tisu, oslobodivši stotine gradova i sela među kojima SUBOTICU, VELIKI BEČ, KEREK, VELIKU KIKINDU, SENTU, STARI I NOVI BEČEJ, PANČEVO, SMEDEREVO, POŽAREVAC, NEGOTIN, ČUPRIJU, PARAČIN, ALEKSINAC, NIS, KRUSEVAC, LESKOVAC i niz drugih. U samom BEOGRADU vode se ulične borbe u centru grada. Skoro cijela Istočna Bosna je oslobođena. U TUZLI, ZVORNiku, VLAŠENICAMA, SREBRENICI, BRATONCU i VIŠEGRADU visoko se vije zastava slobode. Fašistička evropska tvrdjava ruši se kao kula od karata.

Njemačka je opkoljena - njemačka je sigurno izgubila rat
Za koji dan naša kršna Hercegovina -- Bosna biće slobodna.
Za koji dan cijela JUGOSLAVIJA bitiće slobodna.

GRADJANI I GRADJANKE, OMLADINO!

Dočekajte svoje oslobođioce, svoju junačku N.O. VOJSKU vesela srca. Ponovo su vam došli junaci koji nisu štedili znoj i krv, - junaci koji su gladovali, mrzli se i patili, a bi vam donijeli ove radosne dane koji dolaze - dane slobode!

Dosta je bilo međusobnog klanja i ubijanja. Okupator, koji je razvio tu bratoubilačku borbu bježi iz naše zemlje, ostavljajući iza sebe svježu nevinu krv spaljena sela, jauk i suze novilijenih. Izdajnici razbili boja Pjanici i Topčić, Mulalić i Čajić, nastoje da vas upregnu u jedna kola i nastave svoju izdajničku radu tu. Ali i njima su dani izbrojeni. Naše jedinice u svom silnom naletu, kroz Srbiju razbile su u prah i pepeo sve "dražine" korpusa. Sam Draža bio je prisiljen da sa manjom grupom četnika pregazi Drinu i predje u Istočnu Bosnu. Sada se potuče po Trebavi i Ozrenu.

GRADJANI I GRADJANKE, OMLADINO!

Zraci slobode već obasjavaju naša, krvlju natopljena, polja i planine. Hercegovina je junački izdržala sve borbe i patnje i ponosno dočekuje dane slobode. Kroz te borbe i potoke krvi, kroz brojne suze iskovalo se čelično bratstvo naroda Bosne i Hercegovine. Vignate priznanje dato nam je time što će Bosna i Hercegovina živjeti u brat, svojoj FEDERATIVNOJ i DEMOKRATSKOJ JUGOSLAVIJI, kao samostalnoj i sasvim ravnopravnoj jedinici. Za sve ovo proliše krv i dadoše svoje živote najbolji sinovi koje je ikada odhranila Hercegovina.

Zato, svi vi koji možete nositi pušku, a do danas ste ostali po strani ove borbe pristupajte u redove slavnog ovdječane NARODNO-OSLOBODILAČKE VOJSKE. Stupajte u XVIII. N.O. Udarnu brigadu i pri samom koncu pomozite ovu divovsku borbu. Boriti se za oslobođenje naše zemlje je dužnost i čast svakog čovjeka.

Ne dozvolite da vas dani slobode zateku skrštenih ruku, jer će to biti sramota za svakog za borbu sposobnog čovjeka.

NAPRIJED, SVI U REDOVE N.O.V. ZA BRZO I POTPUNO OSLOBOD-
JENJE!

ŽIVJELA SLAVNA NARODNO OSLOBODILAČKA VOJSKA JUGOSLAVIJE
ŽIVIO NJEN VRHOVNI KOMANDANT - MARŠAL JUGOSLAVIJE DRUG
TITO!

ŽIVJELO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG OSLOBODJENJA
JUGOSLAVIJE!

ŽIVJELO ZEMALJSKO ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE BOSNE I HERCEGOVINE

ŽIVJELO BRATSTVO SRBA, HRVATA I MUSLIMANA!

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

U GRADAČCU, 18. OKTOBAR 1944

Š T A B

XVIII. N. O. U. BRIGADE.

Faksimil Proglasa upućenog građanima Gradačca i okoline

jedećeg dana u selu Mionici razbijeni su i zelenokadrovci. I pored svih tih gubitaka četnici, ustaše i zelenokadrovci, čije je ukupno brojno stanje još uvijek bilo nekoliko puta veće od brojnog stanja kompletne 18. hrvatske brigade, preduzimali su nove napade. Tako su četnici u toku 22. oktobra uporno pokušavali da zauzmu selo Turčić kako bi odatle izvršili napad na Gradačac. Međutim, zahvaljujući pravovremenoj intervenciji Brigade i Odreda njihov plan je osuđen.

Radi daljeg čišćenja i razbijanja kvislinških snaga Štab 18. hrvatske brigade je, ujutro, 23. oktobra, sve svoje jedinice orijentisao prema selu Sibovcu gdje su bili smješteni četnici 7. brigade Trebavskog četničkog korpusa. U predvečerje istoga dana došlo je do žestokog sudara u kome su četnici pružili žilav otpor, ali ipak nedovoljno snažan da bi zaustavili juriše partizana. Morali su napustiti Sibovac i definitivno odustati od namjere o ponovnom zauzimanju Gradačca. U ovoj borbi zarobljeno je 10 četnika.²⁰³⁾

Dva dana kasnije Brigada je izvela napad na Skugrić, u kome su se nalazili dijelovi 3. i 4. trebavske četničke brigade Tre-

²⁰³⁾ Isto

bavskog korpusa. Nakon kratkotrajne borbe četnici su natjerani na povlačenje u pravcu Modriče. U toku napada zarobljeno je 9 četnika.

Sutradan, 26. oktobra, u rejonu sela Ledenica vođena je viščasovna borba protiv združenih četničkih, ustaških i zelenokadrovskih jedinica, koje su pokušale da sa sjeverne strane prodru u Gradačac. I ovoga puta 18. hrvatska brigada je uspjela da odbrani Gradačac. Ujedno, time se završava njena borbena, a i politička aktivnost na sektoru Gradačca.²⁰⁴⁾ Mada je nastojala ona, ipak, nije mogla bitnije utjecati na povećanje slobodne teritorije, jer su u odnosu na nju snage neprijatelja bile daleko brojnije.

Dok je boravila u Gradačcu i njegovoj bližoj okolini, Brigada je posebnu pažnju poklanjala daljem vojničkom i političkom sređivanju svojih jedinica. Održano je nekoliko bataljonskih i četnih konferencija, na kojima su analizirane određene borbe, politička aktivnost i kulturno-prosvjetni rad u Brigadi. Tokom druge polovine oktobra u njene redove stupio je znatan broj novih boraca, koji su se brzo prilagođavali novim uslovima života i uspješno izvršavali sve postavljene im zadatke.

DJEJSTVA BRIGADE NA MAJEVICI

Koncem oktobra 1944. godine, 18. hrvatska brigada je, po naređenju Štaba 38. divizije, napustila Gradačac i uputila se prema Majevidici sa zadatkom da zatvori pravac Brčko - Tuzla i da na tom prostoru nastavi aktivnost na razbijanju i čišćenju terena od ostataka okupatorsko-kvislinških snaga. U toku pokreta, 28. oktobra, napala je i likvidirala ustaško uporište u Dubravama, a zatim produžila u pravcu Maoče i Rahića. Narednog dana, kod Maoče, Brigadi se predalo oko 700 esesovaca iz 28. puka 13. SS divizije i to sa kompletnim lakim i teškim naoružanjem. Oni su pri tome izrazili želju da stupe u redove NOVJ i da se dokažu borbom u jedinicama u koje su bili raspoređeni. Radi popune svojih bataljona Štab 18. hrvatske brigade je zadržao 180 vojnika sa 8 mitraljeza, dok je ostale poslao u Tuzlu na raspolaganje Štabu 38. divizije, koji je odmah 182 vojnika sa 6 mitraljeza uputio 17. majevidskoj, a preostale 21. istočnobosanskoj brigadi i još nekim drugim jedinicama.²⁰⁵⁾

Nakon kraćeg predaha u Maoči, jedinice 18. brigade su nastavile pokret u pravcu Lopara. Usput su likvidirale neprijateljska

²⁰⁴⁾ Isto

²⁰⁵⁾ Isto

uporišta u Brki, Rahiću i Pukišu. Tokom 31. oktobra, Brigada je zaposjela položaje na liniji Jablanica - Mačkovac - Lopare. Tu će provesti nekoliko dana. Njeni manji dijelovi povremeno su izvodili napade na ostatke razbijenih kvislinških jedinica.²⁰⁶⁾

Pošto su esesovci, u međuvremenu (22. oktobra) napustili Bijeljину, a odmah potom u nju ušli četnici, Štab 38. divizije je shodno naređenju Štaba 3. korpusa odlučio da bataljone 17. majevičke brigade orijentiše u pravcu Bijeljine. Sa njima je krenuo i komandant divizije potpukovnik Franjo Herljević. Kada je glavnina 17. brigade stigla u Bogutovo Selo doznala je da se u Bijeljini, pored četnika, nalaze i jedinice njemačke 1. brdske divizije, koje su nakon teških gubitaka pretrpljenih u borbama oko Beograda djelimično popunjene i prebačene u donji tok rijeke Drine, na sektor između Zvornika i ušća Drine u Savu. Njima je naređeno da obezbjeđuju lijevu obalu rijeke, a ujedno i da prihvataju snage Grupe armija »E« koje su se povlačile sa juga Balkana. Usljed izmijenjene situacije, Štab 3. korpusa je riješio da 17. majevičku brigadu usmjeri ka komunikaciji Zvornik - Tuzla, sa zadatkom zatvaranja pomenutog pravca i ofanzivnog djelovanja prema Zvorniku. Tako su 28. oktobra njene jedinice izbile u rejon Snagova, tu se rasporedile i otpočele napade na neprijatelja.

Osamnaesta hrvatska brigada je i dalje ostala na pomenutoj liniji zatvarajući pravac Brčko - Tuzla. Trećeg novembra njene jedinice su u neposrednoj blizini Lopara razbile grupu od 50 četnika. U toj borbi četnici su imali jednog mrtvog i 6 ranjenih, dok su jedinice Brigade prošle bez gubitaka, zaplijenivši 2 puške, 4 bombe i 100 metaka.²⁰⁷⁾

Sljedećeg dana Brigada je izvršila napade na neprijateljska uporišta u Čeliću, Ratkovićima i na Oglavku, koja su predstavljala povezanu liniju položaja za sprječavanje nadiranja ka Brčkom. Neprijatelj je uzvativši ubitačnom vatrom odmah reagovao. Borba je trajala nekoliko časova, a preokret je nastupio kada su neprijateljske jedinice, uz podršku teškog naoružanja prešle u protivnapad. Bataljoni su zbog toga morali odstupiti na polazne položaje. Postignut je samo djelimičan uspjeh.

U ovoj akciji Štab 38. divizije je u svom izvještaju od 18. novembra zapisao sljedeće: »18. hrvatska brigada izvršila je svoj zadatak uglavnom uspješno. Izostala je likvidacija Čelića, ali smatramo da bi ovo uporište bilo likvidirano poslije likvidacije Brke, Pu-

²⁰⁶⁾ Isto

²⁰⁷⁾ Zbornik IV/30, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 18. XI 1944. godine

kiša i Rahića, da nije Brigada dobila zadatak na drugom sektoru. « U istom izvještaju kaže se da su ». . . moral, disciplina i borbeni duh kod boraca 18. hrvatske brigade na dobroj visini. Rukovodstvo ove Brigade od četnih komandi pa nadalje, borbeno je i to se pozitivno odražava na cijelu jedinicu.«²⁰⁸⁾

Poslije neuspjelog napada na Čelić, bataljoni su se vratili u rejon Lopara i postavili na liniju Jablanica - Mačkovac - Medednik. Znajući za neprijateljeve namjere, Štab Brigade se stalno obraćao svojim jedinicama sa zahtjevom da budno prate sve promjene i pokrete neprijateljskih snaga i u vezi s tim da preduzimaju odgovarajuće protivmjere i potrebne manevre. Na ovim položajima

Na Majeveci pred Štabom Brigade: Vicko Katić, oficir OZN-e; Cvijetin Mijatović, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu; Đorđe Baltić, opunomoćenik OZN-e i Moni Finci, politički komesar Brigade, kraj 1944.

Brigada je ostala do 8. novembra. U tom kratkom vremenskom periodu vodila je nekoliko teških i uspješnih borbi. U njenom operativnom dnevniku stoji da je, 5. novembra, jača neprijateljska kolona, sastavljena od Nijemaca i četnika, pošla iz Lopara u pravcu Medednika s ciljem da okruži i napadne položaje Brigade. Međutim, odlučnim protivnapadom bataljona koji je bio postavljen na

²⁰⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za prvu polovinu novembra 1944. godine, 18. XI 1944, k. 1258, br. reg. 35/3

Međedniku, neprijatelj je prvo zaustavljen, zatim razbijen i na kraju odbačen. Tom prilikom ubijena su 3, a ranjeno je 6 neprijateljskih vojnika. Osim toga zaplijenjeno je 7 pušaka, 5 bombi i 350 metaka.²⁰⁹⁾

Narednog dana, oko 11 časova, uslijedio je novi napad na položaje na kojima su bili raspoređeni bataljoni 18. hrvatske brigade. Ovoga puta neprijatelj je nastupao iz tri pravca i u tri odvojene kolone. Na uskom prostoru, između Strnče i Međednika razvila se oštra borba u kojoj su, od samog njenog početka, Nijemci i četnici trpjeli znatne gubitke. Nakon tročasovne borbe neprijatelj je odbačen u pravcu Lopara. Iz njegovog stroja izbačeno je oko 20 vojnika, dok je Brigada imala samo 5 ranjenih. Pored toga, zaplijenjeno je 10 pušaka, 5 bacačkih mina, 200 metaka i nekoliko vojničkih ranaca sa spremom. Sedmog novembra, nadomak Lopara, manja grupa četnika izvršila je napad na jednu četvu. U bliskoj borbi četnici su brzo savladani i protjerani u pravcu Priboja. Dva četnika su ubijena, a jedan ranjen. Zaplijenjene su 4 puške, 3 bombe i 150 metaka.²¹⁰⁾

Usljed pojačane aktivnosti neprijatelja u zahvatu stare ceste Celić - Tuzla, Štab 18. hrvatske brigade je pokrenuo svoje jedinice prema zapadu. Pokret je izvršen 8. novembra, u prijednevima časovima. Usput je razbijeno nekoliko manjih neprijateljskih grupa. Dolaskom na odredišni prostor Brigada se razmjestila na liniji Piperi - Drijenča - Humci. Tu je provela pet narednih dana, a do borbenih kontakata sa njemačkim i kvislinškim jedinicama dolazilo je sasvim rijetko zato što su i oni ograničili svoja djeljstva na tom sektoru. U njima su najčešće bile angažovane čete ili pak desetine, a samo ponekad cio bataljon Brigade. Tako je, u toku 9. novembra, minerska ekipa uspjela da postavi minska polja duž puta Pukiš - Lopare, a dva dana kasnije i na komunikaciji Han - Miladije - Celić, dok je bataljonu koji se nalazio u Humcima pošlo za rukom da razoruža 5 zelenokadrovaca.

Višednevno zatišje maksimalno je korišteno za odmor i sređivanje jedinica. U svim bataljonima i četama održane su konferencije. Na njima su pored opšteg obrazovanja, zdravstvenog i kulturnog prosvjeđivanja, analizirane prethodne borbe. Slični sastanci održani su u vodovima sa vodnicima i desetarima. Posebna pažnja posvećena je vojnoj obuci i nastavi gađanja.

²⁰⁹⁾ Zbornik IV/30, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 18. XI 1944. godine, dok. 100, str. 579-580

²¹⁰⁾ Isto

Četrnaestog novembra 1944. godine Brigada se premjestila na prostor Vražići - Strepei - Maoča. U toku pokreta sukobila se sa grupom njemačkih vojnika koja je brojala od 80 do 100 ljudi. Borba nije dugo trajala. Nijemci su brzo razbijeni, a potom gonjeni sve do Čelića. Prema procjeni Štaba Brigade neprijatelj je imao 30 što mrtvih što ranjenih, dok su gubici Brigade bili jedan mrtav i jedan ranjen borac. Istoga dana, kasno naveče, dva bataljona su iznenada napala na uporišta Pukiš i Ratkoviće. Neprijateljske posade nisu bile u stanju da pruže bilo kakav otpor, odmah su se razbježale, tako je 18. hrvatska brigada ponovo zaposjela pomenuta uporišta. U toj borbi izbačeno je iz stroja preko 50 neprijateljskih vojnika.²¹¹⁾

Poslije završetka ove akcije bataljoni su zaposjeli položaje na liniji Velino Selo - Štrepci - Maoča - Zovik i već sutradan odatle izvršili napad na Brku u kojoj su bili smješteni Čerkezi.²¹²⁾ Nakon višednevnog okršaja oni su savladani i protjerani u pravcu Brčkog. O konačnom ishodu te borbe, u Operativnom izvještaju Štaba Brigade zapisano je sljedeće: »Čerkezi su pretrpjeli osjetne gubitke. Pedeset ih je ubijeno i ranjeno, a 40 zarobljeno, dok je Brigada imala svega 3 poginula i 7 ranjenih boraca.²¹³⁾ Osim toga zaplijenjeno je 50 pušaka, nekoliko hiljada metaka, 50 pari odijela, 50 šinjela, više konja i raznog drugog ratnog materijala.«²¹⁴⁾

Naredna tri-četiri dana Brigada je djelovala na prostoru što ga zatvaraju Maoča, Brka, Lopare, Međednik i Drijenča. Borbe koje je vodila bile su kratkotrajne, pa je veći dio slobodnog vremena posvećen vojno-političkoj obuci boraca, zatim sređivanju jedinica i njihovoj pripremi za predstojeće pokrete i borbe. Manji dijelovi Brigade upućivani su u zasjede duž komunikacije Brčko - Tuzla. U toku borbi na sektoru Majevice ostvareni su značajni rezultati, kako u pogledu likvidacije nekih neprijateljskih uporišta, tako i u pogledu daljeg popunjavanja jedinica. Broj novopridošlih boraca stalno se povećavao. Tako je i u tom pogledu Brigada postajala sve jačom.

²¹¹⁾ Zbornik IV/30, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 18. XI 1944. godine, dok. 100, str. 580-581

²¹²⁾ Riječ je o pripadnicima bjelogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa u sastavu Korpusne grupe »Kibler« (Kübler). Dijelovi tog korpusa su se, prema dnevnim izvještajima Grupe armija »E« od 13, 17, 18. i 19. novembra prikupili u širem rejonu Brčkog. Tako se u Čeliću nalazio Štab 1. puka sa 1. bataljonom, dok se u Brčkom nalazio Štab 2. puka sa 3. bataljonom i 2. bataljonom 1. puka. Ostale jedinice ovog Korpusa bile su u pokretu prema Sarajevu. (Zbornik IV/30, dok. 100, str. 581, napomena 7)

²¹³⁾ Zbornik IV/30, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 18. XI 1944. godine, dok. 100, str. 581-582

²¹⁴⁾ Zbornik IV/30, Izvod iz Knjige depeša Štaba 3. korpusa za novembar 1944. godine, dok. 130, str. 758

Za proteklih mjesec dana u Brigadi se odvijao intenzivan politički rad. Održano je nekoliko četnih i bataljonskih konferencija na kojima je govoreno o mnogim uspješno izvedenim akcijama u rejonu Gradačca i na Majeveci, kao i o stanju kod neprijatelja, koji je poslije oslobođenja Beograda bio primoran da se za svoje povlačenje koristi najvažnijim komunikacijama u istočnoj Bosni.

Osim redovnih pitanja u vezi sa životom i radom unutar četa i bataljona postavljana su, pretresana i objašnjavana i pitanja koja se odnose na: pobjede Brigade na prostoru između Majevice i Brčkog; dnevnu zapovijest maršala Staljina povodom oktobarske revolucije; konfiskaciju imovine od narodnih neprijatelja; spuštanje savezničkog materijala na prostor koji je bio pod kontrolom okupatorsko-kvislinških snaga i dezerterstvo.²¹⁵⁾

Na časovima političke nastave proučavan je štampani politički materijal iz listova ili pojedinih brošura. Obrađene su sljedeće teme: Borba naroda porobljene Jugoslavije i Lik maršala Tita. Politički rad u jedinicama odvijao se po jedinstvenom planu. Svakodnevno su održavani sastanci političkih komesara bataljona i političkih komesara četa. Komesari su od viših komandi dobijali uputstva i direktive za rad. Naročito dobru primjenu u obradi tih materijala pokazao je metod pojedinačnog rada sa borcima. On je obavezivao političke komesare da održavaju čvrst lični kontakt sa borcima, kako bi što temeljitije upoznali njihove osobine i sklonosti, te pozitivno uticali na njihovu svijest. Kao jedan od najznačajnijih načina za razvijanje drugarstva i povezanosti među borcima služila je pjesma kao i priredbe koje su održavane u jedinicama. Tim vedrim raspoloženjem vrlo brzo se povezivalo novo sa starim ljudstvom. Unutar Brigade bio je prisutan duh tradicije koja se prenosila sa starih na novopridošle borce. Stariji borci su bili potpuno upoznati sa ciljevima i tekovinama narodnooslobodilačke borbe, pa su ta svoja saznanja nastojali prenijeti i na nove borce.²¹⁶⁾

Istovremeno, u Brigadi su izvršene i izvjesne kadrovske promjene. Osnovni razlog tih promjena vezan je za pogibiju dvojice i ranjavanje jednog političkog komesara. Sve trojica su bila na dužnosti komesara bataljona. Umjesto njih izabrani su i postavljeni novi politički komesari bataljona. Tako je za političkog komesara

²¹⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj o političkom radu i stanju u brigadi od 2. XII 1944. godine, mikrofilm, Muzej u Sarajevu, rolna 2/220-223

²¹⁶⁾ Isto

1. bataljona imenovan Husnija Skenderović, dotadašnji komesar čete u istom bataljonu, dok je na dužnost komesara u 2. bataljonu postavljen Ljubomir Antić, koji se vratio iz bolnice, sa liječenja, u 3. bataljonu imenovan je Ilija Matanović, a u 4. Haso Hanušić. Takođe, popunjena su sva upražnjena mjesta političkih komesara četa, a po četama još uvijek nisu bili postavljeni novi vodni delegati.²¹⁷⁾

Moni Finci, komesar 18. hrvatske brigade (krajnji lijevo) na vatrenom poloiaju, zima 1944.

Oko polovine novembra održan je sastanak sa svim komesarima četa i bataljona sa sljedećim dnevnim redom: vojno-politička situacija; o komesarskom radu; o novim i starim borcima i njihovom razvijanju; najvažniji problemi i nedostaci u jedinicama i razno.

U mnogim selima (Maoči, Rahiću, Humcima, Nahviocima, Sepaku) održane su konferencije sa narodom. Odnos boraca i rukovodilaca prema narodu selā kroz koja su prolazili bio je ispravan.

²¹⁷⁾ Poginuli su: Mićo Lovrin, komesar 1. bataljona, zatim Dušan Ristić, komesar 4. bataljona, dok je Joco Bogdanović, komesar 2. bataljona bio teško ranjen

Zahvaljujući primjernom ponašanju svojih boraca i intenzivnom političkom radu Brigada je u selima na prostoru od Čelića do Brčkog, zatim oko Modriče, Gračanice i Gradačca ostavila odličan utisak. Ona je bila omiljena i uvijek rado prihvatana od svih rodoljubivih snaga.

U toku prve polovine novembra 18. hrvatske brigade je u svim akcijama i borbama imala ukupno oko 100 boraca izbačenih iz stroja, a za isto to vrijeme njene jedinice su uspjele da iz neprijateljskih redova izbace preko 400 vojnika.²¹⁸⁾

Kulturno-prosvjetni rad u jedinicama Brigade bio je prilično zapažen. On se provodio u tri različita oblika. Prvi je bio opismenjavanje nepismenih i polupismenih boraca, drugi uvježbavanje horova i recitacija, a treći davanje priredbi. Formirani su novi kulturno-umjetnički odbori po četama i bataljonima. Počelo je i izdavanje džepnih bataljonskih novina.

Djelatnost intendantske službe sve više je dolazila do izražaja, kako u organizacionom pogledu, tako i u pogledu obezbjeđenja hrane, odjeće, obuće i ostalog potrebnog materijala. Svi bataljoni imali su intendanta i njegovog zamjenika. Sa intendantima i ekonomima održavani su redovni sastanci, na kojima su najčešće razmatrana pitanja vezana za odnos prema narodu i organima narodnih vlasti, a u vezi sa snabdijevanjem jedinica. Intendantura Brigade bila je relativno mala. Brojala je svega 16 boraca i rukovodilaca, a imala je i 10 tovarnih konja. Međutim, i pored toga, ishrana je bila sasvim dobro organizovana. Obično se kuhalo dva puta dnevno, a ponekad i tri puta. Povremeno je nabavljano voće, pekmez i ostalo. Jedino je bila prisutna oskudica duhana.

Dok je ishrana bila sasvim dobro regulisana, dotle je stanje obuće i odjeće bilo znatno teže. Usljed čestih i napornih marševa obuća se brzo trošila, a i odjeća, posebno ona koja je nekad ranije zaplijenjena od neprijatelja. Osim toga, većina boraca nije imala šinjele.

Sanitetska služba je osjetno poboljšala svoj rad. U svakom bataljonu postavljeni su referenti saniteta, njihovi zamjenici, zatim četne i vodne sanitarke. Sanitetski kadar činili su uglavnom mlađi ljudi. Raniji referent saniteta Brigade Bešlaga Korajkić otišao je na školovanje u Beograd, a njegov zamjenik Ešref Čizmić je premješten u 21. brigadu. Za novog ljekara u Brigadi došao je Josip Joško Kostić, a za pomoćnika referenta saniteta Asim Nuhić. U novembru je održano nekoliko sastanaka organa sanitetske službe.

²¹⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj o političkom radu i stanju u Brigadi od 2. 12. 1944. godine, mikrofilm, Muzej u Sarajevu, rolna 2/220-223

Na njima je najčešće raspravljano o sljedećim pitanjima: obilazak ranjenika i bolesnih drugova po svim bataljonima; uvođenje vodnih sanitarki; formiranje higijenskih odbora i pristupanje redovnom pàrenju boraca, šišanju i drugim higijenskim mjerama.

U brigadnoj ambulanti redovno su održavani kursevi za bolničarke. Formirana je sanitetska četa koja se brinula o transportovanju ranjenih boraca. Brojno stanje lakše ranjenih i bolesnih kretalo se između 40 i 50 boraca, a sa sanitetskim ljudstvom i zaštitnom četom prelazilo je broj 90. Ranjenici su činili oko 85% liječenih, dok je bolesnih boraca bilo vrlo malo. Među njima niko nije bolovao od tifusa. U bolnici je vladao dobar red i rad, a i disciplina je bila na zavidnoj visini.²¹⁹⁾

BORBE U REJONU ZVORNIKA I ODBRANA TUZLE OD ČETNIKA

Kada su u dolini Drine-stigle brojne njemačke snage, na taj sektor je upućena i 18. hrvatska brigada sa zadatkom da u sadje-stvu sa 21. brigadom 38. divizije i brigadama 28. slavonske divizije onemogući pokrete njemačkih jedinica, koje su hitale iz doline Zapadne Morave i dolinom Drine ka sremskom frontu. Pokret je izvršen 19. novembra, u svitanje. Bataljoni su usput razbili nekoliko manjih četničkih grupa i protjerali ih ka Tobutu. Česte susretne borbe učinile su borce umornim, pa je zato naredni dan iskorišten za odmor i sređivanje jedinice. U rejonu Tobuta i Peljava Brigadu su neposredno pred polazak napale jake četničke snage. Razvila se žestoka borba, u kojoj su pojedini položaji po nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Ipak, na kraju, četnici su bili savladani, i protjerani uz osjetne gubitke. Vlastiti gubici Brigade iznosili su 4 mrtva i 17 ranjenih boraca. Odmah poslije okončanja borbe Brigada je krenula u rejon Teočaka, kako je ranije bilo zamišljeno, a sutradan, 22. novembra, poslije kraćeg odmora u Teočaku, ona se pomjerila na prostor Bare - Duga njiva - Savići - Reljići. U toku pokreta sudarila se sajačom četničkom grupom (oko 200 četnika) koju je nakon kraće borbe rastjerala, nanijevši joj gubitke od 5 mrtvih i 3 ranjenih. Prva akcija izvedena sa novoposjednutih položaja imala je polovičan uspjeh. Naime, 23. novembra, glavnina Brigade izvršila je napad na neprijateljska uporišta u selima Šepak i Ročević. Nakon uporne i duge borbe zauzela je Ročević, ali se odbrana Šepaka, koja

²¹⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj o političkom radu i stanju u Brigadi od 2. XII 1944. godine, mirkofilm, Muzej u Sarajevu, rolna 2/220-23

je raspolagala sa većim brojem teškog i automatskog naoružanja, uspješno odupirala svim napadima. Poslije završetka napada jedinice Brigade su se vratile na ranije položaje, odakle su slijedećeg dana, tačno sat poslije ponoći, obnovile napad na uporište Šepak, koje ni ovoga puta nije zauzeto, iako je tom prilikom neprijatelj pretrpio gubitke od oko 30 mrtvih i ranjenih. Brigada je imala 6 poginulih i 12 ranjenih boraca.²²⁰⁾

Poslije toga Brigada se pomjerila bliže komunikaciji Janja - Zvornik i razmjestila u rejonu sela Vitinica. Četrnaestog novembra neprijatelj je iz Zvornika nenadano pokrenuo jednu svoju jaču kolonu, koja je nakon kraćeg odmora u Kozluku produžila prema Šepaku, a odatle je ojačana ljudstvom iz tog uporišta produžila u Bijeljinu. Brigade 38. divizije pokušale su da je spriječe, ali u tome nisu uspjele. Borbena moć 18. hrvatske bila je umanjena, jer su njeni bataljoni, djelujući na prostoru Vitinica - Kotilj - Skočić i vodeći česte borbe, imali znatne gubitke.²²¹⁾

Poslije prolaska ove njemačke kolone 18. brigada se rokirala na sjever sa zadatkom da u rejonu Šepak - Branjevo zatvori i kontroliše drum Branjevo - Bijeljina. U toku pokreta jedinice su naišle na grupu od oko 150 četnika koju su sa lakoćom rastjerale. Nakon zauzimanja položaja oko Šepaka i Kozluka, Brigada se povezala sa jedinicama 28. divizije, koje su u međuvremenu dospjele na desnu obalu Drine u rejon Koviljača, odakle će izvršiti prijelaz preko rijeke.²²²⁾

Odmah potom uslijedio je napad na neprijateljske snage koje su bile smještene u Janji. U sadjejestvu sa 21. slavonskom brigadom 28. divizije, jedinice 18. brigade su bez nekog posebnog npora zaposjele Janju. Tu su predahnule, a sutradan, 29. novembra, odatle krenule (dva bataljona) u potjeru za neprijateljem koji se povlačio u pravcu Bijeljine. Kada su bataljoni došli nadomak Bijeljine, sudarili su se sa veoma jakim četničkim jedinicama (između 500 i 700 četnika) koje su poslije kraće borbe potisnuli. U trenucima kad su bataljoni u potpunosti razbili neprijatelja, nanijevši mu gubitke između 40 i 50 mrtvih i ranjenih, i kad je borba bila već okončana, u Bijeljini su stigle nove neprijateljske snage, ojačane sa 3 tenka. Međutim, one su bile potpuno demoralisane, što su is-

²²⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za period od 15. do 30. XI 1944. godine, 2. XII 1944, k. 1259, br. reg. 12/5-1

²²¹⁾ Zbornik IV/31, Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa od 1. XII 1944. godine, dok. 6, str. 33

²²²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za period od 15. do 30. novembra 1944. godine, 2. XII 1944, k. 1259, br. reg. 12/5-1

koristile jedinice 17. slavonske brigade i 30. novembra 1944. godine skoro bez borbe ušle u grad.²²³⁾

*Selim Numić, zamjenik političkog komesara Brigade i
Veljko Janković, komandant Brigade, Tuzla, decem-
bar 1944.*

Pošto su na sektor Zvornika u međuvremenu sajuga pristigle nove neprijateljske snage,²²⁴⁾ Štab 38. divizije je riješio da se 18. brigada hitno pomjeri u tom pravcu i poveže sa bataljonima 21. brigade radi zatvaranja komunikacija Zvornik - Bijeljina i Zvornik - Tuzla. Shodno divizijskoj zapovijesti 18. brigada je izvršila pokret posljednjeg dana novembra. Krećući se po teškom i raskvašenom terenu borci su se brzo umarali, ali su i pored svega toga uspjeli da,

²²³⁾ Zbornik IV/31, dok. 6. str. 31-37 i dok. 130, str. 619

²²⁴⁾ Riječ je o pokretu 1. bataljona 21. puka 11. vazduhoplovno-poljske divizije, koji je 26. novembra smijenio dijelove 1. brdske divizije u Zvorniku. Došao je iz pravca Ljubovije. (Zbornik IV/31, dok. 6, str. 34, napomena 22)

u kasnim večernjim satima, stignu na prostor Šepak - Ročević gdje su prenočili. U toku 1. decembra pokret je nastavljen da bi nakon dva časa usiljenog marša bataljoni izbili na predviđeni prostor i zaposjeli položaje na liniji Ćirilovo brdo - Hodžići - Kitovnice.²²⁵⁾

Poslije zauzimanja pomenutih položaja i kraćeg odmora od napornog puta, Brigada je 3. decembra, kasno uveče, iznenada napala na dijelove njemačke borbene grupe »Dauner«, koja je prethodnog dana stigla na položaje oko Tršić-Hana. U borbi koja je trajala cijelu noć i naredni dan učestvovala su sve njene jedinice. Neprijatelju su naneseni gubici od 30 do 40 vojnika izbačenih iz stroja, dok su vlastiti gubici Brigade iznosili 4 poginula i 12 ranjenih boraca. Između ostalih, poginuo je zamjenik komandira 3. čete 2. bataljona, a među ranjenima bio je Hamid Bahić, zamjenik komandanta 2. bataljona.²²⁶⁾

Sljedeća dva dana Brigada je provela na liniji Ćirilovo brdo - Lisina - Križevići sa zadatkom zatvaranja pravaca koji iz Zvornika vode ka Tuzli i Loparama. Na dostignutoj liniji dobila je potpunije podatke o pravcima nastupanja i namjerama neprijatelja. Noću, između 6. i 7. decembra 1944. godine, obnovila je napad na uporište Tršić-Han. U sudaru, koji nije dugo trajao, ubijeno je 10 neprijateljskih vojnika. Završetkom ove akcije Brigada se vratila na polazne položaje, gdje je predahnula, a potom izvela novi uspješan napad na Tršić-Han. Uporedo s tim likvidirala je neprijateljske posade u Čelopeku. Prema procjeni Štaba Brigade neprijatelj je imao između 40 i 50 izbačenih iz stroja, dok je iz redova Brigade život izgubio jedan, a ranjeno je bilo 13 boraca.

U toku 9. decembra bataljoni su se pomjerali u rejon Pečina - Malešić - Tabanci. Putem su nailazili na manje grupe neprijateljskih vojnika, koje su brzo i sa lakoćom savladali, a zatim protjerali prema cesti Tršić-Han - Kozluk. Duž drumu, na više mjesta bile su postavljene zasjede. U jednu od tih zasjeda upala je manja njemačka motorizovana kolona. Tom prilikom uništen je jedan kamion i ubijeno 15 neprijateljskih vojnika. Na ovim položajima Brigada je ostala i naredna dva dana. Noću, između 11. i 12. decembra, dva bataljona su izvela silovit napad na neprijateljske posade u Kozluku i Tabancima. Neprijatelj je pružio slab otpor. U toku dana Brigada se, po naređenju Štaba 38. divizije, prvo pomjerala na prostor Grbavci - Kitovnica - Križevići, odakle je 13. decembra, u po-

²²⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika 18. hrvatske brigade za period od 15. do 30. novembra 1944. godine, 2. XII 1944, k. 1259, br. reg. 12/5-1

²²⁶⁾ Zbornik IV/31, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 23. XII 1944. godine, dok. 92, str. 389-391

Š T A B
XVIII.N.O.U.BRIGADE
23.decembra 1944.g.
Položaj.-

ŠTABU XXXVIII.N.O.U.DIVIZIJE - P O L O Ž A J . -

Postavljamo Vam izvadač iz operacijskog dnevnika od 1.XII.
15.XII. 1944.g.

- 1.XII.1944.g. Čitava brigada vrši pokret sa prostorije Imet.Šepak, Rojčević na prostoriju Ćirilovo Brdo - Mođišići - Kitovnica, sa zadatkom kontrolisati komunikaciju Zvornik - Janja i Zvornik - Lopare kao i pomaganje XXI. brigade u koliko neprijatelj pokuša prodirjeti prema Tuzli.
- 2.XII.1944.g. Brigada je izvršila izvjesno pomjeranje sa prostorije Mođišića - Kitovnice i sa dijelovima postavila se u Oranovici i Križevcima sa zadatkom zatvaranja pravca Zvornik - Tuzla.
- 3.XII.1944.g. Dijelovi naše brigade noću 3 na 4. o.m.j. napale su Tršić Han. Borba je trajala čitavu noć koja se produžila i preko čitavog dana. U ovim borbama stupile su sve jedinice ove brigade. U toku borbe neprijatelj je imao od 30 - 40 vojnika izbačenih iz stroja što mrtvih što ranjenih. Naši gubici su u toku ove borbe 3 poginula druga, među kojima je zamjenik komandira 3. čete II. bataljona kao i 12. ranjenih drugova. Među ovim ranjenim drugovima nalazi se i zamjenik komandira II. bataljona.
- 5.XII.1944.g. Brigada se nalazi na liniji Ćirilovo Brdo - Krš - Ličina - Križevci, sa zadatkom zatvaranja pravca Zvornik - Tuzla i Zvornik - Lopare.
- 6.XII.1944.g. Brigada je na istim položajima sa istim zadatkom. Noću 6 na 7. o. j. dijelovi naše brigade napali su neprijatelja u Tršiću, gdje je neprijatelj imao 10. mrtvih vojnika koje smo našli na položaju gdje su se borbe vodile. Naše jedinice u ovoj borbi nisu imale gubitaka.
- 7.XII.1944.g. Brigada se ponovo postavila na iste položaje sa istim zadatkom. U toku borbe kao i sa stalnim ofanzivnim djelovanjem prema neprijatelju na komunikaciji Zvornik - Janja.
- 8.XII.1944.g. Jedinice ove brigade napale su neprijateljska uporišta u lopek i Tršić Han. U ovim napadima naše jedinice imale su uspjeha i likvidirane su momenta uporišta i neprijatelju su zadati ozbiljni gubici. Bijeli se da je neprijatelj imao od 40. do 50. vojnika i oficira izbačenih iz stroja. Naši gubici bili su 13. ranjenih od kojih jedan teže, to jedan poginulo drug.
- 9.XII.1944.g. Čitava brigada vrši pokret sa prostorije Miješanac - Ćirilovo Brdo, na prostoriju Pešine - Mođišići - Tabanci. Zadatak je stalno napadati neprijateljska uporišta na ovoj liniji, i onemogućavati su povlačenje na ovoj komunikaciji. U nastupu na ovoj prostoriji naše jedinice naišle su na neprijateljske bataljone. Naši bataljoni brzim napadom uspjeli su potisnuti neprijatelja sa njegovih položaja i sjurit ih prema cesti Han - Mozluk. Ova zapjeda omogućila je jednu neprijateljsku kolonu automobila i istu napala i uspjela je uništiti jedan kamion pun ranjenika. Naknadno smo saznali da je u kamionu bilo 15. ranjenih njemačkih vojnika koje su ranili istog dana naši avioni.
- 10.XII.1944.g. Brigada se nalazi na prostoriji Pešine - Mođišići - Tabanci sa istim zadatkom.

- 11.XII.1944.g. Noću 11. na 12. o.gj. dva bataljona naše brigade uspjeli upasti u Kozluk i da razbiju neprijatelja u Tabancima. naredjenjem Štaba divizije naša brigada odmah 12.o.gj. prešla se postaviti na liniji Grbavci - Mitovnica - Križevci sa zadatkom zatvaranja i kontrolisanja pravca Zvornik - Tuzla i Zvornik - Iopare.
- 13.XII.1944.g. Vršio pokret sa osvajanje prostorije na liniju Ahmetovo brdo - Lisina - Krš, sa zadatkom čvrstog zatvaranja komunikacije Zvornik - Tuzla i ne dozvoliti mu po svaku cijenu da se probije ovom komunikacijom prema Doboju.
- 14.XII.1944.g. Čitava brigada vrši pokret sa prostorije Ahmetovo brdo - Lisina - Krš i postavlja se na prostoriju Čelopek - Malešići, sa zadatkom likvidacije ovih uporišta i povezivanje sa našim jedinicama preko Drine i na taj način olakšano prelazi našim jedinicama na lijevu obalu Drine.
- 15.XII.1944.g. Brigada se nalazi na istoj prostoriji sa istim zadatkom. 15.XII. na veće naše jedinice vodile su borbu sa neprijateljem na liniji Čelopek - Tršić - Tabanci, ali bez naročiti uspjeha obzirom da je neprijatelj ova uporišta bio još u toku dana pojačao.

ŠIPT FASIZMU - SLOBODA NARODU !

Politikomesar - major :

[Signature]

Komandant - major :

[Signature]

Faksimil dijela Operativnog dnevnika Brigade

podnevnim časovima, krenula ka komunikaciji Zvornik - Tuzla i stigla na liniju Ahmetovo brdo - Lisina - Krš, gdje je kratko zastala, a zatim produžila u rejon Čelopeka i Malešića. Na novoposjednutim položajima bataljoni su svakodnevno dolazili u dodir sa manjim ili većim dijelovima neprijateljskih jedinica. Napadi i protinapadi su se stalno smjenjivali. Nijemci su uglavnom bili aktivni danju, naročito njihova artiljerija. Glavni zadatak Brigade bio je da likvidira okolna neprijateljska uporišta i da se poveže sa jedinicama NOVJ na desnoj obali Drine radi njihovog uspješnijeg forsiranja preko rijeke.²²⁷⁾

Dok su se jedinice pripremile za napad na Čelopek i Malešić, neprijatelj je znatno pojačao svoje snage. Kasnije se ispostavilo da su na pomenutu lokaciju pristigli manji zaštitni dijelovi 11. vazduhoplovno-poljske divizije koji su imali cilj obezbjeđenje prihvata 7. SS »Princ Eugen« divizije. Naveče, 15. decembra, izvršenje pla-

²²⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOV divizije od 16. XII 1944. godine, k. 1259, br. reg. 13/5

nirani napad, ali bez uspjeha. U borbi koja je trajala nepuna dva sata izbačeno je iz stroja oko 30 neprijateljskih vojnika, dok je 18. brigada prošla bez gubitaka.²²⁸⁾

Šesnaestog decembra, oko 9 časova, bataljoni su ponovo zaposjeli položaje na liniji Ćirilovo brdo - Hodžići - Kitovnica - Križevići. Zadaci vezani za obezbjeđenje određenih komunikacija, usporavanje i sprječavanje pokreta neprijateljskih jedinica bili su teški. Drumom prema Bijeljini kretali su se kamioni i kola, zatim pješadija i ostala pratež. Kolone su pratili tenkovi, a postojala su i bočna obezbjeđenja. Napadajući neprijateljske jedinice Brigada im je nanosila osjetne gubitke. Bataljoni su se smjenjivali u akcijama tako da neprijatelj nije imao mira ni jednog trenutka, a napadi su trajali neprekidno i u toku noći.²²⁹⁾

Rano ujutro, 18. decembra, Brigada je započela napad radi likvidiranja neprijateljskih posada u Lipovcu, Karakaju, Suljinom-Hanu, i na Pašinom brdu. Treći bataljon, koji je dobio zadatak da uništi neprijatelja u Lipovcu i Karakaju, nije iskoristio početni uspjeh, tako da ponovljeni napadi nisu donijeli očekivane rezultate, jer su Nijemcima, u međuvremenu, pristigla nova pojačanja. U ovim borbama ubijeno je oko 60 neprijateljskih vojnika. Za to vrijeme 1. bataljon, ojačan sa dvije čete 3. bataljona, u punom je jurišu likvidirao neprijatelja na Pašinom brdu, a potom ovladao i rovovima ispred Suljinog-Hana kojeg i pored svih napora nije uspio da zauzme. Neprijatelj je imao oko 25 vojnika izbačenih iz stroja, dok su bataljoni 18. brigade u posljednje dvije borbe imali jednog mrtvog i 5 ranjenih boraca. Borbe su nastavljene u toku cijelog dana, jer je neprijatelj, stalno pojačavajući svoje redove, a prije svega artiljerijom i minobacačima, uzvraćao protivnapadima, uporno pokušavajući da povрати izgubljene pozicije. Bataljoni su čvrsto branili položaje sve do predveče, kada je uslijedio žestok napad neprijateljskih jedinica. Poslije zauzeća Pašinog brda, neprijatelj je i dalje vršio napade u pravcu Jardana gdje su se nalazili položaji 1. i 3. bataljona, ali je pri tome trpio znatne gubitke. Na osnovu procjene Štaba Brigade Nijemci su imali preko 150 izbačenih iz stroja, a gubici Brigade bili su 2 poginula i 6-7 ranjenih boraca.²³⁰⁾

Sve ove borbe ukazuju na činjenicu da je Brigada u dolini rijeke Drine bila stalno u pokretu i u situaciji da ulaže velike napore

²²⁸⁾ Zbornik IV/31, zapovijest Štaba Operativne grupe 5. korpusa NOVJ. od 7. XII 1944. godine, dok. 31, str. 185 (napomena 6)

²²⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 16. XII 1944. godine, k. 1259, br. reg. 13/5

²³⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. divizije od 20. XII 1944. godine, mikrofilm, Muzej u Tuzli, rolna 1/22-23

kako bi uspješno obavljala postavljene joj zadatke. Stalne borbe posebno ilustruju stanje u rejonu Zvornika, koji je u tom periodu predstavljao važan čvor zbog težnje neprijatelja da onemogući prebacivanje snaga NOVJ iz Srbije u istočnu Bosnu i nastojanja jedinica 3. korpusa da ometaju i sprječavaju pokrete jakih njemačkih motorizovanih kolona iz Grupe armija »E«, koje su žurile da pojačaju njemačke snage na sremskom frontu. Danonoćno su vođene

Artiljerijsko odjeljenje Brigade, Snagovo, kraj 1944.

oštre borbe sa isturenim njemačkim pobočnicama, koje su po svaku cijenu nastojale da obezbijede prohodnost komunikacija kuda se kretala glavnina njemačkih snaga. Ometajući i usporavajući njihove pokrete, Brigada je na ovom prostoru djelствовала sve do 20. decembra 1944. godine.

*
* *
*

Prilikom borbi za konačno oslobođenje Srbije snage NOV i POJ uspjele su da u nekoliko navrata nanesu teške poraze tamošnjim četničkim formacijama i da ih prisile da se sa tog teritorija povuku prema Sandžaku. U toku povlačenja među četničkim vođama javila se dilema vezana za pravac odstupanja. Neki su se zalagali da se sa prostora Sandžaka krene u Crnu Goru i da se tamo uspostavi

veza sa balističkim snagama iz Albanije. Međutim, u svemu tome ipak je preovladalo mišljenje Draže Mihailovića, koji je insistirao da se povlačenje nastavi pod zaštitom snaga njemačke Grupe armija »E« u jugoistočnu Bosnu. Prebacivanje četničkih jedinica preko rijeke Drine na području Gornjeg Podrinja (Kalinovika, Foče, Čajniča, Goražda i sjevernih padina Jahorine) počelo je u drugoj polovini novembra 1944. godine i trajalo petnaestak dana. Među prvim stigla je Šumadijska grupa četničkih korpusa, zatim Grupa korpusa Gorske garde, a nešto kasnije, krajem istog i početkom sljedećeg mjeseca Rasinsko-toplička, Južnomoravska, Mlavsko-smederevska, Posavsko-kolubarska grupa korpusa i mnoge druge kvislinške snage. Cijela ta grupacija mogla je sveukupno imati preko 10 000 četnika, koji su bili dobro naoružani sa dovoljnim količinama municije i ostale ratne opreme. Sa ovog prostora četnici su nastavili povlačenje u dvije grupe. Prva - južna grupa, krenula je preko Kalinovika i Trnova prema Sarajevu, dok je druga - sjeverna, pošla ka sjeveru istočne Bosne, paralelno sa jedinicama Grupe armija »E« s namjerom da se s njima poveže i uz njihovu pomoć overlada Tuzlom i tuzlanskim bazenom.²³¹⁾

Na pravcu kretanja sjeverne četničke grupe nalazile su se samo manje partizanske snage, koje nisu bile u mogućnosti da zaustave prodor četnika. Četnici su to iskoristili i već 18. decembra stigli u rejon Vlasenice, a sutradan i na prostor Cikote - Šekovići - Paprača, čime su ozbiljno ugrozili bok snaga NOVJ, koje su se u to vrijeme borile u dolini rijeke Drine. U takvoj situaciji Štab 3. korpusa je bio prinuđen da glavninu svojih jedinica izvuče iz borbi protiv Nijemaca i uputi ih na četnike s ciljem da zaustavi njihovo dalje prodiranje. Tako je 38. divizija sa glavinom snaga (18. i 21. brigada) napustila tek oslobođeni Zvornik i usiljenim maršem krenula na prostor Paprača - Borogovo, dok su jedinice 27. divizije iz Drinjače upućene prema Šekovićima.²³²⁾

Sa sektora Zvornika jedinice 18. hrvatske brigade su, već 20. decembra, izbile na prostor Lišina - Ahmetovo brdo - Caparde, tu predahnule nekoliko časova, a potom nastavile pokret i u svitanje narednog dana stigle su na liniju Vidakovići - Petrovići - Rakino Brdo. Tek što su zaposjele nove položaje na njih je napala jedna grupa četnika. U borbi koja je trajala više od dva sata neprijatelju je pružen snažan otpor, ali ipak nedovoljan da se njegove ko-

²³¹⁾ Zbornik IV/31, Izvještaj Štaba 27. divizije Štabu 3. korpusa NOVJ, 12. XII 1944. godine, dok 47, str. 237-239

²³²⁾ Zbornik IV/31, naređenje Štaba 3. korpusa od 21. XII 1944. godine, dok. 85, str. 365-366

Ione zaustave. Istoga dana u popodnevnim časovima Brigada je odstupila sa tih položaja i prebacila se na desnu obalu rijeke Spreče u rejon Vukovina - Vis.²³³⁾ Na ovoj liniji borbe su odmah nastavljene, jer su četnici uporno pratili njeno kretanje. Do žestokog okršaja, koji je sa izvjesnim prekidima trajao više od sedam časova, došlo je 22. decembra kada su neprijateljske snage izbile u rejon Visa, odakle je trebalo da se prebace preko rijeke Spreče. Odlučnim protivnapadima bataljona 18. brigade četnici su zaustavljeni, a zatim i odbačeni. Pri tome su im naneseni osjetni gubici. Prema izvještajima bataljona četnici su imali 50-60 izbačenih iz stroja.²³⁴⁾

Sljedećeg dana Brigada je poslije duže borbe sa četničkim jedinicama, kojima su pristigla pojačanja, bila prisiljena da se pomjeri prema Dubnici i Miljanovcima, a odatle na prostor Međaš - Plješivica - Hamzin-Han, gdje je imala kraći odmor. U tim okršajima pretrpjela je izvjesne gubitke. Među poginulim bio je i zamjenik komandanta 2. bataljona Hamid Bahić.²³⁵⁾

Uporedo sa Osamnaestom hrvatskom brigadom prema neprijatelju je upućena i 21. istočnobosanska brigada. Dok su brigade 38. divizije vodile teške borbe u dolini rijeke Spreče, dotle je glavina 27. divizije (16. i 19. brigada) izvodila napade na neprijatelja u rejonu Šekovića, gdje je razbila i uništila četničku Oplenačku brigadu i time prisilila četničku komandu da mijenja svoje operativne planove.²³⁶⁾

U rejonu Vlasenica - Šekovići veći dio četničkih snaga sjeverne grupe vršio je pripreme za predstojeći napad na Tuzlu. Razrađujući plan te operacije četnička Vrhovna komanda je 23. decembra riješila da u njoj angažuje i jedinice Majevičkog, Trebavskog i Ozrenskog četničkog korpusa, zatim Vlaseničke i Kladanjske četničke brigade kojima je naredila da se odmah orijentišu u pravcu Tuzle. Obrazovane su dvije napadne kolone - desna i lijeva. Desna je bila usmjerena prema dolini rijeke Spreče sa zadatkom da napadne grad sa istočne strane, a lijeva preko Đurđevika, Banovića, Kiseljaka i Puračića ka Ozrenu, gdje su je čekali četnici Ozrenskog četničkog korpusa sa kojima je trebalo izvesti napad sa zapada. Prema istoj zapovijesti bilo je zamišljeno da se napad izvede

²³³⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za period od 20. do 27. decembra 1944. godine, 29. XII 1944, dok. br. 4283

²³⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. divizije od 22. XII 1944. godine, k. 1259, br. reg. 16/5

²³⁵⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za period od 20. do 27. decembra 1944. godine, 29. XII 1944, dok. br. 4283

²³⁶⁾ Ahmet Đonlagić, Dvadesetsedma divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, str. 369-370

ŠTAB
XXXVIII NOU DIVIZIJE

III KORPUSA NOVJ

Broj: 81.144.

29.XII. 1944.

Položaj

104.4.

Štabu 17, 18 i 21 NOU brigade

P o l o ž a j

U vezi sa borbama koje je naša divizija vodila u posljednje kao i u vezi sa perspektivom popune naše divizije novim borcima i stanja iz partizanske u regularnu vojničku jedinicu, u nemogućnost u skoro vrijeme održimo sastanak sa štabovima brigada na kojemu bresli sva ova pitanja, dostavljamo štabovima brigada slijedeća nja:

Borbe koje je naša divizija vodila posljednjih mjesec dana n ru Zvornika i sa četnicima iz Srbije oko Tuzle, bile su po svojoj i po naporima koje su iziskivale od svakoga borca i rukovodioca s megju najtežim borbama naše divizije. Zahvaljujući borbama naše 18 brigade kod Zvornika, njihovoj upornosti i požrtvovnosti boraca ko neprestanim napadima nanosili teške gubitke neprijatelju, Nijemci primorani da ovo važno uporište napuste mnogo ranije nego što bi li inače, omogućivši našim jedinicama iz Srbije da razviju svoje o ma ovoj strani rijeke Drine i razbijanje četničkih formacija koje bježeći iz Srbije imale namjeru da u Istočnoj Bosni, oslanjajući njemačku uporišta u Zvorniku i Drinjači razbiju naša uporišta u d Spreče, i na taj način zadaju teške udarce narodnooslobodilačkom p naše borbe u proteklom mjesecu pokazale su visoki borbe i polet naših boraca, ali su istovremeno pokazali i niz nedostata našim jedinicama.

U borbama na komunikaciji Drinjača-Kozluk nije bilo dovoljn ne i odlučnosti u naletu na neprijateljsku motorizaciju u momentu se neprijatelju već nanese udarci i kada je potrebno samo malo vi tine pa da se uspjeh potpuno iskoristi i dodje do dragocjenog ra plijena. Teška oružja, protivkolci, bacači i protivtenkovske puš upotrebljavane efikasno. U ovome pogledu treba da već sada pristu najenergičnije uklanjanju toga važnog nedostatka. Staro je pravil ši rukovodioci sa strahom i nesigurnošću dovlače teška oružja u p bene linije i na taj način najpotpunije ih iskoriste. U ovome ppg treba od sada prihvatiti princip da je glavno da oružje dodje do ja, a potom njegova bezbjednost. Danas, kada imamo obilnu savezn pomoć, ne treba da se bojimo za oružje. Ako budemo naučili da ga stimo, naučićemo da ga i čuvamo.

Borbe sa nedićevcima, ljotićevcima i dražinovcima pokazale sposobnost naših rukovodioca da se brzo prilagode načinu borbe ko skiva snaga i vrednost protivnika. U prvom momentu naši štabovi nili su borbenost neprijatelja i pošli su mu u susret nedovoljno mivši borce i sa nedovoljno organizacije zadatka. Na taj način do do prvih neuspjeha naše 21 i 18 brigade na sektoru Borogovo-Brai. Iz prve greške prešlo se je u drugu, tj. nakon prvih sukoba precj je vrednost neprijatelja. Rukovodstva je obuhvatila malodušnost i cija, nesigurnost u same sebe i svoje borce, što je dovelo do slj neuspjeha u dolini Spreče. Ta malodušnost bila je očigledna kod š 21 brigade na Kaknju, a ona se doonije provlačila dugovremeno ko 18 brigade. Ovdje treba dodati i to, da se nije dovoljno shvati biljnost i ogroman politički značaj borbi koje je vodila naša div za razbijanje ovih četničkih bandi i štabovi brigada, umjesto da preduzeli sve da objasne borcima da je potrebno da dadu sve o neprestano su se tužakali na premorenost i iznemoglost boraca. Da kada su četničke bande razbijene, kada je postignuta ogromna vo politička pobjeda, može jasno da se vidi da bez upornosti, bez kr napora ovaj veliki uspjeh ne bi ni mogao biti postignut.

Kao nužne posljedice takvog shvatanja situacije proizašle su i druge greške, kao nepravilan i nezdrav odnos prema naređenjima štaba divizije, nedovoljan pregled boraca, nespremnost za izvršenje zadataka itd. Poslije borbi na sektoru Borogovo-Brainci štabovi brigade nisu bili u stanju da podnesu tačne izvještaje o sopstvenim gubicima, niti su znali šta se desilo sa pojedinim njihovim borcima i oružjem. 21. brigada je prilikom povlačenja bacila teško ranjenog mitraljesca na putu sa Osnaka u Memiće, iako nije bilo nikakvog pritiska od strane neprijatelja. Taj dan

29. 12. 1944.

ležanja na otvorenom polju u snijegu i mećavi pronadjen od ljudi komande mjesta u Memićima i upućen polumrtav na liječenje u Zvornik. Ovaj slučaj je najordinaraniji primjer nedruštva i nepoštovanja prema našim najboljim borcima. Po ovome slučaju štab 21. brigade treba da povede najozbiljniju istragu i da krivce primjerno kazni.

Za cijelo ovo vrijeme naređenja štaba divizije koja su bila vezana za rokove nisu izvršavana blagovremeno. Razumije se da je uslijed ovoga trpila administracija Korpusa i svi poslovi oko organizacije raznih kurseva itd.

Kroz slijedećih nekoliko dana naša divizija treba da primi više hiljada novoga ljudstva i da se što je brže moguće osposobi za nove zadatke kao regularna jedinica. Ta činjenica nameće nam veliku odgovornost i primorava nas da bezuslovno prekinemo sa dosadašnjom praksom. Razumljivo je da naši štabovi koji su i onako mladi, neće moći odgovoriti svojim teškim zadacima, ukoliko se ne bude odlučno prestalo sa dosadanjim greškama komanditeta i pomanjkanja smisla za odgovornost. Štabovi brigada treba da odmah izvrše pripreme vojničke i političke za prihvatanje novoga ljudstva. O svima pitanjima nabačenim u ovome kratkom dopisu treba najozbiljnije prodiskutovati sa štabovima bataljona i naša zapažanja prenijeti na sve rukovodioce. U interesu naše borbe mi ćemo ubuduće preduzimati krajnje mjere, da bi naša divizija mogla u svakom doba u potpunosti odgovoriti svojim zadacima.

Smrt fašizmu - Slava narodu!

Politički komesar
potpućovnik,

Komandant
potpućovnik,

M. T. [signature]

[signature]

[signature]

Faksimil Izvještaja Štaba 38. NOLJ divizije

jednovremeno, ali već sutradan taj napad je poremećen, jer su u pozadinu desne četničke kolone iznenada udarile brigade 23. srpske divizije, koje su uspjele da jedan dio kolone odsijeku i zadrže ga na prostoru Kamenica - Papraća. One su time znatno olakšale poziciju jedinica 3. korpusa, a posebno 18. i 21. brigade 38. divizije.²³⁷⁾

Nastavljajući borbe protiv četnika jedinice 18. brigade su na liniji Međaš - Plješivica, u toku 24. i 25. decembra, izvele nekoliko vrlo uspješnih akcija.

U borbama vođenim od 20. do 25. decembra Brigada je imala sljedeće gubitke: 5 poginulih, 19 ranjenih i 4 nestala borca. Istovremeno njene jedinice su uspjele da iz neprijateljskih redova izbace

²³⁷⁾ Zbornik IV/31, Izvod iz Knjige depeša Štaba 3. korpusa za decembar 1944. godine, dok. 146, str. 724-729

između 100 i 150 četnika. Prema procjeni Štaba Brigade neprijatelj je na pravcu napada prema položajima 18. brigade raspolagao sa oko 1100 vojnika, a sa rezervama koje je nešto kasnije aktivirao preko 1600 ljudi.²³⁸⁾

O nekim od tih borbi Štab Brigade je u svom izvještaju od 29. decembra zapisao sljedeće: »U toku ovog dana (misli na 24. decembar) naši bataljoni, koji su se nalazili na Plješivici, odbili su veću neprijateljsku grupu nanijevši joj osjetne gubitke. Ubijeno je 20 četnika i jedan zarobljen. Sutradan Brigada je u jakom naletu uspjela da potisne neprijatelja sa linije Međaš - Plješivica i da ga goni do rijeke Spreče i Miljanovaca. Međutim, u popodnevnom časovima došlo je do potpunog preokreta, pošto su četnici s ciljem da spase svoju komoru i ostali pratež, upotrijebili sve raspoložive snage. Poslije duge i žestoke borbe bataljoni su se povukli na polazne položaje.«²³⁹⁾

Stalno pojačavajući svoje snage, a time i napade desna četnička kolona se sve više primicala Tuzli. Kada je izbila na nekih desetak kilometara od grada, Štab 3. korpusa je naredio 16. muslimanskoj brigadi i Tuzlanskom NOP odredu da se odmah upute prema Tuzli kako bi pojačali njenu odbranu.²⁴⁰⁾ Odlučujuće borbe za odbranu grada pod parolom »Tuzla ne smije pasti«, odigrale su se 26. i 27. decembra 1944. godine. Na odbrambenoj liniji stajale su partizanske brigade čvrsto riješene da po svaku cijenu osujete neprijateljeve namjere. Već u toku prvog dana četnici su zaustavljeni u svom napredovanju. Naime, glavnina 18. hrvatske brigade uspjela je u rejonu Vukovije - Tojšići da razbije nekoliko četničkih jedinica, a potom da ih protjera u pravcu Požarnice i Kikača, dok su bataljoni 21. istočnobosanske brigade, sa položaja Lučino brdo - Požarnica - Pelemiš zaustavili četnike Majevičkog korpusa. Tada je 17. majevička brigada, koja se privremeno nalazila pod operativnom komandom 27. divizije, zaposjela položaje na desnom krilu borbenog poretka 38. divizije. I ostale jedinice 3. korpusa angažovane u ovoj akciji uspješno su izvršavale zadatke koji su im bili postavljeni.²⁴¹⁾

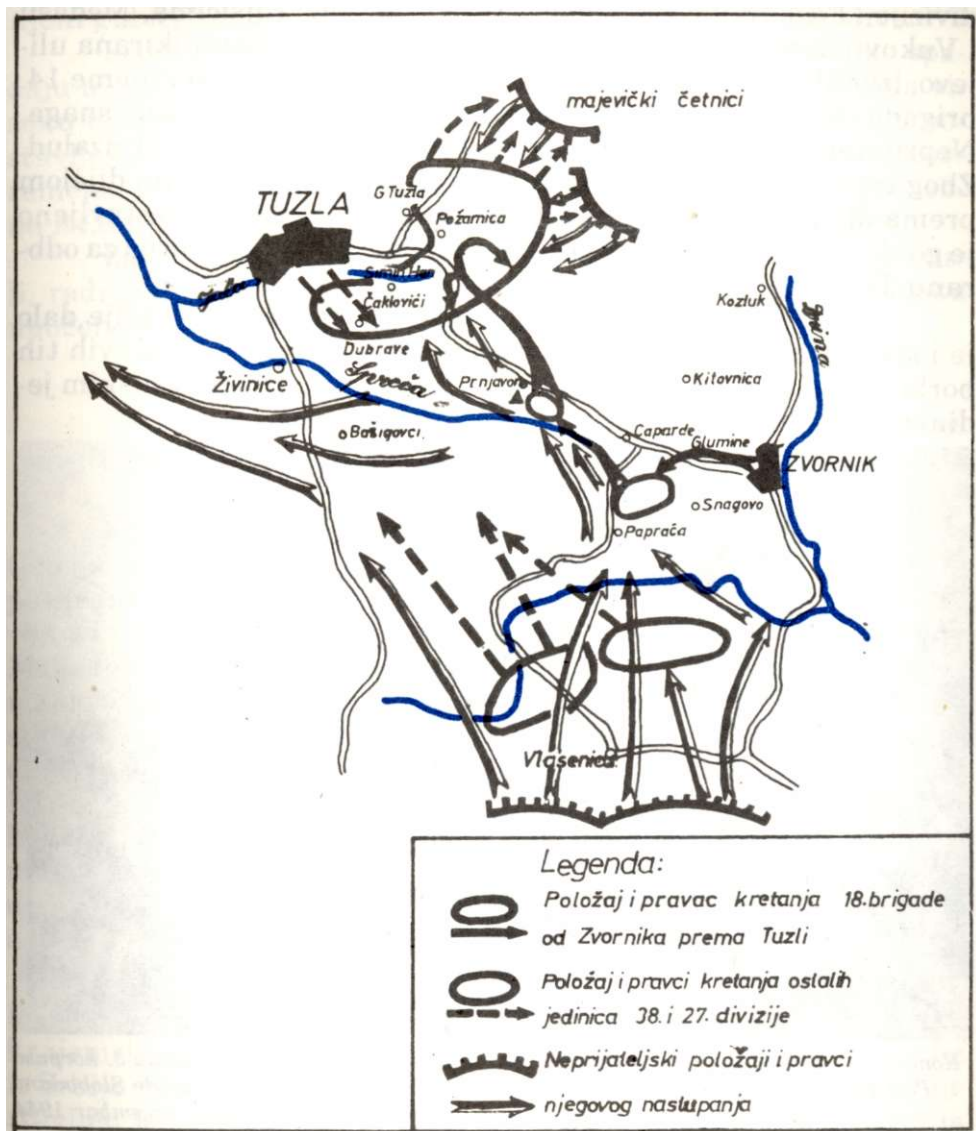
Sagledavši trenutnu situaciju Štab 3. korpusa je riješio da se, u toku noći 26/27. decembra, izvede opšti protivnapad na četničku desnu kolonu s ciljem da se ona razbije i odbaci sa prilaza

²³⁸⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za period od 20. do 27. decembra 1944. godine, 29. XII 1944, dok. br. 4283

²³⁹⁾ Isto

²⁴⁰⁾ Zbornik IV/31, zapovijest Štaba 27. NOU divizije od 26. XII 1944. godine, dok. 101. str. 416-418

²⁴¹⁾ Zbornik IV/31, dok. 121, 123 i 136, str. 583-584, 593-595 i 651-654

Skica br. 4

Tuzli. Shodno tom naređenju Štab 38. divizije je angažovao sve raspoložive snage i još dva bataljona 16. muslimanske brigade, naredivši im da se neprimijetno ubace u pozadinu četnika na prostoru Pelemaš - Babina luka i da ih nabace na pravac protivnapada 17. i 18. brigade.²⁴²⁾

²⁴²⁾ Ahmet Đonlagić - Čamil Kazazović, Šesnaesta muslimanska brigada, Istorijski arhiv Sarajevo, Univerzal, Tuzla, 1981. str. 231

Opšti napad počeo je oko 2 sata poslije pola noći. Glavnina divizije (17. i 18. brigada) nastupala je prema Tojšićima, Međašu i Vukovijama, a 21. brigada, koja je u međuvremenu rokirana ulijevo, izvršila je napad pravcem Kolimer - Busija. U isto vrijeme 14. brigada 23. srpske divizije napala je pozadinu četničkih snaga. Neprijatelj je ulagao ogromne napore da ih zaustavi, ali uzalud. Zbog toga je već u svitanje počeo da se povlači i to jednim dijelom prema Majevidi, a drugim ka Živinicama. U toku dana nastavljeno je gonjenje četnika u pravcu Ozrena. Time se završila borba za odbranu Tuzle.²⁴³)

Značajan doprinos uspješnom završetku ove operacije dalo je i samo stanovništvo Tuzle i okolnih sela, koje je u toku svih tih borbi pružalo veliku moralnu i materijalnu pomoć partizanskim jedinicama.

Komandant 38. divizije Franjo Herljević (u sredini), u prisustvu komandanta 3. korpusa Pere Kosorića (lijevo), izdaje naređenje komandantu 18. hrvatske brigade Slobodanu Kezunoviću, Snagovo, decembar 1944.

U posljednja dva dana 18. hrvatska brigada je izbacila iz stroja oko 200 neprijateljskih vojnika, zatim zaplijenila komoru sa 50 konja, 5 puškomitraljeza, dva teška minobacača, 2 teška mitraljeza »breda«, 30 pušaka, 4 automata, 5 000 metaka raznog kalibra, 100 mina za laki bacač, 15 mina za teški bacač, veliku količinu

²⁴³) Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 17. 1 1945. godine, dok. 88, str. 403-409

hrane, opreme i drugog ratnog materijala, dok su u istom periodu njeni gubici bili 5 poginulih, oko 15 ranjenih i 3 nestala borca.²⁴⁴⁾

Sedmodnevne borbe jedinica 18. brigade protiv četnika spadaju u red njenih najuspješnijih djestava. U njima je ispoljila visoku borbenu vrijednost, izdržljivost i upornost u izvršavanju postavljenih zadataka. Zato je pohvaljena od Štaba 3. korpusa. Istovremeno, jedan broj boraca i rukovodilaca, i to onih koji su se posebno istakli u posljednjim borbama, odlikovan je i unaprijeđen.

Završetkom pomenutih borbi 18. brigada je zadržana u Tuzli, radi odmora i sređivanja jedinica, dok je 21. istočnobosanska upućena na Majevicu, a 17. majevička brigada ka Varešu.

OBEZBJEĐENJE PUTA TUZLA - ZVORNIK I BORBE PROTIV ČETNIČKIH JEDINICA NA OZRENU

Krajem 1944. i na početku 1945. godine, vojno-politička situacija na jugoslovenskom ratištu je bila osjetno izmijenjena. U posljednjih nekoliko mjeseci snage NOP-a su izvojevale krupne vojne i političke pobjede. Oslobođenjem Srbije, Vojvodine, Kosova, Makedonije, Crne Gore, Sandžaka i Dalmacije stvorena je prostrana slobodna teritorija, koja će u narednom periodu predstavljati stabilnu stratešku bazu za završnu ofanzivu naših snaga protiv nacističke Njemačke i njenih pomagača. U tom cilju. Vrhovni štab NOV i POJ je, 1. januara 1945. godine, izdao naredbu na osnovu koju se formirane 1, 2. i 3. armija. Prva armija je u svoj sastav primila divizije Prvog proleterskog korpusa. Druga - jedinice koje su do tada bile pod komandom Štaba Južne operativne grupe divizija, a Treća - divizije 12. vojvođanskog korpusa.²⁴⁵⁾

U sastav 2. armije ušle su: 23, 25. i 45. srpska divizija 14. korpusa te 17. istočnobosanska i 28. slavonska divizija koje su se, krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. godine, prebacile iz Srbije u istočnu Bosnu. Pod operativnu komandu Štaba 2. armije stavljen je i 3. korpus sa svojom 27. i 38. divizijom. Druga armija je dobila zadatak da proširi slobodnu teritoriju u istočnoj Bosni, zatim da preuzme komunikacije i ne dozvoli povlačenje neprijateljskih jedinica dolinom rijeke Drine, i da težište svojih operacija prenese u dolinu rijeke Bosne.²⁴⁶⁾

²⁴⁴⁾ RIAT, fond NOR-a, Operativni izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade za period od 20. do 27. decembra 1944. godine. 29. XII 1944, dok. br. 4283

²⁴⁵⁾ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knjiga 2, str. 507-508

²⁴⁶⁾ Isto

Teritorija istočne Bosne je u zadnjim mjesecima rata imala poseban operativno-strategijski značaj, kako za jedinice NOVJ tako i za okupatora i njegove saradnike. Na tom prostoru neprijatelj je u cilju obezbjeđenja odstupnog pravca dolinom rijeke Bosne i zaštite desnog boka svojih jedinica u Sremu angažovao brojne snage. Mnoga mjesta (Bijeljina, Brčko, Bosanski Samac, Doboj, Derventa) pretvorio je u prave tvrđave, a na komunikacijama koje su ih povezivale izgradio više utvrđenja. Međutim, neprijateljevim planovima i snagama odlučno su se suprotstavile snage NOP-a, odnosno jedinice 3. i 14. korpusa.

Bataljoni 18. hrvatske brigade su posljednje dane decembra 1944. godine i prvu polovinu januara 1945. proveli u Tuzli i njenoj bližoj okolini u ulozi divizijske rezerve, a sa zadatkom obezbjeđenja grada od eventualnog neprijateljskog napada. Neposredno poslije završetka borbi protiv četničke grupacije, unutar Brigade su izvršene izvjesne kadrovske promjene. Umjesto Veljka Jankovića koji je otišao u Beograd na školovanje za komandanta Brigade postavljen je kapetan Slobodan Kezunović, dotadašnji zamjenik komandanta 20. romanijske brigade, a za političkog komesara postavljen je Josip Radić, dok je umjesto ranjenog Selima Numića za novog pomoćnika političkog komesara naimenovan Ilija Matanović. Za načelnika Štaba Brigade imenovan je Franjo Maltarić, a nešto kasnije za zamjenika komandanta Brigade postavljen je Mato Belić, dotadašnji komandant 2. bataljona, a njega je zamijenio Jakov Vilušić.²⁴⁷⁾

Dok je boravila u rejonu Tuzle, 18. hrvatska brigada je s vremena na vrijeme vodila borbe protiv razbijenih ostataka četničkih, ustaških i zelenokadrovskih jedinica. U tim borbama, prema Operativnom dnevniku Štaba Brigade, ubijeno je 13, ranjeno 20 i zarobljena 3 četnika, a vlastiti gubici Brigade bili su 4 poginula i 4 ranjena borca. Osim toga, zaplijenjeno je 11 pušaka, oko 500 komada metaka i nešto odjeće.²⁴⁸⁾

S obzirom da borbe nisu bile tako česte, a niti duge i teške, Štab Brigade i štabovi bataljona su pored odmora i sređivanja jedinica posebnu pažnju poklanjali daljoj popuni Brigade, zatim vojno-političkoj obuci boraca, prosvjetno-kulturnom radu kao i raznim drugim aktivnostima. U svim četama i bataljonima održavane su konferencije i sastanci, a na njima je raspravljano o prijemu i prihvatu novih boraca i pomoći koju im treba pružiti da bi se što

²⁴⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-4

²⁴⁸⁾ Isto, br. reg. 14/6-5

lakše i brže privikli na početne teškoće kako u borbi tako i u pokretu. Na ovo je posebno ukazao Štab 38. divizije koji je tražio od svih boraca, a od rukovodilaca posebno da ulože maksimum truda da se pridolazeće ljudstvo što bolje prihvati.

Tada je u redove Brigade stupilo oko 500 novih mladih i nedovoljno iskusnih boraca, uglavnom iz Srbije. Pošto većina tih boraca nije služila vojsku niti prošla ni kroz kakvu obuku, sa njima se svakodnevno radilo kako na vojničkom tako i na političkom uzdizanju, a u okviru toga najveća pažnja je posvećivana taktičkoj obuci i nastavi gađanja. Na časovima političke nastave obrađeno je nekoliko osnovnih tema, iz kojih su novi borci dobili predstavu o ciljevima narodnooslobodilačkog rata naroda Jugoslavije i perspektivama te borbe. Zahvaljujući pojačanoj idejno-političkoj aktivnosti osjetno je poboljšano moralno-političko stanje u jedinicama.²⁴⁹⁾

Kulturno-prosvjetni rad u Brigadi bio je veoma zapažen. Održana su dva sastanka kulturno-prosvjetnih odbora i više priredbi koje su nerijetko prerastale u prave narodne svečanosti. Borci su uz pjesmu i svirku davali oduška svojoj mladosti. Inače, pjesma je bila stalni pratilac Brigade i sastavni dio njene borbene atmosfere. Pjevalo se u svim prilikama: pred juriš, u borbi, nakon pobjede ili neuspjeha, pa čak i onda kada se ginulo i umiralo. Značajna pažnja bila je posvećena opismenjavanju boraca, posebno onih koji su bili svjesni te neophodnosti, pa su sa puno volje i elana učili čitati i pisati. Velik broj boraca uspio je za vrlo kratko vrijeme da sve to savlada i da kasnije svojim živim i slikovitim narodnim jezikom opisuje pojedine događaje i doživljaje iz rata.

Prvom armijskom naredbom, izdatom 5. januara, određene su zone njihovog dještva i u vezi s tim odlučeno da kompletna 38. divizija ostane u širem rejonu Tuzle kao opšta rezerva Armije.²⁵⁰⁾ U skladu sa primljenim naređenjem Štab Divizije je glavninu svojih jedinica zadržao u neposrednoj blizini Tuzle, na prostoru Gornja Tuzla - Simin-Han - Požarnica - Vukovije, a jednu brigadu uputio na prostor Kladanj-Stupari.²⁵¹⁾ Novom naredbom, izdatom 6. januara, Štab 38. divizije je precizirao zadatke svojim brigadama. Tako je 21. brigada dobila zadatak da se postavi u zahvatu puta Površnice - Lopare, a 18. hrvatska na liniji: Simin-Han - Požarnica

²⁴⁹⁾ Isto

²⁵⁰⁾ Zbornik IV/32, zapovijest Štaba 2. armije od 5. I 1945. godine, dok. 25, str. 136-141 (napomena 2)

²⁵¹⁾ Zbornik, IV/32, zapovijest Štaba 3. korpusa Štabu 3H. divizije od 5. I 1945. godine, dok. 27, str. 147

- Gornja Tuzla, dok je 17. majevička brigada upućena u rejon Stupar i Kladnja.²⁵²⁾

Do 6. januara 18. hrvatska brigada je u svom punom sastavu boravila u Tuzli i njenoj neposrednoj okolini. Istog dana, shodno divizijskoj zapovijesti, ona se pomjerila na prostor Simin-Han - Gornja Tuzla - Požarnica sa zadatkom da odatle obezbjeđuje saobraćaj između Tuzle i Zvornika i da nastavi čišćenje terena od neprijateljskih ostataka. Dolaskom na novi prostor Štab Brigade je odmah uputio 3. bataljon prema Babinim lukama i Drenovom dolu naredivši mu da protjera četnike i ovlada tim prostorom kako bi sa te linije obezbjeđivao saobraćaj na dionici puta Tuzla - Požarnica, a 2. bataljon ka dionici puta Tuzla - Zvornik, u rejon Glumine-Snagovo sa zadatkom da prihvata ljudstvo koje je dolazilo iz Srbije za popunu jedinica 3. korpusa. Četvrti bataljon je i dalje zadržan na položajima oko Gornje Tuzle, a 1. bataljon sa bolnicom i intendanturom u Simin Hanu.²⁵³⁾

U noći, između 6. i 7. januara, Treći i Četvrti bataljon izveli su akciju na četnike u rejonu Kukovina, kojom prilikom su ubili 3 četnika i zaplijenili 3 puške. Sljedećeg dana, 7. januara, po bataljonima su održani sastanci na kojima je prisustvovao i po jedan član Štaba Brigade. Tom prilikom komande četa i štabovi bataljona upoznati su sa reorganizacijom jedinica po novoj četvornoj formaciji, po kojoj će u narednih nekoliko dana biti imenovani novi štabovi bataljona i komande streljačkih četa, te formirane nove jedinice: Prateća četa i Vod za vezu. Brigada je oskudijevala u naoružanju i municiji, jer su velike količine municije potrošene u vrijeme borbi za odbranu Tuzle od četnika, a nove količine iz pošiljki nisu dobijene, dok je i plijen u akcijama na četnike i zelenokadrovce bio dosta mali. No, i pored svega toga, trebalo je naoružati nove borce koji su stalno pristizali u jedinice.²⁵⁴⁾

Pošto je primio obavještenje da je grupa od oko 400 četnika sa Majevice preko Busije stigla u rejon Đurđevica, Štab 38. divizije je, 9. januara, naredio Štabu 18. hrvatske brigade da sa svoja tri bataljona i jednim bataljonom 21. brigade, koji joj je pridodat, izvrši napad na tu četničku grupu na pravcima: Hrasno - Seljublje - Banj brdo - Kolimer i Konjikovići - Busija - Draganovac - Požarnica.²⁵⁵⁾ Postupajući po tom naređenju, Štab 18. hrvatske brigade

²⁵²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, naređenje Štaba 38. divizije od 6. I 1945. godine, k. 1258, br. reg. 3/5

²⁵³⁾ Isto, br. reg. 14/6-1 i 14/6-3

²⁵⁴⁾ Isto, br. reg. 14/6-2 i 14/6-5

²⁵⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, zapovijest Štaba 38. divizije od 9. 1. 1945. godine, k. 1258, br. reg. 5/5

je 1. bataljon uputio u napad na četnike pravcem: Simin-Han - Kovačevo Selo - Požarnica; Treći pravcem: Hrasno - Seljublje - Banjbrdo; Četvrti pravcem: Gornja Tuzla - Koren - Lučino brdo - Kukovine - Kolimer, a Treći bataljon 21. brigade prema Busiji i Draganovcu. Na ovaj zadatak bataljoni su krenuli 11. januara u 2 časa. Već u šest časova otpočeli su napad na četnike koji su pruživši slab otpor napustili položaje i povukli se dublje u šume Majevice. Neprijateljski gubici bili su 13 mrtvih, 13 ranjenih i 3 zarobljena četnika, dok su vlastiti gubici naših jedinica iznosili: 4 poginula i 4 ranjena borca.²⁵⁶⁾

Odmah poslije završetka ove akcije Štab 38. divizije je izdao zapovijest za predislokaciju svojih jedinica radi efikasnijeg obezbjeđenja komunikacije Tuzla - Zvornik, koja se sada uveliko koristila za saobraćaj i dotur ratnog materijala iz Srbije za potrebe jedinica 2. armije. Po toj zapovijesti dotadašnji rejon rasporeda jedinica 18. hrvatske brigade preuzeli su bataljoni 21. brigade, a 18. brigada je krenula na novi prostor Međaš - Miljanovci - Kalesija sa zadatkom da obezbijedi saobraćaj i telefonsko-telegrafске instalacije na toj središnjoj dionici puta Tuzla - Zvornik. Drugi bataljon je pomjeren sa prostora Snagovo u Zvornik sa istim zadatkom koji mu je ranije postavljen. U zapovijesti je posebno naglašeno da jedinice budu prikupljene po bataljonima i da međusobno uspostave telefonsku vezu, jer se očekivalo naređenje o polasku na novi zadatak.²⁵⁷⁾

Na ovom prostoru Brigada se nalazila do 17. januara. Izvodila je manje akcije na četničke i zelenokadrovske grupe. Ostalo vrijeme posvećeno je izvođenju intenzivne obuke po planu koji je stigao iz Štaba Divizije. Sa borcima je izvođena obuka i nastava gađanja. Posebno su objašnjavane borbene radnje pri napadu na utvrđene položaje, u borbama u šumama i naseljenim mjestima i prilikom čišćenja terena od zaostalih neprijateljskih grupa. Iz nastave gađanja je rađen opis puške i puškomitraljeza. Sa starješinama je obrađena tema - nastupni marš, u kojoj su objašnjavani postupci prethodnice, pobočnica i zaštitnica, zatim tema o komandovanju jedinicama, a praktično je izvođena i obuka o izdavanju zapovijesti. Iz političke nastave, pored informacija o stanju na savezničkim i jugoslovenskom ratištu, obrađene su teme: tekovine narodnooslobodilačke borbe, AVNOJ, NKOJ, zemaljska antifašistička vijeća i njihove najvažnije odluke, uloga Narodnooslobodilačke vojske i druge.

²⁵⁶⁾ Isto

²⁵⁷⁾ Isto, br. reg. 8/5

Pomjeranje 21. istočnobosanske brigade iz Tuzle, gdje je bila u ulozi posadne jedinice, na sektor između Kakmuža i Porječine, uslovilo je povratak bataljona 18. brigade na ranije položaje.

1-15. I. 1945.

Situacija: U sklopu opštih operacija II armije u Istočnoj Bosni naša divizija uglavnom ima zadatke u rešenju etapno s tim obilježje koje komuniciraju kroz Tuzla, podrške jedinicama 14 divizije na sektoru prema Čelincu i čišćenja okolnog terena od četničkih kondr. Četna 14 Brigada po specijalnom zadatku nalazila se na sektoru B. četa, a ratine na sektoru Kladovoj - Plavo - Stara radi uvođenja narodne vlasti, razbijanja zlenarstvih bandi i odvajanja komunikacije Tuzla - Kladovoj. U vezi s tim jedinice su dobile odgovarajuće zadatke.

U ovom periodu nastavljen je daljnji prijelaz jedinica sa novom ljudstvom i Suklje. Jedinice su se sređivale i organizovale prema novoj formaciji. Pri istaknutoj formaciji je četa za vezu, razvedna i pionirska četa. ...

Faksimil dijela Operativnog dnevnika Štaba 38. NOU divizije

Naime, divizijskom odlukom od 14. januara donesenom u skladu sa narednjima viših štabova (Štaba 2. armije i Štaba 3. korpusa) 18. brigada je dobila zadatak da se vrati u rejon Tuzle i da jedan bataljon postavi u gradu, a druga dva na prostoru Simin-Han - Požarnica - Međaš. Pokret je izvršen 15. januara u prijednevima časovima. Nakon tri sata usiljenog marša bataljoni su stigli na određište. Putem su rastjerali nekoliko manjih četničkih grupa. Tom prilikom ubijena su 3 a ranjeno je više četnika.²⁵⁸)

Naredna dva dana provedena su mirno, bez nekih većih borbi. Jedinice su se uglavnom odmarale i sređivale, a održavani su i

²⁵⁸) Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik Štaba 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945. k. 1259, br. reg. 14/6-6 i Zbornik IV/32, naredenje Štaba 38. divizije od 14. I 1945. godine, dok. 66, str. 267-268

sastanci po četama i bataljonimana kojima su se borci upoznali sa najnovijim zadacima 18. hrvatske brigade.

U drugoj polovini januara 1944. godine, osjetno je izmijenjena vojno-politička situacija na sektoru istočne Bosne. Brojne snage 22. njemačke divizije nalazile su se u Vlasenici i njenoj okolini, dok su u širem rejonu Zvornika, Bijeljine i Brčkog djelovale jedinice iz sastava Grupe armija »E«, a na prostoru Ozrena aktivirali su se četnici. Pošto je u međuvremenu dobio informaciju da četnička grupacija iz Srbije, koja se poslije poraza kod Tuzle povukla preko Konjuha u dolinu Krivaje, kreće preko Ozrena na Trebavu,²⁵⁹⁾ Štab 2. armije je da bi otklonio tu opasnost naredio Štabu 3. korpusa da izvrši pregrupaciju svojih snaga i da pojača njihovu aktivnost. Na osnovu tog naređenja Štab 3. korpusa je 17. januara izdao zapovijest svojoj najbližoj diviziji - Trideset i osmoj - da dvije brigade prikupi u dolini Spreče, a jednu u dolini Krivaje i da sa tih polaznih reiona izvrše koncentrični napad sa sjevera, istoka i juga na četnike na Ozrenu i natjera ih da spas traže u okupatorskim garnizonima u dolini rijeke Bosne.²⁶⁰⁾

U duhu korpusne zapovijesti Štab 38. divizije je istog dana izdao naređenje 17. majevičkoj brigadi da se postavi na liniju: Vukovine - Osječani - Ribnica u dolini Krivaje, 21. istočnobosanskoj brigadi da posjedne liniju: Kakmuž - Bosansko Petrovo Selo - Porječine - Stupari u dolini Spreče, a 18. hrvatskoj brigadi da izvrši pokret i zauzme položaje na liniji: Ivkovina - Turija - Milino Selo - Devetak u dolini rječice Turije. Tako je 18. brigada orijentisana prema Ozrenu, sa zadatkom da u sadjejtstvu sa 21. istočnobosanskom brigadom i još nekim jedinicama iz sastava 14. korpusa, osujetiti četničke namjere.²⁶¹⁾

Tada je u rejonu Ozrena, prema procjeni Štaba Korpusa, bilo prisutno oko 4000 srbijanskih četnika koji su došli iz pravca Zavidovića i još nekoliko stotina domaćih četnika. Sa njima se nalazio

²⁵⁹⁾ Ova informacija je zakasnila. Četnička grupacija se ranije prebacila na Trebavu. Draža Mihailović je 6. januara stigao sa glavninom četničkih snaga iz Srbije na to područje i smjestio se prvo u s. Kožuhe, zatim u s. Tarevci

²⁶⁰⁾ Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 17. I 1945. godine, dok. 86, str. 399-400

²⁶¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. divizije od 20. I 1945. godine, k. 1259, br. reg. 2/6

i Draža Mihailović. Pred frontom nastupanja 18. hrvatske brigade nalazile su se tri brigade Ozrenskog četničkog korpusa jačine od oko 900 četnika.²⁶²⁾

Kada je primio naređenje, Štab 18. brigade je u toku istog dana prikupio svoje jedinice u Simin-Hanu. U 18,30 časova borci su se ukrkali u voz i nakon nepun sat vožnje stigli u Puračić, gdje su i prenoćili. Sutradan, 18. januara, u li časova bataljoni su izvršili pokret i izašli na liniju: Turija - Milino Selo - Devetak. Na tom putu nisu naišli na neprijatelja.²⁶³⁾

Devetnaestog januara 1, 3. i 4. bataljon krenuli su pravcima: Turija - Brijesnica - Milino Selo - Tumare i Devetak - Komare - Vasiljevci. Bataljoni koji su nastupali preko Turije i Brijesnice odbacili su četnike u pravcu Podcijelova, dok je 4. bataljon koji se kretao pravcem Milino Selo - Tumare bio doveden u poluokruženje. Da bi izbjegao potpuno okruženje i odsijecanje od ostalih bataljona, 4. bataljon je bio prisiljen da se povuče na polazne položaje. To je uslovalo i povlačenje 1. i 3. bataljona. U ovoj borbi neprijatelj je, prema procjeni Štaba Brigade, imao oko 15 mrtvih i 20 ranjenih. Vlastiti gubici su iznosili dva poginula i 7 ranjenih boraca. Među poginulim bio je i komandir čete u 4. bataljonu Mihailo Mika Obrenović. Zaplijenjeno je 8 pušaka, a izgubljen je jedan puškomitraljez.²⁶⁴⁾

Narednog dana bataljoni su ponovo izvršili napad na liniji Donja Brijesnica - Tumare - Vasiljevci. Četnici su mjestimično pružali otpor i povlačili se dijelom preko Tumarskog brda i Mićijevaca, a dijelom preko Vasiljevaca prema Lipovoj glavi (Kraljica). U gonjenju četnika jedinice 18. hrvatske brigade su dostigle liniju: Malinjak - Mićijevci - Vasiljevci. Neprijatelj je imao 3 mrtva i 10 ranjenih, a iz Brigade su 2 borca ranjena i 2 nestala. Pošto je prostor na koji su stigli imao slabe uslove za smještaj, a mnogi stanovnici tih sela su bolovali od zaraznih bolesti - pjegavog i trbušnog tifusa - bataljoni su se povukli na liniju polaznih položaja - Turija - Milino Selo - Devetak.²⁶⁵⁾

Sutradan, 21. januara, Štab 38. divizije je izdao zapovijest za opšti napad na četnike na Ozrenu. Planirano je da napad počne 22. januara u 6 časova. Sa juga su trebale da napadaju jedinice 17. ma-

²⁶²⁾ Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 17. 1 1945. godine, dok. 86, str. 399-400

²⁶³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. divizije od 20. I 1945. godine, k. 1259, br. reg. 2/6

²⁶⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 20. I 1945. godine, k. 1259, br. reg. 4/6

²⁶⁵⁾ Isto

jevičke brigade pravcem: Podcijelovo - Omerova voda - Donja i Gornja Bukovica. Kroz središnji dio Ozrena od istoka ka zapadu u napad su trebale da krenu jedinice 18. hrvatske brigade ojačane jednim bataljonom 21. brigade. Tri bataljona 21. brigade imala su zadatak da iz Porječine i Bosanskog Petrovog Sela podrže napad i da nastupaju ka Kakmužu i Sočkovcu.²⁶⁶⁾

ШТАБ 38.
19. јануара 1945, г.
Полокај.

ШТАБУ 31. Полокај.

1). Утрку јучерашњег дана, са просторије Турија - Милино Село Деветак вршили смо извиђања и прикупљање података на правцу Бријесница - Тумаре - Катанићи. По прикупљеним подацима четници се у великом броју пребацују од Бријеснице преко Милиновића Мицијевића ка Крајцима.

Данас вршимо чишћење просторије Кома Бријесница, Тумаре, Милиновића. Дејствоваћемо на ње према Крајцима у циљу разбијања четничких група које по свој прилици бјеже у том правцу испред 32.

По недовољним подацима четничке главце снаге налазе се на просторији Крајци - Монопашиште - Стријежница. Уколико прикупљамо додатне податке доставићемо.

Са 34 одржавамо сталну везу. Сви се налазе на просторији Порјечина - Петрово Село, док са 32 још нисмо ухватили везе. Одговорно ћемо је ухватити преко наших дијелова који ће вршити чишћење Бријеснице.

2). Дате дијелове који су били смјештени у деветаку помијерили смо на просторију Кома ради ефикаснијег што ефикаснијег разбијања четничких група. Ово смо учинили ради тога што још 34 није још избацила својих дијелова на просторију Ступари.

3). Друг Ђубомир Антић кога сте тражили радиограмом налази се са батаљоном у Зворнику. Молимо вас да га ви позовете ако је то могуће, телетомски, јер ми немамо зато могућности.

4). Ми се налазимо у Милино Селу (српском дијелу).

СМЕРТАЈНИМ - СЛОБОДА НАРОДУ I

Политкомесар-мајор:

Начелник:

Командант-мајор:

П.с.

Телефонску везу са вама ћемо успоставити јер немамо до нас кабла.

Faksimil Izjuštaja Štaba 18. brigade Štabu 38. NOU divizije

Zona širenja jedinica 18. brigade omeđena je lijevo linijom: Rastova kosa - Bojino brdo - Glavica, a desno linijom Ravno brdo - Jelova gorica - Narovci - Kraljica. Pridodati bataljon iz 21. bri-

VII, fond NOR-a, Zapovijest Štaba 38. divizije od 21. 1 1945, k. 1258, br. re; M "

gade trebalo je da nastupa pravcem: Stupari - Jelova gora - Ozrenski kamen - Kraljica. Zapovijesću je predviđeno da se poslije završetka ove akcije 18. hrvatska brigada postavi na liniju Mićijevci - Vasiljevci - Ugarići - Vrela.²⁶⁷⁾

Prema primljenoj zapovijesti, jedinice 18. brigade su 22. januara, ujutro, krenule u napad. Poslije nekoliko kraćih mjestimičnih okršaja neprijatelj je pružio odsudan otpor na liniji Malinjak - Tumare - Tumarić. Izvršivši pripreme jedinice 18. brigade su krenule u juriš i zbacile neprijatelja sa položaja. Četnici su se povukli preko Mićijevaca i Vasiljevaca prema Rakovcu i Brezicima i preko Omerove vode ka Smrdinu. U gonjenju razbijenih četnika jedinice 18. brigade su ovladale dominantnim položajima na Kraljici i izbile na liniju: Bašina kosa - Majstorov Ljaljevac - Jaruga - Rajinovo brdo - Jankova voda. U ovoj akciji na pravcu napada 18. brigade neprijatelj je imao oko 20 mrtvih i više desetina ranjenih, dok je iz Brigade jedan vodnik poginuo, a osam boraca i rukovodilaca je ranjeno, među njima i pomoćnik političkog komesara Brigade kapetan Selim Numić.²⁶⁸⁾

U akcijama 38. divizije na Ozrenu, od 15. do 22. januara, četnici su imali 71 mrtvog, 99 ranjenih i 8 zarobljenih. Vlastiti gubici iznosili su 5 poginulih, 40 ranjenih i 2 nestala borca.²⁶⁹⁾

Kada su borbe na Ozrenu bile u najvećem jeku, Štab 38. divizije je dobio naređenje da prikupi svoje snage i da ih pripremi za pokret na novi prostor. U tom cilju 17. majevička brigada se prikupila u rejonu: Živinice - Bašigovci - Đurđevik, a 18. hrvatska brigada prvo u rejonu: Priluk - Šerići, a zatim u rejonu Zukići - Matijevići - Tarevo u zahvatu ceste Živinice - Kladanj, dok je 21. tuzlanska brigada ostala na ranijem prostoru Bosansko Petrovo Selo - Porječina, ali samo privremeno, do dolaska 23. brigade 45. divizije koja ju je smijenila.²⁷⁰⁾ Tada je za zamjenika komandanta 18. brigade postavljen poručnik Mato Belić, dotadašnji komandant 2. bataljona.

²⁶⁷⁾ Isto

²⁶⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 23. I 1945. godine, k. 1259, br. reg. 6/6

²⁶⁹⁾ Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 38. NOU divizije Štabu 3. korpusa od 23. I 1945. godine, dok. 118, str. 504-507

²⁷⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za januar 1945. godine, k. 1258, br. reg. 15/5

BRIGADA NA ZVORNIČKOM FRONTU I U BORBAMA PROTIV 22. NJEMAČKE DIVIZIJE

Na pojavu većeg broja novih divizija JA koje su se preko Drine prebacile u istočnu Bosnu, njemačko komandovanje je najprije odgovorilo upućivanjem 963. tvrđavske brigade, a zatim i 22. divizije iz Sarajeva u Vlasenicu sa ciljem da odatle preduzmu nastupanje prema Zvorniku i Janji i dodu u vezu sa jedinicama 34. njemačkog korpusa koje su se nalazile u rejonima Janje i Bijeljine. Nijemci su imali namjeru da glavne snage 2. armije vežu za dolinu Drine i na taj način onemoguće njena dještva u dolini Bosne, a time sebi obezbijede nesmetano izvlačenje tim pravcem. Upućivanje njemačkih snaga preko Vlasenice ka Zvorniku i dolini Drine i njihovo spajanje sa njemačkim snagama na prostoru Janja - Bijeljina stvorilo je realnu opasnost presijecanja lanca snabdijevanja jedinica 2. armije, koji je išao iz Srbije pravcem Zvornik - Tuzla.²⁷¹⁾

Radi sprječavanja te njemačke namjere Štab 2. armije je reagovao tako što je probojem 963. tvrđavske brigade u Vlasenicu, početkom januara, uputio svoje dvije divizije sa zadatkom da blokiraju neprijatelja na pomenutom prostoru i da mu ne dozvole da prede u nastupanje. Za zatvaranje pravca Vlasenica - Zvornik upućena je 25. srpska divizija, a za zatvaranje pravca Vlasenica - Šekovići - Caparde 45. srpska divizija - obje iz 14. korpusa. Uskoro je u pravcu Vlasenice upućena i 27. istočnobosanska divizija 3. korpusa, koja je dobila zadatak da zajedno sa 25. divizijom izvrši napad na neprijatelja u Vlasenici i da ga odatle protjera prema jugu. Napad nije uspio, dakle neprijatelj se održao u gradu, ali iz njega nije mogao poći u nastupanje. Dio njegovih snaga je angažovan i za obezbjeđenje puta Han-Pijesak - Vlasenica, paje na taj pravac poslije upućena glavnina snaga 27. divizije.

Da bi deblokirao 963. tvrđavsku brigadu i sa njom preuzeo nastupanja u pravcu Zvornika, Štab Grupe armija »E« je iz rejona Sarajeva, preko Sokolca i Han-Pijeska, uputio svoju 22. diviziju sa 1004. i 1005. tvrđavskim bataljonom. U trodnevnim borbama duž komunikacije Han-Pijesak - Vlasenica ove njemačke snage su odbacile jedinice 27. divizije i 19. januara stigle u Vlasenicu. U naredna tri dana proširile su pojas spoljne odbrane i stvorile bazu za nastupanje svojih snaga prema Milićima odnosno Šekovićima.²⁷²⁾

Dvadeset i trećeg januara njemačke snage kreću u nastupanje i istog dana stižu u Miliće, odakle su se sutradan prebacile do

²⁷¹⁾ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knjiga 2, str. 507-508

²⁷²⁾ Isto

Nove Kasabe. Kada je neprijatelj ispoljio svoju namjeru da glavnim snagama krene u pravcu Zvornika, Štab 2. armije je odlučio da svoju rezervu - 38. diviziju - prebaci u rejon Drinjače gdje je trebalo zajedno sa 25. divizijom i jednom brigadom 45. divizije spriječiti dalji prodor neprijatelja prema sjeveru. Istovremeno, Štab 2. armije je naredio da jedna brigada iz 38. divizije smijeni 16. srpsku brigadu 25. divizije i zatvori pravac Vlasenica - Šekovići.²⁷³⁾

Postupajući po izdatom naređenju, Štab 38. divizije je 17. majaevičku i 21. tuzlansku brigadu uputio prema Drinjači, dok je 18. hrvatskoj brigadi naredio da se usiljenim maršem do 24. januara prebaci u rejon Šekovića i zaposjedne položaje na lijevoj i desnoj obali rijeke Drinjače, na liniji Bačkovac - Tupanari - Strnica,²⁷⁴⁾ te da na tom prostoru smijeni 16. brigadu 25. divizije i uspostavi vezu sa jedinicama 27. divizije koje treba da stignu u rejon Šadići - Neđeljište - Korkutovići.²⁷⁵⁾

Primivši zapovijest radio-vezom Štab 18. hrvatske brigade je svojim bataljonima izdao usmeno naređenje da u jednoj koloni krenu pravcem Zukići - Kršići - Naseoci - Džebar - Bijelo polje - Vasilići. Marš je bio vrlo naporan, a trajao je nepunih 25 časova. Iza kolona izostalo je 25 boraca od kojih je većina kasnije pristigla u jedinice. Na predviđeni prostor bataljoni su izbili 24. januara u 19 časova i odmah smijenili jedinice 16. brigade 25. divizije, a potom zauzeli položaje prema neprijatelju na liniji Maleševina- Beroš.²⁷⁶⁾

Čete i bataljoni 18. brigade su svaku noć u vremenu od 25. do 30. januara napadali neprijatelja na prostoru Beroš - Jarovlje - Kuljančići. Napadi su bili dugi i uporni. U jednom od njih, 28. januara, bataljoni 18. brigade su ovladali neprijateljskim položajima na Kuljančićima, Šahmanima i na koti 596. Međutim, neprijatelj nije smio dozvoliti da potpuno izgubi te položaje, jer su oni direktno štitili prilaze Vlasenici, pa je uvodeći rezervu, jakim protivnapadom, u ranim jutarnjim časovima zbacio bataljone 18. brigade sa tih položaja. Tih dana bila je vrlo intenzivna aktivnost izviđačkih jedinica. U to vrijeme ostale brigade 38. divizije (17. i 21.), zatim brigada 25. divizije i 20. brigada 45. divizije vodile su ogorčene bor-

²⁷³⁾ Isto, str. 516-519

²⁷⁴⁾ Zbornik, IV/32, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 24.11.1945. godine, dok. 119, str. 508

²⁷⁵⁾ Zbornik IV/32, naređenje Štaba 14. korpusa od 24.11.1945. godine, dok. 121, str. 515

²⁷⁶⁾ Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 14. korpusa Štabu 2. armije od 26. januara 1945. godine, dok. 134, str. 560

be sa neprijateljem u rejonu Drinjače, a jedinice 27. divizije duž komunikacije Han-Pijesak - Vlasenica.²⁷⁷⁾

Radio-telegrafisti primaju depešu

Štab 18. brigade je, 29. januara, primio naređenje da sve svoje snage pomjeri na sjever u rejon Dubnica - Neđeljište kako bi smijenio jednu brigadu 25. divizije, a da svoje dotadašnje položaje preda 19. birčanskoj brigadi 27. divizije. Čim je 30. januara stigla na prostor Tikvarići - Brda - Neđeljište, 18. brigada je otpočela intenzivne napade na neprijatelja na liniji Bečino brdo - Bakići - Rajići - Dubnica - Selište. Prvu noć bataljoni su izvodili za napad samo manje dijelove, a u noći, između 31. januara i 1. februara, krenuli su svim snagama u opšti napad, zauzeli dvije linije rovova i ušli u selo Rajiće. Međutim, upornim protivnapadima neprijatelj ih je uspio izbaciti iz rovova i potisnuti iz sela. Noću, između 1. i 2. februara 1945. godine, dva bataljona 18. brigade su napala neprijatelja na Humcu i Tumačama i do 6 časova ujutro uspjela da ovladaju pomenutim položajima. Ali, uvodeći rezervu, neprijatelj je izvršio protivnapad i oko podne povratio izgubljene položaje.

U borbama između 24. januara i 2. februara, prema izvještaju Štaba Brigade, neprijatelj je imao oko 170 vojnika izbačenih iz stroja. Iz Brigade su poginula 23 borca, 63 ih je ranjeno, 8 je

²⁷⁷⁾ Zbornik IV/32, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 27. 11945. godine, dok. 139, str. 585

umrlo od hladnoće, a 3 su nestala. Među poginulim bili su: Haso Hanušić, politički komesar 4. bataljona, tri komandira četa i dva vodnika.²⁷⁸⁾

Nakon ovih borbi Štab 38. divizije je naredio 18. brigadi da 2. februara izvrši pokret na prostor Milanovići - Korijen, a odatle sljedećeg dana na prostor Papraća - Rudnik. Tih dana u sastav Brigade se vratio 2. bataljon koji se nalazio u Zvorniku.

Nakon borbi vođenih protiv jedinica 22. njemačke divizije u rejonu Drinjače, Liješnja, Jasenice, Dževanja i Kostijerova, u vremenu od 27. januara do 3. februara, 17. i 21. brigada 38. divizije, zatim brigade 25. divizije i 20. brigada 45. divizije pomjerile su se na nove položaje. Probijajući se uz stalne borbe, neprijatelj je 3. februara ovladao Zvornikom i zaposjeo okolne položaje za odbranu na liniji Zvornik - Maričići - Liplje - Dobra voda - Šadići - Pravoslavna Kamenica - Lišina - Miljanovci. Na tom prostoru, omeđenom sajuga rijekom Drinjačom, neprijatelj je počeo da koncentriše snage za dalje odstupanje prema sjeveru.

Prethodnog dana Vrhovni komandant JA maršal Josip Broz Tito je svojim dvjema depešama zatražio od Štaba 2. armije da, radi uništenja neprijateljske grupacije, jedinice rasporedi južnije od Zvornika.²⁷⁹⁾ Još istog dana Štab 2. armije je sačinio plan po kojem je bilo predviđeno da 17. divizija krene od Bijeljine, a 27. divizija od Vlasenice ka Drinjači i da u rejonu između Drinjače i Zvornika presijeku i odbace njemačke snage ka jugu, a da 25. i 38. divizija sa jednom brigadom 45. divizije frontalno napadnu i unište njemačke snage u rejonu Zvornika. Vrhovni komandant se složio sa pomenutim planom.²⁸⁰⁾ Bilo je takođe predviđeno da jedinice 22. srpske divizije i artiljerija sa desne strane tuku neprijateljske snage uz komunikaciju Drinjača - Zvornik u momentu početka napada. Planirano je i angažovanje avijacije JA.²⁸¹⁾

Četvrtog februara, Štab 38. divizije je radi izvršenja dodijeljenog mu zadatka izdao zapovijest brigadama iz svoga sastava da svoje bataljone postave u zahvatu komunikacije Tuzla - Zvornik, i to:

- 18. hrvatska brigada, kao opšta rezerva Divizije, na prostoru Caparde - Kulina - Hajvazi - Matkovac - Čanaglije - Lješkovica;

²⁷⁸⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 3. II 1945. godine, k. 1259, br. reg. 7/6

²⁷⁹⁾ Zbornik 11/15, dok. 79 i 80, str. 153-154

²⁸⁰⁾ Isto, dok. 82, str. 156

²⁸¹⁾ Ahmet Đonlagić, Dvadesetsedma istočnobosanska divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1983, str. 417

- 17. majevička brigada na liniji Spasojevica - Krš - Klek, odnosno sa jednim bataljonom na samoj cesti kod Čišinog-hana, a drugim pozadi njega u rejonu Cerik - Perunika;

- 21. tuzlanska brigada na liniji Ahmetovo brdo - Mehmedići - Stanišići - Samarići - Triguvno, a sa isturenim dijelovima na Đafinoj kosi.²⁸²⁾

Osamnaesta hrvatska brigada je, 2. februara, u dvije odvojene kolone krenula na ranije joj određeni prostor, u rejon Papraće. Prva kolona išla je preko Humca, Tumača i Cerske do Korijena, dok je druga u kojoj su bili dva bataljona i minobacačka četa koja je raspolagala sa minobacačima 82 mm pošla iz Neđeljišta pravcem Sadići - Krstac - Tomići - Milovanovići, takođe do Korijena. Pri ulasku u Korijen prva kolona je imala manji okršaj sa četnicima koji su se poslije kraće borbe povukli. Na prostoru Korijen - Milovanovići Brigada je prenoćila, a sutradan ujutro, sve njene jedinice krenule su u rejon Papraće gdje su stigle 3. februara, oko 14 časova. Bataljoni su se smjestili u naseljima: Aščerići, Božići, Matkovići, Viližani.²⁸³⁾ U toku dana održane su četne i bataljonske konferencije na kojima je analiziran tok dotadašnjih borbi, ukazano na propuste i nedostatke koji su uočeni u proteklim borbama i zaključeno da jedinice jedinstvenije djeluju.

Tokom 4. februara 1945. godine, jedinice 18. brigade su se shodno pomenutoj zapovijesti Štaba 38. divizije pomjerile na prostor Caparde - Hajvazi - Kulina. U rejonu Papraće smijenili su ih dijelovi 27. divizije. Odmah, dolaskom na novi prostor održani su sastanci sa štabovima bataljona, posebno sa vojnim, a posebno sa političkim rukovodiocima, na kojima su donijete odluke o postavljenju nižeg komandnog kadra na upražnjena mjesta u četama. Na sastancima je, takođe, utvrđeno da se svaki borbeni zadatak mora bezuslovno i do kraja izvršiti, te da zato odgovorni rukovodioci moraju uložiti maksimum znanja, snalažljivosti i izdržljivosti. Tog dana jedinice su primile znatne količine municije, odjeće i obuće. Ishrana je takođe poboljšana.²⁸⁴⁾ Sljedećeg dana do podne je izvođena vojna obuka, a poslije podne politička nastava. U 1. bataljonu je izvršena smptra ljudstva i naoružanja uz prisustvo dva člana Štaba Brigade. Uočeni su slijedeći nedostaci: sporost u dovođenju jedinica na zorno mjesto, konstatovano je daje oružje ispravno ali

²⁸²⁾ Zbornik IV/33, zapovijest Štaba 38. NOU divizije, od 4. II 1945. godine, dok. 30, str. 150; Arhiv VII, fond NOR-a, k. 1258, br. reg. 24/5

²⁸³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-16

²⁸⁴⁾ Isto, br. reg. 14/6-17

nedovoljno čisto; da higijena nije na potrebnoj visini, da su odjeća i obuća u slabom stanju, te da je jedan broj boraca još uvijek u građanskoj odjeći. Sutradan, 6. februara, izvršena je smotra i u 4. bataljonu, kojom prilikom su uočeni isti nedostaci. Posljednja dva dana jedinice Brigade su iskoristile kao predah za odmor ljudstva, otklanjanje uočenih nedostataka i pripreme za predstojeće borbe.²⁸⁵⁾

Odmah poslije dolaska u Zvornik, 6. februara, njemačke snage su ispoljile pojačanu aktivnost, posebno oko Zvornika, nastojeći da osvoje dominantne položaje koji bi im obezbijedili bezbjednije kretanje drumom Drinjača - Zvornik - Kozluk. U tom cilju neprijatelj je izvršio snažan napad na položaje jedinica 25. divizije na Vratolomcu, Zmajevcu i Stanu i na položaju 17. majevičke brigade na Lišini (k. 508).

Kada su Nijemci zauzeli dominantan položaj na Lišini, Štab 38. divizije je po naređenju Štaba 2. armije, uveo u borbu svoju rezervu - 18. hrvatsku brigadu uputivši je na liniju Lišina - Ahmetovo brdo. U tom pravcu su odmah krenuli 1, 3. i 4. bataljon. Na polazne položaje za napad stigli su 7. februara u 2 časa. Drugi bataljon je sa teškim naoružanjem stigao u Cerik u 9 sati i zaposleo položaje iza ostalih bataljona.

Istog dana, oko 9 časova, dva bataljona 18. i jedan bataljon 17. brigade počeli su napade na neprijateljske položaje na Lišini. U prvom naletu oni su uspjeli da istjeraju neprijatelja iz prve linije rovova na samoj kosi. Ali, na vrhu kose zametnula se ogorčena borba u kojoj su se naše i neprijateljske jedinice međusobno izmiješale. U trenutku kada su borci bili blizu uspješnog izvršenja postavljenog zadatka, njemačko komandovanje je u borbu uvelo jedinice koje je držalo u rezervi i tako su daleko nadmoćnije snage neprijatelja, poslije nekoliko uzastopnih kontranapada, uspjele da prisile partizanske bataljone da se povuku na polazne položaje. Koliko je bila žestoka ova borba govori podatak daje neprijatelj u njoj imao oko 150 vojnika izbačenih iz stroja, a u dva bataljona 18. brigade bilo je 28 poginulih, 41 ranjen i 11 nestalih boraca. Bataljon 17. majevičke brigade imao je 10 poginulih i velik broj ranjenih boraca.²⁸⁶⁾

U noći koja je dolazila napad je ponovljen. Iz sastava Brigade krenula su druga dva bataljona sa po dvije čete. Dijelom snaga one su napadale preko lijeve strane kose od ceste, a dijelom frontalno

²⁸⁵⁾ Isto

²⁸⁶⁾ Isto, br. reg. 14/6-18

od Perunike. Da bi smanjili koncentraciju neprijateljskih snaga na Lišini i odvucli ih na drugu stranu, te noći, dijelovi 21. tuzlanske brigade su napali neprijateljske položaje na Dobroj vodi.

I naredne noći, oko 19 časova, poslije jake minobacačke vatre, izveden je napad. U prvom naletu osvojena je prva linija rovova, a u nastavku borbe, koja je trajala do 2 časa 8. februara, neprijateljska odbrana je istjerana iz rovova na vrhu kose. Međutim, i na suprotnoj - istočnoj strani kose koja se spušta prema Zvorniku Nijemci su izgradili jake fortifikacijske objekte sa kojih su davali od sudan otpor. Kada ih i poslije nekoliko uzastopnih napada nisu mogli izbaciti iz tih rovova i bunkera, bataljoni 18. i 21. brigade su se povukli na polazne položaje. U ovoj noći neprijatelj je prema procjeni Štaba 18. brigade imao oko 40 poginulih i 80 ranjenih vojnika. Iz bataljona 18. hrvatske brigade poginulo je 7, a ranjen je 51 borac. O žestini borbe govori podatak daje tom prilikom zaplijenjeno pet puškomitraljeza, mitraljez, 15 pušaka, 2 automata i veća količina municije i drugog ratnog materijala. Iz Brigade je izgubljen puškomitraljez čiji je nišandžija poginuo.²⁸⁷⁾

*
* *

Kada su 7. februara na koncentracijski prostor Snagovo-Caparde-Paprača stigle jedinice 17. i 27. divizije, Štab 2. armije je, u vezi sa ranijom direktivom Vrhovnog štaba JA, donio odluku da se izvede opšti napad na neprijatelja na liniji Dževanje - Zvornik - Celopek. Za izvršenje tog zadatka angažovane su 17, 27. i 38. istočnobosanska i 25. srpska divizija, uz podršku artiljerije 2. armije i 22. srpske divizije sa desne strane Drine. Sedamnaestoj i 27. diviziji je naređeno da sa manjim dijelovima presijeku put njemačkim snagama između rječica Jošanice i Kamenice, na putu Drinjača - Zvornik, te da ih odbace prema Drinjači, a da sa glavninom svojih snaga pristupe uništenju neprijateljske grupacije u rejonu Mladevac - Zvornik - Liplje, dok je 25. srpska divizija dobila zadatak da napadne utvrđenog neprijatelja na liniji Glumine - Karakaj.²⁸⁸⁾

Trideset i osmoj diviziji je naređeno da izvrši napad na neprijatelja na položajima neposredno kod Zvornika, na liniji Stan - Maričići - Zmajevac - Kula-Grad. Tako se 38. divizija našla u centru borbenog poretka glavnine snaga 2. armije u napadu na glavninu snaga njemačke 22. divizije, 963. tvrđavske brigade i drugih pridodatih joj

²⁸⁷⁾ Isto, br. reg. 16/6-17

²⁸⁸⁾ Gligo Mandić, Sedamnaesta istočnobosanska divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1976, str. 309-310

jedinica, koje su se nalazile po uporištima uz komunikaciju na dionici puta Kamenica - Karakaj.

Na sredini borbenog poretka 38. divizije našla se 18. hrvatska brigada koja je dobila zadatak da, u noći, između 8. i 9. februara, prvo ovlada Lišinom (k. 508), a potom produži napad na neprijateljske položaje na liniji Stan - Zmajevac - Zvornik. U prvi borbeni ešalon određena su tri bataljona dok se četvrti bataljon nalazio u drugom ešalonu, pozadi njih. Dio prvog ešalona napadao je neprijateljske položaje na Lišini sa sjeverne i sjeverozapadne strane, drugi sa jugozapadne, a treći sa južne strane.²⁸⁹⁾

Na vatrenom polojažu, Snagovo, februara 1945.

Tačno u 2 sata, 9. februara, kako je bilo i predviđeno, jedinice su uz podršku artiljerije i minobacača krenule u napad. Pozadi borbenog stroja išla je divizijska muzika koja je svirkom pomagala tu akciju. U prvom naletu sa Lišine su sve njemačke jedinice pomjerene prema Stanu. Međutim, kada je 18. brigada bila pred završetkom ovog zadatka, neprijatelj je u borbu uveo nova pojačanja, a potom izvršio žestok protivnapad kojim je prisilio partizanske bataljone da se povuku na polazne položaje. Nakon kraćeg vremena,

²⁸⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik Štaba 18. brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6

iskorištenog za sređivanje jedinica, Štab 18. brigade je naredio da se napad ponovi. U ogorčenoj borbi bataljoni su uspjeli da Nijemce protjeraju prema Stanu, ali u svanuće neprijatelj je pojačao svoje snage, uvođenjem rezerve i izvršio snažan protivnapad pri čemu je uspio ovladati ranijim položajima. Borba se smirila tek oko 9 časova. U vrijeme napada na Lišinu jedan bataljon 17. majevičke brigade je vršio pritisak na neprijatelja na Stanu kako bi mu onemogućio odašiljanje pojačanja prema Lišini. Istovremeno je na neprijateljske položaje u Maričićima napadala 21. tuzlanska brigada koja je u prvom naletu postigla izvjestan uspjeh, ali se pod pritiskom znatno nadmoćnijih njemačkih jedinica morala povući na polazne položaje.

Prema procjeni Štaba 38. divizije, u tri noćna napada neprijatelj je imao oko 230 mrtvih i oko 420 ranjenih vojnika. U isto vrijeme Divizija je imala 104 poginula, 212 ranjenih i 30 nestalih boraca i rukovodilaca. Zaplijenjeno je 6 puškomitraljeza, 68 puška, mitraljez, 5 automata, 50 bombi, oko 15 000 metaka i druga vojna oprema.²⁹⁰⁾

*

*

*

Osmog februara 1945. godine neprijatelj je napustio Vlasenicu, a dva dana kasnije njegovi zaštitni dijelovi stigli su do Nove Kasabe. Na drugom kraju Nijemci su krenuli prema sjeveru, u pravcu Kozluka. Prethodnica njemačkih jedinica stigla je čak do Celopeka. Na putu od Zvornika do Čelopeka neprijatelj se nalazio u više uporišta, čvrsto držeći položaje na liniji: Lišina - Korduni - Lipovac - Karakaj - Čolovnik - Hadžići - Grbavci - Ćirilovo brdo - Vjenčac - Kučić-Kula - Krakodo - Tršić.

Narednog dana 38. divizija je dobila zadatak da likvidira neprijateljska bočna obezbjeđenja na pravcu Jordan-Sapna, da prodre do drumu Zvornik-Kozluk i stvori uslove za razdvajanje, a potom i uništenje neprijateljskih snaga u tom rejonu. Jedinicama 25. divizije je naređeno da izvrše prodor kroz njemačku odbranu, lijevo od 38. divizije, na pravcu Grbavci-Jordan i likvidiraju neprijateljske položaje na Vjenčacu i Ćirilovom brdu.²⁹¹⁾

²⁹⁰⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za period od 1. do 15. II 1945. godine, 18. II 1945, k. 1258, br. reg. 30/5

²⁹¹⁾ Milojica Pantelić, Dvadesetpeti srpski divizion, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1977, str. 164-165

Noću, između 10. i 11. februara, 17. majevička brigada, ojačana jednim bataljonom 21. tuzlanske brigade, krenula je u napad na neprijateljske položaje u Hadžićima, dok su dva bataljona 18. brigade izvršila demonstrativan napad na Nijemce na Lišini, a dva bataljona na liniji Maričići - Liplje. Dvadeset i prva brigada je držala položaje na liniji Spasojevica - Krš.²⁹²⁾ Prvi i Treći bataljon koji su napadali na Lišinu uspjeli su da u ogorčenoj borbi, protjeraju neprijatelja iz prve linije rovova. Tu su se zadržali do svanuća kada su se vratili na polazne položaje. Drugi i Četvrti bataljon koji su napadali neprijatelja na liniji Maričići - Liplje, takođe su u prvom naletu uspjeli protjerati Nijemce iz prve linije rovova, ali dalje nisu išli pošto nisu ni imali zadatak da za sebe vežu neprijateljske snage u tom rejonu, kako one ne bi mogle istovremeno intervenirati i na nekom drugom prostoru. Vlastiti gubici Brigade iznosili su 9 poginulih, 40 ranjenih i 4 nestala borca. Izgubljen je puškomitraljez, a dva minobacača su oštećena pogocima neprijateljskih artiljerijskih oruđa.²⁹³⁾

Jedinice 17. brigade ojačane jednim bataljonom 21. brigade napale su njemačke posade u Hadžićima i Čolovniku, zbacile ih sa položaja, ali su se ujutro morale povući usljed vrlo jakog pritiska neprijatelja koji je u borbu uveo svoju rezervu. Te noći iz jedinica 38. divizije ukupno je poginulo 23, ranjeno 75, a nestalo 8 boraca.²⁹⁴⁾

Poslije ovog napada Štab 38. divizije je izdao novu zapovijest o rasporedu svojih jedinica, a na osnovu nje 18. hrvatska brigada se postavila na liniji Glumine - Cerik; 17. majevička brigada u rejonu Perunika - Spasojevica - Krš; a 21. tuzlanska brigada na liniji Ahmetovo brdo - Stanišići.²⁹⁵⁾

Dok su jedinice 38. i 25. divizije napadale na neprijateljske položaje od Zvornika do Hadžića, jedinice 17. i 27. divizije su u punom naletu, 10. februara, likvidirale neprijateljske položaje na Starnini i Dugoj njivi, ali su ih, u zoru, usljed jakog njemačkog protivnapada, morale napustiti. Tokom 10. i 11. februara 1945. godine, jedinice 17. i 27. divizije su činile velike napore i dale znatne žrtve u cilju izbijanja na cestu Drinjača - Zvornik i presijecanja te ceste, a potom uništenja njemačkih snaga. Međutim, u tome nisu potpu-

²⁹²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za period od 1. do 15. II 1945. godine, 18. II 1945, k. 1258, br. reg. 30/5

²⁹³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-20

²⁹⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za period od 1. do 15. II 1945. godine, 18. II 1945, k. 1258, br. reg. 30/5

²⁹⁵⁾ Isto

no uspjele.²⁹⁶⁾ I neprijatelj je bio u vrlo teškoj situaciji. Krajnjim naprežanjem snaga i uz velike žrtve on je nastojao da se što prije probije do prvih jedinica njemačkog 34. korpusa u rejonu Janje. Zbog toga je 13. februara napustio Drinjaču i istovremeno izvršio pregrupaciju svojih snaga, tako daje svoj 47. pješadijski puk iz zaštitnice uputio u prethodnicu ka Kozluku, a s ostalim jedinicama nastavio ubrzano izvlačenje.

Budno prateći razvoj situacije kod svoje 22. divizije Štab Grupe armija »E« je zaključio da je ona vrlo teška i kritična, pa je u namjeri da joj pomogne iz Doboja u pravcu Tuzle uputio 724. puk 104. divizije, ojačan artiljerijom i minobacačima s ciljem da kod naših jedinica stvori sliku o neposrednoj opasnosti za Tuzlu i da ih prisili da dio snaga skinu sa fronta kod Zvornika, čime bi se oslabio pritisak na 22. njemačku diviziju.

Istovremeno iz Brčkog je preko Bijeljine krenuo 734. puk iste Divizije, koji je dobio zadatak da prihvata dijelove 22. njemačke divizije i da im dotura municiju, gorivo i hranu. Kada je ovaj puk pošao iz Brčkog proturena je dezinformacija, koja je dospjela i do Štaba 2. armije, a u kojoj se iznosi da je neprijateljeva namjera da se probije u pravcu Tuzle.²⁹⁷⁾

Polazeći od obavještenja o pokretima neprijateljskih jedinica prema Tuzli, Vrhovni komandant je uputio Direktivu Štabu 2. armije, u kojoj mu naređuje da jednu diviziju sa sektora Drinjača - Zvornik prebaci ka Gračanici, a ostale snage povuče na sjever ka Capardama, zatim da, kada glavne neprijateljske snage krenu od Zvornika ka Bijeljini i kada ne bude više opasnosti od njihovog prodora pravcem Zvornik - Tuzla, sve svoje snage zatečene na tom sektoru uputi prema komunikaciji Zvornik - Janja kako bi s boka napadale na neprijatelja.

Shodno Direktivi Vrhovnog komandanta Štab 2. armije je dvije brigade 23. divizije (7. i 9.) koje su se nalazile kod Brčkog uputio u pravcu Gradačca i Gračanice, dok je 17. diviziji naredio da svoje položaje između Zvornika i Drinjače preda jedinicama 27. divizije, a potom krene prema Tuzli gdje će biti upotrijebljena zavisno od razvoja situacije zapadno i sjeverno od Tuzle. Istom zapoviješću Štab 2. armije je naredio Štabu 3. korpusa, kome je privremeno pridodata 25. srpska divizija, da posjedne sektor Drinjača - Zvornik,

²⁹⁶⁾ Gligo Mandić. n. djelo. str. 310-311; Ahmet Đonlagić, n. djelo, str. 417-427

²⁹⁷⁾ Zbornik 11/15, dok. 106, str. 181-182

zatvori pravac Zvornik - Tuzla i aktivnim djelstvima na bok i pozadinu neprijateljskih snaga od Zvornika do Kozluka ometa njihovo povlačenje prema sjeveru.²⁹⁸⁾

Istoga dana Štab 3. korpusa je izdao zapovijest Štabu 27. divizije da glavninom snaga (16. i 20. brigada) napada neprijatelja duž komunikacije Drinjača - Zvornik (Devetnaesta brigada 27. divizije se nalazila na zadatku zatvaranja pravca Sokolac - Vlasenica). Štabu 25. divizije je naredio da njegove jedinice ostanu na položajima na liniji Tršić - Jankovina - Kitovnica - Križevići i da bočno napadaju okupatorske jedinice duž komunikacije Zvornik - Kozluk, a Štabu 38. divizije da svoje jedinice rasporedi na liniji Stanišići - Mehmedići - Ahmetovo brdo - Cerik - Perunika - Krš i da odatle napadaju na neprijateljske položaje na prilazima Zvorniku.²⁹⁹⁾

Sutradan, 12. februara, 18. brigada se postavila u rejonu Cerika, 17. brigada na liniji Perunika - Spasojevica - Krš, a 21. brigada na prostoru Stanišići - Mehmedovići - Ahmetovo brdo.

Međutim, situacija se brzo mijenjala. Nijemci su se ubrzano počeli izvlačiti iz Zvornika u pravcu Kozluka. Prateći razvoj događaja i sve promjene Štab 3. korpusa je donio odluku da jedinice 27. i 38. divizije orijentiše ka komunikaciji Zvornik - Kozluk, a 25. diviziju koja je bila premorena postavi uz komunikaciju Zvornik - Tuzla. U vezi s tim Štab 38. divizije je, 13. februara, naredio 18. hrvatskoj i 17. majevičkoj brigadi da odmah krenu ka komunikaciji Zvornik - Kozluk, dok je 21. brigadu zadržao u zahvatu komunikacije Tuzla - Zvornik do prispijeća 25. divizije. U tom smislu 18. brigada je trebalo da se postavi na liniju Kovačevići - Brdani - Mahmutovići, a 17. majevička na prostor Gaj - Jasenice - Gradac. Obje Brigade su trebale da vrše bočne napade na uporišta uz komunikaciju u rejonu Skočića. Tog dana, lijevo od jedinice 38. divizije, prispjele su i jedinice 27. divizije, koje su zaposjele položaje u rejonu Kitovnica - Križevići.³⁰⁰⁾

Primitkom zadatka jedinice 18. brigade prikupile su se u rejonu Perunika i izvršile pokret pravcem Perunika - Križevići - Sapna - Brđani. Marševalo se u jednoj koloni. U prethodnici se nalazio 1. bataljon, zatim 2. i 4. bataljon, Štab, Intendantura, Bolnica, a u zaštiti-

²⁹⁸⁾ Zbornik IV/33, zapovijest Štaba 2. armije NOVJ od 11. II 1945. godine, dok 64, str. 282-283

²⁹⁹⁾ Zbornik IV/33, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije od 11. II 1945. godine, dok. 65, str. 285-286

³⁰⁰⁾ Zbornik IV/33, Izvještaj Štaba 3. korpusa Štabu 2. armije NOVJ od 14. II 1945. godine, dok. 76, str. 324-325

nici 3. bataljon. Štab i prištapski dijelovi smjestili su se u Mahmutovićima. Noću, između 14. i 15. februara, dva bataljona su krenula u napad na neprijatelja. Drugi bataljon je napao na neprijateljske položaje u rejonu Kostura kod Pravoslavnog Skočića, a 4. bataljon je izvršio pokret pravcem Odžaćina - Jusići - Debeljak i napao Nijemce na Ravnom gaju. U borbi koja nije dugo trajala neprijatelj je imao 5 mrtvih i oko 15 ranjenih, a iz redova bataljona 18. brigade jedan borac je poginuo, a šest ih je ranjeno.³⁰¹⁾

Štab Brigade: Fehim Mujačić, oficir OZN-e, Ilija Matanović, pomoćnik političkog komesara Brigade, Jakica Kamenjašević, intendant Brigade, (stoje) i Slobodan Kezunović, komandant Brigade

Tokom dana jedinice 18. brigade su i dalje izvodile napade na neprijatelja. Drugi bataljon kojem je pridodata jedna četa iz 3. bataljona vodio je borbu na Kosturu. Pri tome je uspio da zauzme neke položaje, ali ih nije mogao zadržati, jer su se nalazili u podnožju dominantnih neprijateljskih položaja. Četa iz 3. bataljona uspjela je da istjera njemačku posadu iz bunkera, a potom nastavila borbu do 5 časova ujutro. Prvi bataljon je pošao iz Brđana prema Skočiću odakle je produžio i stigao do ceste gdje je postavio zasjede, ali pošto te noći neprijatelj nije naišao, bataljon se vratio u mjesto bivakovanja.³⁰²⁾

³⁰¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 18. II 1945. godine, k. 1259, br. reg. 9/6

³⁰²⁾ Isto

Šesnaestog februara 2. i 3. bataljon su izvršili koncentričan napad na neprijateljske položaje na Kosturu kojeg je branilo 50-60 njemačkih vojnika. Napad je uspio. Neprijatelj je imao oko 20 vojnika izbačenih iz stroja, a vlastiti gubici su iznosili 5 poginulih i 11 ranjenih. Među ranjenim je bio i jedan politički komesar bataljona.

Tri bataljona 18. brigade su, u toku noći, 17/18. februara, izveli novi napad na Kostur. Drugi bataljon je napadao frontalno, 3. sa desnog, a 4. sa lijevog boka, dok je 1. bataljon bio u rezervi. Razvila se ogorčena borba, ali neprijateljski položaji na Kosturu nisu mogli biti likvidirani. Borba je trajala od 22 do 6 časova ujutro. Dijelovi njemačkih jedinica su uporno branili te položaje i na taj način štitili glavninu svojih snaga, koja se upravo te noći pokrenula iz Zvornika ka Kozluku. Prema izvještaju Štaba 18. brigade neprijatelj je imao 15 mrtvih i 13 ranjenih vojnika, dok su vlastiti gubici iznosili 6 poginulih i 24 ranjena borca.³⁰³⁾

Sljedećeg dana ponovo su napadnuti pomenuti neprijateljski položaji, ali sa samo dva bataljona (3. i 4.). U toj borbi ranjeno je 7 boraca a među njima jedan politički komesar i jedan pomoćnik političkog komesara čete.³⁰⁴⁾

*
*
*

Pošto je opasnost za Tuzlu izazvana nadiranjem Nijemaca od Doboja prošla, Štab 2. armije je 17. diviziju uputio na front u dolinu Drine i odredio joj sektor: Colovnik - Ćirilovo brdo - Grbavci, dakle na desnom krilu 27. divizije. Sedamnaesta divizija je stigla na nove položaje, u noći, između 16. i 17. februara. Procjenjujući da će neprijateljske snage iz Bijeljine ubrzo intervenisati u pravcu Kozluka radi prihvata 22. divizije, Vrhovni štab je iz svoje rezerve prebacio na lijevu obalu Drine, u vremenu od 13. do 15. februara, tri brigade 2. proleterske divizije, koje su dobile zadatak da u rejonu Branjeva spriječe očekivani prodor neprijatelja iz Bijeljine. Potom je 16. februara izdao naređenje Štabu 2. armije da u rejonu Ročevića izvrši jači pritisak na jedinice 22. divizije u cilju njihove brže likvidacije. Tako se na frontu dugom oko 30 kilometara, od Zvornika do Branjeva, našlo pet divizija JA (2, 17, 25, 27. i 38. divizija).

Na početku druge polovine februara 1945. godine, glavnina snaga 22. njemačke divizije prebacila se u rejon Kozluk - Šepak, dok su njeni zaštitni dijelovi, u noći, između 17. i 18. februara, na-

³⁰³⁾ Isto

³⁰⁴⁾ Isto

pustili Zvornik. Iste noći 734. puk 104. njemačke divizije uspio je da kod Janje i u rejonu Šepak - Branjevo probije položaje 28. slavonske divizije i da se spoji sa prethodnicom 22. divizije kojoj je do-
tuturao municiju, gorivo i hranu. Nakon toga glavnina njemačke 22. divizije je krenula ka Bijeljini, ali su njeni zaštitni dijelovi ostali u rejonu Kozluka. Sa njima su borbu vodile brigade 17. istočnobosanske divizije koje su 24. februara oslobodile Kozluk, a 26. februara Branjevo i Glavičice. Poslije toga 22. divizija je svoj 47. puk locirala u Međašu, 16. u Janji, a 46. u Bijeljini. Tu je vršila popunu svojih prorijeđenih i premorenih jedinica, koje će ponovo biti uvedene u borbu u drugoj polovini marta na prostoru Brčkog i Gradačca.³⁰⁵⁾

Poslije završetka borbi protiv njemačke 22. divizije Druga proleterska divizija se prebacila u Srbiju, a Štab 2. armije je izvršio novi raspored svojih snaga. Sedamnaesta divizija je orijentisana ka Janji i Bijeljini, 28. ka Brčkom, 25. ka Trebavi i Posavini, 45. ka Ozrenu i 23. divizija u širi rejon Tuzle u armijsku rezervu. Divizije Trećeg korpusa 27. i 38 - pošle su u predio gornjeg toka Spreče na odmor, popunu i sređivanje, a odatle će početkom marta krenuti prema Sarajevu.

Raspored jedinica 18. hrvatske brigade, u vremenu od 19. do 22. februara, bio je ovakav: Prvi bataljon se nalazio u Odžaćanima, Drugi na Kosturu, Treći u Jusićima (sa jednom četom na Debeljaku), a Četvrti u Kovačevićima. Jedna četa 4. bataljona se nalazila u Mahmutovićima na obezbjeđenju Štaba Brigade i pozadinskih dijelova.³⁰⁶⁾

U noći, između 19. i 20. februara, 1. bataljon je sa dvije čete izvršio napad na neprijateljske položaje na Velikoj glavici, jedna četa 2. bataljona sa Pratećom četom 38. divizije na Miliće, južno od Kozluka, a jedna četa iz 3. bataljona na Ravnom gaju. Prema izvještaju Štaba 18. brigade neprijatelj je te noći imao 26 mrtvih i 30 ranjenih vojnika. Vlastiti gubici su bili jedan poginuo (zamjenik komandira čete) i dva ranjena.³⁰⁷⁾

Narednog dana svi bataljoni, sem izviđačkih dijelova, nalazili su se u svojim rejonima. U toku prijedodneva izvršena je smotra bataljona. Svi su se borci ošišali i primili vakcinu protiv pjegavog i trbušnog tifusa. Po četama su održani sastanci na kojima je govoreno o važnosti lične higijene i o čišćenju oružja.

[^] Gligo Mandić, n. djelo str. 315-316

³⁰⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k. 1258, br. reg. 30/25 i 33/5 i k. 1259, br. reg. 14/23-6

³⁰⁷⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade Štabu 38. NOU divizije od 20. II 1945. godine, k. 1259, br. reg. 10/6

Dvadeset i prvog februara Prvi bataljon je smijenio Drugi na položajima u rejonu Kostura. Jednu četvu je uputio u izviđanja ka cesti Kozluk-Šepak, ali se ona nije uspjela probiti do ceste. Poslije smjene Drugi bataljon je pošao u Odžachine, gdje se ranije nalazio 1. bataljon, a 4. bataljon je i dalje ostao u Kovačevićima. Četvrti bataljon je jednu četvu držao na Debeljaku, dok je drugu uputio u izviđanja na Veliku glavicu. Oko 18 časova Štab 2. bataljona je jednu svoju četvu uputio u zasjedu ispod neprijateljskih položaja kod Kostura. Tu je ona dočekala i razbila manju njemačku kolonu, te pri tome ubila 8 neprijateljskih vojnika i zapalila tri kamiona.³⁰⁸⁾ U toku drugog dana štabovi bataljona su povlačili čete sa isturenih položaja i prikupljali ih u rejonima smještaja kako bi se izvršile neophodne pripreme za najavljeni pokret.³⁰⁹⁾

*

*

*

Borbe protiv njemačke 22. divizije, 963. tvrđavske brigade i drugih pridodatih joj jedinica bile su najteže od svih koje su jedinice 38. divizije vodile na svom dužem ili kraćem borbenom putu, kako po dužini i intenzitetu trajanja tako i po velikim gubicima u boračkom i starješinskom sastavu. Uz to vođene su pod veoma teškim klimatskim uslovima i zahtijevale su najveća fizička i psihička opterećenja. U te borbe 18. hrvatska brigada je poslala poslije petodnevni akcija protiv jakih četničkih snaga na Ozrenu, koje su tada i u slijedećim mjesecima služile za prihvrat ostalih četničkih jedinica, a prvenstveno onih koje su se povlačile sa juga ka sjeveru.

Drugo veliko iskušenje bio je usiljeni marš sa Ozrena preko komunikacije Živinice-Tuzla i planine Javornika u dolinu Drinjače kod Šekovića. Brigada je trebala da osujeti eventualni proboj Nijemaca od Vlasenice preko Šekovića ka Capardama. Do izdavanja naređenja za taj pokret, tj. do 23. januara, ni Štab 3. korpusa, a ni Stab 2. armije nisu znali da li će se glavnina njemačkih snaga iz Vlasenice probijati pravcem preko Milića, Nove Kasabe i Drinjače ka Zvorniku ili pak preko Šekovića ka Capardama. Uz pretpostavku da se u procjeni moglo doći do zaključka da će se neprijateljska glavnina probijati dolinom Drine, ipak se nije mogla odbaciti mogućnost da će se sa pomoćnim snagama probijati paralelnim pravcem prema Capardama.

³⁰⁸⁾ Isto, br. reg. 11/6

³⁰⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-25

Dolaskom u Šekoviće 18. hrvatska brigada je odmah stupila u borbe protiv jakih njemačkih jedinica koje su sa svojih isturenih položaja uporno štatile prilaze Vlasenici. Njihov zadatak je bio da obezbjeđuju svoju glavninu koja je nastupala prema sjeveru i da uspostave vezu između 22. divizije i jedinica 181. njemačke divizije koje su se nalazile u rejonu Sokolca. Tih dana napadao je veliki snijeg čija je visina na mnogim mjestima dostizala metar i više, pa su nastupanja i pokreti jedinica bili znatno otežani.

Za vrijeme desetodnevnih borbi u rejonu Cikota, a kasnije i Neđeljišta Brigada je bila odvojena od glavnine matične Divizije. Naime, od 27. januara do 3. februara, 17. majevička i 21. tuzlanska brigada bile su angažovane u borbama na prostoru od Drinjače do Zvornika. Sa Štabom Divizije postojala je samo radio-veza.

Odmah poslije ulaska njemačkih jedinica u Zvornik Štab 38. divizije je dobio zadatak da zatvori pravac Zvornik - Tuzla. Tako je 18. hrvatska brigada ponovo ušla u borbeni poredak svoje Divizije. U borbama vođenim u rejonu Zvornika, od 7. do 11. februara, njeni bataljoni su se nalazili u sredini borbenog poretka 38. divizije i svakog su dana izvodili napade na ključne pozicije njemačke odbrane, kao što su: Lišina, Stan, Maričić i Liplje.

Polovinom februara, kada se 38. divizija našla među pet divizija JA koje su napadale njemačke snage u izvlačenju od Zvornika do Branjeva, 18. hrvatska brigada je svojom glavinom, prva tri dana, izvodila uporne bočne napade na položaje koji su služili za obezbjeđenje boka neprijateljskih jedinica. I u naredna tri dana Brigada je manjim izviđačkim dijelovima napadala na zaštitnicu glavnine njemačkih snaga koja je bila već prošla prema Janji.

Borbe sa njemačkom 22. divizijom i 963. tvrđavskom brigadom trajale su oko 50 dana. Počele su početkom januara a završile se krajem februara 1945. godine. Najveći intenzitet su imale u periodu od 23. januara kada su Nijemci krenuli iz Vlasenice, do 18. februara kada su se spojile sa 734. pukom 104. njemačke divizije kod Branjeva - ukupno 24 dana.

Osamnaesta hrvatska brigada je uvedena u borbu dan kasnije u odnosu na početak nastupanja njemačkih snaga iz Vlasenice i ostala je u borbenom kontaktu sa ovom neprijateljskom grupacijom sve dok se njena glavnina nije izvukla. Tokom ovog perioda ona je dještovala na tri sektora: u rejonu Cikota i Neđeljištima, zatim u rejonu Zvornika i u rejonu Skočića. U svakom od tih perioda intenzitet obostranih djejtava je bio različit. U prvom periodu neprijatelj je nastojao da što više jedinica JA veže za sebe, u dru-

gom da odsudno odbrani osvojene položaje, a u trećem periodu, kada je već bio izgubio snagu, nastojao je da se što prije izvuče i poveže sa jedinicama 34. korpusa u rejonu Janje.

Slušaoci nižeg partijskog kursa, Tuzla, februara 1945.

S druge strane jedinice JA su u prvom periodu nastojale da spriječe probijanje neprijatelja od Vlasenice ka Zvorniku, u drugom da ga presijeku a zatim po dijelovima unište, a u trećem da mu nanesu što veće gubitke i onemoguće spajanje sa njegovim snagama na prostoru Janje.

To je uvjetovalo i različito ponašanje protivnika. Njemačke jedinice raspolažući sa brojnim dobro izvježbanim, obučenim i normalno hranjenim ljudstvom, sa velikim brojem oružja i neograničenim količinama municije, sa velikim parkom prevoznih sredstava i dovoljnom količinom goriva, pošle su samouvjereno u borbu i relativno brzo, za tri dana, prešle put od oko 30 km od Vlasenice do Drinjače. Ali, na putu od Drinjače do Zvornika bile su primorane da 7 dana osvajaju, gube i ponovo po nekoliko puta osvajaju i gube položaje da bi na kraju, tek sedmi dan, uspjele prevaliti put dug svega 15 kilometara. Dolaskom u Zvornik trebala su puna tri dana da se prikupi glavnina snaga i posjednu okolni položaji i to ne za napad, nego za odbranu. Tada dolazi do prelomnog trenutka. Procjenjujući da se neprijatelj nalazi u kritičnoj situaciji Vrhovni komandant naređuje Štabu 2. armije da koncentriše glavninu svojih snaga i izvrši odlučujući napad na neprijatelja na sektoru rasporeda

njegovih glavnih snaga od Drinjače do Zvornika. Do istog zaključka je došao i njemački Štab Grupe armija »E«, pa je donio odluku o upućivanju snaga od Doboja prema Tuzli i najavio upućivanje drugih snaga od Brčkog prema Tuzli. Ovaj manevar je doveo do kratkotrajnog popuštanja pritiska na njemačku 22. diviziju u dolinu Drine. Međutim, ubrzo se na nju srućuju brigade iz pet divizija na pravcu njenog odstupanja od Zvornika prema Branjevu. Situacija kod 22. divizije postaje još teža, njena snaga i udarna moć su popustili, izgubila je petinu svog ljudstva, zalihe municije i goriva su pri kraju i zato ona vrši samo one borbene aktivnosti koje joj omogućavaju lakše izvlačenje ka sjeveru. Napadi pet divizija JA, podržavani od avijacije na frontu kojije smanjen na samo 15-20 kilometara, nisu joj dozvoljavali da pokrete vrši danju, nego da se ograničava samo za noć. Svakodnevno prateći razvoj situacije na frontu sjeverno od Zvornika Vrhovni komandant JA je procijenio da je stanje kod 22. njemačke divizije vrlo kritično, pa je u vezi s tim naložio Štabu 2. armije da uputi ultimatum komandantu ove Divizije za predaju njenog ljudstva, garantujući poštovanje odluka Haške konferencije o ratnim zarobljenicima. Istovremeno, on iz svoje rezerve prebacuje tri brigade 2. proleterske divizije u rejon Branjeva sa zadatkom da onemoguće proboj njemačkih snaga iz Janje, kojima je naređeno da vrše prihvati jedinica 22. divizije.

Jedinice JA su, krajem januara 1945. godine, poslije uspjeha u borbama protiv njemačkih divizija koje su se krajem novembra i u decembru 1944. izvlačile iz doline Zapadne Morave preko Ljubovije, Drinjače i Zvornika i preko Višegrada i Rogatice ka Sokolcu i Sarajevu, i poslije velike pobjede nad četničkom grupacijom iz Srbije pod direktnom komandom Draže Mihailovića kod Tuzle, u drugoj polovini decembra 1944, pošle sa velikim entuzijazmom, sigurnošću i vjerom u pobjedu i u borbu protiv jedinica njemačke 22. divizije. I borci i starješine su mislili da će to biti zadatak kao dotadašnji. Jedinice su bile popunjene, dobijene su znatne količine oružja i municije, borci su u većem broju bili obučeni i obučeni, ishrana je bila redovnija. Sve je to po dotadašnjim mjerilima predstavljalo solidnu osnovu za uspješan završetak predstojećih borbenih dejstava. Međutim, nije se tada kod boračkog i starješinskog sastava svih stepena, od čete do armije, uviđala osnovna činjenica koja je ukazivala da se ovom prilikom prelazi na sasvim drugi način ratovanja, to jest od partizanskog načina, iznenadnih napada, na frontalni način čvrstog držanja položaja u odbrani i neprekidne i uporne aktivnosti u napadu da se neprijatelj zbaci sa utvrđenih položaja i zauzeti položaji održe. Taj način ratovanja je tražio druga-

čije poznavanje ratne vještine, školovani komandni kadar, intenzivnu obuku boračkog sastava, efikasniju podršku artiljerije i to u svim fazama napada, a ne samo u artiljerijskoj pripremi, zatim inženjerijsko obezbjeđenje napada i odbrane sa potrebnim alatom i materijalom za izradu rovova, saobraćajnica i bunkera, razvijen sistem veze po horizontalnoj i vertikalnoj liniji i snabdjevenost telefonsko-telegrafskim i radio-sredstvima, razvijen sistem dotura i evakuacije u pogledu intendantskog i sanitetskog obezbjeđenja akcija.

U tom pogledu neprijatelj je bio u izvjesnoj prednosti. On je raspolagao sa ljudstvom velikog borbenog iskustva i sa dovoljno transportnih sredstava kojim se obilato koristio prilikom probijanja komunikacijom Vlasenica - Drinjača - Zvornik - Kozluk - Janja - Bijeljina i dalje prema sjeveru. Njegovi artiljerci su bili obučeni da podržavaju svoje jedinice od pripreme napada, preko podrške juriša i borbe po dubini. Imali su dovoljno inženjerijskog alata i materijala i veliko iskustvo u fortifikacijskom utvrđivanju položaja, dovoljno sredstava veze i obučeno ljudstvo veze, a uz to su primali povjerljive izvještaje svoje više komande koja je pratila radio-saobraćaj jedinica JA.

Sve jedinice 38. divizije ušle su u te borbe sa preko 60% novog ljudstva koje nije prošlo ni osnovnu obuku i nije imalo borbenog iskustva. Učestvovalo je samo u nekoliko kraćih borbi i to sa četnicima. Borci nisu bili vični maskiranju, korištenju prirodnih zaklona, zalijeganju u toku nastupanja, a pogotovu ukopavanju. Stariji borci i četni rukovodioci su na svaki način nastojali primjerom pokazati mladim borcima kako se treba ponašati u borbi. U tim borbama ginuli su ili bili ranjeni mnogi desetari, vodnici, politički delegati vodova, omladinski rukovodioci, komandiri i politički komesari četa i njihovi zamjenici odnosno pomoćnici. Njihova mjesta su popunjavana u kratkim predasima borbe. Borci su postajali preko noći desetari, desetari vodnici, vodnici zamjenici komandira a zamjenici komandira komandiri. Ginuli su ili ranjavani i članovi štabova bataljona. Vremenom su se novi borci uklopili u četni borbeni kolektiv, naučili kako se treba ponašati u borbi, počeli ispoljavati umješnost i snalažljivost i biti istrajni u toku izvođenja akcija. Uskoro su se neki od njih našli na dužnostima desetara, vodnika, vodnog delegata i omladinskog rukovodioca, a jedan broj ih je za pokazanu hrabrost odlikovan »Ordenom za hrabrost« i »Medaljom za hrabrost«.

Starješinski sastav četa i bataljona je nastojao da u cijelosti izvrši sve borbene zadatke. U tome su postigli dosta dobre rezulta-

te. Vodili su svoje jedinice u juriše i sami ginuli ili bili ranjavani. Mnogi su, poslije pogibije svojih starijih drugova, uzdignuti na više dužnosti.

Što rezultati svih napada i akcija nisu odgovarali zalaganju, hrabrosti i istrajnosti ima više razloga koje smo ranije naveli, a od kojih je glavni - prelazak sa partizanskog načina ratovanja kojem su jedinice JA bile vične na frontalni način ratovanja, a u kojem je protivnik bio iskusniji. O tome najrječitije govore gubici naših jedinica.

Prema izvještajima Štaba 18. brigade njene jedinice su, u vremenu od 24. januara do kraja februara, izbacile oko 700 njemačkih vojnika iz stroja. U istom periodu iz Brigade je poginulo 120 boraca i rukovodilaca, ranjeno 336, a nestalo 39, ukupno 495 boraca i rukovodilaca. Najveće gubitke Brigada je imala u prvoj polovini februara u borbama u rejonu Zvornika: 81 poginuo, 228 ranjenih i 21 nestao, nešto manje u borbama kod Cikota i Nedeljišta: 25 poginulih, 55 ranjenih i jedan nestao, a najmanje u završnoj fazi operacije - u borbama kod Skočića: 14 poginulih, 53 ranjena i 11 koji su napustili jedinice.³¹⁰⁾

Prema njemačkim izvorima 22. divizija je, od 15. januara do 25. februara 1945. godine, imala 1943 izbačena vojnika iz stroja. Kada se tome dodaju gubici 963. tvrđavske brigade i 1004. i 1005. tvrđavskog bataljona, onda su njemački gubici iznosili oko 3000 vojnika izbačenih iz stroja to jest oko jedne petine njihovog borbenog sastava. Ne računajući jedinice 2. proleterske divizije i 22. srpske divizije koje su učestvovalе kratko u borbama protiv ove neprijateljske grupacije, u napadima je stalno ili najveći dio vremena učestvovalo 13 brigada JA.³¹¹⁾

U prve borbe sa 22. divizijom borci i rukovodioci su ušli poneseni ofanzivnim duhom. Nisu se nadali tako ogorčenom otporu protivnika. Vlastiti gubici u prvim borbama bili su veći nego ikada ranije, pa je prijetila opasnost opadanja borbenog duha. Zbog toga su vojni i politički rukovodioci svim silama nastojali da i pored velikih gubitaka održe borbeni elan često pokazujući vlastitim primjerom kako se treba boriti. Četni rukovodioci su u borbama uglavnom bili na čelu svojih četa, pa su zbog toga mnogi izbačeni iz stroja. To se negativno odražavalo na komandovanje. Novi rukovodioci često nisu imali ni vremena da upoznaju ljudstvo i uđu u probleme jedinica.³¹²⁾

³¹⁰⁾ Isto, br. reg. 14/6-21 - 14/6-25

³¹¹⁾ Ahmet Đonlagić, n. djelo, str. 442, (primjedba 151)

³¹²⁾ Zbornik IX/8, Izvještaj političkog komesara 38. NOU divizije političkom komesaru 3. korpusa od 4. II 1945. godine, dok. 101, str. 489

U borbama su takođe ginuli ili bili ranjeni mnogi članovi KPJ i SKOJ-a. Pošto su se borbe vodile svakodnevno, nije bilo vremena za održavanje sastanaka na kojima bi se diskutovalo o teoretskom uzdizanju i prijemu novih članova. Sastanci su bili kratki i odnosili su se na izvršavanje borbenih zadataka članova KPJ i SKOJ-a, od kojih je traženo da se maksimalno angažuju u pripremama i u toku borbi. Neke partijske organizacije su ostale samo sa 2-3 člana. Pošto poslije odlaska Selima Numića u bolnicu nije odmah postavljen novi pomoćnik političkog komesara Brigade, te poslove je izvjesno vrijeme obavljao Joso Radić, tada politički komesar Brigade. Skojevska organizacija je takođe izgubila mnoge svoje članove i rukovodioce. Mnoge čete su ostale bez sekretara aktiva, a i u pojedinim bataljonima su bataljonski rukovodioci SKOJ-a poginuli ili bili ranjeni.³¹³⁾

*
* *

Kao što je već navedeno, poslije završetka borbi sa njemačkom 22. divizijom, jedinice 3. korpusa su dobile zasluženi odmor i krenule u dolinu gornjeg toka Spreče. Jedinice 27. divizije dobile su prostor Caparde - Memići - Bulatovci, a jedinice 38. divizije Kikači - Gornje Petrovice - Vukovije - Dubrave. Osamnaesta hrvatska brigada je dobila rejon Zolje - Jajići u podnožju Jelice, 17. majevička rejon Međaša i Vukovija, a 21. tuzlanska područje Dubrava.

Prije nego što će izvršiti pokret 18. hrvatska brigada se, 23. februara, prikupila na prostoru Lipovice - Kiseljak - Dubnica i odatle pošla pravcem Milutinovići - Sapna - Međeđa - Jajići - Dubnica. Dolaskom na novi prostor 1. bataljon se smjestio u selo Lipovice, Drugi u Brda sa jednom četom u Rudinama, Treći u Zolje, a Četvrti u Jajiće. Tog dana u svim bataljonima su održane smotre i konferencije, a na njima je govoreno o Danu Crvene armije i o značaju 37. godišnjice njenog formiranja. O tome je u Prvom bataljonu govorio i komandant Brigade Slobodan Kezunović.³¹⁴⁾

Sljedećih dana u jedinicama je vršeno raskužavanje, čišćenje oružja i opreme i izvodila se vojna i politička nastava. Od vojne nastave uvježbavana je strojeva i jedinična obuka, stražarska služba, nastava gađanja sa praktičnim gađanjima iz puškomitraljeza, zatim su prorađene teme: napad, odbrana i nastupni marš. Politič-

³¹³⁾ Isto

³¹⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik Štaba 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, 1259, br. reg. 14/6-25

ka nastava je bila najviše posvećena aktuelnim događajima. Najviše je govoreno o odlukama Krimске konferencije (Jalta) i o predstojećem formiranju prve vlade Demokratske Federativne Jugoslavije koju će priznati svi Saveznici. Druge teme iz ove nastave bile su posvećene razvoju narodnooslobodilačke borbe u Bosni i Hercegovini, ulozi Narodnooslobodilačke vojske, značaju i odlukama AVNOJ-a i Zemaljskih antifašističkih vijeća. Stigli su, istina sa zakašnjenjem, brojevi »Borbe« i »Politike« i redovni brojevi »Fronta slobode«. Svakih sedam dana u jedinice je dolazio »Nedjeljni pregled« kojeg je izdavalo Propagandno odjeljenje 3. korpusa.

Odmor je iskorišten i za popunu starješinskog kadra. Uz to su izvršene i znatne personalne promjene. I u Štabu 18. brigade bilo je dosta promjena. Za novog pomoćnika komesara Brigade imenovan je Ilija Matanović. Poslije odlaska Vicka Katića na dužnost opunomoćenika OZN-e 38. divizije, za novog opunomoćenika OZN-e u Brigadi postavljen je Đorđe Baltić, koji je do tada bio obavještajni oficir Brigade. Za pomoćnika opunomoćenika postavljen je Fehim Mujačić. Za novog obavještajnog oficira postavljen je Mehmedalija Mujkić, a za njegovog pomoćnika Fetiš Mustafić. Poslije odlaska Jakice Kamenjaševića na dužnost intendanta Brigade postavljen je Jusuf Lubinović. Znatne personalne promjene su izvršene u bataljonima i četama.³¹⁵⁾

Popunjena su upražnjena mjesta partijskih i skojevskih rukovodilaca i izmijenjen je sastav Brigadnog komiteta KPJ čiji je sekretar postao Ilija Matanović. U redove članova i kandidata KPJ primljeni su novi članovi. U izvještaju sekretara Divizijskog komiteta stoji da je početkom marta 1945. godine u jedinicama 38. divizije bilo 407 članova KPJ i 420 članova SKOJ-a, i da je krajem februara i početkom marta u članstvo KPJ primljeno 98 boraca i rukovodilaca, te da ih je 50 kandidovano. Pošto je brojno stanje u sve tri brigade 38. divizije bilo približno isto, onda se može konstatovati daje u 18. brigadi bilo oko 130 članova KPJ i oko 140 članova SKOJ-a, te da je u ovom periodu primljeno oko 30 novih članova, a oko 15 ih je kandidovano.³¹⁶⁾

Za vrijeme odmora u jedinice je stigla nova popuna iz Dopunskog bataljona. Nema podataka koliko je novih boraca prispjelo tada u Brigadu, ali ih je sigurno bilo više pošto su u jedinicama vršene pripreme za njihov prijem. Novi borci su svečano dočekani i tom prilikom su održani prigodni govori. Tih dana u bataljonima

³¹⁵⁾ Isto, br. reg. 14/6-25-14/6-27

³¹⁶⁾ Isto

su pred strojem podijeljena odlikovanja borcima koji su se istakli u prethodnim borbama. Nema podataka koliko je boraca i rukovodilaca tom prilikom odlikovano.

*

*

*

U rejonu Papraće do početka marta 1945. zadržala se dosta jaka grupa četnika, koja je svojim prisustvom i manjim akcijama ometala saobraćaj i rad vojno-pozadinskih vlasti i narodnooslobodilačkih odbora na tom prostoru. Uloga komunikacija Zvornik - Vlasenica i Caparde - Vlasenica je znatno porasla u pripremama za izvođenje predstojeće operacije za oslobođenje Sarajeva. Jedinice Trećeg korpusa koje su trebale učestvovati u ovoj operaciji, djelujući sa sjevera, bile su prinuđene da sav dotur i evakuaciju obavljaju ovim komunikacijama. Radi toga se nametala potreba da se ove komunikacije što bolje obezbijede i da se preduprijedi svako prekidanje lanaca dotura i evakuacije. Zbog toga je Štab 3. korpusa donio odluku da angažuje po dvije brigade iz 27. i 38. divizije, koje će prvo izvršiti okruženje tih četnika na širem prostoru, a zatim koncentričnim nastupanjem i stezanjem obruča razbiti ih i uništiti.³¹⁷⁾

Brigade 27. divizije (16. i 20.) su dobile zadatak da sa sjevera i juga obuhvate prostor Papraće, a jedinice 38. divizije sa istoka sa linije: Velja glava - Redžići - Glođansko brdo - Glodi - most na Drinjači (18. hrvatska brigada) Jasikovići (17. majevička brigada).³¹⁸⁾ Radi toga je 18. brigada, 1. marta, izvršila pokret prvo na prostor Mahala - Sarci, a odatle, poslije kraćeg odmora, pravcem Caparde - Kusonje - Snagovo - Stanišići - Redžići - Glodi, gdje je stigla 2. marta u 5 časova ujutro. Jedinice su odmah izašle na liniju Redžići - Glođansko brdo - Glodi - most na Drinjači, odatle su dva bataljona krenula u nastupanje, a jedan je ostao u rezervi u rejonu Mesića.

Nastupajući pravcem Mesići - Markalići - Ortuci dva bataljona 18. brigade su naišla na grupu od oko 150 četnika. Nakon kraće borbe četnici su razbijeni i dijelom se probili prema Klačnici, a dijelom prema Glođanskom brdu. Ova druga grupa četnika naišla je na zasjedu na Glođanskom brdu i kada se preko njega nije mogla probiti orijentisala se preko Bajramovića. Dvije čete koje su se nalazile u rezervi dočekale su četnike između Mesića i Bajramovića i

³¹⁷⁾ Ahmet Donlagić, n. djelo, str. 444

^{3, s)} Arhiv VII, fond NOR-a, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za februar 1945. godine, k. 1258, br. reg. 54/5-49

nabacili ih na zasjedu kod Redžića. Ova grupa četnika je većim dijelom uništena. Svega jedna desetina iz njenog sastava uspjela je da se probije prema Džafinom kamenu. Grupa koja se probijala prema Klačnicama sudarila se sa jednim izviđačkim odjeljenjem, pa se razbježala po potocima i jarugama. Tog dana ubijeno je oko 70 četnika i isto toliko ranjeno. Zarobljeno je 5 četnika i 4 zelenokadrovca, a odobljeno je 6 boraca koje su četnici ranije zarobili.³¹⁹⁾

Štab 1. bataljona, 1945.

Sutradan je 18. brigada upućena na položaje na liniji Božići - Aščerići - Veličevići - Zidonje radi nastavljjanja akcije pretresa terena. Pokret je izvršen u dvije kolone. U prvoj koloni bili su 1. i 2. bataljon i prištapski dijelovi, a u drugoj 3. i 4. bataljon. Tokom 4. marta vršeno je pretresanje terena, ali bez većeg uspjeha.

Poslije završetka ove akcije dva bataljona 18. brigade vratila su se na raniji prostor Zolje - Dubnice, dok su druga dva ostala na liniji Zidonje - Veličevići - Caparde. Štab Brigade, intendantura i bolnica smjestili su se u zaseok Brda kod Memića.

U okviru opštih priprema jedinica Jugoslovenske armije za oslobođenje Sarajeva Štab 3. korpusa je, 5. marta 1945. godine, izdao zapovijest Štabovima 27. i 38. divizije da njihove jedinice kre-

³¹⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-25

nu ka Romaniji radi uništenja neprijateljskih uporišta na sektoru Rogatica-Sokolac. Dvadeset i sedma divizija je iz rejonu Papraće prvo upućena na prostor Bratunca i Srebrenice radi razbijanja ustaško-četničkih grupa, a poslije izvršenja tog zadatka trebalo je da do 12. marta stigne na prostor sjeverno od drumu Sokolac - Rogatica - Višegrad. Trideset i osmoj diviziji je naređeno da se iz rejonu Međaš - Vukovije - Dubrave sa jednom brigadom prebaci na prostor Vraneši - Žljebovi - Margetići - Sijerci, a sa drugom na liniju Džimrije - Crna Rijeka - Mrkalji - Han-Pijesak, gdje je trebalo da stigne do 11. marta. Opšti zadatak obje ove Divizije bio je da se na novim položajima pripreme za likvidaciju neprijatelja u rejonu Sokolca. U istoj naredbi predviđeno je da jedna brigada ostane na prostoru Snagovo - Zvornik - Novo Selo radi prihvata novog ljudstva koje je još uvijek dolazilo iz Srbije. U tom cilju izdata je naredba da se komandni kadar dopunskih bataljona sa intendanturom iz obje Divizije prikupi u Bratuncu, do 10. marta, kako bi se sa novim ljudstvom izvodila potrebna obuka prije njegovog upućivanja u jedinice 3. korpusa.³²⁰⁾

U toku 6. marta, glavnina 18. hrvatske brigade se pomjerila na prostor Caparde - Matkovac - Kusonje - Cerik, dok je njen 1. bataljon upućen u Zvornik. Narednog dana Štab Brigade je sa 2. i 4. bataljonom, intendanturom i bolnicom krenuo na prostor Zvornika, ostavljajući 3. bataljon na položajima oko Cerika radi obezbjeđenja komunikacije Caparde-Zvornik. U gradu je zadržan 4. bataljon, dok je 2. postavljen u rejon Kula - Grad, a 1. u Kordunima. Tu su se pripremili za izvršenje zadataka koji su im ranije postavljeni.³²¹⁾

Zapoviješću Štaba 38. divizije od 7. marta 17. i 21. brigada su dobile zadatak da se premjeste na novi prostor u zahvatu komunikacije Han-Pijesak - Sokolac, a da 18. hrvatska brigada ostane na prostoru što ga zatvaraju Zvornik, Kula - Grad, Cerik i Novo Selo radi prihvata ljudstva iz Srbije i upućivanja u Dopunski centar u Bratunac. Istom zapoviješću naređeno joj je da prikupi što veću količinu hrane i prevoznih sredstava za jedinice na Romaniji, jer se

³²⁰⁾ Zbornik, dok. 15, str. 92-94

Pošto je slaba vojnička i politička pripremljenost prve partije od oko 3 500 regruta sa područja Srbije, koja je u jedinice 3. korpusa prispjela u januaru 1945. godine, negativno uticala na borbenost jedinica, to se sada njihovoj obuci prišlo svestranije. Radi toga je u Bratuncu formiran Dopunski centar 3. korpusa u kome je vojnički i politički pripremano novo ljudstvo koje nije služilo vojsku. U toku marta kroz njega je prošlo oko 3 500 ljudi. Istovremeno, u jedinicama su vršene pripreme za njihov prijem (Zbornik NOR-a, IX/9, dok. 93, str. 483-486)

³²¹⁾ Arhiv, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. registra 14/6-29

računalo da se to u tom popaljenom i opustošenom kraju ne može obezbijediti. Detaljnija uputstva za izvršavanje ovih zadataka Štab Brigade će dobiti od Štaba 3. korpusa prilikom njegovog prolaska kroz Zvornik na putu za Vlasenicu.³²²⁾ Šutradan, 9. marta, po dvije čete iz 1. i 4. bataljona vršile su pretrese terena na prostoru Korduni - Panduri - Grbavci - Hadžići - Jordan - Pršić - Čelopek, pri čemu su zarobile 5 četnika i zaplijenili nekoliko pušaka. Prema naređenju Štaba Divizije 2. i 4. bataljon su 10. marta krenuli na prostor Bratunac - Srebrenica sa zadatkom da smijene 10. brigadu 22. srpske divizije i da u sadjeystvu sa Srebreničkim NOP odredom³²³⁾ preduzmu dalje čišćenje terena od zaostalih grupa ustaša i zelenokadrovaca.³²⁴⁾ Na tom zadatku 4. bataljon je ostao do 18. a 2. do 25. marta. Zajedno su izveli više akcija na zaostale grupe ustaša i zelenokadrovaca, posebno u rejonu Stožersko - Biloševu - Poznanovići i tom prilikom ubili i zarobili nekoliko desetina njihovih pripadnika, te zaplijenili znatne količine oružja, municije i opreme.³²⁵⁾

Rano ujutro, 12. marta, 3. bataljon je napustio rejon Snagovo te preko Zvornika i Nove Kasabe stigao u Vlasenicu, a odatle sutradan produžio pokret pravcem Vlasenica - Han-Pijesak - Košutica gdje se stavio na raspolaganje Štabu 38. divizije. Na tom putu primijetio gaje neprijateljski avion koji gaje mitraljirao. Za vrijeme tog napada dva borca su ranjena, a četiri su nestala. Dolaskom u odredište 3. bataljon je dobio zadatak da obezbijedi divizijsku i korpusnu artiljeriju u rejonu Košutice, gdje je kopao rovoze i zaklone za artiljerijsko oruđe.

Gotovo istovremeno jedna četa iz 1. bataljona je pošla u Koviljaču, tu primila novomobilisano ljudstvo i dopratila ga u Zvornik, da bi narednog dana druga četa to isto ljudstvo otpratila u Dopski centar u Bratunac. U toku 14. marta pristiglo je 2 006 regruta Albanaca od kojih je jedan dio odmah poslat za popunu jedinica 27. divizije, a drugi dio nešto kasnije za popunu jedinica 38. divizije. Tog dana i 18. hrvatska brigada je dobila 334 nova borca koji su ravnomjerno raspoređeni u bataljone i samostalne čete.

³²²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, naređenje Štaba 38. divizije od 7. III 1945. godine

³²³⁾ Srebrenički NOP odred je u svom sastavu imao dva bataljona sa oko 520 boraca. Od naoružanja je imao pet minobacača, 22 puškomitraljeza, 23 automata, 347 pušaka i jedan ručni bacač (džonbul)

³²⁴⁾ Radi se o ostacima 5. 6. i 7. satnije 3. bojne ustaškog djelatnog zdruza čija se većina, nakon poraza u borbama sa 10. brigadom 22. srpske divizije i Srebreničkim NOP odredom, vodenim od 3. do 6. marta, povukla prema Sarajevu. (Zbornik NOR-a, IV/34, dok. 49, nap. 2; 70, nap. 6; IV/33, dok. 170, str. 845-846)

³²⁵⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945. k. 1259, br. reg. 14/6-30 i 14/6-34

Petnaestog marta, iz Zvornika je upućena druga grupa od 985 regruta Albanaca u jedinice 3. korpusa. Istog dana u Zvornik je stigla nova grupa od 3141 regruta iz Srbije, od kojih je jedan dio odmah upućen u Dopunski centar. Jedinice su takođe primile novu pošiljku municije, odjeće i obuće.

Grupa boraca i rukovodilaca na Crvenim stijenama, mart 1945.

Štab Brigade sa 1. bataljonom, bolnicom i intendanturom napustio je Zvornik 17. marta i krenuo u Vlasenicu, gdje je sljedeći dan stigao i 4. bataljon. Devetnaestog marta Štab Brigade sa 1. i 4. bataljonom, intendaturom i bolnicom vrši pokret pravcem: Vlasenica - Han-Pijesak - Han-Kram do Košutice gdje im se pridružio i 3. bataljon. Dolaskom na ovaj prostor Štab Brigade se sa intendanturom i bolnicom smjestio u s. Sijerci, 1. bataljon u s. Popovići, 4. u s. Margetići, a 3. u s. Košutici gdje je smijenio 4. bataljon 17. majevičke brigade. Tako je 18. hrvatska brigada, izuzev 2. bataljona koji je ostao u rejonu Srebrenice, radi čišćenja terena od ostataka razbijenih kvislinških jedinica i obezbjeđenja Dopunskog centra u Bratuncu, stigla u sastav matične Divizije. Tih dana je, shodno naredbi Štaba 2. armije od 15. marta, u hodu, na putu od Zvornika do Sokolca izvršeno prenaoružanje jedinica sa oružjem sovjetske proizvodnje. Od starog naoružanja zadržano je svega 12 mitraljeza njemačke proizvodnje (šaraca).

Za posljednjih petnaestak dana bataljoni 18. hrvatske brigade su na sektoru Zvornik - Srebrenica - Vlasenica nanijeli neprijatelju, sljedeće gubitke: 32 mrtva, 38 ranjenih i 22 zarobljena vojnika, dok su njihovi vlastiti gubici bili jedan poginuli i pet ranjenih boraca.³²⁶⁾

Do dolaska jedinica 18. hrvatske brigade na prostor Sijerci - Popovići - Margetići - Košutica, 17. i 21. brigada su sedam dana uporno napadale na položaje njemačkog 363. SS puka u Sokolcu, na Pohovcu, u Baltićima, Dikaljima i Sajicama pokušavajući da ga potisnu u pravcu Sarajeva. Iako podržavane od artiljerije JA, nisu uspjele a u tim borbama pretrpjele su osjetne gubitke. Pošto prva dva dana nisu dolazile u kontakt sa neprijateljem jedinice 18. hrvatske brigade su se temeljito pripremale za predstojeće borbe. Prema naređenju Štaba 3. korpusa od 22. marta sve Brigade 38. divizije pokrenule su se ka položajima na liniji Mokro - Radino Selo - Vučja Luka. Nastupajući u tom pravcu 18. brigada je vodila žestoke borbe, posebno u rejonu Pohovca i s. Baltića, gdje su još uvijek bile prisutne jake njemačke snage, a sa njima se nalazilo i nekoliko manjih domobranskih jedinica. U toku tih borbi pojedini položaji su više puta prelazili iz ruku u ruke da bi na kraju neprijatelj bio savladan i natjeran na odstupanje prema Han - Obođašu.³²⁷⁾

SARAJEVSKA OPERACIJA

U sklopu opštih priprema za oslobođenje zemlje Generalštab JA je donio odluku da se izvrši napad na Sarajevo radi njegovog oslobođenja. Tada su u Sarajevu još uvijek bile prisutne jake okupatorsko-kvislinške snage. Da bi grad bio oslobođen, prvo je trebalo slomiti neprijateljevu spoljnu odbranu, koja je bila postavljena u nizu utvrđenja na daljim prilazima Sarajevu, a potom izvršiti direktan napad na neprijatelja u gradu. Za odbranu šireg područja Sarajeva angažovane su brojne okupatorsko-kvislinške snage. Pored 181, 369. (Vražije) i 7. SS »Princ Eugen« divizije bile su prisutne 909, 969. i 964. tvrđavska brigada, zatim pet samostalnih pukova, desetak samostalnih bataljona i desetak artiljerijskih divizionna. Od kvislinških snaga nalazile su se: 8, 9. i 17. ustaško-domobranska divizija, tri oslabljena četnička korpusa (Romanijski, Zenički i Hercegovački) i druge manje jedinice. Ukupne neprijateljske snage brojale su oko 38 000 vojnika.³²⁸⁾

³²⁶⁾ Isto, br. reg. 14/6-32 do 14/6-36

³²⁷⁾ Isto

³²⁸⁾ Zbornik 11/15, dok. 154, str. 253

Odbrana šireg regiona Sarajeva obuhvatala je dobro utvrđena neprijateljska uporišta koja su se nalazila na liniji: Sokolac - Crvene Stijene - Pale - Jahorina - Trnovo - Vojkovići - Ivan-Sedlo - Hadžići - komunikacija Blažuj - Kiseljak - Busovača i dalje prema Varešu, Srednjem i Sokolcu. Položaje između Sokolca, Podromanije i Crvenih Stijena u početku su branili 363. puk 181. pješadijske divizije, četnici Romanijskog četničkog korpusa, ustaše i jedan broj manjih domobranskih jedinica. Nešto kasnije njima se pridružio i 14. SS puk »Princ Eugen« divizije.³²⁹⁾

Na samom početku marta 1945. godine Generalštab Jugoslovenske armije je odlučio da se u operaciji za oslobođenje Sarajeva i njegove šire regije angažuju jedinice 2, 3. i 5. korpusa. Shodno takvoj odluci Vrhovni komandant JA je svojom naredbom od 17. marta formirao poseban Operativni štab kojeg su sačinjavali komandanti pomenutih korpusa. Za komandanta Štaba postavljen je general-major Radovan Vukanović, komandant 2. korpusa, a za njegovog zamjenika general-major Slavko Rodić, komandant 5. korpusa, dok je pukovnik Pero Kosorić komandant 3. korpusa naznačen za člana Operativnog štaba. Prvi sastanak Štaba održan je 21. marta u Kalinoviku, a na njemu je, između ostalog, zaključeno da napad svih jedinica na spoljnu odbranu grada počne u zoru 28. marta. Na istom sastanku odlučeno je da se zona napada jedinica 3. korpusa proteže od drumu Sokolac - Crvene Stijene - Sarajevo do linije Koševo - Orlovača - Močioci. U prvoj fazi operacije jedinice 3. korpusa trebale su da ovladaju komunikacijom Sokolac - Crvene Stijene - Mokro - Stambolčić, a u drugoj neposrednom odbranom grada. Jedinice 38. divizije, a među njima i 18. hrvatska brigada, imale su zadatak da napadaju pravcem Crepoljsko - Sedrenik - Bjelave - centar grada.³³⁰⁾

Postupajući po direktivi Generalštaba JA od 22. marta kojom se nalaze da do momenta otpočinjanja odlučujućeg napada na Sarajevo treba što više stezati obruč oko grada i likvidirati njegova spoljna uporišta, zatim prikupiti i srediti snage za odlučni napad, Štab 3. korpusa je istog dana izdao naređenje Stabu 38. divizije da se sa svojim jedinicama, u roku od 48 časova, postavi na prostoru Stari grad - Kostreša - Kalauzovići - Vrana - Han - Vučija Luka - Crni vrh - Bjelogorci - Kadino Selo i da sa trećinom svojih snaga vrši pritisak na neprijateljska uporišta od Mokrog do Sumbulovca, a da sa ostalim dijelovima čisti teren od četnika, ustaša i domobrana. Na novi prostor prvo je upućena 21. tuzlanska, a potom i 18.

³²⁹⁾ Isto

³³⁰⁾ Isto, dok. 164, str. 275

hrvatska brigada, koja se dotad nalazila u rejonu Sokolca na ranije zaposjednutim položajima, na liniji Pediše - Stari Grad - Čukari-ca.³³¹⁾

Ujutro, 24. marta, 18. brigada se sa svoja tri bataljona prikupila u selu Mandra i odatle izvršila pokret ka prostoru Kaljina - Širijevići - Imamovići. Istoga dana, kasno naveče stigla je na odredište. Prvi bataljon je zaposjeo položaje na liniji Vuknjići - Poratak, treći u rejonu s. Vrhovine, a četvrti u Imamovićima i Kaljini. Štab Brigade sa svojim i divizijskim pozadinskim dijelovima smjestio se u s. Imamovići. Dok su 1. i 3. bataljon imali zadatak da temeljito čiste teren od razbijenih četničkih i ustaško-domobranskih jedinica, dotle je 4. bataljon obezbjeđivao pozadinske ustanove 38. divizije i matične brigade.³³²⁾

Pripremajući se za početak operacije za oslobođenje Sarajeva Štab 3. korpusa je, 25. marta, shodno ranijoj odluci Operativnog štaba, izdao naređenje prema kojem su njegove jedinice dobile zadatak da sa 37. sandžačkom divizijom 2. korpusa likvidiraju sva neprijateljska uporišta na komunikaciji Sokolac - Podromanija - Crvene Stijene - Mokro. Štab 3. korpusa je cijenio da bi se sa likvidacijom neprijateljskih uporišta na komunikaciji Podromanija - Pusto polje izolovale neprijateljske snage u rejonu Crvenih Stijena i na taj način potpuno odvojile od snaga u Sarajevu. Ujedno time bi se stvorili potrebni uslovi za direktan napad na Sarajevo. U vezi s tim naredio je 38. diviziji da sa trećinom snaga sadjejestvuje brigadama 37. divizije, koje su nastupale istočno od drumu Mokro - Pusto polje, a da glavninu svojih snaga zadrži na prostoru Crni vrh - Glog - Ozren - Kalauzovići kao korpusnu rezervu.³³³⁾

Naredbom od 27. marta Štab 38. divizije je utvrdio konkretne zadatke jedinicama koje su mu bile potčinjene. U skladu s tim 18. hrvatskoj brigadi je naređeno da se sa svoja tri bataljona i dalje zadrži na prostoru Širijevići - Imamovići - Sirovine - Ozren radi kontrole bočnog pravca koji vodi od Visovice do Bukvika i čišćenja terena od ostataka četničkih jedinica. Na tom prostoru Brigadi se 29. marta pridružio i 2. bataljon, a koji je od nje bio odvojen punih 20 dana. Time je ona postala ponovo kompletna.³³⁴⁾

³³¹⁾ Zbornik IV/34, zapovijest Štaba 3. korpusa JA od 27. III 1945. godine, dok. 55, str. 336-338

³³²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-35

³³³⁾ Zbornik IV/34, zapovijest Štaba 3. korpusa JA od 25. 3. 1945. godine, dok 63, str. 376-377

³³⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-36

Opšti napad jedinica 3. korpusa počeo je kako je bilo i predviđeno, 28. marta 1945. godine. U prvim borbenim kontaktima s neprijateljskim snagama vidjelo se da one neće tako lako napustiti svoja dobro utvrđena uporišta. Dještvujući iz pravca Crvenih Stijena i Čavčevog polja neprijatelj je uporno pokušavao da svoje snage izvuče iz okruženja. Poslije nekoliko uzastopnih i uspješno izvedenih napada jedinica 3. korpusa i 37. sandžačke divizije neprijatelj je bio prisiljen da napusti položaje i da se povlači u pravcu Sarajeva. Do konca marta likvidirana su sva spoljna neprijateljska uporišta, te su tako stvoreni potrebni uslovi za direktan napad na Sarajevo.³³⁵⁾

Dijelovi 4. bataljona na Romanyi, mart 1945.

Za to vrijeme jedinice 18. hrvatske brigade su djelstvovale u rejonu između Širijeveća i Ozrena. Prvi bataljon se nalazio na liniji Sirovine - Imamovići, 2. i 4. u Imamovićima, a 3. u neposrednoj blizini Imamovića. Na ovom prostoru bataljoni su često vodili borbe protiv četnika Romanijskog četničkog korpusa. Odlučnim napadima i pravovremenim protivnapadima 2. i 3, a posebno 4. bataljona četnici su ne samo razbijeni nego i protjerani sa tog terena. Time

³³⁵⁾ Zbornik IV/34, Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. NOU divizije za drugu polovinu marta i početak aprila 1945. godine, 9. IV 1945, dok. 112, str. 620-681

je 18. hrvatska brigada, uspješno izvršavajući sve zadatke koji su joj bili postavljeni, i sama dala doprinos povoljnom razvoju vojno-političke situacije na sektoru djelovanja jedinica 38. NOU divizije.³³⁶⁾

Posljednjih dana marta 1945. godine bataljoni 18. brigade su često mijenjali položaje. Za to su imali više razloga, a osnovni je bio vezan za onemogućavanje neprijateljskih snaga da se izvuku iz okruženja. Prema naređenju Štaba Brigade 1. bataljon se 29. marta prebacio u rejon Kadina Sela, sa zadatkom da smijeni jedinice 17. majevičke brigade i da sa tog prostora djeluje prema s. Kročice radi čvršćeg zatvaranja i stezanja okruženja oko neprijateljskih jedinica. Njemu su se narednog dana pridružili 3. i 4. bataljon. Sadjejtstvujući jedan drugom bataljoni su na pomenutom prostoru uspjeli da likvidiraju nekoliko manjih četničkih grupa, a nakon toga izvršili pokret ka Lučeviku, gdje su se i smjestili. Tu su zatekli 2. bataljon i Štab Brigade sa svim njegovim pratećim dijelovima. U toku 31. marta sve jedinice 18. brigade su bile u borbenom kontaktu sa neprijateljem, a najžešće borbe vodio je 2. bataljon koji je bio orijentisan prema Lisini. Njegove čete su, sadjejtstvujući sa jedinicama 27. divizije, već u ranim jutarnjim satima stupile u borbu. Sa povremenim kraćim prekidima borbe su trajale tokom cijelog dana i noći. Koliko su one bile žestoke i teške najrječitije govore podaci o gubicima. Drugi bataljon je imao 3 poginula i 15 ranjenih boraca, dok su iz neprijateljskih redova ubijena 22 i ranjeno 40 vojnika. Zaplijenjena su 4 minobacača i veća količina razne municije.³³⁷⁾

Sagledavajući trenutnu situaciju Štab Brigade je odlučio da na prostor djelovanja jedinica 2. bataljona uputi 3. bataljon, naredivši mu da preuzme te položaje i da nastavi sa borbenim djejtviima protiv neprijateljskih snaga. Tako je, u svitanje, 1. aprila, 3. bataljon stigao u rejon Han - Obodaša i odmah stupio u borbu koja je trajala više od 12 časova. Neprijatelju su naneseni osjetni gubici, dok su vlastiti gubici 3. bataljona bili 9 poginulih, 25 ranjenih i 5 nestalih boraca.

Pošto je smijenjen jedinicama 3. bataljona 2. bataljon se premjestio na prostor Celopeka gdje su ga iznenada napali dijelovi 14. puka 7. SS divizije. U borbi koja je trajala duže vremena ubijeno je 25 i ranjeno 65 neprijateljskih vojnika. Istovremeno poginula su 4, a ranjeno je 9 boraca iz 2. bataljona.³³⁸⁾

³³⁶⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-36

³³⁷⁾ Isto, br. reg. 14/6-37

³³⁸⁾ Isto

Dok su 2. i 3. bataljon vodili žestoke borbe, dotle su se druga dva bataljona pripremala za pokret na novi prostor. Prvom bataljonu je naređeno da se prebaci u rejon s. Bijela Voda, a 4. na liniju Crni vrh-Zelena voda. Njihov zajednički zadatak bio je da sa tog prostora zatvaraju pravce koji vode od Crvenih Stijena, Ljeljena i Podromanije. Štab Brigade ostao je na istom prostoru.³³⁹⁾

Početni uspjesi jedinica 3. korpusa, kao i ostalih snaga JA koje su bile angažovane u operaciji za oslobođenje Sarajeva, doveli su neprijatelja u vrlo nepovoljan položaj. Njegovo komandovanje moralo je potpuno izmijeniti svoje planove. Između ostalog odlučilo je da na sektor Romanije uputi 14. puk 7. SS »Princ Eugen« divizije,³⁴⁰⁾ a prema jedinicama 5. korpusa 13. puk ove Divizije. Inače, tada je kompletna 7. SS divizija držana u rezervi. Prvog aprila, kasno naveče, 14. SS puk je dostigao položaje na liniji Crni vrh - Čelopek - Zagrade i time doveo u pitanje postignute uspjehe jedinica 3. korpusa.³⁴¹⁾

Suočen sa takvom iznenada nepovoljnom situacijom Štab 3. korpusa je riješio da cijelu 38. diviziju i dio snaga 27. divizije angažuje protiv 14. SS puka. Primivši naređenje Štab 38. divizije je odmah reagovao i u pravcu nastupanja neprijatelja uputio 10 svojih bataljona: tri iz sastava 18. hrvatske brigade, tri iz 21. tuzlanske brigade i po dva iz 17. majevičke brigade i Tuzlanskog NOP odreda.³⁴²⁾

Bataljoni 18. hrvatske brigade orijentisani su prema s. Bijela Voda. Pokret su izvršili 2. aprila u ranim jutarnjim satima. Prvi je krenuo 1. bataljon, zatim 4, a nešto kasnije i 3. bataljon sa Štabom Brigade. Prebacivši se preko Lučevika 1. i 3. bataljon su produžili ka s. Bijela Voda, dok je 4. bataljon zadržan u rejonu Lučevika odakle je trebalo da izvrši napad na neprijatelja u Šahbet-skom Gradu. Dolaskom u rejon s. Bijela Voda 1. bataljon je odmah stupio u borbe protiv dijelova 14. SS puka 7. »Princ Eugen« divizije, kome je u višečasovnom okršaju uspio izbaciti iz stroja preko 40 vojnika a da pri tome nije imao vlastitih gubitaka. Treći bataljon je, nakon kraćeg zadržavanja na položajima oko s. Bijela Voda,

³³⁹⁾ Isto

³⁴⁰⁾ Četnaesti puk 7. SS »Princ Eugen« divizije je krenuo 30. marta iz rejona Vareša, preko s. Očevlja i Olova ka Podromaniji, u pomoć 363. puku 181. pješadijske divizije. Nakon trodnevnih žestokih borbi, prvo sa jedinicama 38, a zatim 27. divizije, izbio je na drum Mokro-Podromanija i time omogućio 363. puku da se sa tog prostora izvuče u pravcu Sarajeva. (Zbornik IV/34, dok, 98, str. 538)

³⁴¹⁾ Zbornik IV/34, Izvještaj Štaba 38. NOU divizije Štabu 3. korpusa od 3. IV 1945. godine, dok. 98, str. 538-539

³⁴²⁾ Isto

upućen na prostor Šahbetskog Grada, gdje se sudario sa prilično jakim neprijateljskim snagama. S njim je s vremena na vrijeme sadještvovala 4. bataljon. U ovoj borbi 3. bataljon je imao jednog poginulog i 2. ranjena borca, dok su neprijateljski gubici bili znatno veći, oko 30 izbačenih iz stroja.³⁴³⁾

U isto vrijeme 2. bataljon, koji se još uvijek nalazio na položajima oko Čelopeka, vodio je teške borbe protiv glavnine 14. SS puka, koja se probijala iz pravca Olova. Uporno napadajući uspio je ne samo da razbije neprijatelja nego i da ga protjera prema Mokrom nanijevši mu gubitke od 20 mrtvih i 80 ranjenih vojnika, zatim da mu zaplijeni dijelove komore i da gotovo potpuno uništi njegove pozadinske jedinice, dok su sopstveni gubici 2. bataljona bili znatno manji. Poginula su 2, a ranjeno je 6 boraca. Poslije završene borbe kompletan bataljon se premjestio na položaje u rejonu s. Podkrajavi, gdje će kratko predahnuti i ujedno izvršiti neophodne pripreme za novi marš.³⁴⁴⁾

Sutradan, 3. aprila, Brigada se sa dva (1. i 2.) bataljona prebacila u rejon Kadinog Sela. Čete prvog bataljona zaposjele su položaje južnije od Kadinog Sela, na Triješnju, a drugog u Kržuljama, iznad Kadinog Sela. Treći bataljon je ostao u Šahbetskom Gradu sa zadatkom izvođenja napada u pravcu Kostreša, dok se 4, poslije kraćeg zadržavanja na prostoru Šahbetski Grad - Sušike, vratio na položaje koje je ranije držao. U toku pokreta, na 4. bataljon je iznenada u rejonu Lučevika napao Izviđački bataljon 7. SS divizije, koji je stigao iz Sarajeva pravcem Mokro - Crvene Stijene - Čavčevo polje, sa ciljem da deblokira 363. puk. Brzo reagujući njegove jedinice su nakon kraće borbe razbile neprijatelja i protjerale ga u pravcu Mokrog, a potom produžile ka odredištu, na prostor Crni vrh - Zelena voda. Tom prilikom ubijeno je 10 a ranjeno 30 neprijateljskih vojnika, dok je iz redova bataljona izbačeno ukupno 16 boraca.³⁴⁵⁾

Na prostoru Kadino Selo - Šahbetski Grad - Crni vrh (k. 1351) Brigada se nije dugo zadržala. Njene jedinice su već u toku 4. aprila izvršile pokret na novi prostor. Prvi bataljon je zaposjeo položaje u rejonu Crnog vrha (k. 1498), 2. na liniji Matina ravan - Barjak, 3. oko s. Bjelogorci, a 4. na prostoru Bludna ravan - Kulna.³⁴⁶⁾ Osim 4. bataljona koga su putem napadali ostaci razbijenih

³⁴³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-38

³⁴⁴⁾ Isto

MS) Isto

³⁴⁶⁾ Isto; Zbornik IV/34. Izvod iz Operativnog dnevnika Štaba 38. divizije za prvu polovinu aprila 1945. godine, 26. IV 1945, dok. 139, str. 747-748

neprijateljskih jedinica, ostali dijelovi Brigade su mirno prešli taj put. Međutim, ni na ovim položajima nije bilo predaha. Užurbano se radilo na pripremama za predstojeće borbene zadatke. Neprijatelj je bio nemoćan da bilo šta učini kako bi izmijenio trenutnu, za njega sasvim nepovoljnu, situaciju, pa je u vezi s tim morao da napušta svoje položaje i da se povlači ka Sarajevu. Time se obruč oko Sarajeva sve više stezao. Oslobođenje grada bilo je na pomolu.

*

* *

Primivši obavijest od Mjesnog komiteta KPJ za Sarajevo, u kojoj se navodi daje, u noći, između 2. i 3. aprila, otpočelo izvlačenje njemačkih snaga iz Sarajeva, Operativni štab je, 4. aprila, izdao zapovijest štabovima korpusa za napad na Sarajevo. U skladu s tim Štab 3. korpusa je sutradan oko 10 časova uputio radio-vezom kratka naređenja svojim jedinicama zahtijevajući od njih da prema ranije utvrđenim pravcima krenu ka Sarajevu. Napad na grad planiran je za 15 časova istog dana.³⁴⁷⁾

Jedinice 38. divizije izvršile su pokret opštim pravcem Crepoljsko brdo - Sedrenik - Bjelave - centar grada u dvije odvojene kolone. Prvu kolonu činili su bataljoni 18. hrvatske, a drugu 21. tuzlanske brigade, dok se 17. majevička brigada kretala iza 21. brigade, kao divizijska rezerva. Lijevo od njih pravcem Mokro - Hreša - Vasin-Han - Vratnik - Bašćaršija prodirale su jedinice 27. divizije. Štabovima brigada naređeno je da nastupanje forsiraju, ne zadržavajući osnovne snage radi likvidacije manjih neprijateljskih grupa na pojedinim pravcima, nego da to rješavaju sa svojim manjim dijelovima, kako bi se što prije otpočelo sa napadom i sa jedinicama ušlo u Sarajevo.³⁴⁸⁾

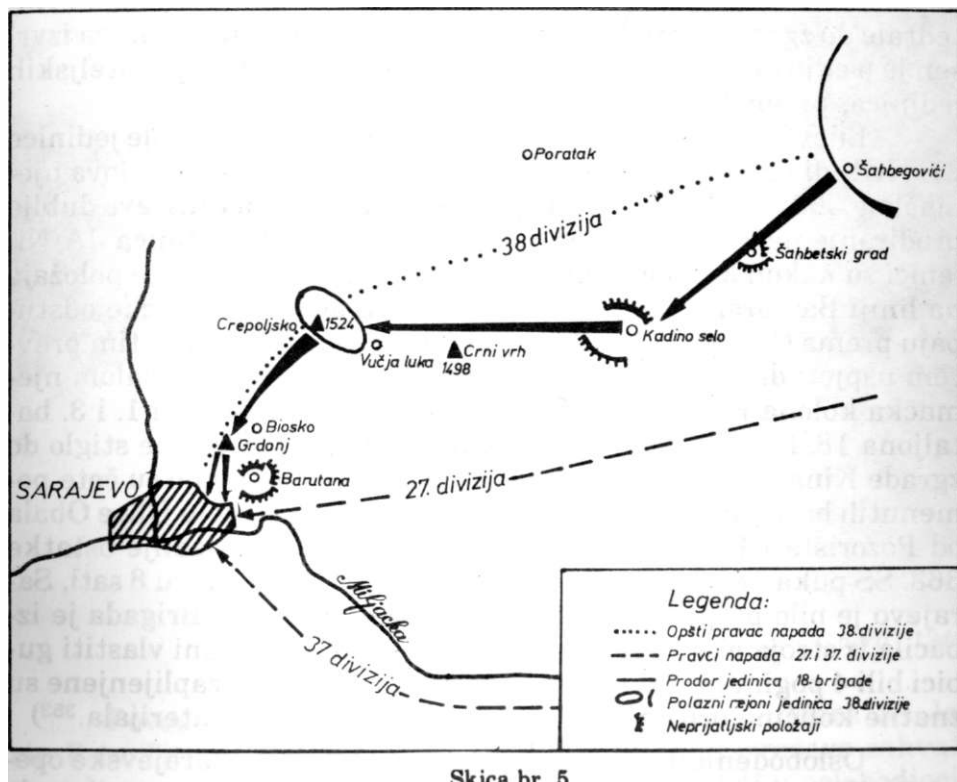
Petog aprila, oko 15 časova, 18. hrvatska brigada je u napad na Sarajevo krenula sa Crepoljskog. Do brda Grdonja nastupala je u jednoj, a sa tog prostora u dvije kolone. Sa lijevom kolonom koju su činili 1. i 3. bataljon pošao je politički komesar Brigade Joso Radić, dok su sa desnom kolonom sastavljenom od druga dva bataljona (2. i 4.) krenuli komandant Brigade Slobodan Kezunović i Salem Cerić, načelnik Štaba 38. divizije. Na putu od Crepoljskog pa do ulaska u rejon grada Brigada je na nekoliko spoljnih uporišta vodila manje borbe protiv zaostalih njemačkih jedinica. U ranim večernjim časovima bataljoni su stigli na liniju Sedrenik - Hrastovi,

³⁴⁷⁾ Zbornik IV/34, zapovijest Operativnog štaba grupe korpusa JA od 4. IV 1945. godine, dok. 99, str. 542-543

³⁴⁸⁾ Isto

a potom odatle produžili nastupanje i niz ulice Ašikovac, Kaukčije Abdulah-efendije, Lugavinom, Hajduk-Veljkovom, Vuka Karadžića, Radojke Lakić i drugim istovremeno sišli u Sarajevo na Titovu ulicu, na dijelu od »Zore« Tvornice bombona do zgrade Zemaljske banke.³⁴⁹⁾

PRODOR 18 HRVATSKE BRIGADE U SARAJEVO

Skica br. 5

Odmah poslije dolaska na Katedralu komandant Brigade i načelnik Štaba 38. divizije susreli su Vladimira Perića Valtera, tada sekretara Gradskog komiteta KPJ za Sarajevo, koji je sa grupom naoružanih ilegalaca išao od Bašćaršije prema Marin-dvoru. U razgovoru s njim komandant Brigade Slobodan Kezunović je doznao da se na položajima oko Vijećnice nalaze dijelovi 363. SS puka 181. njemačke divizije koji su štitili izvlačenje preostalih njemačkih i kvislinških jedinica iz Sarajeva. Na osnovu ovog obavještenja komandant Brigade je izdao zapovijest, kojom je odredio raspored jedinica i precizirao im zadatke. Shodno primljenoj zapovijesti 3.

³⁴⁹⁾ Sjećanje Slobodana Kezunovića, komandanta Brigade. Ulice u gradu su naznačene prema današnjim nazivima.

bataljon se postavio na lijevoj obali Miljacke, na dijelu od mosta Drvenija do igrališta »Skenderija«, a 1. bataljon suprotno od njege, na desnoj obali rijeke od mosta Drvenija do Cirkus-placa i Električne centrale. Drugi bataljon je zatvarao Ulicu Jugoslovenske narodne armije od hotela »Central« do Pozorišta i hotela »Pošta« i Ulicu Vase Miskina Crnog od Katedrale do zgrade Zemaljske banke, dok se 4. bataljon rasporedio na Titovoj ulici, na dijelu od Katedrale do zgrade Narodne banke. Ovakav razmještaj jedinica izvršen je u cilju onemogućavanja izvlačenja preostalih neprijateljskih jedinica, prvenstveno 363. SS puka.³⁵⁰⁾

Lijevo od 18. hrvatske brigade na Baščaršiju su sišle jedinice 27. NOU divizije. One su odmah stupile u borbu protiv dijelova njemačkog 363. SS puka, koji su uporno pokušavali da zaustave dublje prodiranje naših jedinica. Pod snažnim pritiskom jedinica JA Nijemci su nakon kraćeg vremena bili primorani da napuste položaje na liniji Baščaršija - Vijećnica i da potom obalom Miljacke odstupaju prema Cirkus-placu i Marin-dvoru, računajući da će tim pravcem uspjeti da se izvuku iz Sarajeva.³⁵¹⁾ Povlačeći se Obalom njemačka kolona je nadomak Cirkus-placa upala u zasjedu 1. i 3. bataljona 18. hrvatske brigade. Naime, kada je čelo kolone stiglo do zgrade Kina »Tesla« otpočeo je odlučan napad, u kome su čete pomenutih bataljona, noću, između 5. i 6. aprila, na dijelu Ulice Obala od Pozorišta i Pošte do Cirkus-placa uništile i posljednje ostatke 363. SS puka 181. njemačke divizije.³⁵²⁾ Šestog aprila, u 8 sati, Sarajevo je bilo potpuno oslobođeno. U ovim borbama Brigada je izbacila iz stroja oko 80 njemačkih vojnika, dok su njeni vlastiti gubici bili 4 poginula i 10 ranjenih boraca. Pored toga zaplijenjene su znatne količine oružja, municije i ostalog ratnog materijala.³⁵³⁾

Oslobođenjem Sarajeva bližio se i kraj cijele sarajevske operacije,³⁵⁴⁾ u kojoj su jedinice Jugoslovenske armije ostvarile vrlo značajan podvig. Njenom uspješnom završetku doprinjele su, pored ostalih i jedinice 3. korpusa, a među njima i 18. hrvatska brigada. U svom izvještaju od 12. aprila 1945. godine Operativni štab grupe korpusa iznosi da su ». . . jedinice, koje su vodile borbe za oslobođenje Sarajeva i oslobodile Sarajevo, ubile 5800, zarobile pre-

³⁵⁰⁾ Isto

³⁶¹⁾ Dvadeseta romanijska brigada, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1985, str. 226-227 i Ahmet Donlagić - Camil Kazazović, n. djelo, str. 269-270

³⁵²⁾ Sjećanje Slobodana Kezunovića, komandanta Brigade

³⁵³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-38 i 14/6-39

³⁵⁴⁾ Sarajevska operacija je definitivno završena 12. aprila 1945. godine, a počela je 1. marta iste godine

ko 6000 neprijateljskih vojnika i veliki broj ranile. Zaplijenjeno je 60 topova, 280 mitraljeza i puškomitraljeza, 7000 pušaka, 20 vagona razne municije, 100 raznih motornih vozila, 15 lokomotiva, 200 vagona, 150 konjskih kola, 400 konja i mnoge druge opreme. Uništeno je 30 topova, 10 tenkova, 45 kamiona, oklopni voz i 10 oklopnih vagona.«³⁵⁵⁾

Defile boraca Brigade u oslobođenom Sarajevu, april 1945.

Povodom oslobođenja Sarajeva Vrhovni komandant JA Josip Broz Tito izdao je posebnu zapovijest u kojoj izražava zahvalnost borcima i rukovodiocima svih jedinica. Čestitku oslobodiocima grada uputilo je i Predsjedništvo ZAVNOBiH-a.³⁵⁶⁾

Oslobođenje Sarajeva, glavnog grada Bosne i Hercegovine i velikog privrednog, saobraćajnog i kulturnog centra oduševljeno su pozdravili njegovi građani koji su bili neizmjereno sretni i veseli što je napokon i u njihov grad stigla toliko željena sloboda. Svoje oslobodioce su sa velikim zadovoljstvom prihvatili i učinili im taj događaj još upečatljivijim. Svuda se orila pjesma i svirka, aplauzi i drugi izrazi oduševljenja i radosti.

³⁵⁵⁾ Zbornik IV/34, dok. 117, str. 639

³⁵⁶⁾ Dušan Uzelac - Muharem Kreso, Sarajevska operacija (1. mart - 12. april 1945) Sarajevo u revoluciji, knj. 4, Sarajevo, 1981, str. 705

Operativni štab grupe korpusa je, 7. aprila 1945. godine, naredio Štabu 3. korpusa da se sa svojim jedinicama najhitnije prebaci na sektor Žepče - Maglaj i da se, u sadjejestvu sa 2. i 5. korpusom, angažuje na presijecanju odstupnice neprijateljskih snaga, koje su se od Sarajeva dolinom rijeke Bosne povlačile prema sjeveru. U toj koloni bile su 7. SS »Princ-Eugen«, 181. pješadijska i 369. legionarska divizija, čija je ukupna jačina iznosila oko 17000 vojnika, zatim blizu 13000 pripadnika raznih kvislinških formacija (uglavnom ustaša).³⁵⁷⁾

Međutim, Štab 3. korpusa je već prethodnog dana donio odluku da na pomenuti prostor uputi 27. diviziju, dok je Štabu 38. divizije naređeno da se sa glavninom snaga prebaci u Sokolac radi preuzimanja sovjetskog naoružanja, a jednu brigadu da ostavi u Sarajevu.³⁵⁸⁾

Prema zapovijesti Štaba 38. divizije u gradu je kao posadna jedinica zadržana 18. hrvatska brigada koja je imala ovakav raspored: 1. bataljon u Sagrdžijama sa jednom četom, dok su ostale čete obezbjeđivale Pozorište, Poštu, Električnu centralu i zgradu na Cirkus-placu; 2. bataljon u Dalmatinskoj ulici sa zadatkom lokalnog obezbjeđenja; 3. bataljon u Kovačićima, odakle je kontrolisao sve puteve koji su vodili u grad sa južne strane i 4. bataljon u Mis-Irbinoj ulici, radi obezbjeđenja vojnih i državnih zgrada. Štab Brigade se nalazio sa 2. bataljonom.³⁵⁹⁾ Tri dana, koliko je provela u Sarajevu, 18. hrvatska brigada je maksimalno iskoristila za popunu i sređivanje svojih jedinica. Pored toga što se dobro naoružala uspjela je i da se obezbijedi dovoljnim količinama raznog ratnog materijala. Moralno-političko stanje u njenim jedinicama bilo je odlično. Tada je u redovima Brigade djelovalo oko 150 članova KPJ, 10 kandidata i oko 200 članova SKOJ-a, koji su svojom svakodnevnom aktivnošću u mnogome doprinosili moralno-političkoj i borbenoj čvrstini jedinica.³⁶⁰⁾

Postupajući po direktivi Operativnog štaba od 7. aprila, Štab 3. korpusa je radiogramom naredio Štabu 38. divizije da sve svoje

³⁵⁷⁾ Zbornik IV/34, naređenje Operativnog štaba grupe korpusa JA od 7. IV 1945. godine, dok. 106, str. 576; Zbornik XII/4, dok. 167, str. 926

³⁵⁸⁾ Zbornik IV/34, zapovijest Štabu 3. korpusa od 6. IV 1945. godine, dok. 103, str. 558-559

³⁵⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-39

³⁶⁰⁾ Zbornik IV/34, pregled brojnog stanja članova i kandidata KPJ-e i SKOJ-a u jedinicama 3. korpusa, 20. IV 1945. godine, dok. 130, str. 718

jedinice orijentiše prema neprijatelju koji je odstupao dolinom rijeke Bosne. U skladu s tim naredjenjem 18. hrvatska brigada je, 9. aprila, u 15 časova krenula iz Sarajeva i preko Alipašinog mosta i Rajlovca stigla u Semizovac gdje je prenoćila. Sutradan, rano ujutro, nastavila je marš u pravcu Breze i Vareša. Dolaskom u Brezu Štab Brigade donosi odluku da na tom prostoru ostane 1. bataljon, a sa njime i svi teški dijelovi prištapskih jedinica, dok je glavninu svojih snaga usmjerio ka Varešu.³⁶¹⁾

Na partyskom kursu u Sarajevu, april 1945.

Glavnina Brigade se, u toku 11. aprila, vozom prebacila do Vareša. Tu je predahnula, a potom sljedećeg dana izvršila pokret pravcem Pogari - Duboštica - Careva Ćuprija - Ivanovići - Mujići te u predvečerje izbila u rejon Zavidovića i postavila se na prostor Mitrovice - Vozuća - Popovići, odakle je trebalo da sadjejestvuje s jedinicama 27. divizije. Usput je rastjerala nekoliko manjih neprijateljskih grupa. To su uglavnom bili ostaci razbijenih okupatorsko-kvislinških jedinica. Poslije kraćeg odmora na području Breze, za glavninom Brigade je krenuo 1. bataljon, a sa njim i teški dijelovi prištapskih jedinica. Trinaestog aprila, oko 11 sati, stigli su u Vozuću i tu se priključili ostalim jedinicama Brigade.³⁶²⁾

³⁶¹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-39

³⁶²⁾ Isto, br. reg. 14/6-40

Međutim, pošto je u međuvremenu Štab 3. korpusa, na osnovu nove procjene vojno-političke situacije, odlučio da jedinice 38. divizije angažuje na sektoru Vareš - Sarajevo - Blažuj radi obezbjeđenja industrijskih objekata i važnijih komunikacija, kao i zbog čišćenja terena od preostalih dijelova razbijenih neprijateljskih jedinica, 18. hrvatska brigada je dobila zadatak da se odmah uputi, odnosno vrati, u rejon Vareša.³⁶³⁾

Pokret prema Varešu izvršila je 13. aprila u popodnevnom časovima. Nastupajući gotovo istim pravcem kojim je i došla u dolinu rijeke Krivaje, Brigada je kasno naveče stigla na predviđeni prostor. Tokom naredna dva dana jedinice su se uglavnom odmarale i sređivale, jer nije bilo značajnih borbi niti pokreta. Jedino su nešto više bila angažovana izviđačka odjeljenja, koja su s vremena na vrijeme odlazila u pravcu Vijake, Okruglice i Borovice sa zadatkom prikupljanja podataka o četničkim i ustaško-domobranskim grupama. U ovim akcijama uhvaćeno je 15 milicionera i zaplijenjeno 15 pušaka. Za vrijeme predaha Štab Brigade je, pored ostalog, održao i sastanak sa štabovima bataljona. Na tom sastanku analizirane su prethodne borbe i pokreti, i u vezi s tim nedostaci i propusti pojedinih boraca, starješina ili pak jedinica, zatim izvršene su procjene stanja u bataljonima i na kraju temeljito razmotreni i proučeni predstojeći borbeni zadaci Brigade. Na bazi svega razmatranog zaključeno je da se eventualni nedostaci najhitnije otklone, da je stanje u jedinicama, kako u pogledu morala tako i u pogledu discipline, sasvim dobro, da je veza s narodom takođe dobra i da bi prema svom formacijskom sastavu Brigada mogla primiti još 500-700 novih boraca, a od naoružanja 360 ruskih mašinki i 10 teških bacača.³⁶⁴⁾

Prema operativnom dnevniku jedinice 18. hrvatske brigade su, u borbama od 1. do 15. aprila, nanijele neprijatelju sljedeće gubitke: 103 mrtva, 460 ranjenih i 56 zarobljenih vojnika. Pored toga zaplijenili su značajne količine naoružanja uglavnom pušaka, pištolja i mitraljeza i raznog drugog ratnog materijala. U isto vrijeme Brigada je imala 23 poginula, 86 ranjenih i 12 izgubljenih boraca.³⁶⁵⁾

Šesnaestog aprila, Štab 18. hrvatske brigade je, shodno ranijoj zapovijesti matične Divizije, izvršio novi razmještaj svojih jedinica. Prvi bataljon se nalazio u rejonu Visokog, 3. u rejonu Breze,

³⁶³⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, k. 1258, br. reg. 54/5-55

³⁶⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-40

³⁶⁵⁾ Isto, br. reg. 14/6-40 i 14/6-41

dok su 2. i 4. i dalje zadržani na prostoru Vareša. Štab Brigade, brigadna bolnica, intendantura i ostali prištapski dijelovi bili su smješteni u Varešu. Sa novoposjednutih položaja konstantno je vršeno izviđanje, zatim pretresanje i čišćenje terena od ostataka ustaško-domobranskih i četničkih jedinica. Tom prilikom ubijeno je ili pak uhvaćeno više grupica i pojedinaca - pripadnika četnika i ustaške milicije.³⁶⁶⁾

Dva dana kasnije uslijedila su nova pomjeranja nekih jedinica. Tako je 1. bataljon, u zoru, 18. aprila, napustio Visoko i preko Ćatića stigao u Zenicu, gdje će sa jednom četom obezbjeđivati Željezaru, a sa ostalim rudničku jamu. Tu je ostao do 27. aprila. Pokret je izvršio i 4. bataljon, koji se sa glavninom svojih jedinica smjestio na prostoru Kiseljaka, dok je jednu četvu postavio na rasršću puteva Fojnica - Busovača sa zadatkom otkrivanja i likvidiranja ostataka kvislinških jedinica. Štab 3. bataljona je jednu četvu zadržao u Brezi, drugu postavio u Visokom, a sa ostalim dijelovima zaposjeo je položaje u rejonu Podlugova. Drugi bataljon je ostao na istom prostoru sa istim zadacima, dok se Štab Brigade sa svim pratećim dijelovima premjestio u Visoko.³⁶⁷⁾

Sve do 27. aprila 1945. godine, jedinice 18. hrvatske brigade, izuzev 4. bataljona koji se u toku 24. aprila pomjerio na prostor Visoko - Kakanj - Zenica, boravile su na istim položajima. Njihov osnovni zadatak je bio obezbjeđenje rudnika, industrijskih objekata i komunikacija, a što su sasvim uspješno obavljale, a pored toga bile su angažovane i na pretresanju i čišćenju terena od preostalih četničkih, ustaško-domobranskih i zelenokadrovskih grupa i grupica. Za to vrijeme čete ili vodovi su se često sukobljavali sa neprijateljem, koji im je, iako razbijen, pružao otpor. U tim borbama zarobljeno je 20 četnika i ustaša i oni su odmah predati mjesnim opunomoćstvima OZN-e. Osim toga zaplijenjeno je preko 60 pušaka i manje količine drugog ratnog materijala. U vrijeme boravka na sektoru Zenica - Vareš - Breza - Kiseljak unutar Brigade se odvijao intenzivan vojnički i politički rad. Održane su četne i bataljonske konferencije, a na njima izvršene analize proteklih akcija.³⁶⁸⁾

U toku 27. i 28. aprila skoro sve jedinice 18. hrvatske brigade su izvršile pokret na nove prostore. Prvi bataljon je preko Bijelih Voda i Pepelara stigao u rejon Nemile, gdje je boreći se protiv

³⁶⁶⁾ Isto, br. reg. 14/6-42

³⁶⁷⁾ Isto, br. reg. 14/6-48 i 14/6-43

³⁶⁸⁾ Zbornik IV/34, Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa JA od 24. aprila 1945. godine, dok. 137, str. 741-742

Žaključak:

U akcijama koje je vodila naša Brigada u proteklom mjesecu postignuti su sljedeći uspjesi:

Ne prijateljski gubici: 44 mrtva, 82 ranjena, 49 zarobljenih, a zarobljen je 66 pušaka i 1 mačinka.

Naši gubici: 7 poginulih, 10 ranjenih, i 2 izpušena. Poginuli su 2 mašinka.

U proteklom mjesecu nijesmo imali ni jedan slučaj dezertiranja. Do ovo vrijeme se je sa vojnicima radilo izričito - politički. Kao god se je to to dobilo vremena.

Disciplina: borbeni, maštinski, logoristi radnog vojnika. Moral je zadovoljavajući.

Odjeća i obuća: još jedan dio boraca nije sasvim obućen, dok se sa obućom dobro stalo.

Odnos boraca prema narodu: dobar, a odnos boraca između sebe također dobar.

Odnos naroda prema našoj vojsci: je dobar.

Po potrebi: prema formacijskim stupnjevima možemo primati još 500-600 boraca.

S. F. S. N.

Polit. Komesar - major

U.
Komandant-major
Čvoropankov

Faksimil izvoda iz Operativnog dnevnika Brigade
za period od 15. do 30. aprila 1945.

četničkih ostataka zarobio 26 četnika, dok je 2. na liniji Brgule - Okruglice preduzimao napade na četničke grupe, koje su bile dosta brojne a uz to i prilično aktivne. U tim borbama ubijeno je 18, ra-

njeno 14 i zarobljeno 7 četnika. Četvrti bataljon se premjestio u Zenicu, dok je 3. i dalje ostao na prostoru Visoko - Breza - Podlugo-
v j 369)

*
* *
*

Tokom aprila 1945. godine uspješno se odvijala ofanziva Jugoslovenske armije za definitivno oslobođenje svih zapadnih krajeva naše zemlje na kojima žive jugoslovenski narodi. Međutim, u pozadini tog fronta, a naročito u Bosni, nije popuštala aktivnost raznih ostataka kvislinških vojnih formacija, posebno četničke grupacije Draže Mihailovića sastavljene od četnika iz Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, koja se nakon poraza kod Tuzle prebacila na teren Posavine i Trebave, gdje je sadjejestvujući s okupatorskim jedinicama omogućavala njihovo izvlačenje prema sjeveru. Kada je bilo sasvim jasno da će Nijemci napustiti dolinu Bosne Draža Mihailović je odlučio da svoje snage - oko 12000 četnika - usmjeri u pravcu Motajice, a odatle preko Klačina ka jugu, u dolinu rijeke Neretve. Dvanaestog aprila, četnici su krenuli u predviđenom pravcu i nakon deset dana stigli na prostor Čelinac - Rudujkovići - Brđani, istočno od Banje Luke. Tu su predahnuli, a potom produžili na prostor Pirina ravan - Ugodnovići - Mladikovina.³⁶⁹⁾

Prve podatke o pokretu i namjerama četničke grupacije Štab 3. korpusa je dobio tek 26. aprila. S obzirom da su ti podaci upućivali na četničke namjere da se preko istočne Bosne prebace u Srbiju, Štab 3. korpusa je u cilju osujećenja tih njihovih planova riješio da po jednu brigadu 27, 38. i 53. divizije orijentiše u pravcu nastupanja glavnine četničke grupacije.

Kada su četnici izbili na liniju Šiprage - Koričani, Štab Korpusa je donio odluku da u borbu uvede kompletnu 38. diviziju, naredivši joj da se sa jednom brigadom postavi prema čelu neprijateljske kolone, a sa druge dvije u gornjem toku rijeke Bosne.³⁷¹⁾

Shodno korpusnoj zapovijesti Štab 38. divizije je izdao naređenje Štabu 18. hrvatske brigade da se sa dijelom svojih snaga uputi na prostor Vitez - Turbe - Travnik, dakle prema čelu glavnine četničke grupacije, a da drugi dio snaga zadrži u Zenici i Nemiljoj.

³⁶⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-45, i Zbornik IV/34, Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa JA od 22. aprila 1945. godine, dok. 142, str. 761

³⁷⁰⁾ Zbornik IV/34, Izvještaj Štaba 3. korpusa Generalštabu JA od 17. V 1945. godine, dok. 162, str. 895

³⁷¹⁾ Isto

Njoj je kao pojačanje pridodat 4. bataljon 21. tuzlanske brigade. U toku 29. aprila 2. i 3. bataljon su izvršili pomjeranje na predviđeni prostor i postavili se tako što je 3. bataljon zaposjeo položaje na liniji Travnik - Turbe, a 2. u rejonu Vitez - Bila, dok je 4. bataljon 21. brigade raspoređen na prostor Busovača - Kaonik. Četvrti i i. bataljon su i dalje zadržani u Zenici, odnosno u Nemiljoj. Štab Brigade nalazio se u Vitezu. Tokom naredna tri dana 1. bataljon je u rejonu Nemile vodio žestoke borbe sa četnicima i tom prilikom na-

Izviđački vod Brigade sa zarobljenim četnikom, maj 1945.

nio im gubitke od 35 mrtvih i 19 zarobljenih, dok je iz njegovih redova poginulo 5 i ranjeno 6 boraca. U isto vrijeme na prostoru Turbe - Travnik - Bila - Vitez jedinice 2. i 3. bataljona su se sa dosta uspjeha suprotstavljale prvim naletima četničkih snaga. U tim borbama ubijeno je preko 160 i ranjeno oko 130 četnika, a vlastiti gubici pomenutih bataljona bili su 6 poginulih, 16 ranjenih i 3 nestala borca. U međuvremenu, 1. maja, 4. bataljon se pomjerio na područje Nemile sa zadatkom osiguranja pruge Vranduk - Nemila - Begov-Han. Tu će se kratko zadržati, a potom ponovo se vratiti u Zenicu.³⁷²⁾

³⁷²⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-46 i 14/6-47

I pored velikih gubitaka glavnina četničke grupacije uspijeva da se prebaci preko drumu Busovača - Travnik i produži prema Fojnici, koju će u toku 4. maja opljačkati i spaliti i nakon svega toga nastaviti pokret u pravcu Ivan-sedla.

U takvoj složenoj situaciji Štab 38. divizije donosi odluku da na sektor nastupanja četničkih jedinica uputi još dva bataljona 21. tuzlanske i jedan bataljon 17. majevičke brigade. Njegova namjera bila je da olakša pozicije 18. hrvatske brigade, a ujedno i da pojača svoje snage kako bi se čim prije osujetili četnički planovi o povratku u Srbiju.³⁷³⁾

Nakon neuspjelog pokušaja da zaustavi dalje prodiranje glavnine četničke kolone 18. hrvatska se pomjerila na novi prostor. Sa 1. i 3. bataljonom zaposjela je položaje na liniji Zaselje - Zvijezda - Živčička planina - Ščitovi - Tabakovići, dok je 2. postavila u rejonu Viteza, a 4. na prostoru sela Pridolac. Tokom 3. i 4. maja, Brigada je u nekoliko kraćih ali žestokih okršaja sa zaštitnicom četničke grupacije uspjela da izbacila iz stroja oko 80 četnika i da zaplijeni značajne količine ratnog materijala. Istovremeno u tim borbama poginulo je 8, ranjena 3 i nestala 2 borca.³⁷⁴⁾

Petog maja rano ujutro Brigada je sa svim svojim dijelovima izvršila pokret prema Fojnici sa zadatkom da se poveže sa ostalim snagama 38. divizije i da zajedno sa njima nastavi gonjenje četnika. Kada je stigla u Fojnicu, zatekla je samo manje grupe neprijateljske zaštitnice, koje je brzo rastjerala a potom nastavila marš u pravcu Kiseljaka i dalje-ka Ilidži. Na tom putu. u rejonu sela Božino Groblje, Kamenica, Crnički vrh, Kamaljica, Oštra Glava razbila je još nekoliko četničkih jedinica, a uz to i nanijela im osjetne gubitke. Ubijeno je, ranjeno i zarobljeno preko 120 četnika, dok su vlastiti gubici Brigade bili 7 poginulih, 19 ranjenih i 2 -nestala borca. Tri bataljona 18. hrvatske brigade su, u noći, između 7. i 8. maja, zajedno stigli na Ilidžu, dok je jedan bataljon došao nešto kasnije. Gotovo istovremeno na Ilidžu su pristigle i sve ostale jedinice 38. divizije.³⁷⁵⁾

Pošto je glavna četnička kolona, u međuvremenu, uspjela da se probije preko komunikacije Sarajevo - Konjic, a potom i da nastavi pokret u pravcu Bjelašnice. Kalinovika i dalje prema rijeci Drini, čime je jasno pokazala svoje namjere, Štab 3. korpusa je shodno direktivi Operativnog štaba JA donio odluku, kojom je sve

³⁷³⁾ Zbornik IV/34, dok. 158, str. 882-884 (napomena 7)

³⁷⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/&-48

³⁷⁵⁾ Isto

raspoložive snage orijentisao na sektor Neretva - Kalinovik - Drina sa zadatkom definitivnog uništenja četničke grupacije. Tako je 38. diviziji naređeno da se hitno prebaci na prostor Umljani - Lukavac - Rakitnica - Tušila, kako bi odatle izvodila napade na bok neprijateljske kolone. Zapoviješću od 8. maja Štab 38. divizije je precizirao zadatke svim jedinicama koje su bile pod njegovom operativnom komandom i u vezi s tim naredio im da se odmah pokrenu na predviđeni prostor.

Njegova zamisao je bila da jedinice prvo zauzmu položaje na liniji Trnovo - Dobro polje, a potom da se prebace na teren Treskavice, Bjelašnice i Visočice. Osim toga svaka od Brigada trebalo je da zadrži po jedan bataljon u rezervi kako bi ga kasnije mogla upotrijebiti tamo gdje neprijatelj bude pružao najjači otpor.³⁷⁶⁾

Pored jedinica 38. divizije u ovoj operaciji još su angažovane: 12. hercegovačka brigada i 3. brigada Narodne odbrane, zatim jedna brigada 37. sandžačke divizije i 19. brigada 53. NOU divizije. Takođe, planirano je i učešće avijacije sa kojom su bili već utanačeni znaci raspoznavanja.³⁷⁷⁾

Sljedećih nekoliko dana vođene su odlučujuće borbe protiv četničke grupacije, koja je usljed snažnih i sve češćih napada naših jedinica bila primorana da ubrza povlačenje prema dolini rijeke Drine. Pri tome je ona trpjela velike gubitke. Za svega desetak dana maja izbačeno je iz stroja preko 3200 četnika.³⁷⁸⁾ Svjesni situacije u kojoj su se našli četnici su uporno pokušavali da protivnapadima povrate bar neke izgubljene položaje. Međutim, svi ti njihovi naponi kao i nadanja da će se probiti u Srbiju bili su uzaludni. Obruč oko četničke glavnine sve više i čvršće se stezao.

Poslije primljenog naređenja bataljoni 18. brigade su se u predvečerje, 8. maja, putem Sarajevo - Trnovo, kamionima prevezli do sela Jablanice, a odatle usiljenim maršem produžili ka sjeverozapadnim obroncima Bjelašnice. Osamnaesta hrvatska brigada je prodirala pravcem Jablanica - Umčani - Ledići, a lijevo od nje nastupale su 17. majevička i 21. tuzlanska brigada. Na putu do prvih sela u podnožju Bjelašnice, sa njene sjeverozapadne strane, Brigada je imala nekoliko kraćih okršaja sa manjim, uglavnom razbijenim dijelovima četničke grupacije. U tim borbama ubijeno

³⁷⁶⁾ Zbornik IV/34, zapovijest Operativnog štaba Grupe korpusa JA od 8. V 1945. godine, dok. 156, str. 865

³⁷⁷⁾ Isto

³⁷⁸⁾ Zbornik IV/34, dok. 158, str. 882-884 (napomena 7)

je 88 i zarobljeno 28 četnika, a pored toga zaplijenjeno je oko 50 pušaka, šarac, zbrojovka i blizu 5000 metaka, dok su vlastiti gubici 18. brigade bili jedan poginuli i 4 ranjena borca.³⁷⁹⁾

Rano ujutro, 10. maja, jedinice 18. brigade nastavile su pokret pravcem Ljuta - Zelimići i sutradan u popodnevnom časovima stigle u rejon Kalinovika. Nakon odmora od samo nekoliko časova Brigada je u punom sastavu usiljenim maršem krenula na novi prostor. Nastupajući preko Jeleča, Govze, Šiljevca i s. Ljubina bataljoni su, 12. maja, oko podne, stigli u rejon Vrbnica - Zamršten. U toku ovog pokreta razbijeno je više četničkih grupa uz gubitke od 78 mrtvih i 39 zarobljenih četnika.³⁸⁰⁾ Dospijevši na pomenuti prostor Brigada se rasporedila tako što su dva bataljona zaposjela položaje u rejonu Zamrštena, a jedan, kome je pridodata Izviđačka četa divizije, u dolini Vrbničke Rijeke i na kosama oko sela Vrbniče, dok se jedan bataljon postavio u s. Vrbnici. Njen zadatak je bio da budno prati kretanje srednje četničke kolone,³⁸¹⁾ koja se nalazila na prostoru između Stubice i Zamrštenskih katuna i u vezi s tim da joj onemogući izvlačenje iz okruženja. Sa ovom kolonom kretao se i Draža Mihailović. Tokom cijele noći, između 12. i 13. maja, vođene su žestoke borbe protiv posljednjih ostataka četničke grupacije, odnosno njene srednje kolone. Četnici su uporno pokušavali da se probiju iz obruča, ali uzalud, jer su ih bataljoni odlučnim i pravovremenim protivnapadima odbijali. Samo pojedinci i manje grupe četnika uspjeli su da se izvuku iz okruženja, dok je većina pripadnika ove grupacije napokon likvidirana. Ipak Draža Mihailović i Nikola Kalabić sa grupom od oko 50 četnika uspjeli su da se izvuku iz obruča, a potom su preko Zelengore pobjegli u pravcu Romanije.

U posljednjim borbama protiv četničke grupacije 18. hrvatska brigada je, kao i ostale jedinice JA angažovane u ovoj operaciji, dala sve od sebe da se zadatak uspješno izvrši i četnici konačno unište.³⁸²⁾ Samo u toku 12. i 13. maja ona je uspjela da četnicima nanese gubitke od oko 400 ubijenih i ranjenih i 114 zarobljenih. Među zarobljenim četnicima bila je i porodica (supruga, kćerka i punica) Nikole Kalabića. Supruga i punica su odmah prebače-

³⁷⁹⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik Štaba 18. hrvatske brigade za 1945. godinu, 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/S-49

³⁸⁰⁾ Isto

³⁸¹⁾ Srednja - glavna četnička kolona je brojala oko 2 500 četnika, a nju su uglavnom činili pripadnici bivše Kraljeve garde. Pored Draže Mihailovića sa njom se probijao i Nikola Kalabić. (Zbornik IV/34, dok. 170, str. 948)

³⁸²⁾ Zbornik IV/34, relacija Štaba 18. hrvatske brigade o borbama protiv četnika Draže Mihailovića, 31. V 1945. godine, dok. 170, str. 945-948

ne u rodno Valjevo, dok jekćerka Mirjana po ličnoj želji raspoređena u 18. brigadu, u kojoj je ostala sve do demobilizacije mladih godiš-
ta.³⁸³⁾ Vlastiti gubici Brigade iznosili su: jedan poginuli i devet ranjenih boraca. Zaplijenjeno je 9 mitraljeza, 105 pušaka i mnogo druge ratne opreme.³⁸⁴⁾

Vicko Katić, oficir OZN-e; Slobodan Kezunović, komandant Brigade i Ranko Balorda, opunomoćenik OZN-e, u Visokom, maj 1945.

Poslije uništenja četnika jedinice 18. hrvatske brigade su narednih nekoliko dana djelstvovale na prostoru između rijeka Sutjeske, Drine i Bistrice i planine Zelengore sa zadatkom gonjenja razbijenih četničkih grupa i njihovog potpunog uništenja. Prvi, 2. i 3. bataljon bili su raspoređeni na prostorima Grandiči - Vojnovići i Beleni - Trošan - Stupovi - Trbušće, a 4. bataljon u rejonu Cagošća, gdje je u toku 14. maja zarobio 12 četnika, zatim zaplijenio 10 pušaka, 4 pištolja, laki bacač i nekoliko stotina metaka.³⁸⁵⁾

Pretresajući teren na liniji Zakmur - Trebična - Stubica - Djedovo - Ratkovci - Trbušće - Tisovac - Čagošće bataljoni 18. bri-

³⁸³⁾ Sjećanja Slobodana Kezunovića, komandanta Brigade

³⁸⁴⁾ Arhiv VII, fond NOR-a, Operativni dnevnik Štaba 18. hrvatske brigade za 1945. god., 15. V 1945, k. 1259, br. reg. 14/6-50

³⁸⁵⁾ Isto

gade su uspjeli da unište više manjih četničkih grupa. Tom prilikom ubijeno je preko 100 četnika, a zarobljeno oko 120. I sljedeća dva dana, 17. i 18. maja, nastavljena je aktivnost na čišćenju terena. Za to vrijeme izbačeno je iz stroja više desetina četnika i zaplijenjene su nove količine raznog ratnog materijala.³⁸⁶⁾

Osamnaestog i 19. maja, Brigada je, u skladu s naređenjem Štaba 38. divizije, izvršila pokret pravcem Miljevina - Trnovo prema Ilidži gdje će imati predah, a potom narednog dana produžiti preko Sarajeva i Ilijaša na prostor Zenica - Vareš - Visoko - Breza, a 1. bataljon je ostao u Sarajevu u kasarni »Jajce« (do 22. maja) kao posadna jedinica.³⁸⁷⁾ Na ovom prilično dugom i teškom putu bataljoni 18. brigade su razbili i rastjerali mnoge četničke grupe, a uz to i nanijeli im znatne ljudske i materijalne gubitke.

Obezbjedenje rudnika i industrijskih objekata na sektoru Zenica - Vareš - Visoko bio je glavni zadatak jedinica 18. hrvatske brigade. Pored toga one su svakodnevno vršile pretres i čišćenje terena od posljednjih ostataka neprijateljskih jedinica. Na ovom prostoru, 23. maja, završava se borbeni put 18. hrvatske istočnobosanske, narodnooslobodilačke udarne brigade. Istina, ona će i u miru, više mjeseci biti angažovana na likvidiranju neprijateljskih grupa i grupica koje su se krile, a povremeno i izvodile oružane napade na organe vlasti, manje jedinice JA i narodne milicije, kao i na pojedine komunikacije, objekte i saobraćajna sredstva.

*

* *

Borbeni put 18. hrvatske NOU brigade je bio dug oko 4 000 kilometara, a uz to bio je ispunjen mnogim teškim borbama i pokretima. Njene jedinice vodile su žestoke borbe protiv neprijatelja na Ozrenu, Konjuhu, u Birču, zatim na prostoru Semberije, Posavine, Trebave, Romanije, Zelengore, Zvijezde i srednje Bosne. Brigada je oslobodila: Tešanj, Gračanicu (dva puta), Modriču, Gradačac, Bosanski Šamac, Janju i mnoga druga manja mjesta. Pored toga učestvovala je u januarskom napadu na neprijateljski Garnizon u Tuzli, i odbrani Tuzle od napada četničke grupacije, zatim u borbama na zborničkom frontu, sarajevskoj operaciji i u završnim akcijama za uništenje četnika. U svim tim borbama iskazala je sve vrline prave partizanske jedinice, sasvim prekaljene i pouzdane za izvršavanje i najsloženijih borbenih zadataka. Istovremeno, 18. hrvatska brigada je bila značajna kovačnica bratstva i jedinstva svih naših naroda i narodnosti.

³⁸⁶⁾ Isto, br. reg. 14/6-51 i 14/6-52

³⁸⁷⁾ Isto

UKAZOM
PREDSEDNIKA
FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE
IOSIPA BROZA TITA

BROJ 176 OD 22. decembra 1964. GODINE

*za izuzetne zasluze na delu, sticanju bratstva i jedinstva u svim sferama i na
sticanju i razvijanju politickog i narodnog jedinstva naroda*

ODLIKOVAN JE

*Četnaesta
istočno-bosanska brigada*

ORDENOM
BRATSTVA I JEDINSTVA
SA ZLATNIM VENCEM

O ČEMU SE IZDAJE OVA POVELJA

KANCELARIJA ORDENA
U BEOGRADU 22. decembra 1964. GODINE

SEK. RAVNOG ARHIV ORDENA

Ante Vuković

